

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

GS

36 002

030040050

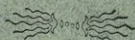
COBISS

36002, III, L, b.

36002, III, Lb

Pp.

Gluhonemi.

Zgodovina in sedanja metoda
njih vzgojevanja.

Spisal

Anton Rudež,

učitelj v goriški gluhonemici.

25 slik. — Cena 3 krone.

V GORICI 1894.

Tiskala in z. „Goriška tiskarna“ A. Gabrčček.

Gluhonemi.

Zgodovina in sedanja metoda njih vzgojevanja.

Spisal

Anton Rudež,

učitelj v goriški gluhonemici.

25 slik.

V Gorici 1894.

Tiskala in z. „Goriška tiskarna“ A. Gabršček.

Pridržujejo se vse pravice.

030040050

*Veslavnemu
deželnemu odboru goriškemu,*

*koč ponovitelju, posebnemu
podporniku in pospešitelju
goriške gluhonemice, iz velike
hvaležnosti posvečuje delo
pisatelj.*

PREDGOVOR.

Mej ljudmi, čvrstimi na duhu in na telesu, povsod nahajamo večje ali manjše število takih, katerim narava ni podelila pet, niti ne štirih prav potrebnih talentov. K takim, pomilovanja vrednim nesrečnikom se prištevajo tudi ti, ki so gluhonemi ali gluhomutci. Pravimo in pišemo: „gluhoneme“ ne „gluhonemce“, kaker bo morebiti hotel kak jezični popravljavec. Držimo se pri tem stare slovanščine (prim. n. pr. Mat. 11, 5: „glusii slyšetü“, Mark. 7, 37: „gluhyje tvoritü slyšati i nêmyje glagolati“) in drugih slovenskih jezikov, hrvatski: gluho-niemi, rusk. gluhonêmój, čes. hluchoněmý itd.; — „glušec“, „muteč“, „plešec“ itd. so psovke. Svoje nesreče oni večinoma niso sami krivi; toliko bolj zahteva kršanska ljubezen, da jim jo po svojih močeh olajšamo. Prav v sedanjem stoletju se je v tem oziru mnogo storilo; brez števila takih ubožcev se je izučilo in odgojilo v zavodih, da so postali koristni udje človeški družbi. Ali kedo bi mogel trditi, da bi ničesar več ne manjkalo, bodisi kar se tiče števila zavodov, ali popolnosti učnega načina? *K veselemu napredku v obojem oziru pomози Bog!*

Tudi našemu slovenskemu narodu (majhnemu sicer, pa krepostnemu in nadarjenemu) osoda ni prizanašala; v vsaki dobi je imel večje ali manjše število gluhonemih ljudij. Učilišča za nje pa nima razun našega v Gorici in nekak začetek v Šmihelu pri Novem mestu — in ne knjige, ki bi učila v domačem jeziku, kakó poučevati in vzgojevati gluhoneme, tudi do zdaj ni bilo, razun knjižice „Gluhomuteč“, spisal J. Koprivnik c. kr. vadnični učitelj v Mariboru, ki je izšla mej tem, ko se je to

delo spisovalo. „Gluhomuteč“ je prav dober navod učitelju na deželi, po katerem lahko poučuje kolikor toliko mej svojimi učenci tudi gluhe otroke in je takó pripravljeno na zavod.

Drugi narodi imajo književnih del te stroke mnogih in različnih, pa pri vsem tem jako malo takih, ki bi združevala vsé, kar je potrebno praktiskemu učitelju. Večinoma so te knjige pisane iz posebnih namenov, ali sloné na različnih načelih, ali pa obdelujejo le posamezne dele obsirne tvarine. Takó podajajo čitatelju ali premalo, ali preveč. Nekatere izpuščajo popolnoma mnogo najvažniših predmetov, druge razpravljajo to ali ono preobsirno, ali pa ne sezajo takó globoko, kaker zahteva sedanja stopinja znanosti — sosebno gledé na govorno poučevanje. S tem pa nočem reči, da so te knjige malo vredne; saj sem večinoma iz njih zajemal, kar tukaj podajam. Vender, kedor si hoče temeljiteje razjasniti načela in pravila našega pouka, treba — da se seznani tudi z nekaterimi drugimi znanostmi, na katere se kaker na podlagi opira zlasti naša *govorna metoda*. Zajemal sem torej tudi iz tiste literature. Vrh tega me je lastna dvajsetletna skušnjava kot učitelja v goriški gluhonemici potrdila v najnovejših teorijah, katere dejansko uporabljajo drugi učitelji mej drugimi narodi in katere posnemamo tudi v Gorici s prav dobrim uspehom.

Tú pa ne morem, da bi ne omenil nadlog vrhu nadlog, bližnjim prijateljem in znancem poznanih, ki so me tarale in se kar vsipale na me, ko sem spisoval to delo: Mej drugim mi je zbolela in po sedemletni hudi bolezni tudi umrla žena ter seboj vzela troje cvetočih otrok — in ko je vihar nesreč odlegel, prijel sem zopet za pero in pridejal govorni metodi se *občno zgodovino* vzgojevanja teh „zapuščenih otrok narave“, kaker tudi zgodovino naše goriške gluhonemice.

Takó je zagledala beli dan ta knjiga. Želim, da bi bila tistim učiteljem, ki se hočejo sami usposobiti za pouk gluhonemih, pravi vodnik za praktiško uporabo in za nadaljno osobno izobrazbo. Koristna naj bode tudi tistim, ki so v dotiki z narodom, sosebno učiteljem in duhovnikom, da bodo vedeli prav svetovati. Zanimiva bi utegnili biti vsakemu izo-

bražencu; rodoljubu pa, upam, da bo de vesela prikazen v slovenskem slovstvu.

Izročam knjigo Slovincem kot nekaj potrebnega na polju, ki se je začelo še le obdelovati.

Slavnemu deželnemu Zboru in seosebno Odboru, ki sta me gledé na tiskovne stroške podpirala, pl. Antonu vitezu Klodiču — Sabladoskemu, c. kr. deželnemu šolskemu nadzorniku, gd. prof. Jož. Kožuh-u in vsem onim p. n. gospodom, ki so me v tem spodbujali, kaker seosebno preč. o. prof. Stanislavu Skrabec-u, duhovniku frančiškanskega reda, ki me je pri tem delu krepko podpiral, izrekam tú najtoplejšo, presrčno zahvalo.

V Gorici, meseca novembra 1894.

Pisatelj.

Znanstvena dela,

ki so služila pisatelju v pripomoč in katera naj bi prebiral vsak učitelj gluhonemih :

Gem. *Borsari*: Una **guida** all'insegnamento della lingua italiana ai sordomuti. Modena 1855.

Ernst *Brücke*: **Grundzüge** der Physiologie und Systematik der Sprachlaute. 2. Aufl. Wien 1876.

S. L. *Cappelli*: **Guida** pratica popolare. Siena 1882.

Dr. Raf. *Coëh*: Das **Stottern**, Stammeln, Lispeln und alle übrigen Sprechfehler etc. Wien, Pest, Leipzig 1883.

Fr. H. *Czech*, Versinnlichte **Denk- und Sprachlehre**. Wien 1836.

Fr. *Erjavec*: **Somatologija**. Ljubljana 1881.

G. *Ferreri* e G. Morbidi: **Esercizî** graduati di lettura ai sordomuti italiani. Parte I, II, III. Siena 1889.

P. *Fornari*: La **chiave** per far parlare i sordomuti italiani. Milano. Tip. Paolo Carrara 1872.

P. *Fornari*: **Pedagogia** e didattica speciale per l'istruzione orale dei Sordomuti. Torino-Roma-Milano. Ditta G. B. Paravia e Comp., 1894.

H. *Griesinger* und W. Hirzel: **Rechenfibel**, I, II., u. Rechenbücher. Esslingen 1890.

Dr. W. *Gude*: Die **Gesetze** der Physiologie und Psychologie über Entstehung der Bewegungen und der Artikulations-Unterricht der Taubstummen. Leipzig 1888.

Albert *Gutzman*: Das **Stottern** und seine gründliche Beseitigung. Berlin 1890.

J. D. *Heil*: Der **Taubstumme** und seine Bildung. Hildburg-hausen 1870.

Samuel *Heinicke*, dargestellt von H. E. Stötzner, Leipzig 1870.

Fr. *Hilger*: Aufgabenbücher für **Rechnen** I-VI. Elberfeld 1884.

- M. *Hill's*, Vollständige **Anleitung** zum Unterricht taubstummer Kinder. Neu herausgegeben von Fr. Köbrich, 3. Aufl. Essen 1886.
- Hugo *Hoffmann*: **Einführung** in die **Phonetik** und Orthoepie der deutschen Sprache. Marburg 1890.
- Hugo *Hoffmann*: Der erste **Sprech-und Sprach Unterricht** in der Taubstummenschule. Marburg. 1890.
- Dr. V. A. *Jäger* u. Dr. Gust. A. Riecke: **Anleitung** zum Unterricht taubstummer Kinder in der Sprache und den anderen Gegenständen. Stuttgart 1836.
- Hier. A. *Jarisch*: **Methode** für den Unterricht der Taubstummen. Regensburg 1851.
- Prof. *Killian*: Die künstliche **Lautsprache**. Strassburg 1879.
- J. *Koprivnik*: Gluhomutee. Maribor 1888.
- Dr. C. L. *Merkel*: **Anatomie** und Physiologie des menschlichen Stimm- und Sprach-Organ. Leipzig 1863.
- Ed. *Partisch*: **Anleitung** für Volksschullehrer zur erziehlchen u. unterrichtlichen Behandlung taubstummer Kinder als Vorbildung für eine Taubstummen- Anstalt. Wien k. k. Schulbücherverlag.
- Carlo *Perini*: **Guida** pratica per l'insegnamento dei sordomuti. Milano 1878.
Prime nozioni sulle arti e sui mestieri, Milano 1878 e
Letture istruttive sui mesi dell'anno. Milano 1882 dello
stesso C. Perini.
- F. W. *Reuschert*: Die **Sprachgebrechen** und deren Heilung. Strassburg 1883.
- Ed. *Rössler*: Der **Unterricht** taubstummer Kinder auf der Stufe des Sprechunterrichtes 1883.
- G. *Rotta*: **L' emancipazione** dei sordomuti. Trieste 1879.
- Dr. H. B. *Ruppelt*: Das natürliche **System** der Sprachlaute, Halle 1869.
- W. K. *Schöttle*: Lehrbuch der **Taubstummenbildung**. Esslingen 1874.
- Dr. Fritz *Schulze*: Die **Sprache** des Kindes.
- Eduard *Sievers*: Grundzüge der **Phonetik**, 3. Aufl. Leipzig 1886.
- M. *Snyckers*: Le **Sourd-Parlant**. Paris 1886.

- P. Stanislav *Škrabec*: **Cvetje** z vertov sv. Frančiška. Gorica, časopis.
- Dr. Fr. *Techmer*: **Phonetik**, 2 Theile, Leipzig 1880; und dessen: Internationale Zeitschrift für allgem. Sprachwissenschaft I. Bd. 1884.
- Dr. theol. *Treibel*: Der zweite internat. Taubstummenlehrer-Kongress in Mailand. Berlin 1881.
- J. *Vatter*: Die Ausbildung des Taubstummen in der **Lautsprache**.
I. Teil: Das **technische** (mechanische) Sprechen.
II. Teil: Die **Begriffsbildung**. Frankfurt a/M. 1892.
- J. *Vatter*: Organ der **Taubstummen-Anstalten** in Deutschland, Friedberg, Zeitschrift.
- J. *Vatter*: Methodisch-praktische **Bemerkungen** zum ersten Sprachunterricht bei Taubstummen. Frankfurt a/M. 1882.
- E. *Walther*: **Anleitung** für Volksschullehrer zur Behandlung taubstummer Kinder. 1889.
- E. *Walther* u. Töpler: Blätter für **Taubstummenbildung**, Berlin, Zeitschrift.
- E. *Walther*: **Geschichte** des Taubstummen - Bildungswesens. 1882.
- N. *Weissweiler*: **Artikulations-Unterricht** in der Taubstummenschule. Köln 1883.

O B S E G.

Predgovor.

Znanstvena dela, ki so služila pisatelju v porabo.

Prva knjiga.

Občna zgodovina pouka gluhtonemih	stran.
Uvod v zgodovino	1.
I. Doba,	
do konca 15. stoletja	2.
II. Doba,	
od konca 15. do konca 18. stoletja . . .	4.
Rudolf Agricola	5.
A. Pouk gluhtonemih na Špaujskem:	
1. Pedro de Ponce	5.
2. Juan Pablo Bonet	6.
3. Emanuel Ramirez de Carrion	7.
B. Pouk gluhtonemih v Italiji:	
1. Hieronim Cardan	8.
2. Lana - Terzi	9.
C. Pouk gluhtonemih na Angležkem:	
1. Dr. John Balwer	9.
2. Dr. John Wallis	10.
3. Viljem Holder	10.
Č. Pouk gluhtonemih na Holandskem:	
1. Francisek Merkurij van Helmont	11.
2. Ivan Konrad Amman	12.
D. Pouk gluhtonemih na Nemškem:	
1. Viljem Kerger	13.

	stran.
2. Juri Raphel	14.
3. Otto Benjamin Lasius	14.
4. Iv. Ludv. Ferd. Arnoldi	14.
E. Pouk gluhtonemih na Francoskem :	
1. Jakob Rodriguez Pereira	15.
2. R. Ernaud	17.
3. Claude Françoise Deschamps	18.
III. Doba,	
od 18. stoletja do l. 1828. Gluhtonemi se poučujejo v gluhtonemicah.	
A. Francoska šola.	
1. Charles Michel de l'Épée	19.
2. Roch - Ambroise Cucurron Sicard	23.
B. Nemška šola.	
I. Lipska šola.	
1. Samuel Heinicke	24.
2. Ernest Adolf Eschke	29.
3. Karol Gottob Reich	30.
II. Dunajska šola.	
1. Miroslav Stork in Jožef May	32.
2. Michael Venus	34.
3. Ivan Mücke	36.
4. Anton Schwarzer	37.
5. Michael Reitter	38.
III. Šlezviška šola.	
1. Juri Viljem Pfingsten	40.
2. Ivan Hensen	42.
IV. Doba,	
od l. 1828. najprej. Dela se na poobčenje pouka gluhtonemih.	
1. J. Lenard Alle	45.
2. M. V. Miroslav Daniel	46.
3. Dr. Ivan Graser	47.
4. Francšek Herman Czech	49.
5. Ivan Pavel Wich	51.

V. Doba.

Slovničarska ali doba poučevanja gluhtonemih
na oblikoslovni podstavi.

A. Gluhtonemi se poučujejo po slovnici.

1. Dr. Viktor Avgust Jäger	54.
2. Karol V. Saegert	60.
3. Dr. Jerom Anton Jariš	64.
4. Ivan Aichinger in Karol Lampl	66.

B. Pouk gluhtonemih na materijalni podlagi.

I. Empiriki.

1. Miroslav Moric Hill	71.
2. Viljem Daniel Arnold	77.

II. Sistematiški.

1. Oton Miroslav Kruse	79.
2. Karol Priester	82.
3. Ulrih Karol Schöttle	82.
4. Viljem Hubert Cüppers	86.

Deželna gluhtonemica za Primorje v Gorici.

I. Doba od l. 1835. — 1840.

Posamezni ljudski učitelji vzgojujejo nek. gluhtonemce.

Anton Pagon	90.
Anton Toman	91.

Priprave za gluhtonemico.

1. Valentin Stanič	92.
------------------------------	-----

II. Doba. 1840. — 1845.

Ustanovitev gluhtonemice	99.
2. Janez Budal	108.

III. Doba 1845. — 1864.

Gluhtonemica v svojem stanovanju	110.
Ravnatelj in učitelji gluhtonemih	115.
3. Andrej Pavletič	119.

IV. Doba od l. 1864. — 1884.

Gluhtonemica je deželni zavod	124.
Raznoterosti : a. b.	128.
Metoda	132.

V. Doba od l. 1884. naprej.

Uvedla se je govorna metoda in gojenci se poučujejo odslej združeni po spolu in razdeljeni po narodnosli	134.
--	------

—o—

Druga knjiga.

Prvi del: Gluhonemost.

§. I. Pojem in bistvo gluhonemosti	139.
Razne stopinje gluhosti	140.
Uzroki gluhosti	142.
Afazija	145.
§. II. Nasledki gluhoste	151.
§. III. Ali so gluhonemi srečni ali nesrečni?	156.
§. IV. Ali se dá gluhonemost ozdraviti?	259.

Drugi del. O pouku gluhonemih.

§. V. Različna vprašanja:	161.
1. Je-li gluhonemi zmožen pouka?	161.
2. Je-li gluhonemi potreben pouka?	163.
3. Kedo naj poučuje gluhoneme?	164.
4. Čemu se poučujejo gluhonemi?	165.
5. Je-li čisto govorna metoda najboljša ali ne?	166.

Tretji del. O govorni metodi.

§. VI. Teoretiški pouk.	
1. Kaj je bistvo govorne metode?	175.
2. Kakó pa razume gluhonemi glas, ker ga ne sliši?	175.
3. Ali se da gluhonemi izuriti, da bi govoril?	176.
4. Kakó daleč more gluhonemi napredovati v govorjenju?	177.
5. Kake lastnosti naj ima gluhonemi, da zadosti šolskim terjatvam po govorni metodi?	178.
6. Katere lastnosti naj ima učitelj gluhonemih?	179.

Četrty del. O glasovih.

§. VII. O bistvu, nastanku in razdelitvi glasov.	
1. Človeški glasovi	183.
2. Razdelitev glasov	185.
§. VIII. O človeškem glasilu.	
1. Popis človeškega glasila	189.
2. Kakó človeško glasilo proizvaja glas?	196.

Peti del. O začetnih vajah.

§. IX. Namen, važnost in razdelitev začetnih vaj . . .	201.
§. X. Kakó naj vodi učitelj začetne vaje ?	204.
§. XI. Kaj je ukreniti, da gluhonemi izgovori prvi glas ?	205.
§. XII. Splošne opazke ; kakó naj bo vrejena šola za govorni pouk	210.

Šesti del. Praktiški pouk.

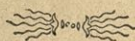
§. XIII Po kakem redu naj se izvajajo glasovi . . .	219.
§. XIV. Podrobnosti o pojedinih glasovih.	

1. Samoglasnik a	221.
2. Trdi ustnični zapornik p	222.
3. Trdi zobni zapornik t	223.
4. Trdni ustnično-zobni prepisnik f	224.
5. Trdi zobni prepisnik s	225.
6. Trdi nebni prepisnik š	226.
7. Trdi goltni prepisnik h	227.
9. Trdi goltni zapornik k	229.
9. Dvoglasnik ks (x)	230.
10. Samoglasnik o	231.
11. Samoglasnik u	232.
12. Mehki ustnični zapornik b	233.
13. Mehki zobni zapornik d	234.
14. Mehki goltni zapornik g	235.
15. Mehki ustnično-zobni prepisnik v	237.
16. Dvoglasnik kv (qu)	237.
17. Mehki zobni prepisnik z	238.
18. Mehki nebni prepisnik ž	238.
19. Široki samoglasnik e	239.
20. Samoglasnik i	240.
21. Mehki nebni prepisnik j	241.
22. Ustnični nosnik m	242.
23. Zobni nosnik n	242.
24. Omehčani zobni nosnik nj (ń)	243.
25. Obstranski jezični l	244.
26. Omehčani obstranski jezičnik lj (l')	246.
27. Posrednji jezičnik r	246.
28. Zobni dvoglasnik e	250.
29. Nebni dvoglasnik č	251.

§. XV. O glasovih, za katere v navadni pisavi nimamo posebnih črk	252.
---	------

§. XVI. Opomnje, kakó se popravijo nekateri slabi glasovi: Vriščanje, godrnjanje, nosljanje, hripavost.	256.
§. XVII. O zlogu.	
1. Nekatere opomnje, kakó naj gluhonemi izgovarja zloge.	258.
2. Kakó naj učitelj popravlja slabo izrečene zloge.	262.
§. XVIII. O branju z ust.	
a. Splošne opomnje.	266.
b. Do kake mere se dá poostriti vid gluhonemim gledé na branje z ust.	267.
c. Velika je potreba, da bere gluhonemi spretno z ust.	269.
č. Migljaji učitelju, da mu bodo učenci bolje brali z ust.	270.
§. XIX. O branju iz knjige.	
a. Splošne opazke.	271.
b. Kakó naj bere gluhonemi?	272.
c. Kaj naj bere gluhonemi?	272.
č. Kakó je voditi prvence, da začnejo pogovarjati se mej seboj z besedo?	273.
d. Kakšno naj bode berilo za II. tečaj ali za gojence, ki so v 1. in 4. šolskem letu (III. l.)	273.
e. Kakó pa naj poučuje učitelj v branji iz knjige, če nima v to primernih beril.	277.
f. O vprašanju.	278.
g. Kakšen ima biti odgovor?	278.
§. XX. Kakó se vodi gluhonemi, da začne svoje misli umevno in prav izražati;	
1. da gluhonemi izraža pojme.	279.
2. Prosti stavek; vmes slovniški pouk.	280.
3. Razširjeni in zloženi stavek z nadaljevanjem slovnic.	285.
Zgled, kakó se učé gluhonemi snovati zložene stavke v višjih razredih.	288.
4. O priličnem poučevanju.	289.
§. XXI. O písavi in lepopisju.	292.
§. XXII. O risanju.	293.
§. XXIII. O verstvu.	294.
§. XXIV. O računstvu.	302.
Imenik in tolmač nekaterih nenavadniših besed, ki so se rabile v tej knjigi.	331.
Popravki.	343.

Prva knjiga

Občna zgodovina
vzgojevanja gluhonemih in ona
goriške gluhonemice.

U V O D.

Zgodovina ¹⁾ nam pripoveduje o raznih slučajih, kakó so se poučevali gluhonemi. Sicer pa so taki poskuší do druge polovice 15. stoletja takó redki, da se dotlej jedva more govoriti o zgodovini pouka gluhonemih. Poučevali so se res nekateri glušci, venderle otroci jako imenitnih roditeljev in načinom, ki tudi ni vedno dovolj jasen. Razni predsodki, o katerih govori natančneje druga knjiga, in pa sploh pomanjkanje ljudskih šol, so to zakrivili; če ni bilo do 16. stoletja ljudskih šol za deco, ki sliši (saj so se uredile še-le v sedanjem stoletju), kakó je terjati boljših razmer za gluhoneme, katerih je primeroma venderle jako malo? Koncem 15. stoletja pa nahajamo že tu pa tam človekoljube, zlasti duhovnike in zdravnike, ki so vzgojevali gluhoneme posamično. Koncem 18. stoletja so nastali prvi zavodi za gluhoneme in od leta 1828. naprej se dela na zboljšanje učne metode in na to, da bi se vzgojevala in poučevala vsa za pouk sposobna gluhonema deca. Tako razločujemo v zgodovini pouka gluhonemih, ako vračunimo tudi predpoučevalni čas, štiri dobe:

- I. Gluhonemi so ostajali brez pouka do konca 15. stoletja;
- II. Poučevali so se posamezni gluhonemi, otroci le imenitnih rodbin, od konca 15. do konca 18. stoletja;
- III. Gluhonemi se vzgojujejo v zavodih od konca 18. stoletja naprej;
- IV. Dela se na zboljšanje metode in poobčenje tega pouka.

¹⁾ Ed. Walther, Geschichte des Taubstumm-Bildungswesens; Bielefeld u. Leipzig 1882. I. Koprivnik, Gluhonemec in nja obrazovanje; Maribor 1888.

I. DOBA.

Do konca 15. stoletja.

V starem veku je imel gotovo vsak narod, kaker dandanašnji, več ali manj gluhonemih. Takó govori sv. pismo na več mestih o gluhonemih mej Izraelci. Ko je imel Mojzes stopiti pred kralja Faraona, da bi mu izročil izraelsko ljudstvo, in ko se je izgovarjal, da on ne more govoriti, ker mu jezik zastaja, mu gospod odgovori: „*Kedo je dal usta človeku? ali kedo je ustvaril mutca in glušca, kedo onega, ki vidi in kedo slepca?*“ (II. Moj. 4, 10, 11). In enako stoji v Salamonovih pregovorih (20, 12): „*Uho, ki sliši, in oko, ki vidi, gospod je naredil oboje*“. V III. knj. XIX. odl. 14. vrsti je dal Mojzes prepoved: „*Ne preklinjaj gluhega!*“ gotovo zató, ker so Izraelci grdó ravnali s takimi nesrečniki.

Kralju Davidu so bili gluhonemi tudi znani; on je dobro poznal njih žalostno osodo, ker zdihuje v pesmi pokore ps. 37, 14, 15.: „*Jaz pa gluhemu enak ne slišim; in sem kaker mutec, ki ne odpira svojih ust. In sem kaker človek, kateri nič ne sliši in kateri nima zopergovora v svojih ustih*“, torej kot tak, ki se ne more braniti, če mu bližnjik dela tudi največje krivice; zató opominja pobožna mati kralja Lamuela (Salomona): „*Odpri svoja usta (potegni se) za mutce ter za pravde vseh sinov, ki mimo gredo*“, preg. 31, 8.

Kaker Izraelci imela so tudi druga ljudstva gluhoneme, srca pa, da bi se jim usoda zboljšala vsaj človeško kot ljudem, tega ne najdemo pri nobenem narodu v starem veku.

Helenci so jim odrekli vsako sposobnost za uk in dušno pobaženje. Njih veliki zdravnik Hipokrat (460 - 377 pred Kr.) in najslovitejši modroslovec Aristotelj (384 - 322 pred Kr.) sta učila, da gluhonemi niso za pouk, ker pogrešajo sluha in govora, torej onih čutil, ki so neobhodno potrebna v poučevanje¹⁾. Oni morejo le služiti pri tajnih opravilih, ki se opravljajo bogovom na čast.

¹⁾ Hippokrates, „De carnibus“ (cap. 7, sect. III.) in Aristoteles, „De animalium historia“. (IV. 9).

Isto tako tudi Rimljani niso pripoznavali gluhonemim pravega uma in sposobnosti za izobraževanje. Samo za kiparstvo in slikarstvo so jih nekateri smatrali sposobne. Takó omenja Plinij v svoji knjigi prirodopisa¹⁾ gluhonemega dečka Kvintija Pedija, da se je učil slikarstva in v tem napredoval jako pohvalno; in da je dal M. V. Messala Kor., rimski govornik (r. 70. pred Kr.), izobraziti tudi v slikarstvu nekega gluhonemega dečka, ki mu je bil v sorodu.

Sploh pa se je godilo jako slabo gluhonemim mej Rimljani. Državlјanskih pravic niso smeli uživati nobenih; takó je moral imeti posebnega oskrbnika gluhonemi, ki je podedoval kako posestvo, poslednje oporoke si ni mogel sam napraviti noben gluhonemi, še manj pa udeležiti se ljudskih volitev, kaker stoji v zakoniku Justinijana, ki je bil veljavno razglašen l. 526. po Kr.

Za pantomimiko so bili Rimljani, kaker Grki, zeló uneti. V to so imeli posebno vežbane umetnike, ki so pri ljudskih veselicah mej petjem in godbo takó živo predstavljali dogodke iz stare zgodovine in osobito žalostne vsebine, da so često do solz ganili gledalce, kaker piše Lucijan²⁾ Nastopiti kot pantomin je bila posebna čast; celó cesar Neron je to storil. Čudno je vender to, da sta ta dva takó visoko izobražena naroda, grški in rimski, gluhoneme, rojene pantomine, pri tem popolnoma prezirala, da je niti nista poskusila uporabiti v tej umetnosti. Če pa pri izobraženih Grkih in Rimljanih niti jeden slučaj ni znan, da bi bil kedo poskusil kakega gluhonemega učiti v šolskih predmetih, se nam je toliko manj ozirati na druge narode. Pouk in odgoja gluhonemih je delo nesebične ljubezni, kakeršno je kazal in učil Jezus Kristus sam; ta pouk ni možen, če ne na podlagi take ljubezni. Ta je, ne učenost, ki najde poti in sredstva, kakó pomagati enakim nesrečnežem. Tako ljubezen je pokazal Jezus proti onemu gluhonememu, katerega je ozdravil pri galilejskem morju, kaker piše sv. evangelist Marka (v VIII. 31.-37. vrst.): „Jezus je

¹⁾ (XXXV. str. 4.)

²⁾ Lucians Werke, deutsch von Dr. Th. Fischer, Stuttgart, Kraiss u. Hoffmann 1866., str. 230.—255.

prišel k galilejskemu morju. Pripeljejo mu gluhega in mutastega in ga prosijo, da naj roko položi nanj. In ga je vzel izmed množice na stran, in je vtaknil svoje prste v njegova ušesa, oslinil ter se dotaknil njegovega jezika, pogledal v nebo zdihnil in mu rekel: „efeta!“, to je „odpri se“. In kar odprla so se mu ušesa in razvezala se je vez njegovega jezika in prav je govoril. Ljudstvo pa se je čudilo rekoč: „Vse je prav storil, gluhim je dal slišati, mutastim pa govoriti“. — Tu nam je Odrešenik ob enem namignil, kakó nam je vzgojevali gluhoneme: „Vzel ga je izmed množice na stran in mu rekel: „efeta!“ Torej ločene od slišočih otrok nam je vzgojevali gluhoneme. Enako pripovedujeta evangelist Matevž (IX. 32.-33. vrsta) in Luka (XI. 14. vrsta), kakó je ozdravil Jezus Kristus gluhonemega, ki je bil ob enem obseden od hudiča: „In ko mu je izgnal hudiča, je govoril mutec“. Na te čudeže, kaker na delovanje Odrešenika sploh, meri tudi prorokovanje Izajija, ki piše (XXXV. odl. 5 vrst.): „Tedad bodo glušci slišali“.

Krščanska ljubezen do zapuščenih nesrečnikov je bila tudi uzrok, da je neki hagustalski (zdaj Heksham) škof **John** na Angležkem, okolu l. 700., v govorjenju poučeval gluhonemega moža, katerega je milostljivi škof zapazil mej svojimi berači in poklical k sebi. Takó pripoveduje častiti Bebe (v spisu „De loquela per gestum digitorum, libellus“. Regensburg 1532). Gluhonemi je bil poučen v sv. veri in je znal tudi nekaj govoriti, kar si je ljudstvo razlagalo za velik čudež.

Kako je pa ta škof poučeval, ni znano. Gotovo je pa to prvi znani slučaj poučevanja gluhonemih.

II. DOBA.

Od konca 15. do konca 18. stoletja.

Krščanska ljubezen do zapuščenih nesrečnikov, znanstva, sosebno modrovanje nekaterih učenjakov, reformacija in prizadevanje jezuitov za ljudski pouk sploh, vse to je uplivalo proti 16. stoletju tudi na odgojo gluhonemih. Pokazali so se

tu pa tam razumniki, zlasti duhovniki ter nekateri zdravniki, ki so bili ali sami očetje takim otrokom, ali so pa iz človekoljubja in družinskih razmer poučevali in vzgojevali gluhaneme, večinoma otroke samo imovitih in imenitnih roditeljev. Tu začenja še-le prav za prav zgodovina pouka in odgoje gluhanemih. Tako omenja

Rudolf Agricola (1443-1485)

profesor modroslovja v Heidelbergu¹⁾, da je videl s svojimi očmi, kakó je neki rojeni gluhanemi vse umel, kar mu je nekedo zapisal, in da je pisмено tudi drugim svoje misli razodeval“. Moral je torej tega gluhanemega nekedo že popred učiti; kedo pa, ni znano. Prav takó ni gotovo, da bi bil Agricola sam poučeval onega gluhanemega v glasovnem jeziku, kaker nekateri pripovedujejo²⁾. Poroča se nam pa, kakó in s kakim uspehom je poučeval v Španiji Pedro de Ponce. S tem možem se začenja še-le pravi pouk gluhanemih; kar se je pred njim zgodilo, so bili le jako redki slučaji in poskusi brez znatnega uspeha.

A. Pouk gluhanemih na Španjskem.

1. Pedro de Ponce

je bil benediktinec v samostanu sv. Salvadora v Sahagunu. Leta 1570. je prevzel de Ponce troje gluhanemih otrok kastilskega konetabla (generala) Pedro de Valásco, in sicer dva dečka pa eno deklico; potem pa še gluhanemega sina kraljevega namestnika aragonskega Gurrera, da jih je poučeval v pisanju in govorjenju. Eden teh učencev don Pedro de Valásco, ki je pa kmalu po 20. letu svoje starosti umrl, je čudovito napredoval in v svojeročnem pismu naznanil, kakó se je učil pri de Ponce-ju: „Ko sem bil še majhen in nevreden kot kamen (ut lapis), pisal sem, kaker mi je moj učitelj predpisoval; pozneje sem si spisal vse kastilske besede v po-

¹⁾ V svoji knjigi „De inventione dialectica“

²⁾ Primerjaj: Walther, Geschichte des Taubstummenbildungswesens, str. 12 in pa Heil, Der Taubstumme und seine Bildung str. 208.

seбно knjižnico in jel sem z božjo pomočjo črkovati ter besede izgovarjati; pri tem so mi pa vedno tekle sline iz ust; naposled sem začel prebirati zgodovino celega sveta. Končno sem se učil še latinščine z veliko pomočjo božjo, brez katere ne obstane noben gluhonem¹⁾.

Mogoče, da hvalijo tega moža preveč, priznati pa mora vsakedo, da je bil za svoj čas velikan, ker je prvi učil gluhoneme v jezikoslovnih oblikah misliti ter svoje misli pismeno in z živo besedo izražati. S pisanjem po nazornem pouku je začel poučevati, in ko so učenci v tem napravili že lep napredek, začel jim je izvajati glasove, da so naposled tudi izgovarjali, kar so pisali. Poučeval jih je v različnih predmetih celó nekaj iz latinščine in grščine; podajal jim je tudi nekatere splošne pojme o zvezdoslovju. Takó se smatra Pedro de Ponce po vsej pravici kot izumitelj poučevalne metode gluhonemih, Španjska pa zibelj tega pouka. Pedro de Ponce je umrl leta 1584.¹⁾

O svoji metodi pa ni zapustil nobene črke. Toda natančno je opisal de Ponce-jevo in svojo metodo

2. Juan Pablo Bonet,

tajnik konetabla de Velásco, ki je nadaljeval pouk in vzgojo brata svojega principala, to je enega onih otrok, katere je učil popred de Ponce. Leta 1620. je pa izdal Bonet knjigo z naslovom „Reduccion“. (O bitstvu črk in umetnost, kakó gluhoneme poučevati v govorjenju). Ta knjiga je prva te vrste in pravi navod učitelju gluhonemih, ki uči po govorni metodi. Razun oddelka o glasovih, kako iste izgovarjati, o človeškem glasilu in kakó izgovarjati zloge in besede, obsega to važno delo tudi pouk o gluhonemosti, o ročni abecedi in celó kratko slovnico španjskega in grškega jezika.

Bonetu je bila glavna namera, gluhoneme izučiti, da bi glasno govorili. V to je postavil temeljno pravilo: «Vid je sredstvo», pravi on, «katere naj uporablja učitelj pri pouku gluho-

¹⁾ Franciscus Valesius, „De sacra philosophia“, edit. 6. Lugduni 1652 ali Francof. 1667. cap. III. (Immortal. animac. ratione“) pag. 61, 1590.), Ambrosio de Moreles. „Las Antigüedades de las Cuidades de Epaña“ 9.

nemih»; in v tem obstoje prav za prav njegove zasluge za govorno metodo. Da bi svojim učencem bolje kazal lego jezika za razne glasove, si je dal napraviti iz kože prožen jezik. Učil pa je takó, da so se najprej érke zapisovale, potem kazale na roki s prsti in naposled izgovarjale in brale. Pri tem se je posluževal tipa in dihanja na roko. Uspehi tega učitelja so bili jako hvalevredni, kaker pripovedujejo razni pisatelji tistega časa.

Še en mož zasluži, da ga omenimo mej prvimi španjskimi učitelji gluhonemih; to je

3. Emanuel Ramirez de Carrion

bivši tajnik gluhega markiza de Priego¹⁾. O tem prvaku mej učitelji gluhonemih je zanimivo vedeti, kakó je svoje učence pripravljaj na pouk. Najprej jim je dal primerno čistilno zdravilo, potem pa izleček ali dekot prečudno sestavljen iz raznovrstnih rastlin. Na to je dal učencem temena obriti in mazati je po golem mestu z nekim posebnim prečudno napravljenim mazilom ter česati jih naravni legi las nasprotno z glavnikom iz ebanovine. Ko so pa uživali prvenci čez nekaj časa še neki poseben rastlinski sok, jel jim je govoriti Carrion razločno nad glavo glasove, zloge in besede, da jih je raznemil.

Čudna bi bila res ta metoda, ko bi ne tičal uzrok takega postopanja kje drugje. Carrion je morda radi inkvizicije svoj poklic zakrival na tak način, bojé se, da bi ga vsled tedanjih nazorov kot čudodelnika, ki je dal gluhim govoriti, tirali pred sodišče in možno tudi obsodili kot čarobnika, pravi Walther. Najbrž ni hotel izdati svoje skrivnosti in sebičnosti. Čudno, da ga uprav tako njegovo ravnanje ni spravilo inkviziciji v roke, ker bi mu bilo prav to lahko zaslužilo ime čarobnika.

Uspehi Carriona se tudi jako hvalijo. Pietro de Castro, osebni zdravnik mantovanskega vojvode († 1665), pripoveduje²⁾, da so Carrion-ovi učenci, kaker: sin kneza grof de Priego in

¹⁾ Antonios „Bibliotheca hispanica“ T. I. p. 270. „Maravillas de naturaleza, en que se contienen dos mil secretos de cosas naturales“, 1622. „Caprices d'Imagination ou Lettres sur différens sujets d'Histoire, de Morale, de Critigui, d'Histoire naturelle“ etc. Paris in Amsterdam 1741., lett. 21, p. 167-179.“

²⁾ V spisu: „De Colostro p. 17“.

grof de Fresno, brat kastilskega konetabla, ki sta bila popolnoma gluha, jako dobro, samo enoglasno ali monotonno govorili.

Po Carrionovi smrti je zaspalo poučevanje gluhonemih na Španjskem, kaker sodita Petsche in Neumann, najbržé, ker se je ta čas sploh mislilo, da ne sme človek popravljati, kar je Bog določil tem čveteročutnim ubožcem.

B. Pouk gluhonemih v Italiji.

Proti koncu 15. stoletja začeli so se gluhonemi tudi v Italiji poučevati.

1. Hieronim Cardan

Cardan (1501-1576), modroslovec v Paviji, navaja (v svojem spisu «Paralipomenom» knj. III. odl. 3. del XVI.) temeljna pravila: Mogoče je, pravi ta učenjak, da pripravimo gluhonemega do tega, da ume, kar bere, in da izgovori, kar napiše. On vé, kaj pomeni beseda: kruh n. pr., ako si mu pokazal predmet. V svojem umu si napravi takó pojem tudi o zapisani besedi, kaker narišemo mi to, kar smo popred videli, in kaker uporabljamo svoje misli v glasove, izgovarjamo ali pišemo, da so-le v eni in isti zvezi, prav takó dela lahko tudi gluhonemi, ker je kaker polnočutni ljudje razumnega duha. Tudi on si napravi pojme o besedah, katere se priuči zapisovati in se takó dalje izobrazuje. Vsled tega, modruje dalje ta filozof in fizijolog, morejo gluhonemi spoznavati. Cardan torej je že vedel in očitno izrekel, da so gluhonemi umni, pouka zmožni, kaker vsak drugi polnočutni človek, in da se dajo poučevati in vzgojevati s pomočjo pisave.

Začetkom 17. stoletja pa je prišla na svitlo knjiga; «De visione, voce et auditu»¹⁾, katero je spisal Fabricij de Aquapendente, profesor anatomije v Padovi. Ko opisuje pisatelj v tem delu človeška govora, govori tudi o gluhonemih in

¹⁾ 4. Aufl. Venedig 1600, Padua 1603, Frankf. 1605. in 1613.

načinu, kakó je poučevati v govorjenju. Kaker Cardan, takó tudi on ni poskusil, gluhtonemih vzgojevati po svoji teoriji; to pa je storil.

2. Lana - Terzi.

Lana-Terzi (1631 - 1687), jezuit in profesor govorništva v Brešiji, ki se je odlikoval ne samo po svoji visoki učenosti in kot izumitelj letalnih strojev in govorne troblje za daljavo, ampak tudi kot pisatelj. V svoji l. 1670. izdani knjigi¹⁾ pripoveduje, kakó se je zanimal tudi za govorni pouk gluhtonemih. V to si je prizadeval do dobrega spoznati položaj jezika in drugih govoril za razne glasove, da je mogel gluhtonim izvajati glasove, zloge in besede. Takó je vzgojeval svoje učence v govorjenju in branju od ust. Pojme jim je razlagal in podajal po naravnem pouku, kazaje na dotične reči, katerih imena so izgovarjali.

Njegovi učenci so do čuda napredovali, kar si je blagi mož razlagal s tem, da nadomestujejo gluhtonim nedostatnost sluha ostali čuti, ki se razvijejo primernim poukom.

C. Pouk gluhtonemih na Angležkem.

V 17. stoletju so se začeli poučevati gluhtoni tudi na Angležkem, to pa brez vsakega tujega upliva. Wallis pravi, da tiče njemu, kot začetniku tega pouka; ta čast, ali pred njim je bil izdal l. 1635. že Peter Montan neko sporočilo o novej metodi, imenom «umetnost govorjenja». Sam pa menda se ni bavil praktično s tem poukom. Na to je izdal l. 1644. zdravnik

1. Dr. John Bulwer,

svoj spis «Chirologija» ali kretalno govorjenje na prste. Temu je pridejana «Chironomija» ali umetnost s telokretom izražati svoje misli in želje. L. 1648. je prišel: «Philocophus» (prijatelj gluhtonemih) na svillo, spisal J. B. s pri-

¹⁾ „Prodromo overo saggio di alcune invenzioni nuove, premesso all'arte Maestra“. Brescia, 1670.

devkom Chirosopher. «*Sic canimus surdis*» (takó dajemo posluš gluhonemim). V tem delu dokazuje Bulwer, da se dadó gluhonemni izobraziti v glasovnem jeziku in da jim je kretalni jezik prirojen, s katerim jih umemo. S pismom pa jih moremo tako daleč pripraviti, da morejo v glasovnem jeziku govoriti in svoje izobraževanje nadaljevati.

Da bi bil Bulwer tudi praktično poučeval gluhoneme, ni znano.

2. Dr. John Wallis.

Wallis, profesor geometrije in matematike v Oksfortu, od l. 1660 naprej dvorni kapelan kralja Karola II., se je pečal ob enem tudi z jezikoslovjem, kar ga je privedlo na misel, gluhoneme učiti, da bi govorili. L. 1663. je priobčil «slovnico angležkega jezika», kateri je pridejana razprava o govoru («*De loquela. s. de sonorum etc. formatione-tractatus grammatico-physicus*»,) kakó nam je govorila nastavljati, da izrekujemo svojevoljno razne glasove, in kakó glasove razdeliti gledé na njih nastanek. Spisal pa je Wallis to delo, da bi služilo toliko pouku gluhonemih, kaker tudi slišočim učencem, ki izgovarjajo kak glas pomanjkljivo, ali ga celó ne izgovarjajo. Začeniši z l. 1660. se je bavil mnogo s praktičnim poučevanjem gluhonemih. Njegovi učenci so lepo napredovali. Tako sta Whaley in Popham, oba gluhonemà učenca iz imenitnih rodbin, znala prav lepo govoriti. Prvega so predstavili celó kralju, kjer je žel veliko pohvale. Večine svojih gojencev pa ni izvežbal Wallis v glasovnem jeziku, marveč mu je bilo dovolj, da so mu znali svoje misli pismeno in s telokretom razodevati. Telokret, pravi on, je sredstvo, da se moremo sporazumevati z gluhonemimi. S telokretom se spravi učenec v pisalni pogovor in ta je most, po katerem ga dovedemo tudi v glasovni jezik. Način svojega poučevanja popisuje Wallis v treh pismih, izmej katerih častita v enem Ammanu, ko je bil dal na svetlo svoje važno delo: «*Surdus loquens*».

3. Viljem Holder,

rektor v Bleichington-u, je poučeval v 17. stoletju gluhoneme enako, kaker Wallis, med temi tudi Popham-a, ki je bil poprej pri Wallis-u. Pod tem učiteljem pa Popham ni napredoval, takó,

da so ga morali stariši izročiti zopet Wallis-u, ki mu je vnovič razvezal jezik. Gotovo je, da je Holder pred Wallisom učil gluho-neme; njegov pouk pa ni imel stanovitnosti. Spisal je tudi delce «Začetnica za pouk gluhonemih» ¹⁾. Radi prvenstva pa, ker je hotel Holder biti kaker Wallis prvi izumitelj pouka gluhonemih na Angležkem in radi metode, sta se ta dva moža mej seboj hudo prepirala. To je pa oviralo in naposled za celih 100 let pokopalo poučevanje gluhonemih na Angležkem.

Omeniti je še Jurija Sibskota in Dolgarna, ki sta spisala navode za pouk gluhonemih. Toda vse prizadevanje tudi teh dveh sotrudnikov je ostalo brez zaželenega uspeha, ker ni bilo prave krščanske ljubezni.

Č. Pouk gluhonemih na Holandskem.

Dveh učenjakov kot učiteljev gluhonemih nam je tu ome-niti. Prvi

1. Frančišek Merkurij van Helmont,

sin imenitnega zdravnika in kemika Ivana Helmonta, je sledil poklicu svojega očeta. Rodil se je l. 1618. in živel deloma na Holandskem, deloma na Angležkem, najdelj časa pa na bavar-skem dvoru Sulzbach, kjer je prišel v učenosti kot čuden posebnec tudi na misel, naj bi se gluhonemi učili hebrejskemu jeziku, češ, da je ta jezik priprost, ker nima abstrakeij, in da je zató lahko umljiv ²⁾. Vrh tega so posnete hebrejske črke, pravi on, po človeških govorilih (po ustnicah, vrstah zob in jezika), kar bi pripomoglo, da si lažje zapomni učenec črke. Da bi se bil praktično bavil s tem težavnim poučevanjem, je težko verjeti, če tudi piše da «vid nadomestuje sluh pri gluho-nemih», ki se priučé polagoma glasove in besede od ust brali, in da se je neki njegov učenec naučil v kratkem času, in to brez učiteljeve pomoči, hebrejskemu jeziku s tem, ker je po njegovi metodi hebrejsko pisavo svetega pisma primerjal nemški prestavi.

¹⁾ The elements of Speech. . London.

²⁾ Da je hebrejski jezik priprost in da nima mnogo abstraktnih pojmov, nam priča sv. pismo, kojega beseda je v resnici lahko umljiva.

Začetek tega pouka, kateri vidimo pri Helmontu, ki je l. 1699. umrl, zasledimo pa pri nekem drugem učenem človekoljubu v dobrem nadaljevanju bodisi praktično ali teoretično, takó da smatramo lahko tega moža *očeta govorni metodi*. Ta mož je :

Ivan Konrad Amman.

Rodil se je v Schaffhausen-u l. 1669., kjer mu je bil oče zdravnik. Zdravnik v Amsterdamu je bil tudi sin Konrad. Tu ga je naprosil bogat trgovec, imenom Kooluert iz Haarlem-a, naj mu poučuje gluhonemo hčerko. Amman je storil to s posebno dobrim uspehom in popisal je ter priobčil način svojega poučevanja v posebni knjižici: «Gluhonemi, ki govori, ali metoda, po katerej se nauče rojeni gluhonemi govoriti» ¹⁾. L. 1700. je dopolnil in pomnožil svoje prvo delo in izdal drugo «Dissertatio de loquela etc.», (Amsterdam 1700.) v katerem govori o vsem, česar potrebuje učitelj pri govornem pouku gluhonemih. Tu pravi Amman najprej, da izhaja človeški govor iz Boga samega. Potem govori o govorilih, glasu in dihanju; o glasovih in kakó iste izgovarjati ter na posled, kakó se gluhonemi poučujejo v govorjenju in kakó se jim popravljajo slabo izgovorjeni glasovi.

«Pri stvarjenju, ko je Bog vdihnil človeku dušo, dal mu je ob enem tudi sposobnost govorjenja. Z govorjenjem se izobrazí človek, da spozná Boga, in da mu je podoben», takó pravi Amman.

Deset let se je on bavil praktično s poučevanjem gluhonemih in takó pokazal, da govorni pouk ni samo mogoč, ampak tudi najboljši. Njegovi spisi so prišli, kaker bomo pozneje videli, Heinick-u v roke in ti so bili podlaga govorni metodi sploh. Naj bode še omenjeno, da je Amman izumitelj tudi zlogovanja, ker se je izrazil, da je treba tudi polnočutne otroke učiti po tej metodi, ne pa s črkovanjem.

Po takó blagodejnem, trudapolnem delovanju upokojil se je Amman in živel na svojem posestvu Warmund pri Leyden-u, kjer je l. 1724. umrl.

¹⁾ „Surdus loquens s. methodus, qua, qui surdus natus est, loqui discere possit“. Amsterdam, 1692.

D. Pouk gluhtonemih na Nemškem.

V drugi polovici 16. stoletja je poučeval Joachim Pasha (1527.-1578.), bivši protestantski prošt v Wusterhausen-u in potem dvorni pridigar volilnega kneza Joahima II. brandenburškega, svojo v drugem letu oglušelo hčerko s pomočjo podob.

Dr. Ivan Rudolf Camerarius, glasoviti zdravnik, je dokazal ¹⁾ poučevaje svojega gluhtonemega unuka, da so gluhtonemi pouka zmožni. On se je kot zdravnik trudil sosebno pripraviti gluhe do tega, da bi slišali.

Za tega časa je poučeval tudi neki jezuit nekega gluhtonemega v glasovnem jeziku, kaker pripoveduje Kaspar Schott (1608.-1666.), tudi jezuit in zelo učen prirodoslovec; z boljšim uspehom in mnogo gluhtonemih je izobrazil pa

1. Viljem Kerger,

zdravnik v Liegnitz-u. Najprej je izučil jednega gluhtonemega v glasovnem jeziku, kaker piše sam nekemu profesorju Eltmüller-ju na Lipskem (5. apr. 1704.). V tem pismu navaja Kerger, kakó so učili gluhtoneme: de Ponce, Bonet, Wallis, Helmont, Holder, Sibsoota, Lana-Terzi, Amman, kar sta pisala Agricola in Cardan o tem pouku, in dostavlja: «Ni dvojbe, da se dajo gluhtonemi, ki imajo dober vid in um, izobraziti, da znajo svoje misli zapisovati, če tudi ne izgovarjajo, ker je pouk s pisavo veliko lažji. Prepričal sem se tudi dovolj na več vzgledih, da je možno gluhtoneme izuriti tudi v glasovnem jeziku, da govoré umljivo, kaker dela Amman, to pa z večjim trudom. O svoji metodi Kerger ni veliko pisal, pa tudi ni mogel dodati nič posebnega temu, kar so napravili zlasti Bonet, Wallis in Amman. Kretanje je zelo čislal in rekel, da njegova sestra, ki mu pomaga pri učenju gluhtonemih in samo s kretanjem uči, veliko več doseže, kaker pa on z govorjenjem. Kretanje bi se moglo sestaviti v neki splošni jezik, misli on, da bi se olajšal in pospeševal pouk gluhtonemih.

Za časa Kergija so učili gluhtoneme po Wallis-ovi in Amman-ovi metodi profesor Jakob **Wild** v Lieflandiji, profesor

¹⁾ V svojem spisu: „Sylloge memorabilium naturae, medicinae et memor. nat. arc.“ an. XX. Strassburg, 1624.

Lieschwitz v Kielu in pridigar Niederhof; zadnji si je dal napraviti po mehaniku Noth-u v Frankobrodu ob Menu neki govorni stroj, s katerim je kazal učencem lego človeških govoril in nastavo glasov ¹⁾. Pripoveduje se tudi o nekem N. Eliju Schulze, kanoniku v Wurzenu blizu Draždan, da je izuril gluhoneme v enem letu do govorjenja. Sosebno pa za-sluzi, da omenimo

2. Juri-ja Raphael-a,

protestantskega župnika v Lüneburgu (1673-1740.) On je imel mej šestimi tri gluhoneme otroke. V tej nesreči mu je prišel prijatelj Schulze na pomoč, ki mu je eno hčerko izučil v govorjenju. Da bi svoje otroke pa tudi sam odgojeval, prebiral je pridno Ammanov «*Surdus loquens*» ter je naposled tako napredoval, da je sam spisal navodilo «*Umetnost, kakó se gluhonemi učé govoriti*» ²⁾. Govorjenje, pisanje, računstvo in veronauk so bili predmeti njegovemu poučevanju. Pri tem se je posluževal tudi telokreta; podob pa ni rabil. Za Raphael-om naj omenim še Lasius-a in Arnoldija.

3. Otto Benjamin Lasius,

superintendent v Burgdorfu, je vzgojeval koncem 18. stoletja po Ammanu neko gluhonemo deklco. Ker mu je pa napredovala preslabo, popustil je govorno metodo ter nadaljeval po Wallis-u s telokretom, pisavo in ročno abecedo. Posluževal se je tudi podob, da je mogel razlagati pojme.

4. Iv. Ludv. Ferdinand Arnoldi

je prišel po dokončanih svojih šolah za dvornega učitelja k nekemu generalmajorju, ki je imel gluhorojenega sina Karola. Tega je skušal Arnoldi vzgojevati najprej po Bucherjevi metodi s pomočjo paličice, katere je držal eden konec ter krepko izgovarjal glasove, drugega je pa učenec tiščal mej zobni predniki; tudi z elektrizovanjem in drugimi enakimi pomočki je poskušal, ali vse ni nič koristilo. Naposled mu je kazal in

¹⁾ Arnoldova „Praktische Unterweisung“ etc. (1777.) po Klavesahl-u st. 6-7.

²⁾ „Kunst, Taube und Stumme reden za lehren“. Lüneburg 1718.

nastavljal govorila takó, kaker jih je sam nastavljal za razne glasove; to je izdalo. Deček je začel izgovarjati glasove, zloge in besede, katere mu je učitelj razlagal s kretanjem in s podobami. Spremljal je svojega učenca tudi na sprehod, zlasti na trge, da mu je tam nazorno kazal razne reči. Razun v jeziku ga je poučeval tudi v računstvu in veronauku. To je deček tako dobro znal, da je že po dveh letih prestal izpit iz veronauka in pristopil k svetemu obhajilu.

Ko je Arnoldi potem dobil župnijo Grossenlinden, je tudi tam poučeval gluhoneme. Ob enem je spisal svoje «Praktiſchẽ vodilo za pouk gluhonemih z opazkami»¹⁾ in si tako zagotovil imé mej prvimi učitelji gluhonemih.

E. Pouk gluhonemih na Francoskem.

Gotovo je, da so se gluhonemi na Francoskem vzgojevali že pred 18. stoletjem. V Toulousi si je izdal in podpisal neki gluhonemi Guibal sam svojo oporoko, kaker spričuje zapuščinska sodnijska obravnava 6. avgusta 1679. O nekem gospodu Ruosset in nuni de Sainte Rose se tudi pripoveduje, da sta poučevala gluhoneme; posebno pa se je skazal

1. Jakob Rodriguez Pereira

kot takega učitelja gluhonemih, da je zaslovelo po vsej Francoskej in daleč okrog njegovo ime.

Rodom žid (1715.), sin bogatega trgovca v Berlangi na Španjskem, se je preselil z očetom na portugalsko; visoke šole je pa dovršil v Parizu. Radi inkvizicije je pobegnul v Bordeaux, kjer je ob enem zastopal svojega brata v kupčiji. Ker je pa imel gluhorojeno sestro, ki mu je bila zeló pri srcu, je prebiral, kaker mu je nasvetoval tajnik tamošnje akademije in njegov osebni prijatelj Barbot, knjige, katere so v to svrho spisali: Bonet, Wallis, Holder, v prvi vrsti pa Amman. Pereira je bil temu pouku kmalu kos, da je z dobrim uspehom izučil svojo sestro in še več drugih gluhonemih v Bordeauxu.

¹⁾ „Fraktische Unterweisung, Taubstumme Personen reden und schreiben zu lehren. Giessen 1777.

L. 1744. je prišel radi kupčije v La Rochelle, kjer mu je žid Beaumarin izročil v pouk svojega 13-letnega gluhega sina Aarona. Ker se je Aaron kmalu naučil izgovarjati nekatere besede, predstavil ga je Pereira tamošnji akademiji znanosti, ki mu je izrekla posebno priznanje. Pri tej priliki se je seznanil z bogatim d' Azy d' Étavigny, vodjem zakupnih zemljišč v La Rochelle-ju, ki je imel gluhorojenega sina. Ali ta se ni mogel dolgo odločiti za Pereiro, ker je bil žid. Da bi vsaj za silo izobrazil svojega ljubljeneega sina, poslal ga je v Amien, kjer je neki prileten gluhonemi vzgojeval s kretanjem 4 do 5 gluhonemih otrok. Po osmih brezuspešnih letih se je odločil skrbni oče za benediktinski samostan Beaumont-sur-Auge v Normandiji, da bi mu tam izučili sina po Aminanovi metodi, toda benediktinci so mu svetovali Pereiro, «e d' dinega moža, kateri more dati govor». Na to še-le se je odločil oče d' Etavigny za Pereiro, s katerim je sklenil, pogodbo, da mu da 3000 lir (nekaj čez 1000 f.) na leto, če mu sina pri benediktincih izuči v govoru in v najpotrebnejših naukih. Deček je bil tedaj že 16 let star, torej prestar za govorni pouk, vendar mu je nadarjeni učenec v teku štirih mesecev že toliko napredoval, da ga je namenil predstaviti najprej kanski (Caen), potem tudi pariški akademiji. Te slavo-hlepne namene je pa oče d' Etavigny Pereiri prestrigel s tem, da mu je sina odtegnil. Pereiri ni ostalo drugega, kaker izvrstno spričevalo, katero mu je dal predstojnik benediktincev; s tem je šel v Pariz, kjer je razglasil po časopisih svojo posebno spretnost in umetnost. Radi tega je dobil od sardinskega kraljevega namestnika poziv, naj mu pride poučevat gluhonemo unukinjo, kar je pa Pereira odklonil. Oče d' Étavigny je mej tem sam poskusil nadaljevati izobraževanje svojega sina, ki je pa v domači hiši in pod tem učiteljem še to pozabil, kar je znal; zato očetu ni ostalo drugega, kaker poiskati zopet starega učitelja. Pereira je na to gotovo radi slave vzel v pouk nadarjenega dečka, in v kratkem času mu je mladi d' Étavigny zopet precej dobro izgovarjal; in Pereira je dosegel, kar je želel, namreč popolno priznanje svoje spretnosti v poučevanju gluhonemih v glasovnem jeziku tudi v pariški akademiji, katerej je svojega gojenca predstavil. Pri tej pri-

ložnosti je obljubil tudi očitno govoriti o svoji metodi, a do tega ni prišlo.

Za tem dečkom je dobil Pereira drugega z imenom Saboureux de Fontenay. Ta je bil tudi zelo nadarjen, priden in ustrajen učenec, ki je v kratkem času tako napredoval, da se mu je vsakdo čudil. Ko je Pereira tudi tega predstavil akademiji, dobil je novo spričevalo svoje izredne umetnosti; v njem je mej drugim rečeno tudi to, da ima za tak pouk posebno sposobnost ali talent, da njegov učenec izgovarja vse glasove in besede francoskega jezika razumljivo in naravno, ter da tudi umé, kar mu učitelj kaže. Naloži se ob enem Pereiri, naj svojo metodo popolni in obelodani, itd.

Po prizadevanju osebnega prijatelja vojvode de Chaulnes, je smel Pereira s svojim učencem celó pred kraljem Ludovikom XV. pokazati svojo spretnost. Uspeh je bil sijajen. Pereira je dobil razun posebne pohvale kraljeve še 800 lir letne plače. Vojvoda de Chaulnes je delal tudi na to, da se napravi stolica na akademiji za pouk gluhonemih, in ta naj se izroči Pereiri.

Svoje metode Pereira ni opisal; gotovo pa je, da je učil po navodih, katere so spisali: Bonet, Wallis, Holder in sosebno Amman; posluževal se je tudi telokreta, pisave in ročne abecede. Njegovi učenci so bili sploh dobro podučeni. — Pereira je bil jako delaven učitelj, — sosebno mu je Saboureux de Fontenay zagotovil častno ime mej prvaki učiteljev gluhonemih.

Umrl je J. Rodriguez Pereira v Parizu l. 1780.

Istočasno, kaker Pereira, je poučeval gluhoneme v govorjenju

2. R. Ernaud,

toda samo z branjem od ust in brez daktilogije. Ernaud je začel svoje poučevanje v Amsterdamu in nadaljeval je v Bordeaux-u. Tu je izučil gluhonemega dečka, katerega je predstavil naposled tudi pariški akademiji. Za tem je poučeval gluhonemega Solier iz Švice, katerega so pa starši po dveh letih pouka preložili Pereiri v nadaljevalno vzgojo. To je dalo povod,

da sta se začela ta dva učitelja hudo prepirati mej seboj radi metode. To je pa tudi škodovalo obema in pouku gluhtonemih sploh še posebe.

Še enega zeló ponižnega moža naj omenimo mej začetnimi učitelji gluhtonemih, moža, ki je iz čiste krščanske ljubezni, brez vsake slavohepnosti učil uboge gluhtoneme v govorjenju po Ammanovi metodi; ta je

3. Claude François Deschamps,

kaplan v Orleanu. Spisal je tudi odgojo gluhtonemih: «Elementarkursus», Paris 1779. Deschamps je cenil sosebno izgovor glasov in besed ter je gledal zlasti na to, da so mu učenci spretno brali od ust, posluževal se je pa tudi ročne abecede. Žalibog, da je ta blagi človekoljub kmalu umrl in z njim tudi njegova šola.

P R E G L E D.

Ako si predočimo ob kratkem delovanje prvih učiteljev gluhtonemih 16., 17. in 18. stoletja, vidimo, da so se vsi prizadevali, podati gluhtonemim živo besedo ali govor. Praktično je začel tak pouk de Ponce, kateri so temeljito popisali Bonet, Wallis in sosebno Amman z namero, da bi njih spisi spodbujali in vodili naslednike v tem težkem poučevanju. Posluževali so se telokreta in podob ter poučevali tudi nazorno kazaje na to, kar so imeli roki. Vadili so svoje učence tudi v domačih, vsakdanjih oblikah pogovora; sploh so postavili že tedaj najboljšo podlago sedanji govorni metodi.

III. D O B A.

Od 18. stoletja do l. 1828. Gluhtonemi se poučujejo v zavodih.

Čeprav so se izobraževali do 18. stoletja nekateri gluhtonemi, vender je to komaj imenovanja vredno gledé na one, ki so ostali brez pouka, in teh je bilo mnogo. Misliti je bilo na splošni pouk in *Abbé de l'Épée* ima v tem izredno zaslugo,

da je ustanovil prvi zavod za gluhoneme, kamor so se vsprejemali vsi za pouk sposobni gluhonemi, naj so bili že bogatih ali ubogih starišev ¹⁾.

Poučeval pa je de l'Épée z umetnim telokretom in s pisavo, kar je uplivalo celih 100 let na metodo tega pouka po vseh onih zavodih, ki so bili ustanovljeni po vzgledu pariškega. Ime tega skoz in skoz blagega, ponižnega in delavnega moža je slovelo takó, da bi mu bilo gorjé, kdor bi se bil predrznil drugače učiti.

Vender je na Nemškem živel mož, za splošni blagor gluhonemih enako goreč, kaker de l'Épée; toda temu nasproten po načinu svoje metode, ki je poučeval gluhoneme na podlagi Amman-a po čisto govorni učbi, dokazovaje, da morajo biti vzgojeni sešebno za človeško družbo. To je bil Samuel Heinicke, ki je prav radi tega, ker je neustrašljivo zagovarjal svojo govorno metodo, z zlatimi črkami zapisan v zgodovini pouka gluhonemih.

A. Francoska šola.

1. Charles Michel de l'Épée.

Abbé de l'Épée se je rodil 25. nov. l. 1712. v Verselju (Versailles), kjer je bil njegov oče kr. arhitekt. Mladi de l'Épée je izvolil duhovski stan ²⁾. Ker se je pa zapletel v janzeniške prepire, bilo je malo upanja, da dobi duhovsko službo. Na očetovo željo se je odločil za pravoslovje in je vstopil po dovršenih naukah kot parlamentni odvetnik v sodnijsko prakso. Odvetniški stan pa rahlo- in blagočutnemu de l'Épée-ju ni ugajal, zato se je vrnil k teologiji in postal po priporočilu prelata Bossuet-a pridigar in kanonik v mestu Troyes (Troá). Kmalu po smrti njegovega zavetnika pa ga pariški nadškof de Beaumont odpusti iz službe radi sumničenja po janzenistih. Šel je torej v Pariz ter živel tu kot za-

¹⁾ Vsprejetih je bilo samo toliko, kolikor so dovolile denarne razmere.

²⁾ Épée je bil že v 17. letu svoje starosti v mašnika posvečen, pravi Waltherjeva zgodovina: Geschichte des Taubst.-Bild.-Wes. str. 81.

sebnik s svojim imetjem, ki mu je dajalo 12.000 lir letnih dohodkov. Nekega dne obišče neko gospo, katere pa ne najde doma; le njeni dve hčerki sedite molče pri svojih ročnih delih v izbi, ter plaho pogledujete dobrega duhovnika. On ji večkrat nagovori, a nobenega odgovora ne dobi. Ko se mati vrne domov, toži ji de l'Épée, češ, da ste njeni hčerki svojevoljni, še odgovoriti mu niste hoteli, ko ji je vprašal. Mati pravi: «Kako bosta siroti odgovarjali, ker sta obe gluhonemi rojeni», in toži s solzami v očeh, da jima je umrl p. *Vanin*, ki ji je nekaj časa poučeval s podobami. Blagemu de l'Épéeju se gluhonemi siroti smilite in odloči se, pri njih pouk nadaljevati. Odsihmal je de l'Épée noč in dan premišljeval, kako bi se dali gluhonemi naravno in uspešno poučevati; kajti vse, kar se je bilo do tačas že storilo za pouk gluhonemih, mu je bilo popolnoma nepoznano. Zató je de l'Épée, kaker de Ponce ali Amman, izumitelj pouka gluhonemih. Abbe de l'Épée je prišel do tega, da je treba, ako se hoče njihovega duhu priskočiti, ustvariti za nje posebno sporazumevalno sredstvo, telokretni govor. O telokretu pravi on: «Kedor se hoče kakega tujega jezika učiti, se ga ne more učiti po slovnicí, pisani v istem tujem jeziku. Slovnica mora biti pisana v jeziku, ki je njemu umljiv. Tako bomo morali tudi postopati, ako hočemo naučiti gluhonemega svoj jezik ter ga z uspehom poučevati; pouk namreč moramo pričeti v njegovem *materinem jeziku in materin jezik vsakega gluhonemega je telokretni govor* ».

Na podlagi naravnega telokreta sestavil je de l'Épée umetno kretanje, ki se je od prvega ločilo, kaker dan in noč. Za vsak pojem in za vsako slovniško obliko iznašel je posebno znamenje, takó, da je potreboval za eno besedo tri, štiri in še več jako umetno sestavljenih znamenj. Teh so se mogli njegovi učenci najprej naučiti, da so mogli svojega učitelja umeti in svoje misli pravilno zapisovati. V to se je posluževal de l'Épée Bonetove daktilogije ali črkokretanja s prsti, ki mu je bilo neobhodno potrebno pri tujkah in lastnih imenih.

Abbé de l'Épée-jeva metoda obstoji tedaj v glavnih stvareh v tem, da se uvedejo gluhonemi s pomočjo umetno

sestavljenega telokretnega govora v pisalni (književni) jezik, s katerim se pozneje poučujejo, izobrazujejo in sporazumevajo. Gluhoneme izobraziti, da bi jezik ne samo umeli, brali in pisali, ampak tudi govorili, de l'Épée ni sploh zahteval. Izmed njegovih učencev so le posebno nadarjeni znali nekatere besede ali kak prav navaden stavek izgovarjati.

Svoj pouk je pričel s črkokretanjem, potem je kazal svoja umetna znamenja na kratkih stavkih, kaker: «jaz nesem».

Razobesil je v šoli tudi več tabel. Na prvi je stalo napisanih 600 samostalnikov, na drugi 600 glagolov, na tretji 450 pridevnikov in četrta tabla je predstavljala načrte za sklanjo in sprego. Vsak dan so se razlagale nekatere besede; iz teh so se napravljali stavki, katere je de l'Épée narekoval učencem. Za samostalnikom je prišel na vrsto pridevnik itd. Rabile so se tudi premikalne tablice, na katerih so bila imena raznih rečij. Da so dobili učenci pojem o kaki stvari ali reči, se jim je ista pred vsem pokazala; to so si najprej vsestransko ogledali in potem opisali s telokretom. Opisovali so stvari tudi mežé, kar se je imenovalo «stvar opazovati dušno». Takó je učil de l'Épée in njegovi učenci so tudi v resnici lepo napredovali. Mnogo jih je umelo razen francoskega še več drugih jezikov, sosebno latinščino. V pisavi pa so bili kaj spretni.

Ta blagi, pravični in za blagor gluhonemih neutrudljivi mož je pa tudi poznal pomanjkljivosti svojega poučevanja, ali držal se je trdno svojega načela, da se morajo gluhonemi samo s telokretom izobraževati. V tem pa, da je prvi prišel na splošni pouk teh otrok in da je v to osnoval v Parizu l. 1770. prvi zavod za gluhoneme, kateremu je žrtvoval vse svoje moči in vse svoje imetje, v tem so iskati njegove zasluge. Da bi ne trpeli njegovi gojenci pomanjkanja, stradal je sam. Še tople izbe po zimi si sivi starček ni privoščil. Ko ga prijatelj obiše in najde, kakó zmrzuje, pregovori ga, potem, ko so ga tudi gojenci na kolenih prosili, da si nakupi drv. Ko pa drva dobi in mora plačati, pogleda svoje ljubljence in vzdihne: «Reve, 100 frankov sem vam odtegnil!»

Koristil je gluhonemim tudi s tem, da je opozoril deloma s svojim požrtvovalnim delovanjem, deloma s svojimi

spisi:¹⁾ daljne kroge na splošni pouk gluhonemih, in da so se potem po zgledu pariškega zavoda osnovali enaki zavodi tudi drugod. Tako je zaslovelo imé Abbé de l'Épée-a daleč čez francoske meje in mnogo najiminitnejših oseb privabilo v ta prvi zavod za gluhoneme. L. 1777. je obiskal, kaker bodemo pozneje videli, tudi naš avstrijski cesar Jožef II. de l'Épée - ja in njegov zavod. Ko mu je ruska cesarica Katarina I. 1780. po svojem poslancu častitala kot izvrstnemu vzgojitelju gluhonemih in mu ob enem tudi ponudila bogato darilo, odklonil je ponižni starček visoki cesarski dar rekoč: «Nikdar ne sprejemem jaz denarja, naznanite pa Vašej cesarskej svitlosti, naj mi dopošlje gluhonemega otroka imenitnih starišev z Ruskega v pouk, če se ji zdi moje prizadevanje hvale vredno». V njegovem zavodu se je izučilo tudi mnogo mož za učitelje gluhonemih, mej njimi May in dr. Stork z Dunaja.

Nepriistransko je vsprejemal v svoj zavod in poučeval gluhoneme otroke ubogih, kaker premožnih roditeljev; milo mu je pa bilo, da jih je ostalo pri vsem tem mnogo povsem brez pouka. Mržnja pa ter predsodki proti pouku gluhonemih sploh, in to celó od strani učenjakov, kaker tudi prepiri s Pereiro, Heinicke - jem in drugimi radi metode — prizadejali so mu veliko trudapolnega dela, grenkostij in sitnostij. Toda neustrašljivo je zagovarjal svojo učbo in svoja načela in razodeval ob enem nepopisljivo udanost in gorečo ljubezen do teh nesrečnih otrok. Vsi njegovi spisi govoré, kakó blaga duša je bil Abbé de l'Épée.

Svojemu zavodu je hotel obstanek s tem zagotoviti, da si je prizadeval, doseči njegovo povzdigo v javni in državni zavod, a to se mu ni posrečilo. Dobival je sosebno po prizadevanju cesarja Jožefa II. od države in od dvora podporo; državni pa je postal pariški zavod še-le po njegovi smrti l. 1791. Po vsej pravici stoji torej na njegovem spomeniku v Verselju naslov *prvega učitelja gluhonemih* («Premier

¹⁾ „L'art de faire parler les sourds-muets“, La véritable maniere d'instruire les Sourds et Muets“, „Institution des Sourds et Muets, par la voie des signes méthodiques“; različnih pisem, da bi napravil celi telokretni slovar, ni dovršil in objavil.

Instituteur des Sourds-Muets»). Ime Abbé de l'Épée je z zlatini črkami zapisano v zgodovini pouka gluhonemih.

Umrli je pa Abbé Charles Michael de l'Épée 23. dec. 1789. v Parizu, kjer so mu postavili tudi primeren spomenik v cerkvi sv. Roka.

2. Roch-Ambroise Cucurron Sicard.

Za de l'Épée - jem je vodil pariško gluhonemico, ki je bila eno leto potem 1791. v narodni zavod povišana, Abbé Sicard, mož, ki je kazal že v bogoslovju posebno spretnost za pouk gluhonemih. Radi tega ga je bil njegov Bordeauski nadškof, Champion de Cice poslal de l'Épée-ju v pouk. Po dovršeni praktiki pa mu je izročil vodstvo svoje uprav ustanovljene gluhonemice l. 1786.

Abbé Sicard je bil zvest naslednik svojemu predniku. Umetno metodo je po večem zboljšal s tem, da je določil znamenja po pojmi, ne pa po besedah in slovniških oblikah, kaker de l'Épée. Dovršil je tudi oni slovar kretalnih znamenj, kateri je pričel sestavljati že de l'Épée. Uspehi njegovega pouka so se močno hvalili; kajti njegovi učenci so zapisovali svoje misli pravilno in celó v zloženih stavkih; to pa se vé, da samo najboljši mej njimi, kaker neki Massieu (poznejši répétiteur v zavodu), Clerc (ustanovitelj gluhonemice v Hartford-u, sev. Amerika) in Berthier. S temi gojenci se je Sicard posebno ponašal pri javnih izpitih; v tej lastnosti se je bistveno ločil od svojega ponižnega prednika. Njegovi učenci niso govorili skoro nič, razun nekaterih prav v poslednjem času njegovega vodstva.

Opomniti je, da je Sicard privabil *Jean Mari Gaspard Itarda* v svoj zavod, ki si je pridobil kot socijalni uhozdravnik neumrljivo ime. Itard je vzgojeval skozi 6 let tudi nekega slaboumnega najdenca «divjaka iz Aveyron-a» s takim uspehom, da ga je ves svet čislal. Spisal je «*Traité des maladies de l'oreille et de l'audition*» (ušesne in slušne bolezni) in poučeval je ob enem tudi gluhoneme v govorjenju. Naposled je določil v svoji oporoki ¹⁾, da se ima 6 najposebnejših u-

¹⁾ Itard Jean Marc Gaspard je umrl l. 1838.

čencev po dovršenem izobraževanju v zavodu še 3 leta poučevati v govorjenju z namero, da bi se potem v življenju sporazumljevali samó z besedo brez telokreta.

Abbé Sicard je umrl l. 1822.; za njim je pojemala bolj in bolj tudi pariška gluhonemica v svojem uplivu in slavi. Po Épée - jevi in Sicardovi metodi je poučeval gluhoneme, toda z naravnim telokretom, v Caen-u Abbé Jamet jako hvale vredno.

Nasledniki Épée-ja so si sploh prizadevali, telokret zboljšati; v tem so videli namen svojemu poučevanju, mesto, da bi bili uporabljevali kretanje kot sredstvo, s katerim bi se bili gojenci izučili v pismenem jeziku. Umetni telokret in prstna abeceda ali daktilogija sta se pokazala škodljiva. Poslednja se je kmalu zgubila, ne takó pa umetno kretanje, katerega se morda še dandanašnji kedó poslužuje.

Naj omenim še enega učitelja izmej Sicardovih naslednikov, ki si je zagotovil slavno imé v zgodovini pouka gluhonemih s tem, da je umetno kretanje nadomestil z naravnim; ta mož je *Bebian* († 1837.), ki je spisal tudi navod za pouk gluhonemih, kakó praktično, namreč po predpisu slovnice, gluhoneme dovesti do govorjenja.

B. Nemška šola.

I. Lipska šola.

1. Samuel Heinicke.

Heinicke, roj. v Neuschützu pri Weissenfelsu na Sali l. 1729¹⁾, sin kmetiških starišev, bi bil moral slediti svojemu očetu v kmetijstvu. Oče mu je bil tudi izbral nevesto, toda 21-letni mladenič je že na drugo mislil; radi prepira z očetom je na tihoma pobegnil v Draždane ter se dal tam vpisati mej vojake. Kot vojak še-le se je začel izobraževati. Učil se je godbe, pa tudi latinskega in francoskega jezika. Da bi si kaj prislužil, pa tudi iz ljubezni do mladine, je poučeval otroke. V neki obitelji, kjer je bil domač učitelj, so imeli gluhone-mega dečka, katerega je začel l. 1755. poučevati v pisanju.

¹⁾ 1727.

Z ozirom na to, da je bilo v tedanjih časih, zlasti v nižjih stanovih, malo ljudi, ki bi znali pisati, zdelo se je Heinickeju potrebno, da se priučé gluhonemi jezika ne le razumevati in pisati, ampak tudi govoriti, ter je primerno gledé na to uredil svoj pouk. Vodilo pri tem mu je bil Ammanov «*Sur-dus loquens*».

Delovanje Heinicke-jevo v Draždanah je kmalu nehalo. Konec mu je storila sedemletna vojska, ki se je pričela l. 1756. V taboru pri Pirni je bil Heinicke vjet, a posrečilo se mu je, da je pobegnil in šel v Jenó, kjer se je dal na vseučilišču vpisati mej dijake. S poučevanjem v godbi je preživel sebe in svojce; bil je namreč že oženjen in oče dveh otrok. Leta 1758. se je umaknil v Hamburg, ker se ni čutil v Jeni dovolj varnega, in začel tu svoje poučevanje. Seznanil se je z imenitnimi rodovinami ter postal po priporočilih tajnik in domač učitelj sosebno v francoskem dopisovanju grofinje Schimmelmanna. Posel poučevanja, dasi težaven in trudapoln, se mu je pa čim dalje tem bolj priljubil. Želel si je tudi samostalnosti in zato je stopil l. 1768. v Eppendorfu blizu Hamburga v službo učitelja in kantorja, katero mu je Schimmelmann priskrbel. To je pa hudo peklo tamošnjega pastorja Granau-a, ki je bil skoro gotov, da dobi neki njegov sorodnik to službo. S tem pastorjem je stala cela vas proti Heinicke-ju, katerega so popisovali kot liberalca, prostozidarja in tujega beguna. Da je bil tudi jako mrzlo sprejet, ko je nastopil svojo službo, ni čudno. S svojo izredno pridnostjo in vsestransko urnostjo v poučevanju pa si je pridobil vaščane na svojo stran. V šoli so učenci kaj lepo napredovali; v kratkem času so se naučili brati, ker jih je učil po zlogovalni metodi ¹⁾. Spisal je v to tudi «*Novo A-B-Cedo*» (Lipsko, 1780.), ki je jako važno delo in ki je močno vplivala na prevstroj bralnega pouka na ljudskih šolah.

Prvi, ki je pričel prijazno občevati s Heinicke-jem, je bil domači mlinar, ki je imel gluhonemega sina. Na podlagi svojih prvih skušenj je poučeval Heinicke tega dečka v govor-

¹⁾ Lautiermetode je iznašel pred 100 leti sicer Amman, ali Heinicke jo je praktično spravil v življenje.

jenju in sicer s prav dobrim uspehom. To pa je bilo zagriženemu pastoru že preveč; celó z lece v cerkvi je pridigoval, da dela novi učitelj proti božji naredbi, ker poučuje v govorjenju gluhoneme, torej take ljudi, katere Bog ni brez uzroka zaznamoval. Heinicke pa se ni dal s tem motiti; zvesto je nadaljeval svoj pouk toliko v šoli slišočih otrok, koliker z gluhonemim dečkom. Naposled je prestal ta gluhonemi preskušnjo iz veronauka v prisotnosti staroste hamburškega ministerstva, dra. Götze-ja, takó dobro, da je moral celo Granau pripoznati, da je deček sposoben za konfirmacijo. Novica o tem uspehu se je koj raznesla po Hamburgu, Altoni in daleč okrog. Heinicke pa je poučeval že v naslednjem letu (1774.) pet gluhonemih. Da bi jih imel pa vedno pod svojim nadzorstvom, vzel jih je v svojo hišo, kjer jim je bil skrben oče in učitelj.

Število gojencev se mu je vedno množilo; od blizu in daleč so mu učenci prihajali; celó z Ruskega mu je izročil skrivni svetovalec grof Vietinghof svojo hčerko, ki je s svojo pridnostjo in nadarjenostjo jako lepo napredovala v govorjenju in drugih predmetih. Tudi neki hamburški učenjaki, ki so obiskali Heinicke-jev zavod l. 1776., so se jako pohvalno izrekli o tej novi metodi. Ime Heinicke-jevo, kot posebnega učitelja gluhonemih, se je proslavljalo vsestransko. S slavo množila so se mu pa tudi opravila; in zlasti radi tega, ker mu je ob enem žena bolehala, je bil prisiljen, zapustiti šolo ali pa svoj penzijonat. Žrtvoval je, kaker de l'Épée, svojim več nego je mogel. Pri sebi in svojih je štedil, da je le gluhoneme oskrboval. Grof Schimmelmann, njegov zvesti zavetnik, mu je svetoval, naj se preseli v Wandsbeck, kjer mu hoče preskrbeti za zavod potrebno stanovanje in denarne podpore. Heinicke je pa ta blagodušni nasvet odklonil, misleč, da je potrebno za gluhonemico veliko obljudeno mesto, kjer je možno gluhonemim podajati vsakovrstnih pojmov. V l. 1775. umrje mu žena, zapustivši mu štiri nedorasle otroke in l. 1777. je popustil Heinicke šolo in službo kot kantor in organist. Leto popred je bil spisal *«zgodovino starega zakona za pouk gluhonemih»*, ki je prva šolska knjiga te vrste. L. 1777. ga je obiskal stotnik pl. Schöder iz Draždan, ki je spoznal

svojega rojaka in toplo priporočil tajnemu svetovalcu pl. Ferber-ju, da bi ga naznanil volilnemu knezu saksonskemu, Frederiku Avgustu. Knez je bil kaj zadovoljen s predlogom, Heinickeja poklicati in odmeriti mu 400 tol. letne plače, da ustanovi v Lipsiji zavod za gluhoneme; in res je došel Heinicke z 9 gluhonemimi, z ženo, (ker se je bil v drugo poročil) in z otroci 13. aprila v Lipsko, kjer je koj drugi dan 14. apr. 1778. odprl svoj prvi zavod za gluhoneme na Nemškem. Število gojencev je narastlo potem do 15. Ali marsikako sitnost je moral Heinicke odslej prestati. Z de l'Épée - jem je imel hud peresni boj, v katerem sta zagovarjala vsak svojo metodo, hvalila jo in priporočala. Visoko olikani de l'Épée se je potoval za svojo stvar v izborni obliki, dočim je Heinicke, ki ni bil takó izobražen, bolj robato zagovarjal svoje nazore. Ta okolnost in potem to, da tedaj ni bilo še pravega razuma za Heinicke-jevo metodo, je pripomoglo Épée - ju do zmage, kar je močno žalilo Heinicke-ja. Toda povdarjati je treba, da sta oba dobrotnika gluhonemih iz čistih nagonov drug drugega pobijala, a ne iz sebičnosti.

Kakó je poučeval Heinicke?

Tega vprašanja ni rešil povoljno še noben učitelj gluhonemih. Gotovo je, da mu je služil Ammanov «*Surdus loquens*» in pa Raphel - ova «*Umetnost, gluhim in nimim podati govor*» kot vodilo.

Natančen je bil pri izvajanju glasov, seosebno samoglasnikov, katere je utrjeval tudi s pomočjo okusa. Ko je izvajal učencem *i*, dal jim je pokusiti hudega kisa, za *e* grenkega pelinovega izlečka, za *a* navadne vode, za *o* pa sladke vode in za *u* olja. Da bi bil rabil tudi za soglasnike kaj enakega, ni znano. Iz tega se vidi, da je gledal seosebno na čist, naraven izgovor glasov. Na podlagi nazornih sredstev je razvijal učenecem govor enako, kaker dela mati, ki uči svojega otroka govoriti. Ona mu kaže reč in izgovarja ime, otrok pa enako govori za njo. Če si mislimo, pravi Heinicke, da opravlja gluhonemim oko, kar bi imelo opravljati uho, in da more razodeti s pisanjem, kar bi imel razodevati z jezikom, potem je možno, da pride gluhonemi do pojma z očmi, kateri lahko

naznani s pisavo. Od začetka je poučeval Heinicke večidel s pisavo. Pozneje pa, sprevidevši, da je pisava za javno življenje nepraktiška; ker skoraj ni možno, da bi gluhonemi naznanjali svoje misli vedno le s peresom ali s kredo v roki, in ker je spoznal, da je govor ali jezik edino pravo sredstvo, ki veže ljudi mej seboj, začel je učiti svoje učence v govorjenju. Kretanje ali kretalno metodo, s katero so se poučevali gluhonemi na Francoskem, je Heinicke tudi popolnoma zavrgel. Videl je namreč, da so se gojenci, dasi izvrstno izvežbani v zavodih, vrnivši se mej ljudstvo venderle nespretno gibali v javnem življenju, in bili tako skoro izključeni iz človeške družbe. Nedostajalo jim je pravega občila; kajti slišenci niso umeli jezika, ki jim ga je podelila kretalna učba, gluhi pa zopet niso umeli občila, jezika, ki ga v obče rabi človeški rod. Uspehi govorne metode so se pokazali tudi veliko lepši, da edino pravi, ker se po nji izšla praktiski za javno življenje: gluhonemega ne spoznaš za gluhega, ko stoji pred teboj in odgovarja na stavljena vprašanja. Ta metoda povzdigne človeka na stopinjo izobraženosti, katero doseza slišec človek; in da ima govorna metoda tudi gledé na dušno razvitje gluhonemih, torej iz dušeslovnih (psiholoških) ozirov veliko prednost pred kretalno, sledi že iz nasledkov gluhosti. Ni čudno torej, če spodriva ta metoda kretalno povsod tudi na Francoskem. Res je sicer, da je govorna metoda veliko težja od kretalne tako za učenca, kaker za učitelja: kajti: «podelitev govorjenja takim, katerim je narava odrekla zmožnost v to, je skoro delo božje vseomogočnosti» pravi Lamartin. Radi tega, kaker tudi, da bi ne izostali brez vsakega pouka gluhonemi, ki vsled enega ali drugega vzroka *niso sposobni*, obdrži se še vedno, toda le naravno kretanje. Vsi drugi gluhonemi pa, ki imajo zdrava, pravilno zrasla govorila, in ki so čiste pameti, poučujejo naj se edino po govorni metodi. V tem zmislu se je izrekel enoglasno tudi mejnarodni shod učiteljev gluhonemih v Milanu l. 1880.

Vsi drugi gluhonemi pa, ki so manj nadarjeni, sosebnost v govornih organih, poučujejo se lahko deloma po govorni, deloma pa po kretalni učbi ali metodi, kar imenujemo *mešano učbo*. Le tedaj, ako je učenec tudi na duhu slaboten, naj se

za silo poučuje samo s kretanjem. Sicer bi pa pisatelj mislil, da gluhonemi, ki niso za govorno metodo, če tiči uzrok v duhu, niso sposobni tudi za kretalno, t. j. iz takih se dá jedva kaj napraviti.

Heinicke je vodil do smrti t. j. do l. 1790. lipski zavod ter je umrl povsem brez premoženja, tako, da je udova s tremi nepreskrbljenimi otroci po njegovi smrti živela v uboštvu. Nekaj posebnega pri Heinicke-ju je bilo to, da je skrival načela svoje metode. Stork, vodja dunajske gluhonemice, si je močno prizadeval, poizvedeti, v čem se nahaja Heinicke-jeva skrivnost («*arcanum*»). Preoblečen je prišel celó v Lipsko in obiskal Heinicke-ja, ta ga je pa spoznal. Drugi pot je zahteval Heinicke za svojo metodo 10.000 tol. — Da ni Heinicke svoje metode opisal ali vsaj naznanil drugim, tega mu nihče ne odpusti, čeprav je spisal mnogo sestavkov in knjig, kaker: «*Neues A-B-C Silbenlesebuch*», «*Biblische Geschichte des alten Testaments zum Unterrichte taubstummer Kinder*», «*Arcanum*» v nekem odlomku: «*Geheimnis für Stumme zur Sprachbefestigung*», «*Beobachtungen über Stumme und über die menschliche Sprache in Briefen*», (Hamburg 1778.) «*Über die Denkart der Taubstummen und über die Misshandlungen, welchen sie durch unsinnige Kuren und Lehrarten ausgesetzt sind*» (Fragment: Leipzig 1780.) «*Über Taubstumme*», (in Wielands deutschem Merkur, 1785.), «*Über graue Vorurtheile und ihre Schädlichkeit*», (Leipzig 1787), «*Über verschiedene Lehrarten der Taubstummen*». V vseh teh spisih in knjigah ni sledu najti o Heinicke-jevi metodi in tako je nesel to svojo glasovito tajnost v veliko škodo človeštva v grob. Obljubil je bil sicer, metodo spisati, ali do tega ni prišlo. Še-le njegov zet in pozneje ravnatelj na lipski gluhonemici, magister *Reich*, je obelodanil nekatera načela Heinicke-jeve metode.

2. Ernest Adolf Eschke.

Dr. Eschke, rojen, v Meissen-u l. 1766., sin davkarja, se je učil pravoslovju v Wittenbergu in v Lipsku. Bil je silno pridn in delaven takó, da je zgubljal celé noči, in zató začel bolehati. Da bi se okrepčal, šel je popotovat, kaker so mu to zdravniki svetovali, in obiskal je pri tej priliki dunaj-

sko in lipsko gluhonemico. Pedagogija ga je sploh bolj mikala nego pravoslovje in Heinicke si je znal učenega in pridnega moža pridobiti za se. Postal je učitelj gluhonemih pod Heinicke-jem, ki mu je tudi svojo hčer dal v zakon. Ali že po prvem letu svojega bivanja v Lipsku je odšel v Berolin, kjer je ustanovil novo gluhonemico l. 1788.

Pri svojem pouku se je držal sicer nemške metode, ali gledal in delal je seosebno na to, da so mu gojenci telesno napredovali, ker jih je vadil v telovadbi, ne samo duševno. Poslednjega si ni mogel misliti drugače, kaker da jim je razvijal naravni telokret kot sredstvo, s katerim se razlagajo posamični pojmi in tudi govorjenje. Uspehi njegove metode so se pokazali tudi res hvalevredni. Nekaterim učencem je tekel jezik jako dobro v govorjenju; dà, celó pesmi so skladali nekateri. Takó je omeniti gojenca Karola von Schutendorff, ki je postal, ko je zapustil zavod, uradnik v kraljevem generalnem direktoriju, in neki drugi Habermass je bil takó izobražen v govoru, branju od ust in drugih šolskih predmetih, da je dobil mesto učitelja pod svojim vodjem.

Eschke slovi pa tudi kot pisatelj. Spisi «Über Stumme» (Berolin 1791.), «Abecbuch für Taubstumme», (Berolin 1711). «Lesebuch für Taubstumme», (Berolin 1805.) «Über die beste Art, Taubstumme zu unterrichten» (Berlin 1814.) so izvrstna njegova dela.

Po vzglednem 23-letnem delovanju na tem zavodu, in potem, ko si je bil preskrbel tudi naslednika v osebi dr. Grasshoff-a (ki je ponemčil Ammanovo delo «Surdus loquens»), je umrl l. 1811.

3. Karol Gottlob Reich.

Po Heinicke-jevi smrti izročil je saksonski knez vodstvo zavoda gluhonemih — gotovo radi posebnih zaslug in spoštovanja do rajnika — udovi umrlega ustanovitelja, Anni Katarini Elizabeti, katerej je imenoval bogoslovca Avgusta Petschke-ja učiteljem in podvodjem.

Petschke si je sicer mnogo prizadeval toliko kot učitelj, kaker kot pisatelj¹⁾, da bi se ohranilo gluhonemici slavno imé

¹⁾ Petschke je preskrbel novo izdajo Raphel-jevemu vodilu: „Kunst Taube und Stumme reden zu lernen“, izdal je delo „Historische Nachricht

njenega ustanovitelja; toda njegova metoda ni bila več nemška, ker se je posluževal tudi umetnega telokreta in daktilogije. Pa mož je bolehal ter nazadnje takó oslabel, da je moral leta 1815. zavod zapustiti; 7 let potem je umrl.

Na njegovo mesto je prišel *Karol Reich*; jako nadarjen in delaven mož. Reich se je rodil v malem saksonskem mestu Waldheim l. 1782. Šolal se je s Draždanah in po želji svojih roditeljev izvolil protestantski duhovski stan. Dovršil je pa tudi visoke šole na lipskem vseučilišču. Vse to je izdelal s svojo posebno pridnostjo in v tem, da je druge poučeval; kajti njegovi stariši so komaj preživeli svojih še ostalih 9 otrok.

Sreča je hotela, da je prišel na lipsko gluhonemico in bil pravi naslednik Henicke-ju, svojemu tastu; — poročil se je namreč z njegovo hčerjo Regino Amalijo. — Reich je sistematiški uredil in popisal Heinicke-jevo metodo. *„Gluhonemi morajo govoriti, kajti govor je podlaga vsakemu nadaljnemu pouku. Govoré naj mislijo in govore naj razodevajo drugim svoje misli, pravi on; govorenju naj se torej priuče gluhonemi, in to naj bo cilj in konec vsenu pouku gluhonemih“*. Da se pa vadijo v mišljenju, naj si ogledujejo reči iz narave, naj gredó v mesto, na semenj in mej ljudi, ter naj se z naravnim telokretom pripravljajo na izgovor glasov, besed in stavkov. Ti se jim kažejo praktiški na podlagi mišljenja brez slovniškega posebnega pouka. Slovnica kot taka se poučuje pozneje. Naravni telokret mu je služil kot sredstvo za govorni pouk, o umetnem kretanju pa ni hotel nič slišati. Umetni telokret in daktilogija sta škodljiva govorenju; zató ju je popolnoma odstranil iz svojega poučevanja. Svojo metodo, popis lipske gluhonemice, Heinicke-jev životopis, o veljavi govorenja za gluhoneme itd. popisal je Reich v svojih dveh jako važnih spisih: *«Blicke auf die Taubstummen-Anstalt zu Leipzig seit ihrem fünfzigjährigen Bestehen nebst einem Anhang über die Artikulation»* (2 izt. 1828.) in v delu: *«Der erste Unterricht des Taubstummen»*, Leipzig 1834. S tem poslednjim delom

von der Unterweisung der Taubstummen und Blinden“, Leipzig 1793.; spisal je *„Lesebuch für Taubstumme*, Leipzig 1800. in ponemčil nekatere Sicard-ove spise.

je hotel ob enem se posebno tudi ljudske učitelje seznaniti s poukom gluhomemih, da bi slučajno koliko toliko gluhomemo deco pripravljali na pouk v kakem zavodu. S svojo metodo in delavnostjo je dosegel, da so njegovi učenci pravilno mislili, umevno govorili in spretno od ust brali ter hvalevredno napredovali iz vseh predmetov. Lipski gluhomemici, materi zavodov nemške ali govorne metode, je pokazal in določil pot, po katerej ima hoditi, ako si hoče ohraniti ime in poslednjo naredbo svojega slavnega ustanovitelja. Tako stavimo Reicha lahko Heinicke-ju na stran.

Proti koncu 18. stoletja je privatno učil zasebni učenjak I. F. G. Sense nekega gluhomemega na podlagi Heinicke-jeve metode ter spisal navod: «Versuch einer Anleitung zum Sprachunterrichte taubstummer Personen» in takó dobro, da zasluži, da ga tú omenimo¹⁾.

Kak sad je obrodilo drevo, katero sta Heinicke in Reich zasadila in gojila, ali kak sad je obrodila lipska šola v primeri francoske, kaže nam nadaljna in osobito zgodovina pouka gluhomemih sedanjega časa.

II. Dunajska šola.

2. Miroslav Stork in Jožef May.

Prva avstrijsko-ogerska gluhomemica se je ustanovila na Dunaju leta 1779. po načrtu Épée-jevem v Parizu.

Leta 1777. je obiskal namreč poznejši vladar Jožef II. svojo sestro, kraljico Antonijeto v Parizu in si ogledal pri tej priliki tudi Épée-jev zavod. Človekoljubni starček, njegovo postopanje z gluhomemo deco, njegov pouk in dobri uspehi poučevanja, so cesarju tako ugajali, da mu je ponudil, ako se preseli na Dnnaj ter uredi tamkeaj enak zaved, dostojanstvo avstrijskega kanonika. Abbé de l'Epée odgovori: „Veličanstvo, jaz sem že prestar, da bi se selil. Obrnite pa milost, ki ste jo meni namenili, stvari sami, gluhomemim v prid. Vredno se mi zdi, da se knez potegne za gluhomeme“.

¹⁾ Ocenó tej knjigi glej v Walthér-jevi zgodovini pouka gluhomemih, stran 140-144.

Blagi vladar je dobro umel de l' Épée - jeve besede. Najprej je toplo priporočil njega in njegov zavod v merodajnih pariških krogih, ter posredoval, da je de l' Épée dobival od-sihmal iz državnega zaklada znatno podporo in od francoskega dvora po milosti kralja Ludovika XVI. 3100 frankov letne priklade. Sklenil pa je tudi na Dunaju ustanoviti enak zavod. Naključni se, da je v Parizu živeč Avstrijan, tedanji učitelj nemškega jezika na kraljevi vojaški šoli, Jožef May, rojen v Graben-u na Českem, kateri je želel vrniti se v svojo domovino, prišel k Jožefu II. v avdijenco in ga prosil za službo. Vladar ga milostljivo sprejme, in od tistega dne je dobival plačo kot avstrijski državni služabnik z določbo, da se v Épée - jevem zavodu izuči za učitelja gluhonemih. Koncem avdijence mu je rekel še cesar: « Pošljem vam še enega tovariša z Dunaja. Upam, da bodeta oba prav marljiva in da vaju kmali vidim zopet na Dunaju. Nabaja se vrsta nesrečnih ljudij, za katere se žalibog nihče ne zmeni. Kolika zasluga je, vzbujati v takih, ki so zapuščeni, od narave in od ljudij, vzvišene misli ».

Ko se je vrnil cesar Jožef II. na Dunaj, obrnil se je nemudoma do nadškofa Migazzi-ja, naj bi mu naznanil duhovnika, ki bi se hotel pri Épée - ju izuriti za učitelja gluhonemih. Kardinal nadškof je nasvetoval v to svojega tajnika, dr. Jožefa Stork-a, ki je potem tudi kmalu odpotoval v Pariz. Miroslav Stork se je narodil v Ahen-u (Aachen) leta 1756. — Po 8-mesečnem šolanju v pariški gluhonemici pod vodstvom Épée - jevim se vrneti Stork in May leta 1779. na Dunaj, in še v istem letu se je osnoval na Dunaju s posebno določbo cesarice Marije Terezije odgojevalni in poučevali zavod za gluhoneme, *prva gluhonemica v Avstriji*.

Dr. Stork je bil začetkom začasni in od leta 1785. naprej stalni ravnatelj novi c. kr. gluhonemici, kateri so bili odmerili najprej brezplačen prostor za 12 gluhonemih v meščanski bolnišnici. Leta 1784. pa se je pridobilo v to posebno poslopje za 30 gluhonemih, na katero se je postavil napis: « Surdorum Mutorunque Institutioni et Victui Josephus II. Aug. MDCCLXXXIV. » ¹⁾.

¹⁾ Pouku in vzdrževanju gluhonemih Jožef II. rimski cesar, 1784.

Žalibog pa, da ni bilo prave sloge mej omenjenima prvima učiteljema gluhonemih, kar je slabo vplivalo na ves pouk. Dokler je vladal cesar Jožef II., ki je bil Storku posebno naklonjen, je bil May vedno na krivem, dà celó umakniti se je moral mogočnemu vodji. Po smrti tega cesarja pa je May Storka tožil; in ker je bil poslednji krivemu spoznan, odstavili so ga od vodstva. Umrl je potem kot kanonik metropole sv. Štefana leta 1823.

Za Storkom je vodil zavod od leta 1792. do l. 1819. May, ki se je dal potem upokojiti. Umrl je pa v letu 1820.

Prvotni pouk na dunajski gluhonemici je bil uravnan po Epée-jevi metodi; saj pa tudi ni bilo drugače mogoče. Oni prečudno umetni telokret se vender ni dolgo rabil in Mayu gre čast, da ga je povsem očistil one prevelike zamotanosti, da ga je napravil enojnišega, ter si tako olajšal poučevanje. Gojenci so se tudi nekaj, četudi ne veliko, vadili v govorjenju, kar kaže, da se je bil začel nagibati že May proti nemški metodi.

2. Mihael Venus.

Venus se je rodil v Pragi leta 1774., pa preselil se je z očetom, ki je služil pri vojakih, že kot otrok na Dunaj. Tu se je izšolal za učitelja in dobil svojo prvo službo leta 1791. na normalki pri sveti Ani. Radi posebne pridnosti pa ga je namestil šolski nadzornik Spendou že po enem letu kot pravega učitelja na novo ustanovljeni ljudski šoli na Bauernmarkt-u. V tej šoli, kaker v gluhonemici, je bil ta čas May, in Venus je imel takó najlepšo priliko, seznaniti se tudi s poukom gluhonemih, kar ga je močno zanimalo. Ljubo mu je bilo tudi to, da ga je May večkrat povabil na svoj dom, kjer mu je nekatere gluhe gojence nadzoroval in v tem poučeval, da je ž njimi ponavljal naloge.

L. 1804. je dobil Venus z učiteljem Drackom vodstvo te šole, ker je bil May odstopil. Venus pa je tako dobro opravljal svoj novi posel, da je bila ta šola pravi zgled drugim enakim šolam. Pet let pozneje, ko je umrl neki Weinberger, bivši učitelj in računar na gluhonemici, prišel je Venus na to izpraznjeno mesto in posvetil vse svoje moči odgoji in pouku gluhonemih. Od začetka mu je šlo sicer trdo, kajti zavodu je

dohajala jako pičla gmotna podpora. Potem pa, ko je bil imenovan l. 1820. tudi vodjem gluhonemih, znal je zavod toliko gledé na denarne zadeve, koliker gledé na pouk takó urediti, da je napravil še 30 novih prostorov za gojence. Vsled svojega dobrega imena je privabil tudi mnogo učiteljev iz raznih avstrijskih dežel na Dunaj, kjer so se poučevali v novi metodi z namero, da bi potem ustanovili v svojih krajih enake zavode. Spisal je tudi v to in na izrečno voljo cesarja Frančiška I., ki se je prav po očetovsko vsestransko zanimal za splošno odgojo gluhonemih, važno delo: „*Methodenbuch der Taubstummen*“ (Wien 1826). Pisatelj razpravlja tu najprej gluhonemost in njene posledice ter kaže teoretično, kakó treba gluhoneme vzgojevati in poučevati. Gledé na kretanje piše Venus: „Gluhonemi naznanjajo sicer svoje misli z naravnim telokretom, ali ta ne zadošča pri rednem šolskem pouku; tu je že potreben umetni telokret; tega naj se gojenci priučé, da bodo mogli umeti vse čutne in nadčutne pojme ter izuriti se tudi v glasovnem jeziku. O tem pa, t. j. o živem govoru ali jeziku, misli Venus, da je najboljšé in edino sredstvo, s katerim si pridobé gluhonemi pravih in stalnih pojmov tudi o nadčutnih rečeh. Pojmi, pridobljeni samó s telokretom ali s pisavo, niso ne pravi in tudi ne stalni; kajti vtis o kaki reči, ki mu ga je napravila s tem, da jo je videl n. pr. na papirju, izgine, kaker hitro je izginil papir. Glasovni jezik ima pa tudi to prednost pred telokretom, da se gluhonemi s polnočutnimi ljudmi lahko sporazumevajo in izobrazujejo.

V praktiskem delu kaže, kakó naj učitelj izvaja govor. S pomočjo telokreta, ročne abcede in pisave naj izvaja pred vsem glasove, katerih nastavo popisuje Venus po spisu, ki ga je izdal Kempeln: „*Mechanismus der menschlichen Sprache*«. Nadalje sledi pouk o posamičnih besedah in o stavku. Po slovnici naj se obdeluje najprej samostalnik, potem pridevnik, glagol, itd. ostali deli govorjenja. Razlaga se pa vse lahko s pisavo in deloma tudi s telokretom. Poslednji je gledé na čeznaravne pojme in gledé na slovniške oblike jako pomanjkljiv; zató se pa pokaže v tem oziru govorni pouk silno težaven. Se vé, gojenci se naučé izgovarjati mehaniški samo nekatere stavke, ki so pa sploh le pre-

stava svojega telokretnega mišljenja. Telokret pa in naš govorni jezik se ne vjemata. De l'Épée je sicer tudi spisal popoln pouk, kakó se gluhonemi poučujejo v govorjenju («Veritable maniere», itd.), ali sprevidel je, da to ne gre; zato se pa ni brigal skoraj nič za govorjenje svojih gojencev.

Za verski pouk je pisava neobhodno potreben pripomoček, pravi dalje Venus, v tej morajo biti gluhonemi pa že precej urni, da morejo ob enem s pisavo in telokretom tudi to razodeti, kar čutijo v sreč. L. 1833. je izdal Venus tudi delo : „*Unterrichtsbuch für die Tonsprache der Taubstummen*“.

Sploh smemo reči, da si je Venus prizadeval, pravičen biti tóliko Épée - ju, kakor nemski metodi. Celih 59 let je deloval ta pridni delavec neutrudljivo in brez najmanjše slavo-hlepnosti, unet edino za blagor gluhonemih; 77-letnega starčka je Bog k sebi poklical l. 1850.

3. Ivan Mücke.

Prvi oče gluhonemih v Avstriji je bil cesar *Jožef II.*, drugega očeta pa in posebnega dobrotnika teh otrok imenuje Venus cesarja *Frančiška I.*, ki je dal razglasiti po vsej državi poziv na duhovništvo in učiteljstvo, da bi se za to sposobniši odbrali in na Dunaj odposlali z namero, da bi se seznanili s poukom in uredbo zavoda za gluhoneme ter potem v svojih domačih krajih delali na to, da bi se po vseh deželah osnovali jednaki zavodi. Začetek je sicer povsod težak, — ali vstrajnih mož je treba pa resne volje in doseže se, kar se zdi nemogoče. Takó tudi ta poziv cesarjev ni ostal brez uspeha. Iz raznih krajev so prihajali duhovniki in drugi učitelji v dunajski zavod; takó iz Prage *Karol Berger*, ki je bil nastavljen prvim vodjem tamošnje gluhonemice, katera je bila ustanovljena leta 1786.

Za kratek čas dveh let so bili preložili ta zavod v Hmotov, leta 1797. pa zopet v Prago.

Mej poznejšimi vodji te gluhonemice slovi ime *Ivana Mücke* - ja, ki je spisal navod : „*Anleitung zum Unterrichte der Taubstummen in der Lautsprache nebst einigen Gebärdenzeichen der Taubstummen*“. Prag, 1834. Pisatelj hoče

sosebnu duhovnike in učitelje seznaniti s poukom gluhtonemih, da bi za vsak slučaj mej svojimi slisječimi učenci poučevali tudi take gluhe otroke, ki bi drugače ostali popolnoma brez odgoje. Ob enem kaže, kakó se dajo zboljšati slisječim učencem slabo izgovorjeni glasovi.

Smoter pouka gluhtonemih je, pravi Mücke : « Vzgojiti jih, da se vzbudijo iz svoje dušne dremote in izobrazijo takó, da spoznajo svojega Stvarnika, same sebe kot ude človeške družbe, ter pravice in dolžnosti, ki jim gredó in ki jih vežejo kot državljane. Do tega pa jih pripravimo najhitreje s pomočjo govorne metode, ako jim podamo glasovni jezik. Kretanje je pomanjkljivo in nedostojno sredstvo pri pouku gluhtonemih. Gluhtonemi, ki je dovolj kos govorjenju, veže neposredno pojme na zgovorjene besede in napreduje tako duševno prav in neznano hitro. V to naj se urijo gojenci v govorjenju koj, ko stopijo v zavod ». Opisuje tudi govorila, posamezne glasove, kakó nastavlјati govorila, da se izvedejo glasovi, besede, stavki, itd ; vse pa prav dobro in kratko. Vodilo meri na govorno metodo ; tudi prstne abecede Mücke ni rabil in je radi tega jako hvalevredno njegovo delo ; sicer pravi Walther v svoji zgodovini ¹⁾, da je bilo v Pragi povsem takó, kaker na Dunaju : praksa pa teorija se niste vjemali.

4. Anton Schwarzer.

Zopet je bil cesar Frančišek I., ki je pripomogel, da se je ustanovil l. 1802. prvi zavod za gluhtoneme na Ogerskem v Vacovu. Ta zavod je vodil od začetka *Anton Simon*, ki se je bil izuril na Dunaju. Od leta 1808. mu je bil naslednik *Anton Schwarzer*, ki je bil prej učitelj na zavodu že od kar se je bil ustanovil.

Schwarzer je redka prikazen mej strokovnjaki v pouku gluhtonemih. Po dovršenem pravoslovju je izvolil pouk gluhtonemih. Poučeval je začetkom po prepisu svojega predstojnika, pozneje pa je sprevidel, da mešana metoda sicer ni preslaba, če se gleda sosebnu na to, da gluhtonemi veliko govoré in da znajo z besedo dovolj umevno naznanjati svoje misli. Ali

¹⁾ Geschichte des Taubstummen-Bildungswesens.

prerad nadvlada v šoli telokret in učenci, ko zapustijo zavod, se ne morejo sporazumevati v javnem življenju, ker telokreta navadno nihče ne ume, sosebnost ne umetnega. Zato je sprevidel, da je osobito glasovni jezik najpotrebniše, kar se more gluhonemim podati za življenje. Potreben je pa telokret v zavodih kot učno sredstvo enako pisavi. Misli je celo telokretanje urediti sistematiški, to je sestaviti tak slovar, ki bi obsegal vse možne pravilno urejene telokrete. Od takega slovarja si je obetal Schwarzer mnogo, dovršil pa ga ni. Tem večjih zaslug si je pa pridobil kot pisatelj. Spisal je o pouku gluhonemih mnogo v madjarskem, kaker nemškem jeziku. Sosebnost pa ga je povzdignilo delo « Lehrmethode zum Unterrichte der Taubstummen für Lehrer » (Mit einem Handalphabete. Ofen, 1828.), katero je poklonil cesarici Karolini Avgusti. V tem jako obširnem delu razlaga Schwarzer tvarino in način, kakó je predavati gluhonemim. Pričenja se s črkami, pravi on, ki se zapisujejo in izgovarjajo, ter nadaljuje pouk z besedo, ki se nazorno pokaže, izgovori in dalje veže v goli in zloženi stavek. Skozi in skozi praktičen mož je tudi od učiteljev terjal, da so mnogo govorili z gojenci in da so vse, kar so jim imeli povedati, z besedo ali s pismom naznanjali učencem. Prav tako so morali gojenci ustmeno ali pismeno razodevati svoje misli in želje učiteljem. Ko bi mu bili to napravili s telokretom, se je imel učitelj delati, kaker da jih ne ume. Celo mej seboj so se učenci, seveda samo zmožniši, ustno pogovarjali, kar spričuje, da se je v tem zavodu govorjenje kaj dobro gojilo. Sploh je delovanje tega moža vse hvale vredno in čuditi se moramo, da je kot Simonov, torej l' Epée-jev učenec, takó daleč prišel v govorjenju.

Anton Schwarzer je umrl leta 1834. Njemu je sledil kot vodja njegov sin Karol, ki je prekosil svojega očeta samó v tem, da si je svoje ime, ki je bilo čisto nemške korenine, pomadjaril v *Fekete*.

5. Mihael Reitter

je ustanovitelj zavoda gluhonemih v Lincu. L. 1805. v duhovnika posvečen, je opravljal najprej župniško službo v Mondsee in kmalu potem je dobil kaplanijo svetega Matija v Lincu. Tu je

vzgojeval mej slíšečo mladino tudi manj nadarjene in koliker toliko tudi slaboumne otroke. Mej temi je dobil l. 1811. deklico, ki je bila gluhonema; a kakó to učiti, ker mu je bila metoda za pouk takih otrok popolnoma neznana! — Šel je na Dunaj k Mayu, da bi se vsaj za silo kaj izuril. Po treh mesecih se je izučil toliko, da je koj, ko se je vrnil, l. 1812. ustanovil v Lincu nov zavod za gluhoneme. S početka jih je bilo 17, ki so se pa samo učili pri Reitter-ju, a hrano in stanovanje so imeli pri zasebnikih. Napredovali so lepo ti gojenci, saj pa tudi ni bilo drugače mogoče; kajti njih vodja bi bil dal dušo in telo za nje. Žal, da je Reitter malo časa vodil svoj zavod. Začel je bolehati in l. 1818. je moral odložiti svojo težko službo. Odpravil se je na zgornje Avstrijsko, kjer je dobil župnijo Kallham. Gluhonemi, seosebno njih žalostna usoda, so mu bili pa takó prirasli k srcu, da jih ni mogel pozabiti. Pri vsej svoji slabosti je delal za nje in spisal jako važno delo: „*Methodenbuch zum Unterrichte für Taubstumme*“ (Wien, 1828). S tem podaja seosebno dušnim pastirjem navod¹⁾, kakó naj poučujejo in vzgojujejo gluhoneme za javno življenje.

Na podlagi pisave posameznih črk, katere se naučé gluhonemi znakovati s prsti (ročna abeceda), se zapisujejo besede. Pojmi se razlagajo po nazornem nauku; torej na rečeh iz narave, katere so si gojenci poprej ogledali. Naposled se naučé gojenci izgovarjati tudi črke in besede. Govorijo pa samó zmožnejši učenci. Čustva se razlagajo najboljše s telokretom, ki ima biti naraven, določen in lahkoumljiv; torej vse takó, kaker je učil njegov učitelj May na Dunaju. Kretanje je bilo sredstvo in namera pouku²⁾.

V prvem delu svojega navoda govori Reitter o glasovih in o zlogu, enako kaker Venus, drugega dela pa, ki bi imel kazati praktično poučevanje gluhonemih, ni izdal.

Umrl je ta blagi mož l. 1830. in si postavil kot ustanovitelj linškega zavoda in kot neutrudljiv delavec za gluhoneme neumrjoč spominek.

¹⁾ Reitterjev „*Methodenbuch*“ je bila za tisti čas izvrstna knjiga, ker je tedaj sploh manjkalo enakih navodov.

²⁾ Bolj natanko popisuje Walther-jeva „*Geschichte des Taubstummen-Bildungswesens*“ Reitter-jevo metodo.

Kaj je bilo posebnega v dunajski šoli gluhonemih?

Pouk se je pričel s pisanjem, izgovarjali so tudi nekateri, pa samo nadarjeni in taki gojenci, ki so že enkrat govorili. Na branje od ust se ni gledalo, toliko več pa na ročno abecedo in kretanje, s katerima se je vse razlagalo v šoli. Telokretanje je bilo sistematiški urejeno; naravnim znamenjem so se pridejala kolikor možno tudi taka umetna, katerih so se učitelji in učenci priučili v šoli. Takó so se rabila vedno ista splošna znamenja, ki so kazala les, človeka, kovino itd., katerim je pristopilo še posebno, karakteristično znamenje za isto stvar. Za moža pokažeš čelo in osobito mizarja naznaniš še z oblanjem, njegovim posebnim delom.¹⁾ Kretanje je služilo kot pripomoček in namen vsemu pouku. Govorjenje se je učilo po slovnicu, kar je dalo povod, da so nastali takozvani gramatisti ali slovničarji. *Jäger* in *Reich* sta pobijala dunajsko metodo v svojih spisih, uničil pa jo je *Hill* s svojim delovanjem in seosebno, ko je prišel v to k neki seji l. 1867. na Dunaj, povabljen po vodju Aleksandru Venus-u, sinu slovečega pisatelja in vodje dunajskega zavoda gluhonemih. Sklepi tega shoda so oživele l. 1873. in s tem je končala dunajska šola.

III. Šlezviška šola.

1. Jurij Viljem Pfingsten.

Dansko ima pred drugimi deželami to prednost, da je njen kralj Friderik IV. že l. 1805., torej v času, ko so se gluhonemice še-le ustanovljale, izdal naredbo, naj se vsi gluhonemi po dovršenem 7. letu svoje starosti, ako so ubogega stanu, na deželne stroške izročé gluhonemici v odgojo. Ta naredba je bila veljavna tudi za Šlezviško in Holstinsko, ki ste bili združeni z Danskim. Pri tem ima posebne zasluge tudi *Jurij Pfingsten*, ki je imel za blagor gluhonemih enako srce in v svojem življenju skoro enako preteklost, kaker Heinicke.

V Kiel-u rojen l. 1746. je imel že v svoji mladosti priliko, seznaniti se z gluhonemimi in to v družini nekega Ra-

¹⁾ Glej o telokretu v drugi knjigi.

phel-na v Lüneburgu, kamer se je bil preselil za nekaj časa s svojim očetom. Slučajno je bival tam tudi bližnji sosed, ki je imel dva gluhonema otroka. Toliko Raphelove, kolikor otroke tega soseda, je mladi Pfingsten pridno obiskoval in tudi nekaj vzgojeval s tem, da jim je kazal svetopisemske podobe in razlagal jih s telokretom.

Ko je odpotoval in bival potem čez nekaj na Ruskem, naletel je tudi tam na nekega gluhonemega, ki se ga je ljubeznivo oklenil, da se je ž njim sporazumeval. Vrnivši se v Ljubek, sklenil je, postati učitelj gluhonemih. Kretanje se mu je zdelo, da razume, in tudi volje v to mu ni manjkalo. Manjkalo mu je pa še mnogo, kar mora učitelj sploh vedeti. S svojo jekleno voljo in živo pridnostjo je premagal vse zapreke. Kot spreten godec seznanil se je kmalu z mnogimi n veljavnimi osebami. Znamenit je postal tudi s tem, da je iznašel nekaj brzojav, kakó sporazumevati se v silno daljavo s pomočjo telokreta. Sposobnost in pridnost Pfingstenova je bila sploh kmalu obče znana in dobil je, česar je želel, službo organista v stolni cerkvi. Ko je pa l. 1787. nekega gluhonemega dečka izučil z dobrim uspehom na splošno pohvalo svojih predstojnikov, pridobil si je posebno zaupanje, da so mu v naslednjem letu izročili 7 gluhonemih v pouk. To ga je osrčilo, da je l. 1788. osnoval mali zavod gluhonemih v Ljubeku, in država mu je odmerila kot učitelju in vodji gluhonemih posebno plačo, pa s pogojem, da se preseli s svojim zavodom v Kiel, ker je bilo upati, da si tam mej šolskimi pripravniki laže poišče sposobnih učiteljskih močij za svoj namen.

Kmalu po svoji preselitvi t. j. l. 1802. je obiskal berlinsko in lipsko gluhonemico, da bi se bolje izuril v metodi pouka gluhonemih. V Kielu pa mu ni kazalo ostati. Stanovanja so bila tam predraga in neprimerna za večji zavod, kakršnega si je on mislil napraviti. Zató se je zopet preselil z vsemi gojenci v Šlezvik l. 1807., kjer je stalno uredil večjo gluhonemico za 100 gojencev.

Delovanje tega moža je bilo povsem zgledno. Skazal se je toliko v prid učiteljem, kolikor učencem samim, tudi kot

pisatelj, ker je izdal mnogo spisov, ki zadevajo metodo, ali pa, ki so pisani kot berila za gluhoneme. Pri pouku je rabil telokret in glasovni jezik; gledal je pa sešebno na poslednjega. Njegovi učenci so mogli precej dobro govoriti, brati od ust in brati iz knjige. Poučeni so bili v vsem, kar je najpotrebniše vedeti za javno življenje. Pozabiti ne smemo, da se je prizadel tudi sluh ozdraviti svojim gojencem s pomočjo galvanizma. Za velike svoje zaluge je bil raznotero odlikovan; mej drugimi redovi je dobil tudi red «danebrogsmanna» in naslov profesorja gluhonemih.

Umril je po svojem trudapolnem delovanju l. 1827. potem, ko je bil svojo službo izročil svezemu zetu Ivanu *Hensen-u*, katerega si je bil namenil in izučil za svojega naslednika.

2. Ivan Hensen.

Hensen je bil v vsakem pogledu vzgleden učitelj in vreden naslednik svojemu tASTU. Sin kmečkih starišev, rojen l. 1786. v mestu Bünge, se je pripravljaj naposled v Kiel-u za pravoslovca. Tu je veljal že mej svojimi tovariši za nekakega načelnika, in ko je šlo za to, da bi odvrnili napad sovražnih Kopenhagencev proti Kielu, vodil je Hensen akademiško četo prostovoljcev. V Kielu se je seznanil tudi s *Pfingsten-om* in njegovim človekoljubnim delovanjem, katero se mu je takó prikupilo, da je vstopil l. 1809. po dovršenem pravoslovju kot učitelj v gluhonemico. L. 1811. se je oženil, ko je bil imenovan stalnim učiteljem, s hčerjo Pfingstenovo. Vsled svojega izbornega delovanja je dobil l. 1817. red «danebrogsmann-a» in naslov profesorja gluhonemih. To si je tudi zaslužil, kajti skrbel je, da bi se njegovi gojenci vsestransko vzgojili za javno življenje. V njegovem zavodu so se učila razun šolskih predmetov tudi razna rokodelstva, kaker: tkanje, vrezovanje, šivarstvo in čevljarstvo. Ustanovil je knjižnico za gluhoneme in preskrbel zalog, iz katerega so se podpirali zapuščeni, že izšolani gluhonemi in ubožne udove, katerih možjé so delovali v gluhonemici. Razun upraviteljstva gluhonemice so mu izročili še vodstvo šlesviške norišnice in vsled splošnega zaupanja, katero je vžival, volili so ga tudi svetovalcem v starešinstvo.

Gledé na metodo pri pouku gluhtonemih je hodil enako pot, kaker njegov prednik. Spisal je tudi knjižico; «*Unterrichtskursus für Taubstumme zum Gebrauche des königl. Taubstummen-Institutes zu Schleswig*» (1815.) z namero, da bi ves pouk bolje uredil in določil. Pri tem se je pa, kaker Venus, Schwarzer, Reitter i. dr. strogo držal slovnice, dasi je poznal geslo: «Uči gluhtonemega govoriti naravno, takó, kaker uči mati svoje dete, ki sliši. Ona mu pokaže in imenuje reč ter to večkrat ponavlja, dete pa za njo, na pr.: tata *bobo*, tata *dober*, tata *je* *dober* itd. Ko pozná dete že nekatere pojme, veže jih skup več ali manj srečno. Takó začjenja govoriti otrok, ki sliši; tako naraven naj bode tudi govorni pouk gluhtonemih otrok. Na slovniške oblike ne gleda ne mati, ne otrok; tudi ne, je-li se najprej obdeluje samostalnik, za tem pridevnik, glagol in potem po redu ostali deli govora, kaker uči slovnica. Marveč, o tem govori mati otroku, kar pred seboj vidi, po naravno nazornih predstavah». V teoriji je poznal Hensen to pot poučevanja, v praksi pa je hodil po slovnici.

Za verske pojme in nravno vzgojevanje gluhtonemih, pravi on, da ne zadošča telokret, da je marveč glasovni jezik edino sredstvo, ki dovede gluhtoneme v npravne in koristne ude človeški družbi. Hensen je visoko cenil govor in terjal celó, da se imajo prvenci poučevati v glasovnem jeziku koj, ko stopijo v zavod. Pri vsem tem pa se je jako malo govorilo pod njegovim vodstvom. Govor mu ni bil cilj ali smoter pouka, ampak samó sredstvo, s katerim se gluhtonemi učijo pravopisja, in s katerim se jim bolje razlagajo pojmi; takó je bilo torej vse urejeno po dunajski gluhtonemici.

Da bi se sploh pouk gluhtonemih stalno uredil po naravni podlagi, obiskal je na državne stroške Hensenov pristav, bogoslovec Grauer, več gluhtonemic in napravil naposled ter predložil Hensenu jako hvalevredno poročilo o tej zadevi; toda Hensen je bil že prestar, da bi se bil dal upogniti novim naredbam. Grauer je k nesreči kmalu umrl, ž njim pa tudi načrt o zboljšanju pouka gluhtonemih.

V *šlezviški šoli* se je poučevalo deloma po lipskem zavedu, deloma po dunajski šoli. V tem se je odlikovala od du-

najske, da se je začelo koj govoriti s prvinci, ko so vstopili v gluhonemico, da se ni vzgojeval umetni telokret in da se je nazorno postopalo pri razlaganju pojmov; sicer pa tudi tukaj ni veljal govor kot smoter vsemu pouku, ampak le kot sredstvo, s katerim so se bolje razlagali pojmi, a slovnica je določevala pouku pot.

IV. DOBA.

Od leta 1828. naprej; dela se na poobčenje pouka gluhonemih.

Po zgledu pariške in lipske gluhonemice ustanovilo se je do leta 1828. že precej enakih zavodov, in to ne samó na Francoskem in Nemškem, kjer sta nastale gluhonemici materi, ampak tudi v Avstriji, Španiji, Italiji, na Ruskem in drugje. Vladarji, njih državni voditelji in cela društva so se zanimali bolj in bolj za vzgojo gluhonemih; učiteljem gluhonemih so šli kolikor možno na roko, da bi se vzgojevali sploh vsi za pouk sposobni gluhonemi. A sprevideli so, da bi bilo treba v to še jako mnogo novih gluhonemic. Pokazalo se je povsod veliko število gluhonemih, za šolo sposobnih, a največ takih, ki ostajajo brez pouka. Pokazalo se je tudi, da bi bili stroški za dovoljno število potrebnih gluhonemic ogromni — le na Danskem se je ustreglo tej misli, kaker omenjamo na drugem mestu. Tudi bi morali biti po mnenju strokovnjakov istega časa za uzgojevanje gluhonemih le internati. Kaj bi bilo torej ukreniti, da bi se najlažje zadostilo toliko splošnemu pouku gluhonemih, koliker stroškom gledé novih gluhonemih? Vprašanje, ki se je pretresovalo več let, rešilo se je naposled s tem, da bi duhovniki in ljudski učitelji, katerim pripada že samo po sebi odgoja mladine, potem ko so se podučili v metodi pouka gluhonemih, mej svojimi učenci vzgojevali tudi gluhoneme. Prvi, ki je to nasvetoval, je bil bavarski šolski nadzornik *Stephani*, za njim *Alle*, *Dr. Graser*, *Daniel*, sosebno pa *Czech* in drugi.

Misel poobčenja ali splošnega pouka gluhonemih je koristila neizmerno. Ustanovilo se je mnogo novih gluhonemic¹⁾ in poučevali so se v tej metodi ljudski učitelji.

Bavarska, t. j. njen volilni knez Maks Jožef, kateremu je bila omika svojega ljudstva sosebno pri srcu, je določil leta 1822., da se ima iz vsakega glavarstva po jeden učitelj odposlati v freisinško gluhonemico, da se tam izuči v metodi, da bode potem mej svojimi drugimi učenci vzgojeval in učil tudi gluhoneme istega glavarstva.

Virtemberska je zaukazala leta 1823., da se imajo vsi gluhonemi in slepi otroci v gluhonemicah ali zasebno vzgojevati. V Eslingu dobé dotični učitelji primeren pouk v to.

Pruska vlada je določevala v enakem smislu in avstrijska tudi ni zaostala. Z odlokom 4. aprila 1839. je povabila duhovništvo in učiteljstvo, da bi skrbela za splošni pouk gluhonemih in sosebno takih, ki žive brez vsake odgoje. Okrajnim šolskim nadzornikom nalaga, da natanko naznanijo število vseh gluhonemih svojega delokroga in koliko jih je sposobnih za pouk. Učiteljem, ki se bodo trudili tudi v tem oziru, se obetajo posebne nagrade.

Za poobčevanje pouka gluhonemih so delovali naslednji možje:

1. J. Lenard Alle,

rojen leta 1777. na Virtemberskem v Šorendorfu, je bil učitelj v Gmündenu, kjer je katoliški dekan *Tomaž Kratzer* (1755.-1824.) leta 1807. poučeval tri gluhoneme, ustanovil naposled gluhonemico in *Alle*-ja privabil kot tamošnjega učitelja. Alle se je v Freisingu usposobil za svoj poklic, da je mogel potem delovati pod vodjem Kratzer-jem. Gojenci so stanovali pri Alle-ju do leta 1817., ko je postala gluhonemica državni zavod. Istotako je pripravljaj Alle druge učitelje, mej katerimi je imenovati slavnoznanega pedagoga *Tomaža Scherr-a*, ki je ustanovil zavod gluhonemih v Cirihi leta 1829., za gluhonemski pouk in se takó prav dobro izuril v svojem poklicu. Spisal je tudi navod: «Anleitung, taubstumme Kinder im Schrei-

¹⁾ Tako je vzrasla iz tega povoda tudi naša goriška gluhonemica leta 1840., kaker bomo videli bolj zadaj.

ben, Lesen, Rechnen und Reden zu unterrichten und sie moralisch gut und bürgerlich brauchbar zu bilden (Gmünd, 1820.). Temu delu je pridejana tudi ročna abeceda.

V tem svojem spisu pravi Alle: «Ljubezen do gluhonemih in sosebno iskrena želja, da bi se kaj splošno koristnega storilo za te nesrečnike, katere naj bi duhovniki in ljudski učitelji mej svojimi drugimi učenci poučevali, ker ni možno radi prevelikih stroškov vsprejeti vse v zavode, sem spisal to delo». Alle je poučeval po dunajski šoli; zadovoljen je bil, da so mu gojenci svoje misli razodevali pismeno, če tudi ne z besedo. Posebnostij nima v svojem delu; radi misli pa, ki meri očitno na splošni pouk gluhonemih, je zaslužil, da ga tu imenujemo.

Alle je umrl v Gmündenu leta 1857.

2. M. V. Miroslav Daniel,

rojen leta 1784. v mestu Vinnenden na Virtemberskem, je spisal kot pastor in župnik naposled v Zuffenhausen-u jako obširno knjigo: «Allgemeine Taubstummen und Blinden-Bildung, besonders in Familien und Volksschulen», (Stuttgart, 1825 und 1826), v kateri razlaga, kakó se lahko vzgojujejo in uče gluhonemi in slepi otroci z drugimi skupaj v ljudski šoli. Po dolgem premišljevanju, ali je ali ni možno vzgojiti gluhone-mega v ljudski šoli, ali pa v njegovi rojstni hiši brez gluhonemice, je prišel do sklepa, da je to možno.

Daniel sodi: Gluhonemice so sicer izvrstne naredbe in neobhodno potrebne za take gluhoneme, katerih ni možno vzgojiti v njih rojstnih krajih. One so zgledne šole, kaker take njim podobne dobrodelne naprave: bolnišnice in zavodi za slepe. Ali kaj pomaga vse to, če jih pa ni mogoče napraviti toliko, koliker jih je potreba, da bi se vsi za pouk sposobni gluhonemi vzgojevali in poučevali; ker bi bili troški za ustanovitve in vzdrževanje tolikih gluhonemic neznosni.

Gledé na otroke pa je Daniel teh mislij: Otrok, ki je nem, ki pa sliši¹⁾, se poučuje lahko mej slišječimi, in prav

¹⁾ Tak otrok v 7. letu svoje starosti je ali slaboumen, torej ni za drugo šolo, kaker za zavod slaboumnih, ali je pa nagluh.

takó otrok, ki je oglušel potem, ko je že govoril. Prične se pa tak pouk, kaker govori navod, najprvo z vajami počutkov in s tem, da se mu vzbuja pazljivost, mišljenje in želja na stvarih, ki se kažejo v šoli otrokom, ki slišijo, in ob enem drugim gluhim učencem. Ko se zdi učitelju pravi čas, preide na izvabljevanje glasov, ki se berejo in zapisujejo. Z branjem in pisanjem pa se lahko izobrazijo gluhonemi v «nравnega človeka», in to je za silo dovolj, če ne zná tudi izgovarjati več, kaker 100 za življenje najpotrebniših besed. Ves pouk pa začjenja in sledi na podlagi telokreta. Takó dokazuje Daniel, ki stoji popolnoma na strani de l'Épée - ja, da se gluhonemi lahko vzgojujejo mej otroci, ki slišijo za svojo domačo potrebo.

Daniel je bil čistega, odkritosrčnega, nesebičnega in za vse dobro unetega značaja. V svoji družini pa ni imel sreče, — kaker pogosto ni bila mila učiteljem gluhonemih; — od 10 otrok mu jih je umrlo že odraslih 9 in naposled še edini sin, ki je bil že vladni svetovalec v Stuttgartu. Ta izguba je osamljenega očeta takó pretresla in potrla, da se je dal upokojiti in da je kmalu potem umrl leta 1861.

Posebnih zaslug gledé poobčenja pouka gluhonemih si je pridobil pa

3. Dr. Ivan Graser.

Graser, rojen v Eltmann-u l. 1766., se je šolal v Bambergu in postal doktor filozofije že v 20. letu svoje mladosti. V Virzburgu je izdelal bogoslovje, postal potem prefekt v tamošnjem semenišču ter profesor v Landshutu. Naposled je bil šolski nadzornik v Beyreuthu. Mož, jako nadarjen in delaven, je bil ob enem pa tudi jako liberalnih mislij — celo oženjen je bil — radi česar je imel prestajati mnogo grenkih ur. L. 1825. ko je vlada odpravila šolska nadzorništva, se je dal upokojiti. Vkljub vsemu temu pa je delal neprestano za zboljšanje šolstva in ustanovitev novih šol.

Umrli je l. 1848. v Beyreuthu.

Graser-jeve zasluge moramo naštet i na polju vzgojne znanosti. On je mej prvimi, ki je povzdignil pedagogijo na znanstveno načelo. «Božanstvo (divinitas) jedino prave človeške vzgoje je temelj celej vzgojevalni in poučevalni znanosti». Na

tej podlagi je izdelal svojo: « Elementarschule für's Leben ». (Bayreuth 1. izd. 1817, 3. izd. 1821). Potrebno je sicer, pravi Graser, da se harmoniški vzgojujejo dušne moči v človeku, ali mnogo je sosebno na tem, da vzgojujemo otroka v praktiskega, za življenje in svet sposobnega moža.

Graser ima tudi v tem posebne zasluge, da je uredil temeljito *pisalno-bralno* metodo, ki je sad njegovega posebnega truda in premišljevanja, sosebno ko je imel pred seboj pouk gluhonemih. Priporočal jo je, kar je le mogel učiteljem, da bi se vsaj njena korist pokazala, ali niso mu hoteli iti na roko. Zato si je poiskal in sam vzgojeval nekega gluhonemega dečka in pridobil si je tudi učitelja Poland-a za svoje namene. To je dalo povod, da se je ustanovila v Beyreuthu gluhonemica l. 1821.

Graser je imel pred očmi splošni pouk mladine ter si je mislil gledé na gluhoneme: « Gluhonemi bere besede z ust svojemu učitelju prav tako, kaker slišéči učenec ponavlja tiste, ki jih sliši. Za vsak glas je namreč treba vedno enako nastavljati usta in govorila. Ni torej nemogoče priti do tega, da bode znal poučevati vsak ljudski učitelj mej slišéčimi tudi gluhoneme otroke, da bode torej vsaka ljudska šola ob enem tudi gluhonemica ». Na Bavarskem, kjer je Graser nadzoroval, je bilo nastalo res kakih 100 takih šol; ali drugod so kmalu sprevideli, da to ne gre. Res je sicer, da bere gluhonemi besede svojemu učitelju od ust, ali s tako gotovostjo, kaker slišéči učenec, nikdar ne, tudi v tem slučaju ne, ko mu jako razločno in počasi narekuje. O uzrokih, zakaj ne, govorim na drugem mestu te knjige.

Dalje modruje Graser: « Pisava ni bila nekdaj nič drugega, kakor upodabljanje ust po raznih glasovih. Pozneje pa so se taka znamenje primerno opilila v lepše in krajše oblike; pri vsem tem so ostale glavne poteze take, kakeršne so latinske črke¹⁾).

Gledé na to pa, kakó naj se poučujejo gluhonemi mej slišéčimi učenci, svetuje Graser: « Učitelj naj samo bolj po-

¹⁾ Iz zgodovine pisave pa vemo, da to ni resnično. Črke so prvotno okrajšane podobe stvari, katerih imena so se začejala z dotičnimi glasovi.

časi in razločno govori». Ali to ne zadošča, kaker vé vsak učitelj gluhtonemih; kajti začetkom je gledati tudi sosebnost na tip pri izpeljavi glasov. In koliko truda je treba za vsako malenkost — mej tem ko pridejo slišči otroci v šolo že z zrelim govorom. Sploh je dokazano zdaj, da se morajo gluhtonemi na poseben način in ločeni od drugih učencev poučevati; samo pripravljati jih more ljudski učitelj za gluhtonemico. Iz tega se tudi koj vidi, da je morala Graser-jeva, teorija pasti.

Kaker Graser je hotel tudi neki M. *Schwarzmajer*, beneficijant v Schönburgu (l. 1850.), da bi se gluhtonemi s sliščimi učenci skupno vzgojevali.¹⁾

Mož, ki je največ delal za poobčenje pouka gluhtonemih, je pa

4. Frančišek Herman Czech.

Ta učenjak, Čeh po rodu in po imenu, je bil duhovnik reda piaristov ter nekaj časa predstojnik in profesor filozofije v terezijanski (vitežki) akademiji na Dunaju. To službo je pustil, da se je vsega posvetil vzgoji in pouku gluhtonemih. L. 1818. je postal katehet v dunajski gluhtonemici, kjer je bil neutrudljivo delaven do l. 1841.

Da bi ljudi, zlasti vplivne može, od katerih je bila pomoč pričakovati, pridobil za vzgojevanje gluhtonemih, je često v svojih javnih govorih opisoval žalostno usodo teh «sirot narave», kaker jih je imenoval, ter učil v akademiji o metodi njih pouka. Močno ga je žalilo videti, kakó jih večina ostaja povsem brez odgoje, in da še misliti ni na potrebno število gluhtonemic, da bi se vsi za šolo sposobni vzgojevali. Kaker Daniel in Graser je spoznal tudi Czech, da je v tem oziru edino pri duhovništvu in učiteljstvu iskati pomoči; zato si je na vso moč prizadeval, te dvoje ljudske vzgojitelje pridobiti za to, da bi mej svojimi drugimi učenci poučevali tudi gluhtoneme otroke. Pa za to človekoljubno in vzvišeno misel bi moral delati ne samo ves olikani svet z besedo in podporo, ampak tudi sosebnost vladarji in njih svetovalci. Tako bi

¹⁾ V to je spisal: „Vereinigung des elementaren Taubstummen-Unterrichtes mit dem Elementarunterrichte vollsinniger Kinder“.

se dala napraviti v vsakem okrožju po ena gluhonemica za silo, v katerej bi poučeval duhovnik z enim učiteljem: gluhonemi učenci istega okraja pa naj bi dobivali proti primerni plači stanovanje in živež pri zasebnikih. Takó si je mislil Czech poobčenje pouka gluhonemih. Spisal je tudi prijateljem te vzvišene misli jako obširen navod: «Versinnlichte Denk- und Sprachlehre» (Wien 1836.), ki obseza vse, kar je potrebno vedeti gledé na gluhoneme in njih pouk. Ob enem je dosegel pri vladi, da se je učila metoda tega pouka na vseh vseučiliščih, semeniščih in učiteljskih pripravnicah.

Gledé na metodo samo na sebi je Czech učenec dunajske šole; posredoval je pa vendar mej lipsko in francosko metodo, ker pravi: «Mišljenje se pri gluhonemih ne razvije vsled glasovnega jezika, pisanja ali kretanja, ampak temu je podlaga neka posebna dušna zmožnost, ki ne potrebuje drugega, kaker vtisov iz okolice, od zunaj. Glasovni jezik ima v tem pred vsemi drugimi sredstvi prednost, ki pa ni izključno edina. Da dušni pastir iz gluhonemih ljudij kaj napravi, je potrebno, da jih usposobi misliti takó, kaker mislijo ljudjé, ki slišijo. Izuriti jih mora torej v jeziku polnočutnih in v pisavi, da se bodo mogli sporazumevati s slišječimi. Uči naj jih tudi nramnega vedenja, v katerem naj napredujejo od dne do dne. Gluhonemi so zmožni, če imajo dovolj časa in pripomočkov, v obče doseči prav takó visoko stopinjo izobraženosti, kaker polnočutni ljudje».

Da je Czech jako cenil telokret, temu se ni čuditi; le to je nekaj posebnega, ker je mislil, da ni možno gluhonemim pojmov drugače razlagati, kaker edino s telokretom. Nazorni pouk mu je bil tudi premalo znan; če tudi piše, «da se pojem nekaterekrat nasloni kar na stvar, mesto na telokret, takrat namreč, ko učencu lahko stvar samo pokažeš; drugače pa razloži vsak pojem s telokretom ali z mimiko». Dalje misli Czech, da je možno s telokretom razodeti ne le vidljive reči, mehaniška opravila in dušne utise, ampak tudi najmanjše razločke glasovnega jezika, kaker so: ali - pa, in - ter, ne samó-ampak tudi, in enake govorne oblike. — Vender svetuje: «v šoli naj se toliko manj kreta, kolikor zmožniši postajajo učenci v govorjenju.» Visoko umetno kretanje pa, kakeršno je rabil

de l'Épée, Czech zameče, ker pravi, da je to popolnoma nepotrebno in neko poučno sredstvo, s katerim se lahko slepijo oni, ki ne poznajo pouka gluhonemih. Tako kretanje je nasprotno pravemu, prostemu mišljenju in gluhim zapira pot mej slišče ljudi. Ročna abeceda naj se rabi morda samo za neke posebne slučaje, toliko bolj pa glasovni jezik in branje od ust.

Glasove naj izgovarjajo gojenci kaker hitro možno. Za temi naj sledé besede in stavki, ki se razlagajo vedno s telokretom. Nadaljno pot kaže slovnica.

Za dosego svojega nainena je Czech neutrudljivo delal z besedo in peresom. Pridobil si je tudi v resnici najveljavniših mož, kaker ministra Metternich - a samega, dà, celó cesarja Ferdinanda I., po katerih se je priporočal splošni pouk in tudi zgoraj imenovani njegov navod duhovništvu in učiteljem ne-le po Avstriji, ampak tudi po ostali Evropi in severni Ameriki. Pri vsem tem uspeh ni bil kaj sijajen, razun v tem, da so se ustanovile nekatere nove gluhonemice. Mej njimi je *goriška* sad Czechovega prizadevanja, kaker bo natančneje opisano zadaj v zgodovini naše domače gluhonemice.

Razun imenovanega dela je spisal Czech tudi veronauk za gluhoneme: «Kurzgefasstes Religions - Lesebuch für gebildete Taubstumme» in nekatere sestavke o vzgoji človeški in sosebno gluhonemih.

Za svoje velike zasluge je bil imenovan doktorjem in raznotero odlikovan. L. 1841. je tega neutrudljivega delavca za blagor zapuščenih «sirot narave» zadela kap; vender je še le potem l. 1846. izdihnil svojo blago dušo *Onemu, kate-rega naj bi po njegovih najtoplejših željah spoznali in častili vsi gluhonemi.*

5. Ivan Pavel Wich.

Poleg učiteljev in boriteljev za poobčenje pouka gluhonemih, kaker so bili Alle, Daniel, Graser in Czech, omeniti nam je še Ivana Pavla *Wicha*.

Wich je bil učitelj gluhonemih v Altdorfu na Bavarskem, kjer je učil metodo tega pouka tudi v tamošnjem semenišču z namero, da bi mladi duhovniki enkrat mej sliščimi učenci

vzgojevali tudi gluhoneme. Svoja predavanja je priobčil pod naslovom: «Der Sprachenunterricht der Taubstummen nach Inhalt und Form in freien Vorträgen dargestellt». (Nürnberg, 1842.)¹⁾ Tu je označil namen svojega predavanja takó: «Pomislite, da le s tem moremo koristiti premnogim našim gluhonemim sobratom, če pridemo do tega, da bo *vsak ljudski učitelj ob jednom tudi učitelj gluhonemih*, t. j. v predavanju početnih pojmov naj bo izurjen vsak učitelj, razun tega pa naj pozná tudi metodo pouka gluhonemih». In dalje: «Gluhonemim se pomaga najbolje, če se naučé *glasovnemu jeziku*». V svojem kratkem navodu razlaga, kakó se učé gluhonemi govoriti. Ta navod pa se ne razlikuje posebno od drugih enakih knjig.

Wichov nauk je bil povsem temen, ker se je pisatelj držal preveč filozofiškega izraževanja (po Becker-ju), in zató ni ugajal pripravnikom.

Konečno bodi omenjeno, da so se pokazali jedino Czechovi nasveti praktiški. Czech ni zahteval, da bi se poučevali gluhonemi izrecno mej sliščimi učenci, še manj, da bi se imel prevstrojiti pouk teh po metodi za gluhoneme; ampak le to, da bi se tu pa tam po zmožnosti ustanovile male podružnice gluhonemic z enim ali dvema učiteljema.

Splošni pouk gluhonemih, kakeršnega si je mislil Graser, se tudi ni obdržal, razun nekaj časa, dokler ga je nadzoroval Graser sam. Danielova misel pa, da bi se uravnal pouk sliščih učencev po metodi za gluhoneme, in to morebiti radi samo jednega gluhega učenca, je že sama po sebi nezmisel. Ti možje imajo vender velike zasluge za povzdigo pouka gluhonemih. Povod so dali, da so se v nekaterih gluhonemicah vzgojevali pripravniki za učitelje gluhonemih, in te so bile središča in vzgledni zavodi enakim drugim; takó gluhonemica na Dunaju za Avstrijo, v Berlinu, v Klinkovciah (Königsberg) in v Monasteru za Prusko, v Freisingu za Bavarsko in v Gmündu za Virtembersko.

¹⁾ Izdal je tudi: „Grammatischer Bildersaal. Methodisches Bilder-, Lehr- und Uebungsbuch für Taubstumme und Vollsinnige bei dem Anschauungs- und Sprachunterrichte“ (Fürth, 1846.).

Tistega časa je zagledala beli dan tudi še marsikatera knjiga kot navod, kakó izobraževati, ali bolje, kakó pripravljati gluhoneme na redni šolski pouk v gluhonemici, kaker: «Rössler, Anweisung für Volksschullehrer (Osnabröck, 2. Aufl. 1860.). Hill, Die Geistlichen u. Schullehrer im Dienste der Taubstummen. Walther, Anleitung für Volksschullehrer . . . ; kmalu se je pa pokazalo, da ni možno gluhonemih drugače uspešno vzgojevati, kaker jedino v zavodih.

Po l. 1829. nahajamo gluhonemice na Nemškem združene s pripravnicami (Schullehrer-Seminar) do l. 1874., ko je vlada odmerila in vredila plačo (Dotationsgesetz 8. Juli 1873-1875) za šole gluhonemih in slepih takó, da so se ti zavodi potem ločili in postali samostalni.

Vsled združenja gluhonemic s pripravnicami so se bogoslovci, učiteljski pripravniki in mnogo drugih mož seznanili z gluhonemimi in njih poukom. Prepričali so se tudi, da so gluhonemi, kaker vsak drugi človek, potrebni vzgoje, pa tudi sposobni za njo, ter da so bili povsem krivi oni predsodki starega veka o gluhonemih. V krogu svojega delovanja so bili potem ti možje pravi zagovorniki vsega, kar zadeva gluhoneme in njih pouk. Za učitelje gluhonemih se je poprej težko dobilo potrebnih močij, po l. 1829. pa so si zbrale gluhonemice sposobnih in zadostno število učiteljev. Učitelji, izobraženi na podlagi občne pedagogije in na podstavi Pestalozzi-jevih načel, so pokazali, da je občna pedagogija veljavna, dà, celó neizmerne koristi tudi za pouk gluhonemih. — Še nekaj je omeniti iz te dobe. Do konca l. 1820. je veljalo za najbolje in edino pravo, da so se vzgojevali gluhonemi v internatih, v eksternatih pa samo za silo. Po l. 1830. pa so se ustanavljali skoraj samo eksternati. Po dolgem pričkanju, kaj bi bilo bolje, obveljal je sklep strokovnjakov, da so eksternati primerniša odgojevališča za gluhoneme, katere je treba usposobiti za praktiško družinsko življenje.

Po toliko poskusih in stopinjah v temi in mraku se je stopilo na svetli dan, v najnovejšo — *peto* dobo, ko se je poučevanje gluhonemih obrnilo na pravo pot do popolnosti, kateri se naglo približuje. Možjé te dobe so opustili vse, kar je bilo nepotrebno in škodljivo govornemu pouku; umakniti

sta se morala umetni telokret in ročna abeceda. Upliv Abbe de l'Épée-jeve in dunajske šole so odvrčali in sklenili, da se imá do čistega izvesti in dopolniti Amman - Heinicke-jeva misel. Toda metoda francoske šole je takó mogočno uplivala celó do začetka današnjega stoletja na vse zavode, da se ji niso mogli povsem ubraniti niti Jäger, ne Reich, ne drugi strokovnjaki. Če se jim je posrečilo, da so zavrgli umetni telokret, poprijeli so se pa formalnega poučevanja te šole in takó uredili svoj pouk po slovnici, ki jim je bila kažipot. Na tak način imamo pred seboj

V. DOBO

slovničarsko, ali dobo poučevanja gluhonemih na oblikoslovni podstavi.

A. Gluhonemi se poučujejo po slovnici.

1. Dr. Viktor Avgust Jäger.

Jäger se je rodil 26. nov. 1794. v Linsenhofen-u na Virtemberskem kot sin protestantskega župnika; tam je obiskoval tudi domačo šolo. Potem se je šolal v Stuttgartu, kjer je stanoval pri svojem stricu Riecke-ju, tudi župniku tamošnjega sirotišča¹⁾, ki je dobro skrbel za tega svojega unuka. Naposled je dovršil bogoslovje v Tübingi in dobil v Aalen-u prvo službo. Tam je bila nastala huda lakota, ki ga je učila, skazovati pomoč in ljubezen ljudem. Za domovino in šolski pouk je bil posebno unet. L. 1817. je dobil Jäger službo garnizonskega pridigarja v Gmündu, kjer je postal kmalu potem mestni župnik. Kot tak je pridigal in poučeval v verstvu tudi kaznjence v bližnjem Gotteszell-u. Pregreški, katere je tu našel, so mu dali povod, da se je seznanil temeljito s pedagogijo z namero, da bi mogel uspešno vplivati na ljudstvo in takó marsikoga obvarovati pred grehom in kaznijo. Jedno leto je nadomestoval tudi domačega bolnega učitelja v šoli in se

¹⁾ L. 1829. je ustanovil Riecke v Lustnau-u pri Tübingi učiteljsko pripravnico in mali zavod za gluhoneme.

takó tudi o tej stroki uril in izuril. Voljen je bil ob enem v nazorno komisijo za tamošnje gluhonemico, kjer je učil tudi verstvo, in ko je znani vodja Alle l. 1825. odstopil, je vodil Jäger začasno in po enem letu dalje za stalno ta zavod. Unet za napredek in jako nadarjen mož, je bil kmalu kos temu pouku. Ob enem je opazoval napake in pomanjkljivosti pri učiteljih. Ono negotovost, ali bi se učilo po francoski ali po nemški metodi, je odstranil s tem, da se je odločil za poslednjo, torej *govorno metodo*. Da se je pa po vzgledu prijatelja Reicha, ravnatelja lipske gluhonemice, poprijel slovniške poti, mu toliko lažje prizanesemo, ker se je tedaj vsak jezik učil jedino le po slovnici. V to je spisal s pomočjo in po nasvetu svojega strica dr.-ja Riecke-ja, ki je bil naposled vodja bogoslovja v Esslingu, učiteljem gluhonemih obsirni navod « Anleitung zum Unterrichte taubstummer Kinder in der Sprache, der Religion und anderen Schullehrergegenständen nebst den dazu nötigen Bildern, Lesebüchern und Vorlegeblättern » (Stuttgart, 1832-1836.) Ta spis je povzdignil gluhonemico, kaker tudi nje ravnatelja Jäger-ja, do posebne slave.

Pisatelj dokazuje v tem delu najprej, da je gluhonemi zmožen pouka po govorni metodi. Dalje terjja Jäger, da se imajo gluhonemi samo v posebno za nje napravljenih zavodih poučevati v govorjenju. V ljudski šoli je tak pouk že zató nemogoč, ker se zbirajo tu učenci, ki so jako raznotero nadarjeni in izobraženi. Od ljudskega učitelja pa, ki je že ves utrujen vsled svojega navadnega poučevanja, ni terjati, da bi se še posebe trpinčil z gluhonemimi. Možno je morebiti, da jih nekoliko pripravlja na gluhonemico s tem, da jih vadi v risanju, mehaniškem pisanju, da jim skuša izvesti glasove; — dalje jih pa ljudski učitelj niti za silo ne more izobraziti pri svojem poslu. Premožni roditelji naj najmejo svojemu gluhemu otroku posebnega učitelja, drugi pa naj jih izročé gluhonemici, bodisi že v internat ali v eksternat.

Gledé na kretanje, pravi Jäger, da je *naravni telokret neobhodno potrebno sredstvo pri pouku gluhonemih*. Ta je že prirojen vsakemu človeku, ker vsakedo potrjuje ali zanikuje z glavo, kaže in preti s prstom itd., ko kaj pripoveduje. Taka potrjevalna znamenja, ki spremljajo človeško govorjenje sploh,

razumi pa tudi sleherni, naj sliši ali ne; poslednji si jih je za svojo rabo bolje izuril in dopolnil. Da so pa taka znamenja pri pouku gluhonemih neobhodno potrebna, sledi iz tega:

1. Ker je naravni telokret jedino sredstvo, da se moreta učitelj pa prvenec mej seboj sporazumevati.

2. Gluhonemi nastavlja govorila, da izgovarja glasove potem, kaker mu je učitelj popred kazal s telokretom.

3. ker spozná učitelj uprav s kretanjem, če ga je učenec razumel ali ne; — in

4. Verstvo se ne dá drugače razlagati, misli Jäger, kot s kretanjem, če hočemo, da bode segalo učencem do srcá. Sicer je bil Jäger tudi odločno za to, da ima pouk s kretanjem toliko bolj izostajati, kolikor bolj napredujejo gojenci v glasovnem jeziku. Kretanje se učencem tudi prepoveduje, ali — za hrbtom bodo venderle kretali, pravi on. Taka prepoved škodi več nego koristi, ker daje povod potuhi. To pa moramo terjati od učencev, da naj z besedo razumljivo naznanjajo svoje misli; če ob enem tudi kretaje dopovedujejo, nič ne dé.

Pisava pa nima biti glavno sredstvo pri pouku gluhone-mih. Naj se le poskusi, pravi dalje, učiti jih samó s pisanjem, in videlo se bode kmalu, koliko se doseže? Skoraj nič! Pisava ima sicer za vsak glas svojo pismenko, katerih se gluhonemi kmalu nauči. Z malo pismenkami naznanjamo pa lahko vse besede, ki so si na prvi pogled jako podobne le z razločkom, da si pismenke raznovrstno sledé. Je-li pa možno, da bi gluhonemi razložil vsako besedo in spoznal njen pomen samo po vtisu, kateri mu napravi okó, ko vidi zapisano besedo? Nikakor ne. Razne pisave so tudi med seboj jako različne, takó, da mu je potem vsaka nekaj novega. Pisati pa mora gluhonemi venderle znati, toda pisava ne sme biti glavno sredstvo pri učenju.

Umetno kretanje, kaker tudi črkokretanje na prste je treba pa popolnoma iztrebiti iz gluhonemice, ker to ni drugega kot potrata časa, ki zavira govorni pouk.

Glasovni jezik je najlepši in najboljši izraz človeških mislij, o tem ni dvojbe. Glasni govor je pa tudi glavno sredstvo sporazumljenja in omike mej slišječimi ljudmi; zató ga podelimo tudi gluhonemim, da stopijo v zvezo človeške družbe.

Res je, da prizadeva sosebno od začetka tak pouk, vežbanje gluhonemih v glasovnem jeziku, marsikaj truda in težav, toda vse prestane in doseže, kdor zna le veselje do govorjenja in pogum v to vzbujati učencem.

Gluhonemi ne pozna, ko stopi v gluhonemico, nobenega jezika, razun nekaj kretanja; torej je treba pri kretanju začeti z mimičnimi vajami, s katerimi se vzbujajo prvi pojmi, prve misli. Potem sledi izvajanje glasov in vaje v branju od ust in pisava.

Za poslednjo nastopi redni nazorni nauk, kaker pri slišecih učencih, z razložkom, da ti lažje in bolje govoré. Ob enem spremlja tak pouk oblikoslovje, ki se opira na slovnico. To so bile glavne misli Jägerjeve o pouku gluhonemih, o katerem potem natančneje govori in navaja:

1. Začetni pouk.

a. Mimične vaje.

Namen mimičnim vajam je, vzbujati prvencom čutstvo ter jim zboljšati kretanje. V to naj postopa učitelj igraje, kaže učencem reči, ki vedrijo um in ki so podlaga poznejšim vajam za pisanje in govorjenje. Začetne vaje trajajo pol leta. Mej tem se poznajo plašni gojenci z učiteljem, naučé se posnemati ga in paziti sploh na taka opravila, ki so neobhodno potrebna pri poznejšem rednem pouku. Ob enem se ogledujejo tudi take reči in podobe, s katerimi se razvija pozneje govor. Pri tem je treba, sosebno od začetka, jako počasi postopati, da ne zgubé prvenci veselja do pouka. Učitelj naj se seznani tudi s kretanjem prvencev in jih v tem pouči, kjer bi bilo pomanjkljivo.

b. Začetni pouk v govorjenju, branju od ust, pisavi in branju s table.

Prvenci naj se vadijo, da bodo sami začeli izgovarjati, da bodo govor drugim od ust brali in to, kar so brali, tudi skušali zapisati, pravi Jäger. Če imajo vsa govorila zdrava in pravilno zrasla, tedaj sledé vaje istih v nastavljanju in gibanju, da bodo gibčna. Potem pa se izvablajo glasovi, ki se vežejo tudi v zloge in besede. To pa po sledečem redu:

a, o, u, p, b, f, m, h, s, š, t, d, e, i, j, v, n, l, r, g, k.

Učenci se nauče tako že sami ob sebi glasove brati tudi drugim od ust in poznavati posamezne besede po skupnem vtisu, kateri napravi izgovor.

Vse, kar se bere in izgovori, naj se tudi napiše.

Po izgovoru posameznih glasov pridejo na vrsto lahki in težki zlogi. V teh se vadijo gluhonemi, dokler ne govoré razumljivo. Pojmi istih besed se pokažejo nazorno na rečeh, ki morajo biti pri roki. Ko bi jih pa ne bilo, naj se kažejo nazorna sredstva prvenecem na dvorišču, v vrtu, v mestu, pri rokodelcih, sploh tam, kjer so. V gluhonemici naj bode zbirka takih rečij, ker prvenecem je treba vse nazorno iz narave predstaviti. Zató je pa zeló potreben

2. nazorni pouk.

Prvenec spozna takó svojo okolico in govorjenje mu gre bolje izpod rok. Pri stvari je začeti, katero učenec vidi in katero si otiplje, da mu nauk ostane v spominu. Otrok zveže takó pojem, misel, željo, sploh vse, kar v duhu zapopade, neposredno in nerazrušljivo z dotično besedo. V to pa moramo pri pouku gluhonemih porabiti vsako priliko, da vedno nazorno poučujemo, ne pa, da govorimo o rečeh, katerih učenec ne vidi in katerih mu ni možno pokazati.

Samo tak prilični pouk vender ne zadošča, pravi Jäger. Pridružiti se mu mora še neki poseben *redni* nazorni nauk, ki nima nič opraviti s sistematiški urejenim govornim poukom. Jäger hoče, da si učitelj pripravi učenca do tega, da mu slovnično pravilno odgovarja. V to terja, da učenci berejo iz knjige o tem, kar se je učitelj poprej z njimi razgovarjal, in da tudi na podobah ponavljajo pravilni razgovor, katerega se morejo naposled še na pamet naučiti. S takim ponavljanjem pridobé gluhonemi tó, kar slišéči z razgovarjanjem mej seboj. Tak pouk traja 4-5 let. Otrok, ki pozná že precej tvarine in kolikortoliko tudi slovniških oblik, si bode znal že sam pomagati, da bode govoril. Zbirko podob, katero je oskrbel Jäger, naj bi služila učitelju in učencem v to.

3. Slovnični pouk.

Jäger se ni mogel zjediniti s Hill-om, ki trdi, da je treba gluhoneme po nazornem pouku skozi tri leta vaditi v govorjenju brez vsakega sistematiškega reda, in ne gledé na slovnično oblikoslovje. On pravi, da so govorne oblike našega jezika obdelovati po slovnici koj, ko so se ogledale podobe v prvi izdaji njegove zbirke, torej vsaj že po drugem šolskem letu. Svojo trditev dokazuje mej drugim tudi s tem, da so se taki poskusi pokazali uspešni, da tak nauk bolj mika učence in da se takó bolj jedrnato napreduje. Kar zadeva osobito slovničnih oblik, svetuje Jäger, naj se na vzgledih, pa sosebno razločno učé ter takó kažejo, da je ena podlaga drugi. Na vzgledih, praktično se da vse pokazati in razložiti. Pri tem je pa vedno paziti na vsako malenkost in začeti vedno pri poznanem ter prehajati k novim in k nepoznanim oblikam. Ko se je ena govorna oblika dovolj pojasnila z vzgledi, naj si jo učenci tudi v knjigi poiščejo ter se je na pamet naučé.

Jeden dan v tednu je odločen za ponavljanje. To se stori tudi koncem vsakega mesca in koncem leta.

Vsak učenec naj si zapisuje v posebno knjižico po abecedni vrsti vse pojme z raznimi stavki in opazkami, katerih se ima naučiti.

Razun sistematiškega pouka je spoznal Jäger tudi veliko potrebo tako zvanih *praktičnih, vsakdanjih vaj govorjenja*. V teh naj bi se vadili gojenci vsak dan v šoli in zunaj šole, na sprehodu in sploh pri vsaki priliki. Misel, ki je posebne važnosti pri tem pouku.

Jäger je uredil tudi verski nauk, ki je bil pred njim jako zanemarjen. Spisal je navod „*Anleitung zum Unterrichte taubstummer Kinder in der Religion*“ (1834.), v katerem loči tri stopinje: uvod v verstvo, svetopisemski in verski pouk. V prvem letu se razlagajo gluhonemim pojmi, kaker: usmiljen, ubogljiv, strast, laž, Bog, in enaki. Po tretjem letu se poučujejo v svetem pismu; kar je pa misel narobe, ker pojmi: usmiljen in enaki sledé iz svetega pisma, ki bi se imelo poprej pričeti. Spisal je tudi „*Biblische Geschichte für Taubstumme*“, (1834.) in „*Biblische Geschichte für die Ju-*

gend“, Stuttgart (1828.) Katekizem se pa razlaga učencem, ko so na tretji t. j. poslednji stopinji svojega izobraževanja.

Jäger je bil, kaker je iz vsega razvidno, toliko kot vodja in učitelj gluhonemih, kaker kot pisatelj neizmerno delaven; vrh tega si je pridobil še posebnih zaslug kot ustanovitelj zavoda za slepe. Kaker pa ni nihče popolnoma srečen na tem svetu, obiskale so tudi njega nezgoda vrh nezgode. Umrla mu je žena in kmalu potem trije otroci, takó, da ni našel več tolažbe v Gmündu. Dal se je premestiti v Köngen, kjer je dobil župnijo. Tu je preskrbel drugo izdajo svojega navoda „*Anleitung* itd.“ ter je tam tudi leta 1864. umrl. Naslednik v zavodu gluhonemih mu je bil *W. Vagner*, šolski nadzornik, mož, ki je dobil gluhonemico v redu, vendar je pridno prebiral spise Hill-ove, da je zboljšal Jägerjeve pomanjkljivosti v metodi. Po prizadevanju Wagner-ja je začel izhajati leta 1852. časopis „*Blätter für Taubstumme*“ in spisal je tudi „*Mitgabe für Taubstumme, zur Belehrung für alle diejenigen, mit welchen sie nach ihrer Schulzeit in Verkehr treten*“. Skliceval je tudi shode virtemberških učiteljev gluhonemih, kar je mnogo pripomoglo k zboljšanju govorne metode; takó je bila gmundska gluhonemica pravi vzgled drugim enakim zavodom.

Wagner je umrl leta 1872. Njegov naslednik je bil zopet šolski nadzornik, sloveči Hirzel.

2. Karol V. Saegert.

Mož jako nadarjenega duha in posebno priden delavec na širokem polju pouka gluhonemih, ki je dospel vsled svoje vstrajnosti in posebne sreče do najvišje državne službe, je bil *Saegert*, kraljevi tajni svetovalec in generalni nadzornik pruskih gluhonemic.

Karol *Saegert*, sin mestnega uradnika v Bärwaldu na Brandenburškem, se je rodil l. 1809. Ko je dovršil domačo šolo, si je izvolil vojaški stan. Ker je bil pa prešibkega telesa, zapustil je vojake in postal učitelj. Pouk gluhonemih ga je mikal najbolj, zató se je na tega tudi pripravil v Berolinu l. 1828., in ko je obiskal več gluhonemic, dobil je l. 1831. službo drugega učitelja v weissenfelski gluhonemici na Zali, katero je vodil sloveči Hill.

Mej drugimi je obiskal večkrat Hilla tudi magdeburški prošt Zerenner, ravnatelj tamošnje gluhonemice, ki je spoznal pri tej priliki Saegerta, njegovo sposobnost in njegov naprednjaški duh; sploh je v Saegertu videl Zerenner takega učitelja, kakeršnega si je najbolj želel na svoji gluhonemici; — l. 1832. se je preselil Saegert kot učitelj gluhonemih v Magdeburg. Tu je namerjal Saegert najprej gluhonemico povzdigniti v voditeljico vsem drugim enakim zavodom na Saksonskem. V to, kaker tudi iz hvaležnosti do svojih dobrotnikov in predstojnikov, in gledé na veliko potrebo poobčenja pouka gluhonemih, če tudi ne prav v Graserjevem smislu, spisal je navod « Anleitung zum Sprech- und Sprachunterrichte taubstummer Kinder für Volksschullehrer » (Magdeb., 1840.) Takó je ustregel pisatelj tudi bogoslovskim in učiteljskim pripravnikom, katerim je predaval v gluhonemstvu in katere si je želel pridobiti, da bi enkrat mej svojimi slišječimi učenci zasebno vsaj po eno uro na dan vadili tudi gluhoneme v lepopisju, risanju in, ako možno, nekoliko v računstvu ter je tako pripravljali za gluhonemico.

Kakó se izučé gluhonemi v glasovnem jeziku?

To vprašanje je rešil Saegert s tem, da predlaga tri tečaje (Spracheurs), po katerih je uravnana vsa govorna tvarina, ki se ima podajati učencem. V prvem tečaju se učé gojenci jezika s posnemanjem, kaker slišéči. Pouk je nazoren. V drugem tečaju se učé slovniških oblik na podlagi poznanih pojmov in besed. V tretjem tečaju se pa govor razvija na podlagi berila in s pomočjo pripovedij. Učencem torej, ki so v prvem tečaju, je podati primerno tvarino, ki se v drugem tečaju obdeluje in po slovnici dalje razpravlja v tretjem tečaju, takó da potem, ko se vadijo prosto govoriti, sami pravilno naznanjajo svoje misli. Učna tvarina ne sme biti vrejena po slovnici, ampak samó gledé na stvar in logiko, pravi on, ker je treba podati gluhonemim najprej pojem, da si o stvari nekaj mislijo, k temu pristopi potem govorni izraz ali beseda in naposled še - le slovniška oblika.

Smoter vsemu pouku gluhonemih pa naznanja z besedami: «Ker ima glasovni jezik v sebi ono moč, ki izobrazí

človeka, da postane gluhonemi enak slišječemu, je prav ta, torej govor, glavni učni predmet». Gluhoneme izvežbati v govorjenju po najkrajši in najboljši metodi, je prva naloga, katero ima rešiti učitelj.

Kretanje, vsaj od začetka, je Saegertu naravno sredstvo, da se učitelj in učenec razumeta mej seboj. S telokretom se razlagajo prvi pojmi in zlasti slovniške oblike glagola, sploh kretanje je neobhodno potrebno pri začetnem pouku; in če kedo pravi, da izuči gluhoneme popolnoma brez telokreta, se moti. Umetno kretanje, kakeršno so si iznašli nekateri učitelji gluhonemih sosebno v internatih, pa zavira govorni pouk.

Nadalje razpravlja in navaja Saegert tvarino, ki se podaja učencem po omenjenih treh tečajih.

Prvencem, ki so v prvem tečaju in na I. stopinji pouka, se izvajajo glasovi brez stalno določene vrste, ker se je treba tu ozirati na zmožnost učencev in previdnost učitelja. Najprej naj gojenci prav dihajo, potem sledé vaje, po katerih se izvajajo samoglasniki, kaker 1. vaja: a, o, u; 2. vaja p, t, k in zveza teh glasov; 3. vaja: h, itd. Na to pridejo vaje o naglaševanju samoglasnikov, zlogov in velikih črk. Pojmi ki se pokažejo pri sestavi novih glasov in zlogov, se podajajo učencem po nazornem pouku. Pri tem je pa gledati vedno in sosebno na mehanični izgovor. Na II. stopinji se uči izgovor dveh ali več soglasnikov z vokalom. III. stopinja obsega pouk o razdelitvi besed v zloge, IV. onega v latinskih pismenkah in V. stopinja obdeluje ločila.

Uči se pa po naslednjem redu: Najprej se izgovori glas, zlog ali beseda in potem se piše ali bere; torej najprej: izgovor in branje od ust, potem branje s table in naposled pride pisava na vrsto.

«Če pa učenci berejo od ust in izgovarjajo takó spretno, kaker znajo n. pr. urno pisati na tablo in pisavo brati, potem, misli Saegert, da bi utegnili več koristiti, ko bi se naslanjal pouk novih pojmov na pisavo.

Pojmi o šolskih rečeh n. pr. se takó podajajo, da pokaže učitelj najprej učencem reč, in da njeno ime ob enem zapiše na tablo; učenci pa berejo potem s table ime in kažejo reč».

Laže bi se res takó poučevalo, ali nepravilno bi bilo tako poučevanje že radi tega, ker bi se prvenci po tej metodi vežbani premalo, da celó nič ne urili v branju od ust, ki je vender glavna naloga in namera govornemu pouku.

Po dovršenem prvem tečaju, v katerem so se prvenci pripravljali na redni pouk v govorjenju, nastopi drugi tečaj. Tu pride na vrsto goli stavek, vaje samostalnikov v ednini in množini, pridevnik, zaimek in drugi deli jezika, ki se obdelujejo gledé na oblike po slovnici. Tretji tečaj, ki traja $1\frac{1}{4}$ —2 leti, je pa odmenjen pripovedkam in priličnemu razgovarjanju.

Veronauk se poučuje tudi po treh stopinjah. Najprej se kažejo učencem podobe iz svetega pisma, ki se razlagajo s telokretom. Glavni dogodki se naznanjajo ob kratkem z besedo. Potem, ko so učenci na drugi stopinji tega pouka, se razpravljajo dogodki iz svetega pisma samo z besedo in ob kratkem spišejo v posebno knjižico. Na tretji stopinji se pa veronauk v gluhonemici enako uči, kaker na ljudski šoli. Kako se druge tvarine iz raznih predmetov učé, to je katere in koliko, kaže Saegertov «Lehrplan» (Učni načrt).

Sploh smemo reči, da zasluži Saegertova metoda vso hvalo, ker je bila sistematiški urejena, če tudi ne povsem taka, kaker jo zahteva naravni pouk govorjenja. Mož se je mnogo trudil. Splošna odgoja in pouk gluhonemih sta mu bila na srcu; zató se ni nikjer takó dobro izvedla misel Graser-Jäger-Czechova, kaker na Pruskem. Na Brandenburškem n. pr. so se odmerila najprej posebna darila onim ljudskim učiteljem, ki poučujejo mej svojo slišéčo deco tudi gluhoneme. Vsled svoje bistroumnosti in delavnosti je bil Saegert poklican mej vodstvo v ministerstvo za uk in bogočastje¹⁾. Voljen je bil potem kr. dvornim svetovalcem ter postal je voditelj in nadzornik vsega pouka gluhonemih na Pruskem. Gledé uredbe tega pouka je marsikaj storil, marsičesa pa ni mogel izvesti, ker so bile skoro vse gluhonemice tačas zasebni zavodi pod gospodarstvom deželnih zakonov in odborov. Skrbel je, da so se učiteljem gluhonemih zboljšale plače in da se je napravila l. 1878. posebna izpraševalna komisija za učitelje gluhonemih.

¹⁾ Zasebno je poučeval Saegert tudi kr. princa Friderika Viljema.

Saegert je skrbel tudi za slaboumne in ustanovil prvi tak zavod na Pruskem. Njegovo delo «Über die Heilung des Blödsinnes auf intellectuellem Wege» je bilo sprejeto jako pohvalno.

L. 1840. je spisal za gluhoneme «Biblische Geschichten des A. und N. Testam. für den ersten Religions-Unterricht der Taubstummen» in «Die Evangelien» —; l. 1856. «Das Taubstumm. Bildungswesen in Preussen», kateremu delu je pridejan tudi «Normal-Lehrplan», ki pa nima posebne veljave.

Karol V. Saegert je umrl l. 1879.

3. Dr. Jerom Anton Jariš.

Jariš, sin nekega tkalskega mojstra, je iz Češke Lipe doma. Rojen l. 1818. se je učil naposled modroslovja v Pragi, kjer se je seznanil prvič z gluhonemimi. Slučaj je hotel namreč, da se snide na Lavrenskem, ko se je sprehajal, s tropom gluhonemih otrok, katerim je razlagal vodja Mücke križevo pot. Telokret, kateri je živo opazoval, ga je močno mikal; — toda ne dolgo, ker Mücke je koj končal svoj pouk, kaker hitro je opazil, da ga gleda neki ptujec. Odslej je premišljeval Jariš večkrat, kakó se poučujejo gluhonemi, kakó jim je možno podati celó živo besedo, ker ne slišijo. Prišlo mu je tudi na misel, da je nekedaj že bral v česopisju o tem pouku, za kateri se je vedno bolj ogreval.

L. 1840. je Jariš prišel v litomeriško semenišče, kjer je šolski nadzornik in profesor J. Mareš prvi predaval o vzgoji in pouku gluhonemih. Mej drugimi učenci in poleg Jariša se je bil usposobil za gluhonemski pouk pod tem prelatom tudi slavnoznani P. Večeslav (Vaclav) Trost, poznejši vodja na praški gluhonemici.

Nekdaj je pripeljal Mareš seboj gluhonemega dečka, najbržé za to, da je kazal, kakó je treba praktiški poučevati gluhoneme.

Ta se je takó prikupil Jarišu, da si ga je izprosil v zasebni pouk. O prostih urah ga je vadil in uril v izgovoru glasov in besed, ki so bile zapisane posamezno na jedni strani tablice, na drugi strani pa so stali narisani pojmi istih besed. Deček je lepó napredoval, kar je takó osrčilo Jariša, da se je

odločil za učitelja gluhtonemih; in ko se je tudi škof Hille prepričal o nadarjenosti in veselju, katero je kazal mladi duhovnik Jariš do tega pouka, poslal ga je v praško gluhtonemico, da se tam do dobrega izuri v tej metodi. Po petih mesecih je bil že kos kretanju in pouku gluhtonemih ter je dobil začasno kaplanijo v Hajnsпахu. Kmalu potem pa se je preselil na Dunaj, kamor ga je bil povabil grof Alojzij Terlage, da bi mu poučeval gluhtonemo hčerko. Po petih letih, ko je pohvalno dovršil svojo nalogo, je dobil mesto prvega učitelja na tamošnji gluhtonemici in že po dveh letih je bil imenovan šolskim nadzornikom na Štajerskem. Tu je posloval nevtrudljivo za povzdigo šolstva sploh in si posebno mnogo prizadeval, pomagati slaboumnim ali kretinom, katerih je bilo mnogo v tej kronovini. Ker so se bile pa vladne razmere na Štajerskem za istega časa takó spremenile, da mu niso več ugajale, popustil je deželo in odšel zopet v svojo domovino, kjer je dobil stolico mestnega dekana v Homotovu.

Jariš je mnogo delal tudi s peresom za blagor gluhtonemih. V to se je posluževal toliko leposlovnih, kolikor drugih časopisov; tam je pojašnjeval razne zadeve, sosebno nekatere predsodke o gluhtonemih, katere je še vedno videl mej ljudstvom; dokazoval je vedno, kakó je silno potrebno, da se sploh vsi gluhtonemi vzgojujejo, kar gotovo ni ostalo brez uspeha. V tem pogledu je obelodanil svoje najvažnije delo „*Methode für den Unterricht der Taubstummen in der Lautsprache, im Rechnen und in der Religion*“, (Regensburg, 1851). Sicer dičijo knjigo znamenja ročne abecede, kar pa ni takó umeti, kaker bi jo bil hotel pisatelj zopet uvesti, marveč, da bi bila knjiga bolj zanimiva ter se takó bolje razprodajala. Namerjal je duhovnikom in učiteljem podati pripraven navod, da bi o prostih urah poučevali tudi take gluhtoneme otroke, ki so popolnoma zanemarjeni, in da bi se na vsakem semenišču na Češkem predavalo po tem navodu; takó bi se vsi gluhtonemi, kaker misli pisatelj, izobrazili v govorjenju in v vsem potrebnem, da bi bili koristni udje človeške družbe.

Kretanje naj bi bilo «umetno določeno» t. j. takó, ki ima biti po svojih glavnih potezah naravno, ali vender zboljšano in sestavljeno tudi z nekimi umetnimi znamenji. Ko bi

hoteli Jariševo metodo dalje razpravljati, kaker to kaže Waltherjeva zgodovina, ne bi koristilo mnogo, četudi ima marsikako izvrstno jedro. Pri vsem pa se vidi, kaker pravi prej omenjena zgodovina, kak vpliv je imela dunajska šola na vse avstrijske gluhonemice. Četudi so se Hillove reforme že poznale, ender vstopi, kedor Jariša bere, nehoté nazaj v dobo Venusovo. Po teoriji je bil Jariš nasprotnik slovničarjem, vender je bil ves njegov pouk uravnan po slovnicí; v praksi mu je bilo oblikoslovje glavna reč.

Konečno moramo pritrditi, da ima Jariš veliko zaslug kot učitelj, dobrotnik in pisatelj za gluhoneme, ali še veliko večje zasluge bi si bil lahko pridobil, ko bi se bil oklenil slovečega Hilla, ki je bil gledé na učno metodo gluhonemih, kaker pravi Walther, celih 80 let pred njim.

4. Ivan Aichinger in Karol Lampl.

Za Reitter-jem je nasledoval kot vodja na linški gluhonemici Bihringer in od l. 1831. naprej Aichinger. Oba moža sta hodila povsem pot svojega slovečega prednika. Zadnji se je bližal bolj in bolj govorni metodi. Prizadeval si je mnogo, da si je uredil gluhonemico tudi v gmotnem oziru. Učiteljske moči si je pomnožil in napravil vsaj za nekoliko gojencev internat. Spisal je tudi svojim učencem nekatere šolske knjižice, kaker sveto pismo ter mali in veliki katekizem; zató je bil po zasluženju tudi odlikovan. Mej drugimi priznanji je dobil zlati križ s krono in povzdignili so ga mej častne kanonike. Neutrudljivo delaven za svoj zavod je umrl l. 1864.

Na podlagi svoje skušnje je uredil sistematiški svoje nazore o govornem pouku gluhonemih in izdal pod naslovom *«Organische Entwicklung der Intelligenz und Sprache. Als Leitfaden beim Taubstummen-Unterrichte.»* (Linz, 1849). V tem vodilu razpravlja Aichinger samó teorijo govornega pouka z namero, da bi pojasnil pojem govorne metode in kakó je postopati učitelju, da gluhonemim umno vzbuja in vzgojuje dušne zmožnosti, «gledé na organsko kakovost ali natoro jezika in gledé na nesrečo gluhonemosti», kaker pravi pisatelj.

Človek, ki se hoče duševno izobraziti, mora imeti:

1. moč spoznanja, ki je podstava vsemu dušnemu razvitju.
2. Vse, kar je okolu njega in seosebno narava s svojimi prikaznimi, mora vplivati na njegove počutke; — in
3. občevati mu je z ljudmi.

Gluhonemi ima sicer v sebi moč spoznanja, kaker vsak drugi človek, ali ta zmožnost pri njem ne deluje, ker spi trdo spanje enako drugim njegovim dušnim sposobnostim. Zunanji svet vpliva tudi nanj s tem, da mu kaže stvarino v premišljevanje, ali to brez užitka, ker nima pravega pojma o stvareh, katere vidi in o katerih ne more duševno razmišljovati. Gluhonemi, ki je v dušnem oziru popolnoma prepuščen svoji usodi, dobiva iz svoje okolice samó toliko, pravi Aichinger, kolikor mu je potrebno, da vstreže svojim naravnim željam; njegovo spoznanje se ne loči nič od natornega nagiba živalij. Pri vseh svojih dušnih zmožnostih ni več razvit, kaker neumna živina. Če je pa v tem pogledu v spoznanju čutnih stvari takó nizko zaostal, kaj še-le glede na nadčutno, čeznatorno spoznanje! In popolnoma mu nedostaje tudi tretjega pogoja, da bi se dušno izobrazil, namreč: *občevanja z ljudmi*; kajti telokret mu v tem ne pomaga. «Brez dušnega občevanja pa», pravi modroslovec Becker, «ni dušnega izobraževanja». ¹⁾ Kaj je torej storiti učitelju gluhonemih gledé na to? vpraša Aichinger. Podati gluhonemim sluh, da bi se po naravni poti naučili glasovnemu jeziku, ni možno napraviti. Možno pa mu je nastopiti umetno pot, po katerej more dovesti gluhoneme do govorjenja s pomočjo vida, da se potem dušno izobrazijo. Učitelj ima torej nalogo, gluhega naučiti, da bo govoril in si takó razvijal razumnost. V to mu je začeti s pojmi, ki se podajajo gluhonemim na podlagi nazornih sredstev. Pojmi, dejanja in njih mejsebojne razmere se učé in podajajo gluhonemim po pravilu: «Posnemaj naravo!» Kaker uči ta slišéče, takó uči ti gluhoneme. Narava ima svoje postave, po katerih izobrazuje ljudi, ki slišijo, zakaj «Mišljenje in govorjenje sta organiška oprava t. j. oprava, ki sicer slobodno, vendar ob enem z gotovostjo in po določenih zakonih izhajata iz organske edinstvenosti telesnega in dušnega življenja človeka».

¹⁾ Becker, Ausführliche Grammatik, I. Bd. §. 1.

Da se naučimo tujim jezikom, imamo slovnice, ki nam kažejo pot in celi govor kot nekaj že dodelanega. Slovnica (ako je namreč le praktična, ne zgodovinska ali znanstvena) ne gleda na to, kako je beseda nastala, temuč le kakó se glasi v zdaj navadnem jeziku. Često ne ureja slovnica besed po njih pomenu, ampak po zunanji obliki. Kakó se je zadržati torej učitelju gluhonemih pri tem pouku gledé slovničnih oblik?

Aichinger je rešil to vprašanje s tem, da pravi: «Gluhonemi, ki pozna dovolj potrebnih pojmov in ki zna že govoriti, naj se poučuje tudi v slovniških oblikah. Dokler pa ni napredoval še toliko v jeziku, ne smeš obdelovati govora, katerega še nima, ampak zidaj, sestavljaj samó, da se ga nauči ne gledé na slovnico. Prvi čas uporabi za sestavo govornih delov v govor, ne pa za razdelitev govora v slovniške oblike».

Pa ko bi bilo res temu tako, da si gluhonemi, ki je popolnoma zapuščen, ne pridobi nikakih pojmov in mislij toliko vsled upliva iz njegove okolice, kaker sploh iz zunanjega sveta, ki neprestano delujeta na njegove telesne počutke; in ko bi bilo tudi to res, da si ne more s svojim naravnim telokretom nič pomagati gledé na razvoj svojih dušnih zmožnostij, potem bi imel Aichinger povsem prav in izraz omenjenega dr. a Becker-ja bi bil tudi na svojem mestu. Ali temu ni takó; kajti gluhonemi, če je tudi popolnoma prepuščen svoji usodi, se kolikortoliko vedno izobrazuje že sam ob sebi, pridobivaje si vedno novih pojmov iz narave, v kateri živi, in tudi od strani ljudij, s katerimi je v dotiki in s katerimi se porazumeva s telokretom.

Aichinger je nasprotnik slovničarjem, vender je določil pouku pot po slovnici; na druge metodike svojega časa, sosebnó na izvrstnega Hilla, se tudi ni oziral. Zató mu ne moremo slediti; zasluži pa, da prebira njegove spise vsak učitelj gluhonemih.

Praktiški po tem navodu je poučeval *Lampl*, učitelj pod vodjem Aichinger-jem. Ta je tudi spisal knjižico: „*Praktisches Verfahren beim Taubstummen - Unterrichte*“ (Linz, 1852). Knjižica obseza marsikaj dobrega, pa tudi mnogo zastarelih mislij; sosebnó se zdi telokret pisatelju preveč, dà

neobhodno potreben pri pouku gluhonemih, takó da svetuje učiteljem, naj ga zboljšajo in dopolnijo, kjer najdejo, da je nepravilen in nedostaten. «Kretanje», pravi Lampl, «si vedno obdrži svojo posebno veljavo pri gluhonemih. Telo-kretni pouk vzbuja gluhonemim radovednost». Takó je tudi v resnici bilo v Lampl-ovi šoli. Govorilo se je jako malo, toliko več pa kretalo. Slovnica je bila kažipot, telokret pa sredstvo pouku.

Karol Lampl, učiteljev sin in duhovnik, je učil na linški gluhonemici od l. 1836. do l. 1857. Potem je dobil župnijo Enzenkirchen pri Pasovu, kjer je umrl l. 1864.

* * *

Po Amman-Heinicke-jevem načelu so si prizadevali sicer prav imenovani možjé določiti vzgojo gluhonemih na podstavi glasovnega jezika. Ali: stara navada je železna srajca. Po slovnici so se učili oni jezika nekedaj, po slovnici, in ne drugače, so si mislili, da je treba poučevati v govorjenju tudi gluhoneme. Po tej poti niso mogli priti do prave govorne metode; pokazalo se je, da je sosebnó iz sledečih uzrokov pomanjkljiva:

1. Ker je tak, strogo po slovnici uravnan pouk, nasproten mlademu, šibkemu razumu gluhonemih otrok. Govor namreč je izdelek ali plod človeškega duha, ki sprejema vtise nazornih zunanjih predmetov, katere obdeluje potem po svojih dušnih zmožnostih v pojme in cele misli; te pa razodeva drugim z govorili.

Vtise nazornih sredstev sprejema gluhonemi vsled svojih dušnih zmožnostij, kaker slišéči človek in se razvija dušno poslednjemu enako, če tudi ne v isti meri. Tudi gluhonemi namreč čuti v sebi potrebo jezika, kateri si slučajno, če ni poučen, sam ustvari s kretanjem, da razodeva takó svoje misli in želje; in do tega pride na podlagi vtisov iz narave. V tem tiči pa tudi že naravno nakazan migljaj učitelju, kakó mu je postopati, ko poučuje gluhoneme v glasovnem jeziku. Nazorna sredstva, njih kakovosti, delovanja ljudij in živalij, njih mejsebojno razmerje naj mu služijo v to, da pri teh začnenja svoj govorni pouk, kateri razvija dalje v govoru, in pa,

da napreduje primerno dušnim zmožnostim gluhtonemih otrok; nikaker pa ne na podlagi slovnice.

2. Slovnica uči in razlaga govor po pravilih, katera stoje na čelu in katera se pojasnjujejo in utrjujejo z vzgledi. Kakó pa gluhtonemim nepoznana pravila pojasnjevati z nepoznanimi zgledi?

3. Da so se razlagale gluhtonemim slovniske oblike, ni zadostoval naravni telokret; potrebno je bilo, dostaviti mu še umetnega, kar je bilo pa takó zapeljivo, da je učitelj naposled proti svojemu glavnemu načelu poučeval samo kretaje in osobito gledal zboljšati in dopolniti telokret mesto glasovnega jezika.

4. Tvarina se je podajala gluhtonemim samo tista in takó, kakor je bila nakazana v slovnici, kar pa gotovo ni vzbujalo dovolj dušnih močij učencem. Da je pouk naraven, mora biti tudi stvarno — logičen. Pouk, ki strogo sledi slovnici, ni primeren prirodi, pravi Otto, učitelj gluhtonemih v Erfurtu. Dušnih močij ne vzgojuje soglasno in zató ne more biti niti plodonosen.

Sploh pa nam je vendar visoko ceniti slovničarje radi njih izredne odločnosti proti vplivu francoske metode in proti vsemu, kar je nasprotovalo govorni metodi, kakor da so zavrgli umetni telokret in ročno abecedo, ter da so odločili pisavi, ki je bila poprej skoraj glavno sredstvo pri vsem pouku, primerno mesto. Oni so bili tudi kaj pridni pisatelji, ker so izdali mnogo jako poučnih navodov toliko učiteljem, kakor učencem. Uspehi njih delovanja so se tudi jako hvalili; ali to je pripisati bolj posebni pridnosti učiteljev nego pa metodi.

Še-le potem, ko je izdal Becker svoja dela o govornem pouku¹⁾, ko je dokazal, da se mora govor pri tem začeti, kar učenec že vé, in da mu je potem po nazornem pouku mišljenje dalje razvijati, ne pa duha moriti z mehaniskimi, slovniškimi oblikami, potem še le je nastopila naravna pot govor-

¹⁾ S. Becker, Über den Sprachunterricht „Schulgrammatik der deutschen Sprache“, Über die Methode des Unterrichtes in der deutschen Sprache“ (oboje Frankfurt a. M. 1832) in „Leitfaden für den ersten Unterricht in der deutschen Sprache“ (Frankfurt, 1833.)

nemu pouku na ljudskih šolah in po vplivu teh tudi v gluhtonemicah. Tu vidimo *Hilla* na čelu, ki je rekel: „*Pouk gluhtonemih naj bo povsem nazoren. Na tej podstavi naj se govor prične in genetiški razvija takó, da se učencu podajati vsebina in govorna oblika ob enem*“.

Glede na to pravilo dobimo:

B. Pouk gluhtonemih na materjalni podlagi.

Tu nam je ločiti empirike in sistematike.

Empiriki so ločili nazorni pouk od govornega pouka in izvajali slovniske oblike praktiški brez vsakršnega reda. *Sistematiki* pa so trdili, da je treba učiti gluhtoneme oblikoslovja po določenem redu.

I. Empiriki.

1. Miroslav Moric Hill.

V zgodovini pouka gluhtonemih slovi ime tega moža takó, da je lahko pridenemo k onim de l'Épée-ja, Ammana in Heinicke-ja. Zasluge njegove nam je iskati v zboljšanju govorne metode, kjer je Hill pravi reformator.

Moric Hill se je rodil 8. dec. 1805. v Reichenbachu, v vratislavskem glavarstvu. Že kot majhen deček se je preselil v Löwenberg, kamor je moral odriniti oče, ki je bil godec hobojist v pruski armadi. Moric je začel redno hoditi v šolo v Vratislavi še-le leta 1815., ko je dobil oče tam službo mestnega godca. Za godbo je kazal posebno spretnost tudi sin. Ker je bil pa prešibkega telesa, in da je dopolnil željo svoji materi, izvolil si je učiteljski stan. Da bi se za svoj poklic bolje in vsestransko vsposobil, obiskoval je večkrat znameniti zavod zapuščenih otrok v Vratislavi, kjer se je prilično seznanil s tamošnjimi učitelji, ki so bili večinoma vsi iz šole Pestalozzi-jeve. Takó se je navzel tudi Hill duha tega velikega pedagoga in kmalu potem, ko je napravil svoj zrelostni izpit in bil sprejet mej pomožne učitelje na tem zavodu, je pokazal svojo posebno učiteljsko sposobnost. Učil je sploh jako pedagoški vsak predmet, sosebnó pa se je odlikoval v poučevanju računstva in zemljepisja, ki sta mu bila vedno naj-

ljubša predmeta. Da bi se v teh predmetih, kaker tudi o naravoslovju, zgodovini in v risanju do dobrega izuril, šli so mu predstojniki in sosebno šolski nadzornik dr. Krüger na roko ter mu preskrbeli štipendij, da je odpotoval na vseučilišče v Berolin. V tem velikem mestu mu je prišla pa godba posebno na dobro. Izhajal je laže in obiskoval celo brezplačno opere in odlična društva, pri katerih je često tudi sam sodeloval. Takó je prišel Hill do vsestranske znanosti in omike. V Berolinu je obiskoval na izrecno željo svojih predstojnikov tudi gluhonemico, da bi se ob enem usposobil tudi v tem pouku. Tu pa Hill ni bil doma; kajti niti z učitelji, niti z vodjem *Grasshoff*-om ni mogel lepo izhajati, posebno zadnji ni mogel trpeti tega «sitnega radovedneža». Vsled tega je zapustil Hill leta 1830. Berolin ter nastopil mesto prvega učitelja gluhonemih v Beli peči ob Zali (Weissenfels). Tu je našel dobro urejen zavod in priljudnega vodjo dr. a Harnisch-a, ki je daleč slovel kot jako učen in izvrsten pedagog. Strog je bil sicer, kjer je šlo za izpolnjevanje dolžnostij, pri tem pa jako dober in prizanesljiv, kjer je videl napredek; sploh pa je bil neutrudljiv, za blagor svojih učencev in tudi učiteljev. Učitelji so se mogli torej pod njim učiti; in da je postal Hill to, kar je pozneje bil, za to se imá zahvaliti dr. Harnisch-u. Izuril se je tudi tako temeljito v metodi pouka gluhonemih, da je celó metodo imenitnega Reich-a¹⁾ očitno kritikoval. Pogostoma je skliceval konference, v katerih se je presojevala metoda, napredek učencev, delovanje učiteljev, itd. S tem delom in še z nekaterimi drugimi spisi, katere je priobčil v časopisu „*Rheinische Blätter*“, je stopil Hill med najslavniše pedagoge. Diesterweg ga je naprosil, naj mu zloži članek o pouku gluhonemih za njegov „*Wegweiser für deutsche Lehrer*“, kar je tako dobro izdelal, da se je skazal ne le spretnega pisatelja, ampak tudi posebno temeljito izučenega in praktiško izšolanega vzgojitelja gluhonemih.

V letu 1839. je spisal delo „*Leitfaden für den Unterricht der Taubstummen*“. Odslej je prebiral in presojeval jedrnato dela, katera so priobčili *Amos Komenský*, *Pestalozzi*, *Denzel*

¹⁾ V časopisu „*Allgemeine Schulzeitung*“ 1835.

in ona, katera so spisali učitelji gluhonemih: *Venus, Schwarzer, Reiter, Jäger, Czech, Reich* in drugi. Obiskoval je razne šole in gluhonemice, dopisoval je z najboljšimi vzgojitelji gluhonemih in slišočih otrok in se takó do dobrega izuril v splošni pedagogiki. Leta 1838. je dovršil drugo delo «*Vollständige Anleitung zum Unterrichte taubstummer Kinder im mechanischen Sprechen, Abschen, Schreiben und Lesen für Volksschullehrer*» (Essen 1839.) Naslov tej knjigi pové, kar je Hill nameraval; namreč poobčenje pouka gluhonemih, da bi učitelji na ljudskih šolah tudi gluhe otroke kolikortoliko vzgojevali ali vsaj pripravljali za gluhonemice.

Leta 1840. je priobčil Hill navod „*Anleitung zum Sprachunterrichte taubstummer Kinder*“ (Essen), s katerim se začenja nova doba pouka gluhonemih. S tem delom je popustil pot svojih prednikov, ki so učili gluhoneme v govorjenju na podlagi slovnice in s pomočjo telokreta. Proti tej metodi je trdil Hill odločno, da je treba govorni pouk začeti pri tem, kar učenec že vé. «Govor se prične in dalje razvija pri poznanem, praktiški in pa le o tem, česar učenec potrebuje ne gledé na slovnico in njene oblike, ki se ob enem govoré naznanjajo in podajajo učencem. Misel se strinja neposredno na izgovorjeno besedo, takó sta telokret in pisava nepotrebna. Glasovni jezik pa je že po naravi najboljše sredstvo človeškega sporazumenja. Govor ima biti sredstvo, s katerim se učé vsi drugi predmeti in vse, kar je gluhonememu, kot udu človeške družbe, potrebno » piše on.

Hillova načela so bila kmalu povsod sprejeta; veljala so sploh kot nova in edino prava, ker ni ga bilo možá, ki bi si bil upal ugovarjati mu. Takó veljaven je bil Hill. V resnici pa ni prinesel nič novega v gluhonemice, ker Raphel, Arnoldi in Sense so že pred njim takó poučevali, ali Hill je pisal in terjál tó takó odločno, da se je vse to zdelo kot njegova iznajdba.

Učil je po sledečih načelih: Prvenci, ki so bili na prvi pripravljalni stopinji, so se vadili v mehaniškem izgovoru glasov, zlogov in besed, v branju od ust, v pisavi in branju s table. Vzbujala se jim je pazljivost in zmožnost, da so ločili nazorna sredstva in da so je znali imenovati.

Učencem na drugi stopinji so se podajali pojmi iz njih okolice, vadili so se v nekem prvotnem govorjenju po čisto praktiški poti, n. pr: «Ura na miza ležati». Taki stavki so se jim zapisovali v posebne knjižice, ki so bile njih prva berila. Razume se, da jim je učitelj napačne oblike popravljal in naznanjal, toda iste ne kot slovniške pogreške ali oblike, ampak kot pojme.

Učenci na tretji, to je zadnji stopinji, so se vadili dalje v govorjenju in vedno praktiški na podlagi mnogih enakih primerov in s pomočjo logiške zveze. Kaj je samostalni, kaj glavni in kaj odvisni stavek, tega se pa tudi tukaj niso učili. «Kaker lepopisje s pisanjem, tako naj se uči govor z govorjenjem», pravi Hill. Govor jim bo potem vsakdanji kruh, za kateri bodo čutili neko posebno potrebo. Učenec naj v to izrazi vedno sam svojo misel, napake naj mu učitelj popravi in naposled naj se pravilni stavek na pamet nauči. Po tem zgledu naj napravi še več enakih stavkov, v katerih se poiščejo, po učiteljevem navodu, govorne oblike in logiška razmerja. Slovnica se uči naposled takó, da pridejo oblike redno na vrsto druga za drugo, ali pa tudi prilično, če se povzamejo iz berila ali iz pripovedek brez vsakršnega reda. Učenci naj torej mnogo berejo in pripovedujejo. Da bi imeli dovolj pripravnih šolskih knjig, spisal je Hill leta 1843. berilo «Lese- und Sprachbuch für Oberklassen in Taubstummen - Anstalten», leta 1848. «Kleine Erzählungen nach Spekterschen Fabeln», tudi pod naslovom «Kleine Erzählungen für Kinder», potem leta 1853. «Elementar Lese - und Sprachbuch für Taubstumme», dve jako dobri šolski knjižici, v katerih kaže učitelju pot, kakó mu je postopati. Pri tem pa noče, da bi se prav njegova tvarina in po vrsti, kakersna je v knjižici, predavala, pač pa jim služijo berila v ponavljanje pravilnih govornih oblik. Pisatelj je nameraval na tak način podati in predstaviti učencem živi govor, v katerem naj bi se urili s tem, da si posnamejo oblikoslovje, in da si takó razvijejo vsestransko svoje dušne moči.

Razun tega materialnega in formalnega šolskega pouka v govorjenju, priporoča Hill še drugega, *prosti, prilični pouk*, to je tak, ki nastopi vedno tam, kjer se pokaže prilika, so-

sebno o prostih urah, na sprehodu itd., da se z učenci govori. Na tak način se uče gojenci odgovarjati in povpraševati na vsakdanja, navadna vprašanja.

Po pravilu „govor naj služi za vse“, je učil tudi verstvo, računstvo, zemljepis in druge predmete z besedo. Verstvo se začenja z vsakdanjo molitvijo in z odlomki iz svetega pisma, na katerih se kažejo verske resnice: ljubezen, spoštovanje, vsemožnost božja itd. Sveto pismo je podlaga tudi katekizmu in liturgiji. V to je spisal «Der erste Religions - Unterricht der Taubstummen», «Biblische Geschichten des A. und N. Test. mit passenden Sprüchen versehen, zunächst für Taubstumme» (Halle, 1847.)

Vesoljni pouk, kaker naravoslovje, zemljepis, zgodovina, potem nauk o zdravju, o postavah, se je pričel v tretjem tečaju, ko so učenci že dovolj vežbani v mišljenju in jeziku. Nikdar pa se ni kretalo, ampak samo govorilo. In prav v tem, da je Hill odmeril celó naravnemu telokretu v svoji šoli skrajno ozke meje — dovolil je samó kak primeren naraven telokret, ki se pa ni smel dopolniti, tudi ne rabiti kot učni pripomoček — in da je poučeval svoje učence v govorjenju na podlagi nazornih sredstev takó, da je izvel besedo neposredno naravnost iz stvari in takó pokazal, da se dajo gluhonemi izučiti v govorjenju samó z besedo brez telokreta. Prav v tem si je pridobil posebnih zaslug za govorno metodo.

Kaker je bil pa Hill zoper nepotrebno in sosebno zoper umetno kretanje kot poučni pripomoček, prav takó je grajal Deutsch-a, vodjo dunajske gluhonemice, ki je terjal, da morajo njegovi učitelji roke v žepu držati pri pouku, in istotako Schibel-a v Tigur-ju, ki je trdil, da se izučé gluhonemi v glasovnem jeziku samó tedaj, ko je izginil telokret popolnoma iz šole. «Odstraniti do čistega vsako kretanje, je protinaravno in proti zdravi pedagogiki; tudi pregrešili bi se na dušnem življenju gluhonemih, ko bi kaj takega zahtevali», pravi Hill ¹⁾ V prvi šoli, pri prvencih, je celó neobhodno potrebno, da je s telokretom spoznamo in da se kretáje ž njimi sporazumevamo. Pozneje pa naj se telokret primerno umika besedi, ki

¹⁾ Allgem. Schulz. 1847 N.o 170—171.

ga ima naposled popolnoma spodrniti. Gotovo je, da se je pod Hillom tudi v najvišem razredu še vedno nekaj kretalo, če se je tudi delal sam, kaker bi telokreta tam ne umel. Veronauk je pa tudi sam kretaje učil zató, da je učencem bolj vplival na srca, ki bi drugače ostala mrzla, kaker pravi sam. Hill je po takem nekako posredoval gledé metode mej poznejšimi učitelji, ki so telokret popolnoma zavrgli, in mej Reich-om in Jäger-jem, ki sta se strogo držala sistematiškega poučevanja, sploh pa je rabil Hill jako malo naravnih znamenj. Saj pravi Waltherjeva občna zgodovina gluhtonemih, da je bil v kretanju sam nevreten ali neroden, v govorjenju pa toliko spretnější. S svojim imenom in s svojimi uspehi se ni bahal, pa tudi s tem ne, da bi se bil skazoval samó z nekaterimi boljšimi učenci. Podpiral je po duhu slabotne gojence bolj nego zmožniše, takó, da je bilo v njegovi šoli vse nekako jednakomerno. Zató so ga pa ljudje od vseh strani obiskovali, kajti vsakomur je bil izvrsten svetovalec.

Od začetka svojega delovanja je bil za poobčenje pouka gluhtonemih in spisal je v to *«Die Geistlichen und Schullehrer im Dienste der Taubstummen»*, pozneje pa je popustil to misel.

Ko se mu je začel dan že nagibati, izdal je še svoje najvažniše delo *«Der gegenwärtige Zustand des Taubstummen - Bildungswesens in Deutschland»* (Weimar 1866), ki obsega sploh vse, kar je potrebno vedeti učitelju gluhtonemih. V tem delu se zagovarja tudi pisatelj proti nekaterim nasprotnikom, ki so ga napadali. Pisal je do svoje poslednje ure, kajti izdal je še: *«Grundzüge eines Lehrplanes für Taubstummen - Anstalten»*, (Weimar 1867.) in *«Entwurf eines Reglements für das preussische Taubstummen - Bildungs - Wesen»* (Weimar 1874.)

Hill je uprav zvezda mej učitelji gluhtonemih. Njegovi spisi so bili najboljša metoda; zató so bili tudi prevedeni v razne evropske jezike. On je izučil mnogo učiteljev in obiskal vse večje zavode, da je popravljjal in nasvetoval, kar je bilo popraviti. Kot prva avtoriteta v tem pouku je prišel na povabilo avstrijskih učiteljev gluhtonemih leta 1866. tudi na Dunaj,

kar je mnogo pripomoglo, da se je pouk gluhtonemih tudi v našem cesarstvu uredil po njegovih nazorih.

Odlikovan s premnogimi redovi je umrl ta sloveči veleum, tudi «*oče gluhtonemih*» imenovan, in neumorni delavec za blagor gluhtonemih v Beli peči ob Zali 30. sept. 1874.

2. Viljem Daniel Arnold.

V Beuggen-u na Badenskem je ustanovil človekoljubni *Kristijan Miroslav Spittler* l. 1833. prvo gluhtonemico v zvezi s tamošnjim seminarjem. Po dveh letih pa je bil ta zavod preložen v Riehen, blizu mesta Basel, kjer se je po ceni kupilo primerno posestvo v ta namen. Denar v to 20.000 gld. je posodil na nizke obresti mestni svetovalec in posestnik Samuel Merian-Merian. Toliko je zadostovalo, da se je napravil prvi začetek, a za vzdrževanje zavoda ni bilo dovolj. Do boljše prihodnosti gluhtonemici je pa pripomogel vodja Viljem Daniel Arnold.

Arnold se je rodil v Eppingen-u na Badenskem l. 1810. Oče mu je bil protestantski župnik, ki je želel, da bi bil tudi sin pastor; ali mlademu Danielu ni ugajal ta stan. Izbral si je učiteljstvo, zlasti pa učiteljstvo gluhtonemih, in to sosebno potem, ko je bil enkrat obiskal z očetom gluhtonemico v Pforzheim-u. V mestu Karlsruhe se je izšolal za ljudskega učitelja. Tam je predaval šolski nadzornik König ob enem tudi o pouku gluhtonemih. Po enem letu svoje prakse na ljudski šoli dobil je službo učitelja gluhtonemih v Pforzheim-u. Tu se je skazal tekom 9 let tako spretnega in vestnega učitelja, da so mu izročili, potem ko je bil neki *Scherz* odstopil, ravnateljstvo zavoda gluhtonemih in slepih v Cirihi-u. Kmalu potem je bil pa poklican za vodjo gluhtonemih v Riehen, kjer je začel l. 1839. svoje vsestransko plodonosno delovanje. Pred vsem se mu je posrečilo, da je postavil gluhtonemico v gmotnem oziru na trdna tla. Pridobil si je namreč svetovalca Merian-a za posebnega prijatelja in ta je zapustil razun prvih 20.000 gld. v svoji oporoki še 32.000 zavodu v pomoč. Arnold je učil po Hill-ovi metodi in takó natančno, da pred njim še nihče ni spravil svojih učencev takó daleč v govorjenju, kaker on, in težko da se posreči to komu za njim.

Uzroki pa, da so Arnoldovi gojenci takó izvrstno govorili, so iskati v tem, ker je sprejemal v svojo gluhonemico samó izbrane, nadarjene gluhoneme, ki so bili — razume se — vsi iste narodnosti, in katerih je prišlo prav pičlo število na vsakega učitelja. Odgoja je trajala 8 let in še delj časa. Govorni pouk je bil tudi takó uravnan, da se je govorilo v šoli in zunaj šole nepretrgano z učenci. Arnold sam je bil kaj strog v tem, da so se natančno izvabili in določili glasovi, kaker tudi, da so se zlogi, besede in stavki izgovarjali čisto in naravno. Vsak dan je vadil učence nekaj časa tudi sam v mehaniškem govorjenju, in to še celó potem, ko so bili že v najvišjem razredu. Pazil je, da so se izgovarjali glasovi rezko, zategnjeno, kratko, šibko, močno, mehko, trdo, sploh kolikor možno različno barvano; sosebno je pa veljalo to o samoglasnikih, ki vplivajo najbolj na lep, naravni govor. Poučeval je povsem mirno, izgovarjal je naravno, počasi in vedno je ponavljal z učenci, tudi tedaj, ko se je zdelo že nepotrebno. Gojenci so se učili, koj ko so prišli v zavod, domačega, družinskega pogovora zató, da se je kretanje popolnoma odstranilo. Prvencem samo je bilo dovoljeno kretati; to pa le toliko časa, dokler niso poznali neobhodno potrebnih vsakdanjih vprašanj in odgovorov, drugače je bil osramočen, kedor je kretal: « Opica kreta in grbanči obraz », mu je rekel Arnold, « ali hočeš delati tudi ti, kaker opica? »

Ker je bil ta mož izredno natančen v tem, da so se glasovi in sosebno samoglasniki na poseben način določevali, da so učenci takó naravno govorili, da ni bilo skoraj razločka najti mej gluhimi in slišječimi otroci, in da je izključil kretanje popolnoma iz svojega zavoda, kaker tudi, da je več gluhonemic in sosebno ono v Richen-u vsestransko uredil, zasluži Arnold posebnega priznanja ¹⁾. Učenci so bili dobro izučeni tudi v drugih predmetih razun govorjenja in sosebno v verstvu, za katero je bil Arnold posebno unet. Spisal je

¹⁾ Sicer je to možno le tedaj, ko ima učitelj pred seboj samo izbrano gluhonemo deco. V gluhonemici pa, kaker je n. pr. naša goriška, kjer se vzgojujejo tudi manj nadarjeni gluhonemi in učenci dveh narodnostlj, so taki uspehi manje možni.

zgodovino svetega pisma « Biblische Geschichte, ein Lesenbuch für Unmündige, zunächst für Taubstumme » (Basel, 1848.; 3. Aufl. 1877.) in « Unterricht in der christlichen Lehre für Unmündige » (Basel 1864). Drugih knjig ni pisal, ker je ves svoj trud posvetil svojim učencem v pouk in odgojo.

Arnold je sploh jedna najsvitlejših zvezd mej prvaki pouka gluhonemih. Učen, previden in sosebnno ponižen mož je bil, ki je veliko storil za povzdigo govorne metode ter je marsikoga pridobil s svojim dobrim svetom za učitelja gluhonemih. Vsakdo ga je spoštoval in čislal. Delal je za gluhoneme neutrudljivo skoraj petdeset let. Leta 1879. je blagi mož, vsled neke srčne bolezni, zatisnil svoje trudne oči.

II. Sistematiki.

1. Oton Miroslav Kruse.

Kruse je jedini, ki si je znal pri vsem tem, da je bil sam gluhonem, s svojo železno voljo in posebno pridnostjo preskrbeti častno mesto mej učitelji, da celó mej pisatelji pouka gluhonemih.

Rojen v Altoni l. 1801. je oglušil po 6. letu svoje starosti vsled šena in kmalu potem je zgubil tudi besedo. Skrbna roditelja sta izročila na to svojega gluhonemega sina gluhonemici v Kiel, in ko se je ta preložila v Šlezvik, tudi tje v odgojo. Mladi Kruse je kmalu zopet govoril, ker je bil jako nadarjen in priden deček. Ko so mu pa stariši vsled vojske obubožali, je moral zapustiti gluhonemico. Usmiljeni vodja Pfingsten pa ga je brezplačno zopet vsprejel samo zató, da mu je nadzoroval gojence in pozneje tudi pomagal pri pouku s tem, da je z učenci ponavljal. Pri tem opraviu pa je Kruse tudi samega sebe uril in takó dobro izuril, da je dobil l. 1817. mesto učitelja gluhonemih na tem zavodu.

Kruse bi se bil rad izučil tudi v občni pedagogiki, toda na pripravnico ga niso hoteli vsprejeti, ker je bil gluh. Svojo željo si je vendar dopolnil s tem, da je zasebno prebiral pedagoške knjige. Pestalozzi-jevi spisi so močno vplivali nanj, tako da je spredidel, da bi bilo marsikaj popraviti gledé učne metode gluhonemih. In res je sestavil in vodstvu predložil

nov učni načrt, katerega pa niso odobrili niti njegovi tovariši niti vodja. Samo zameril se je s tem poskusom svojim predstojnikom takó, da je moral slovo dati svojej službi. Odsel je v Altono k svoji materi, kjer je nekaj časa bival in tudi učil nekatere gluhoneme.

Od tod ga je gnala zvedavost od zavoda do zavoda skoraj po celem Nemškem in Francoskem, da bi se tako bolje izučil v svojem poslu. Na tej poti je prišel tudi v Brema, kjer ga je znameniti *Kristjan David Ortgies* (r. 1786. u. 1859.), ustanovitelj tamošnje gluhonemice, za učitelja pridobil in vsprejel l. 1830. Kruse je pričel tú zopet svoje plodonosno delovanje ne samó kot učitelj, ampak tudi kot pisatelj; kajti že l. 1832. je izdal delo «Der Taubstumme im uncultivierten Zustande nebst Blicken in das Leben merkwürdiger Taubstummen» (Bremen), ki je vredno, da je prebira vsak učitelj gluhonemih. Ker je pa ob enem začel bolehati, moral je zopet v Altono. Toda brez dela ni mogel biti; prebiral je neprestano pedagoške in druge poučne knjige in ustanovil celo časopis «Altonaer Bote», v katerem so se razpravljala šolska vprašanja. Ko je ozdravil, posrečilo se mu je, da je dobil zopet mesto učitelja gluhonemih in sicer prav v Šlezviku, kamor si je vedno želel; tu je učil potem in pisal do l. 1872.

Nekaj posebnega pri Kruse - ju je to, da je obiskoval, gluhi sicer, vendar tudi ljudsko šolo in se takó zanimal za pouk slišočih otrok. Dà, občudovanja je vreden, ker je spisal in izdal za povzdigo ljudske šole sledeča dela: «Elementar - Sprachbildungslehre etc». (Essen 1841), «Die Volksschule aus dem Gesichtspunkte des Lebens betrachtet, ein Beitrag zur Hebung des Volksschulwesens» (Schleswig, 1845), «Schuldisciplin» etc. (Leipzig, 1857), «Für das Leben — durch das Leben!» (Leipzig, 1860). Njegov nasvet: «Ein Taubstummen - Lehrer soll sich mehr auf dem Gebiete des allgem. Unterrichtswesens umsehen, als er's gewöhnlich thut!» zasluzi, ker prihaja od gluhega, ki se ni odgojeval po naravni poti, da si ga še posebe zapomnimo.

V svojih spisih, sosebno v navodu «Elementar - Sprachbildungslehre» (str. 40) pravi Kruse: Gluhonemi naj se vzgojujejo na podlagi nazornega pouka. S tem, da predstaviš

učencu nazorna sredstva, vzbujaš mu dušne moči o njih. Pojmi in imena se povzamejo takó iz stvari. Pozneje pristopi k temu tako imenovanemu prostemu nazornemu pouku (formalni — govorni nauk), kaker piše v svojem «Lehrbuch des Sprachunterrichtes» (Leipzig, 1852), kjer razdeljuje vso učno stvarino v tri razrede:

V I. razredu se učé pojmi nazorno s telokretom, izvajajo se glasovi mehaniški in prične se z branjem od ust in s pisavo.

V II. razredu se vzgojuje formalni govorni pouk, torej stavkoslovje in vsakdanji, družinski govor.

V III. razredu se razvija govor dalje na podlagi berila in slovnice.

Kruse terja ob enem neki pripravi tečaj za kretanje, ki se mu zdi za pouk gluhonemih neobhodno potrebno. Da se je Kruse, ki je bil sam gluh, za kretanje potezal, ni čudno, vsaj se je tudi ta čas po vseh zavodih kretalo, in to močno. Napačni so pa njegovi sledeči izreki; «Gluhonemi ne razume tega, kar govori, če je ne spremlja s telokretom», «Gluhonemi mislijo samo kretáje». Takó si misli Kruse tudi pisavo kot neobhodno potrebno sredstvo govornega pouka. «Beseda je prazen glas, če ni zapisana». «Pismo še - le oživi duha gluhonememu, da ume, kar je izrekel».

Da so take misli krive, nam ni treba drugega, kaker primerjati ž njim Arnoldovo šolo. Vender nam je spoštovati, slovečega Kruse-ja ne samo kot učitelja gluhonemih, ki je bil sam gluh in ki je prišel do čudovite stopinje izobraženosti, ampak tudi kot pisatelja in celó kot takega za povzdigo ljudske šole slišočih otrok.

Po 55. letu svoje zgledne pridnosti in trudapolne delavnosti za blagor svojih nesrečnih «sirot narave», jele so mu pešati moči; l. 1872. pa se je dal vpokojiti, vrnivši se poslednjikrat v svoje rojstno mesto Altona. Odlikovan je bil raznotero, kaker je zaslužil, sešebno s srebrnim križem «danebrogovim». L. 1879. je izdihnil svojo blago dušo.

2. Karol Priester.

Opisovati bi bilo zdaj delovanje Karola *Priester* - ja, učitelja in vodje kamberske gluhonemice na Nassauskem (1868 — 1874.) Toda tega moža opustimo, ker ni vplival posebno na razvoj metode pouka gluhonemih. Omeniti bi bilo le, da je zboljšal in uredil pouk na svoji gluhonemici po Hillovi in Arnoldovi metodi, da je pričenal izvajati glasove s soglasniki, ter še le potem izvajal samoglasnike.

Za prvo šolo je spisal svojo «Schreib - Lesefibel» s pridejanim primernim berilom in podobami (Idstein, 1865), ki je izvrstno delo ; ali takega priznanja ni dobilo, kaker Arnoldove «Elementarübungen».

Končno smemo vender pohvaliti moža, ki zasluži, da ga slavimo mej prvimi učitelji gluhonemih:

3. Ulrih Karol Schöttle.

Če je že res «Quem dii odere, paedagogum fecere», potem meri ta pregovor sosebnost na učitelje gluhonemih sploh in na nekatere še posebno. Takó imamo pred seboj moža, čist značaj, ki je znal prenašati zlo vrhu zla, in ki je delal nesebično edino le na blagor gluhonemim. Ulrih *Schöttle* je bil rojen v Erpfingen blizu Reutlingen na Virtemberskem. Njegov oče, ranocelnik, se je preselil že po enem letu zopet v svojo domovino Ebhausen pri Nagold - u ob Črnem lesu ter je kmalu potem umrl, zapustivši popolnoma ubogo udovo s šestimi otroci. Najmlajšega otroka, komaj 10 let starega • Ulriha Karola, je izročila mati na tó zavodu zapuščenih otrok v Ludwigsburg v odgojo, in potem pavlinovišču v Vinnenden - u, kjer je občeval tudi z gluhonemimi otroci. Teh jih je bilo več in pokazalo se je potrebno, ustanoviti in sirotišču prizidati gluhonemico, na katerej je bil vodja neki Schmid. Ta je poznal nadepolnega mladeniča Schöttle - ja in korčno ga je pridobil za pouk gluhonemih ; drugače je mislil slediti svojemu očetu in izvoliti si kirurgijo. Ko je dovršil pedagogijo l. 1832., stopil je začasno na ljudsko šolo, da si je služil vsaj mimogrede vsakdanji kruh. L. 1837. pa je dobil po svoji želji službo učitelja gluhonemih v Tubingi, kjer je začel s

táko udanostjo do pouka gluhtonemih delati in pisati, da si je v kratkem pridobil pri svojih predstojnikih posebno spoštovanje. Najprvo je izdelal računstvo za gluhtoneme, kar je dalo njegovemu predstojniku dekanu Pressel - nu povod, da ga je priporočil dr. Eisenlohr - ju, uredniku pedagoškega časopisa «Blätter aus Süddeutschland» in poznejšemu rektorju v nurtintinskem semenišču, za kateri časopis je Schöttle mnogo pisal. Mej tem mu ni več ugajalo sveto pismo za gluhtoneme, katero je bil spisal Jäger, in Schöttle je izdal skupaj s Harter-jem, učiteljem na neki ženski šoli v Tubingi, «*Zeit und Geschlechtstafeln zur biblischen Geschichte*» (Stuttgart, 1840) in svoje svetopisemske pripovedke. Govorni pouk po Jäger - ju mu tudi ni več ugajal, ker je čutil, da ne gre učiti gluhtoneme govorjenja strogo po slovnici. Hillova metoda mu je bolj ugajala; hotel je pa vendar sestaviti neki govorni sistem po svojem prepričanju («Sprachauschaung auf sachlicher Grundlage») ter je v to že mnogo spisal. Ker pa ni našel založnika, ostalo je v rokopisu.

L. 1840. je posetil skoraj vse glavniše gluhtonemice, v katerih so učili po govorni metodi, in seznanil se je osebno z vodji in raznimi slovečimi pisatelji, kaker sosebno s Hillom v Beli peči, z Reichom v Lipsku, s Kosel - nom v Frankobrodu ob Menu, itd. Pri tej priliki se je pogovarjal s Kosel - om, kakó bi se neizmerno koristilo, ako bi se shajali prvaki in učitelji gluhtonemih v letnih konferencijah, da bi se pogovarjali o metodi in sploh o zadevah pouka gluhtonemih. Ta krasna misel se je uresničila že v oktobru l. 1846., ko se je sešlo lepo število učiteljev gluhtonemih v Essling-u, da so začeli složno in z združenimi močmi delati na širokem polju tega pouka. Schöttle sam pa je bil ves potrta na tem shodu. Domače razmere so ga trle, da se je celó odpovedal gluhtonemici v Tubingi in prestopil na ljudsko šolo v Ilfeldu. Kmalu je pa spredidel, da mu je ostati pri gluhtonemih, za katere se je že toliko trudil. V tej zadregi mu je bil sosebno dober prijatelj župnik *Wagner*, nadzornik gmundske gluhtonemice, ki ga je pripravljaj na to, da bi nadaljeval svoje spise o pouku gluhtonemih in da bi se vrnil zopet v kako gluhtone-

mico. Na drugem gluhonemskem shodu v Pforzheimu l. 1847. mu obljubi nadzornik celó pomoč do službe na dekliški glu-honemici v Bernu, katero je l. 1850. tudi dobil in z novim veseljem na zboljšanje in povzdigo govorne metode opravljal toliko kot učitelj, koliker kot pisatelj. Svoje verstvo „*Reli-gionsunterricht für evangelische Taubstumme*“ in pozneje „*Einfache Erzählungen der biblischen Geschichte für Taub-stumme*“ (Tübingen, 1857.) je tu dovršil. Spisal je dalje že omenjenemu delu „*Sprachanschauung auf sachlicher Grund-lage*“ navod „*Sprachunterricht für Taubstumme*“, a to je ostalo samo v rokopisu. Razun teh spisov je priobčil jako mnogo raznih člankov v časopisu „*Organ der Taubstummen- und Blindenanstalten in Deutschland*“, kateri je ustanovil in uredoval dr. *Matthias* v Friedberg-u.

Preveliko veselje pa, s katerim je prišel v Berno, se mu je začelo obračati v žalost. Nekateri gospodje, njegovi pred-stojniki in drugi, ki so imeli gospodarstvo gluhonemice v ro-kah, niso videli radi nad seboj naprednjaškega duha Schöttle-jevega, in radi bi se ga bili znebili; takó se je čutil Schöttle potrtega in negotovega v svoji prihodnosti. Dr. Grüneisen, predsednik virtemberske komisije za vzrejevališča, ki ga je dobro poznal, mu je pa s tem pomagal, da mu je dobil mesto nadučitelja gluhonemih v Esslingu l. 1861. Tukaj še-le se mu je povrnil dušni mir in delal ter pisal je tu še 20 let. S svojim zvestim, starim prijateljem Wagner-jem se je zopet pogosto shajal in ustanovil je konference virtemberskih in badenskih učiteljev gluhonemih.

L. 1874. je dovršil svoje največje pa tudi najvažniše delo „*Lehrbuch der Taubstummen - Bildung*“ (Esslingen), ki obsega sploh vse, kar je potrebno vedeti učitelju gluhonemih. Tu obdeluje Schöttle najprej gluhonemost, njene uzroke in posledice; mej temi sosebnó telokret kot tak in v primeri z glasovnim jezikom. Vážna je sosebnó razprava, kakó vpliva kretanje na dušni razvoj gluhonemih. Schöttle priznava vážnost tega jezika za gluhoneme, da se mej seboj sporazumevajo, pravi pa, da nima biti nikaker pripomoček, s katerim bi se poučevali v glasovnem jeziku, ker je v to svrho nedostatno

in pomanjkljivo. Začetkom pa, pravi dalje, ni samo dobro, ampak tudi neobhodno potrebno, da je s prvenci rabimo toliko časa, dokler zahteva to pomanjkljivost govornega jezika. Schöttle torej ni popolnoma izključil telokreta iz gluhonemice in stoji na strani Hill-a za govorno metodo. Novih pojmov s telokretom podajati ne smemo, vendar smemo razlagati je potem, ko so si jih gojenci že napravili z opazovanjem nazornih sredstev.

Gledé na vprašanja pa, s čem osobito naj se gluhonemi poučujejo v govorjenju, z artikulacijo ali s pisavo, se mu zdi oboje enake važnosti in vsejedno; kajti oboje rabimo vedno združeno, ko govorimo.

Po začetnih vajah izvajajo se vsi glasovi začenši s: h, f, s, itd. Stavkoslovje pride pa na vrsto še-le potem, ko poznajo učenci že lepo število besed; v tem se loči Schöttle od drugih učiteljev. Da učenci dobro izgovarjajo, vaditi jih je: 1. v naravnem dihanju, 2. da dobé prijeten glas in 3. je se sečno paziti, da govorila nastavljajo pravilno.

Pri pouku glasovnega jezika sledi po večjem Hillu; v tem pa, da terja več formalnega pouka in ne samo materialnega, ki sta ločeno predavati, se razlikuje od Hillove metode. Prav takó mu ni nazorni pouk samó načelo, ampak tudi predmet, ker terja, da se predočijo učencem nekatera določena sredstva z namero, vzbujati jim duha in govorne izraze, kaker tudi sredstvo, s katerim se razpleta govor.

V prvem šolskem letu, učencem na I. stopinji, se strinja nazorni pouk z izvajanjem glasov; so torej imena oseb in rečij, kakeršna stojé v Hillovi knjigi. Na II. in III. stopinji se pa govor dalje razvija takó, da se naposled govori o zemljepis, naravoznanstvu, naravopisju, zgodovini, itd., kaker se to vjema z napredkom učencev in obiskovanjem zavoda. Prav tako, po treh stopinjah, se razvija tudi govorni pouk. Najprej je *elementaren*, ki začenja z drugim šolskim letom in traja dve leti. Potem je *predelovalen*, ki zahteva tudi dve leti, in naposled je *obsegajoč* ali *slovničen*. Začenja se z govornimi elementi in priprostimi stavki, vadi se ednina in množina samostalnikov, sedanjik, preteklost in prihodnjost glagolov in

enake oblike. Predelovalni pouk vadi prosto razpravljati kratke povesti. Na naslednji stopinji se pa obdelujejo vzgledne nauke toliko gledé na njih formalno, kolikor materialno lice.

Rednega slovniskega pouka Schöttle ne terja, če ne ostanejo gojenci nad 6 let v gluhonemici. Pripomočki, da se gluhonemi izurijo v govorjenju, so naslenji: 1. pisava, 2. uporaba dnevnika, kamor se zapisuje vse, kar prilično učenec zapazi in kar mu učitelj pové, da mu služi potem taka knjižica v berilo, 3. pismo, 4. stavkoslovje in 5. berilo.

Razun pouka v govorjenju kaže in razklada Schöttle, kakó je učiti v gluhonemici verstvo in računstvo.

Verstvo se prične z razlaganjem kratkih povestij iz svetega pisma in sledi po treh stopinjah, kaker gojenci napredujejo v govoru. Iz tega se prikažejo najprej verske resnice in nauki, kakeršne ima katekizem; naposled pride liturgija.

Za računstvo je pa Schöttle prvi, ki je ta predmet sistematiški, na podlagi nazornih sredstev uredil in za pouk gluhonemih razložil. Sploh je uredil Schöttle ves svoj pouk jako umetno na podlagi nazornih sredstev in takó, da se je oziral toliko na stvar samo, kolikor na govorno tvarino, torej na materialnost, kaker tudi na slovniske oblike ali na formalnost pouka. V poslednjem je celó prekosil Hill-a, takó da je Schöttle ustanovitelj metode, pri katerej se gleda na harmoniško zvezo tvarine in oblike govornega pouka gluhonemih, dočim je Hill empirik, ki ni jemal v poštev sistematiškega razvoja jezika po slovnici, ampak dovolj mu je bilo, da se le govorna tvarina in njena oblika praktiški podajati učencem.

4. Viljem Hubert Cüppers,

Cüppers je sin katoliških starišev; rodil se je v Hürbelhoven-u blizu Cah ali Ahen-a l. 1827. Ko je dovršil učiteljsko pripravnico v Kempen-u, dobil je na tamošnji, s pripravnico združeni gluhonemici, tudi svojo prvo službo pomožnega učitelja gluhonemih. L. 1852. je pa šel v Weissenfels (Belo peč), da bi se tam seznanil z očetom gluhonemih, Hillom, in z njegovim zavodom. Leto potem ga je poklical Saegert, ki je bil uprav voljen generalnim nadzornikom vseh nemških gluho-

nemic, na berolinsko gluhonemico, kjer se je udeleževal s posebno pridnostjo ob enem predavanj raznih vednostij na vseučilišču. L. 1854. pa je prevzel mesto nadučitelja ravno ustanovljene gluhonemice v Brühl-u. V tej službi mu je šlo trdo. Gojencev je bilo preveč, učiteljev premalo, dohodki pa so bili tako pičli, da je šlo za obstanek zavoda. Kaj je bilo storiti? Cüppers-u gre čast, da je sprejela deželna vlada l. 1874. gluhonemico pod svoje varstvo; tedaj so se zboljšale slabe razmere. Gluhonemica je dobila primerno stanovanje, več učiteljev in za vzdrževanje gojencev gotovih vsakoletnih dohodkov. Vodju tudi je bil pridejan namestnik, da je mogel pouk laže voditi in zavod bolje nadzorovati. Cüppers je bil pa tudi mož za to in kmalu se je pokazal sad dobro urejenega zavoda. Od blizu in daleč so prihajali učitelji gluhonemih, da so se učili pri Cüppersu Hillove metode, kajti učil je popolnoma na podlagi Hillovih nauk.

Ko je Cüppers 25 let izvrstno vodil brühlsko gluhonemico, je bil povabljen, da bi ustanovil in uredil enak zavod za gluhoneme v Treviru kar je izvršil enako srečno in hvalevredno, kaker v Brühlu. Tu je izdal tudi šolsko knjižico «*Bilderfibel zum Gebrauche in Taubstummen-Anstalten*» (Brühl, 3. Aufl. 1875.) z namero, da bi dobili učenci za prvi šolski pouk pripravno govorno tvarino.

Poučeval je, kaker je bilo že omenjeno, po svojem velikem učitelju Hillu in prizadeval si je, kakó bi še bolj kot ta spodrinil telokret iz šole. V to je sestavil svojo „*Bilderfibel*“ z 12 podobami, ki sledé po listih z imeni v ednini in množini in z nekterimi stavki kot prvi govorni pouk; vse pa strogo po pravilu «od lahkega do težjega», takó, da je Cüppers jako premišljeno napredoval v dosego svojega namena. On ni imel navade, da bi bil mnogo spraševal ali katehetizovaje učil, ampak narekoval je in govoril večinoma sam, učenci pa so za njim govorili. Na stavljenja vprašanja je navadno tudi sam odgovarjal. Vprašanja so učenci ponavljali, da se je takó mnogo govorilo in so se govorne oblike praktiško izvajale in kazale. «Učitelj naj mnogo govori z učenci in naj je napeljuje, da bodo tudi sami dosti govorili; le takó

se priučé glasovnemu jeziku», pravi Cüppers. Blizu takó je delal tudi Hill. Ločita se ta dva prvaka samo v tem, da je zvaljal Cüppers slovniske oblike eno za drugo po strogo sistematiški poti, mej tem ko se je Hill načelno ogibal vsake sistematike.

Cüppers je spisal za nadaljevalni govorni pouk berilo «Zweites Lesebuch» (Bonn, 2. Aufl. 1880.)*, ki obseza razne popise, pripovedke, pesmi, vprašanja in odgovore učitelju kot vodilo in učencem kot govorne vaje. V društvu z nekim Schumacher-jem, vadniškim učiteljem, je napravil Cüppers tudi prav dobro zbirko podob «Bilder für den Anschauungs- und Aufsatzunterricht» (Bonn, 1869.) za nazorni in stavkoslovni pouk. Tej zbirki je pridejan poseben navod «Der Anschauungs- und Aufsatzunterricht etc.» (Bonn, 1869.), ki znači Cüppersa kot posebno spretnega v nazornem poučevanju.

Pregled.

Hill, oče gluhonemih in najslavniši empirik, imá za razvitek govorne metode v tem posebne zasluge, da je prvi utemeljeval svoja načela po občni pedagogiki in takó pokazal učiteljem glavni vir, iz katerega jim je zajemati. Skrčil je do skrajne meje uporabo telokreta, odmeril raznim šolskim predmetom enakomerno poučevanje in uredil sosebnó nazorni pouk. Gluhonemim izvaditi in določiti glasove ter pripraviti jih do tega, da izgovarjajo besede in stavke, artikulacija torej, prizadeva sicer mnogo težav, ali to je vse mehaniško opravilo, ki se izvršuje vedno po istem načinu, takó, da ni možno, da bi učitelj zgrešil pravo pot. Vse drugo je pa, razlagati pojme in učence naučiti govora — vsakdanjega domačega pomenkovanja.

S tem, da je rekel Hill: «Uči gluhega govoriti prav takó, kaker uči mati svoje slišéče dete», je pokazal sploh pot, katero je hoditi, ali načina ni še določil; kajti mati go-

*) Spisal je tudi „Anweisung zur zweckmässigen Vorbereitung taubstummer Kinder für den Eintritt in eine Taubstummen - Anstalt“ (Trier, 1862.) in „Lehr- und Gebetbuch für Taubstumme, enthaltend den ersten Religionsunterricht und die täglichen Gebete“ (Bonn, 3. Aufl. 1879.)

vorí svojemu sinu brez vsakoršnega reda, brez pedagogike in ne gleda na možnosti ali hibe deteta, kar mora biti pa učitelju gluhonemih glavna podstava. V to svrho je uredil Hill nazorni pouk takó, da se je podajala gojencem redno v šoli in tudi zunaj šole prilično primerna tvarina, na kateri so se učile slovniške oblike. Takó so učili Arnold, Kruse, Priester, Schöttle in Cüppers. Hill in sosebno Arnold sta se ogibala vsake sistematike gledé na slovniške oblike, da bi ne zabredla zopet mej slovničarje. Ostali pa so uredili svoj pouk na oblikoslovni podlagi jezika in sistematike in so takó popustili Hilla. Schöttle je bil Jägerjeve misli, da je treba namreč gluhonemim nazorno, vender po sistematiki razvijati govor in prav takó ni moglo Cüppersu v glavo, kako je možno, govor učiti z dobrim uspehom brez določenega pravila in načrta. Učila sta sicer takó, da sta sistematiški prehajala od ene govorne oblike do druge, vender ni veljalo to za glavno pravilo, marveč način sam, na podlagi tega, kar učenec že vé, pridobiti novo tvarino in s to novo slovniško obliko, ne pa morda učiti slovniške oblike po pravilu « od lahkega do težjega » in utemeljevati z zgledi, kaker so delali slovničarji ali gramatisti.

Najnovejših učiteljev in pisateljev, kaker so Edvard Rösler, vodja gluhonemih v Hildesheim-u, najslavniši učence Hillov, slavnoznani Ivan Vatter, ravnatelj gluhonemice v Frankobrodu ob Menu, in drugih, ki še žive in delajo na končno uredbo govorne metode, ne omenjamo, razun, da jim želimo, naj bi delovali na blagor gluhonemih še mnogo let!

Deželna gluhonemica za Primorje v Gorici.

1. Doba.

Od l. 1835 - 1840.

*Posamezni ljudski učitelji vzgojujejo nekatere gluhoneme.
Priprave za gluhonemico.*

Pred l. 1840., t. j. predno se je ustanovila goriško-ister-ska gluhonemica v Gorici, vzgojevala sta dva ljudska učitelja zasebno in brez vsakih posebnih pripomočkov nekatere gluho-neme ter je poučevala v raznih šolskih predmetih s pomočjo telokreta; da celó v glasovnem jeziku sta je urila. Prvi je

Anton Pagon.

Anton Pagon, r. 12. maja 1790. v Solkanu, u. 21. okto-bra 1869. v Gorici, je bil visok, tanek mož pa originalnega obnašanja. Lovil je rad ptiče; orgljal in pel je na Sv. Gori. Izmed njegovih gluhonemih učencev (Pagonovi učenci so bili: Fr. Mechia, Jožef Tomasini; ta dva je poučeval v nemškem jeziku; Jožef Jereb, Marija Černe, Marija Pavlin, Anna Sillich, Marija Rutter, te pa v italijanskem) živita še neki Frančišek Mechia *) bivši stavec v Paternollijevi tiskarni, zdaj v ubožnici in pa Jožef Tomasini barvar vozov, oba iz Gorice doma. Prvi se je izobrazil potem v gluhonemici in bil celó na Dunaj po-slan v nadaljevalni pouk; drugi je le šolo obiskoval v zavodu, bival je pa pri svojih stariših, ki so bili precej premožni. Ta se je tudi oženil z Avgusto Gentilli, ki se je bila pa že kot mlado dekle pri uršulinkah pokristjanila in je pozneje v glu-honemici pod vodjem J. Budalom služila kot gospodinja. Ob njiju poroki jima je vodja daroval v spomin molitvenik s

*) Mej tiskom knjige je umrl meseca maja l. 1894.

tiskano letnico l. 1853. — Pagon je bil učitelj na goriški normalki. Drugi mož je

Anton Toman.

Anton Valentin Toman (Thomann), r. 16. marcija 1802. v Vipavi, je prišel iz Kanala 13. febr. 1849. za suplenta na goriško normalko, kjer je bil koj 8. apr. istega leta stalno nameščen. Umrli je 24. apr. 1885. v Gorici.

Kot ljudski učitelj v Kanalu, 4 ure hoda nad Gorico ob Soči, je zbiral nekatere gluhoneme in je vzgojeval po svoje.

Da zaslužita ta dva učitelja že tukaj bili imenovana, se vidi tudi iz tega, ker sta pri izpitih s svojimi gluhimi učenci ne malo vplivala na poslušalce, kakor bomo pozneje videli; žela sta pa tudi pri teh prilikah posebno hvalo in občudovanje. S tem sta dokazala v dejanji, da so gluhonemi zmožni pouka kakor drugi otroci in da morejo svoje misli izobrazevati tudi v glasovnem jeziku, kar je bilo tedaj pri nas še malo komu znano.

Resno se je začelo misliti na splošno odgojo gluhonemih na Primorskem še le potem, ko je bila vlada l. 1836. z odlokom 30. jul. št. 16783. goriškemu konzistoriju poslala nekaj zvezkov one že spredaj omenjene Czechove knjige: „*Versinnlichte Denk- und Sprachlehre*“ z namero poobčenja tega pouka.

Goriškemu konzistoriju je stal tedaj na čelu mož visokih mislij in še bolj plemenitega srca — dà ljubezen sama na sebi ga je bila — in to sosebno tam, kjer je veljalo pomagati trpečemu ljudstvu ter delati s svojim vsestranskim vplivom na to, da se izvrše človekoljubna podjetja; ta mož je bil prevzvišeni knez in nadškof

Frančišek Ksaverij Lušin.

Drugi, ki se je za to največ prizadeval, in ki si je radi svoje nenavadne delavnosti in požrtvovalnosti zaslužil častni naslov *ustanovitelja goriške gluhonemice*, je pa

1. Valentin Stanič.

V Bodrežu blizu Kanala je zagledal ta posebni človekoljub beli svet 12. febr. 1774. Prve šole je dovršil v Gorici, višje pa v Solnogradu. Iz njegovega dijaškega življenja vemo le malo. Do svoje ljube materinščine si je pa ohranil vedno vneto srce in s slovenskim pesništvom se je pečal, če tudi se je šolal na ptujem; toliko več pa nam je znano iz njegovih poznejih časov.

V mašnika posvečen je prišel l. 1802. na Banjšice sv. Duha na Goriškem, kjer je delal v Gospodovem vinogradu do l. 1809. Tu se je ohranil še živo njegov spomin. Pa, kaj bi se tudi ne? On ni gledal samó naoliko ljudstva in na to, da so mu znali otroci krščanski nauk, vsakogar je skušal, če ima tudi dobro grlo. Pred naukom in po nauku se je pelo in pevaje so se učenci, domov gredé, zgubili po vaseh. S petjem Stanič ni vplival samo na šolo, ampak tudi na odrasle mladence in dekleta, celó na možé. Posebno ob nedeljah in praznikih je zbiral po večernicah večje fante okrog sebe ter jih učil brati in peti. Na Banjšicah si je priredil sam svojo tiskarno, kaker si je šolsko opravo, celó tudi šolske klopi sam napravil¹⁾. Mnogo knjig, katere je deloma na Banjšicah, deloma v Ročinju sam spisal, natisnil in zvezal, je razdelil mej ljudstvo, takó: «Križev pot», «Sacris solenniis» in «Stabat mater», dve drobní knjižici, katerima je pridejana pesem: «Na moje šolarje in šolarce»:

«S' očte enkrat veseliti,
Morte zdaj se rad' učiti» itd.

Stanič je bil slovenski pesnik, ali bolje «pevec», kaker se samega sebe imenuje. Zložil je o raznih prilikah več, sosebno pobožnih pesmic, katere ljudstvo še dandanašnji prepeva; in če se ozremo na tedanji čas, na jezik in druge okoliščine, bil je dosti srečen. Da pa bolje spoznamo velezasluženega moža, moramo pogledati tudi v njegove posebnosti. Paulus²⁾

¹⁾ Za Staniča so bile šole samó v mestih in večjih trgih bolje urejene, drugod je pomanjkovalo še vsega in slovenskih primernih knjig, sosebno šolskih, kar dobiti ni bilo. Toda Stanič si je znal pomagati.

²⁾ Valentin Stanič, Podlistek „Soče“ 1873.

piše: «Na svojega godu dan povabi Stanič vse otroke Valentine v farovž ter jih dobro pogosti. Svojih učencev ni učil vedno le doma, marveč jih je peljal večkrat na prosto pod kako drevo. Učenje je tudi rad pretrgoval s kako norčijo, dobro vedoč, da se mora mlada glava često razvedriti in odpočiti. Dal jim je tudi kako zastavico, kar je posebno ljubil. Večkrat je vzel sekiro in — hajd — ž njimi v občinski gozd. Tu so nasekali drv, naložili si jih na ramena ter nesli v farovž, ali pa vsak na svoj dom. Takó se je znal Stanič prikupiti tudi odraslim z besedo in dobrim svetom. Stari Banjšičarji pravijo: «Stanič je bil gospod, zdravnik, kmet, zidar in mizar». Za vsak nauk, pa tudi šaljiv je bil. Bil je resen in oster, pa tudi dober in otročji. Nikoli ni bil pri miru, vsega se je lotil. Nobeno delo mu ni bilo pretežko. Z vsakim človekom je moral govoriti, na poti je ustavil vsakogar ter ga kaj povprašal ne gledé na spol, ne na stan. Vse kraje je prehodil in pregledal in na vsako visočino je splezal. Zdaj vidimo Staniča v resnih, visokih predmetih, v šoli, v cerkvi; zdaj kot zvezdoslovca, zdaj kot sočutnega dobrotnika, zdaj pa v smešnih prizorih. Tako se spominjajo še dandanašnji stari kmetje na Banjšicah in pripoveduje, kakó so „gospodu odletovali škrici, «ko jim je pomagal seno spravljati o slabem vremenu».

Otrokom je bil Stanič poseben prijatelj. Veliko je občeval ž njimi tudi zunaj šole in je uril v telovadbi. «Mens sana in corpore sano» mu je bilo glavno vodilo pri vzgojevanju mladine. Večkrat po šoli je peljal otroke proti soškemu brodu na travnik. Vsak je bil oborožen z dolgo palico in vojaške vaje so se pričeale. Marširalo se je na vse strani, da je bilo veselje. Na to se razdelé mladi vojaki v čete in vojska se prične. Stanič v sredi je zapovedoval sovražnikom in prijateljem. Drugi pot so krstili griček za Palmo, Mantovo, Verono. Eden oddelek je branil trdnjavo, drugi jo je pa naskakoval. Navadno je nosil Stanič seboj samokres, da se vendar bitka ni končala brez streljanja. Večkrat je odmeril 3-400 korakov daljave ter potem zakričal: «Kedor bode prvi pri meni, dobi šestico. — Tecite!» Škakali so tudi čez jame in jarke in kedor je skočil najdalje, dobil je malo darilo. Svoje učence je

učil tudi skrbno plavati in izbiral je v to samo nevarne to-mune ali brezna in globočine v Soči, toda vsakemu je prej mehurje privezal in ga dejal na vrv. Zapomnil si je nevarnost pri plavanju iz lastne skušnje. Šel je bil namreč kot di-jak v Celovcu s prijatelji kopat se. Toda predaleč zabrede in ker ni znal plavati, ga voda spodnese, da se je potopil. Drzni tovariš, Blaže Potočnik, skoči za njim in ga reši. «Čez 46 let», tako sporoča Slomšek v «Drobtinicah» za l. 1848., «hvalež-ni Stanič ni pozabil svojega rešitelja. Prizadeval si je, da bi poizvedel po njem ali po njegovih naslednikih; toda zastonj. Potočniku odločeni dar je razdelil Stanič mej uboge.

Mej Ročinjci, katerim je bil poslan l. 1809., se je skazal zopet moža. Prav takrat so imele vojska, lakot in razne bolezn-i svoj strašni obhod. V Ročinju je osnoval Stanič šolo, ka-teri je preskrbel potrebnih knjig, tukaj je začel gojiti sadje-rejo ter jo visoko povzdignil. Celó kozice je cepil. Vsem je hotel koristiti. Ker je vladala v Ročinju in bližnjih vaseh velika lakot, je preskrbel stradajočim delo in zaslužek s tem, da je dosegel pri cesarju stavbo kanalskega mosta. Za velike zasluge ga je poklical potem l. 1819. nadškof Walland v Gorico mej korarje. Tu je nadaljeval svojo delavnost v prid cele dežele, ali po svojem značaju je ostal, kakeršen je bil.

L. 1822. ga najdemo že mej odborniki kmetijske družbe za Goriško, kjer je često nadomestoval predsednika. Da je tú marsi-kaj nasvetoval in storil v prosep tega prekornistnega društva, je jasno, kajti bil je v tej stroki jako praktičen in izveden mož. Ko so jele izhajati v Ljubljani «*Novice*», časopis, ki je meril sosebnost na zboljšanje kmetijstva, naročil si je Stanič koj 50 iztisov, da jih je razpošiljal mej posestnike, dobro vedoč, da je iskati boljše ljudske prihodnosti osobito v dobro ure-jenem kmetijstvu.

Drugo pa, kar mu je bilo vedno na srcu in kar mu je prizadevalo neizmerne truda in skrbi, je bila odgoja mladine. Zato je prišel uprav na pravo mesto svojega poklica, ko je bil l. 1828. radi svojih velikih zaslug za šolo imenovan višjim

*) Konec dotične prošnje se glasi: „Ferdinand gib Arbait oder Brot, sonst stirbt das Volk in der Noth.“

šolskim nadzornikom. Povsod je hotel biti in vse sam opraviti in pripraviti. Tako vidimo Staniča v sejah, kako si prizadeva za zboljšanje šol. Njegova je pa morala obveljati, ker je drugače koj spravlil svoje spise ter pretil, da odstopi. Vidimo ga tudi na njegovem stanovanju v Nunski ulici ¹⁾, kakó si je napravil zalogo šolskih potrebščin²⁾, da jih je učencem razprodajal.

Pri tem pa ni zamudil vsakega učenca izpraševati, od kod da je, v kateri šoli je itd. Toda Stanič ni skrbel samó za odgojo polnočutnih otrok, ampak po l. 1836., ko mu je bila došla ona Cechova knjiga ³⁾, vnelo se je njegovo srce tudi za gluhoneme in slepe ⁴⁾. O tem in kako je prišlo do tega, da se je ustanovil zavod gluhonemih v Gorici, sporoča ⁵⁾ Stanič sam takó-le :

„Čital sem predgovor Czechove knjige in proti koncu tega predgovora je ubogih sirot usmiljeni oče užgal v mojih prsih ogenj, ki me je pretresel in kateri, ako Bog dá, ugasne stoprav z mojim življenjem v meni. Dotične besede se glasé : «Človeških osod vsemogočni vladar, brez čigar volje se za človeštvo nič velikega in dobrega zgoditi ne more, vdihni vladam, v izpeljavo njegovih namer na zemlji osnovanim, trdno voljo, da bi vsem gluhonemim v dosego tistega namena, za katerega so ustvarjeni in z vsemi sposobnostimi obdarovani, *podelile potrebno pomoč*; da bi jim izkazale neprecenljivo dobroto *krščanske, versko-nравne omike*, do katere imajo kot

¹⁾ Tam, kjer je zdaj „Hilarijanska tiskarna“

²⁾ Pavletič, poznejši vodja gluhonemih, je večkrat pravil, kakó je hodil k Staniču po peresa in papir.

³⁾ „Versinnlichte Sprach- und Denklehre“,

⁴⁾ Do tega, da bi se bil napravil poseben zavod za slepe, ni prišlo, ker slepih otrok na Goriškem je zeló malo. Od teh so pošiljali nekatere v Padovo, zdaj pa pridejo na mestne ali deželne stroške v Gradec. V kratkem se odpre tudi v Ljubljani zavod za slepce.

⁵⁾ Primerjaj Staničev spis : Die Wallfahrt der Taubstummen auf den heil. Berg bei Görz am 21. Juni 1844. Pctem : Gefühle einiger Taubstummen, vorgetragen bei Gelegenheit der am 9. Sept. 1843 abgeh. Prüfung derselben. Brevi cenni storici sopra l' istituto, 1840-1856. Nadškofijskega konzistorija okrožnice od 21. maja 1838., 1. avgusta 1839. in 7. marcija 1840. Breve relazione sull' origine e sullo stato presente dell' istituto dei sordomuti per il Litorale in Gorizia, 1843. Valentin Stanič. Podlistek „Soče“, 1873.

ljudje in kot udje krščanske cerkve pa človeške družbe neizpodbitno pravico; da bi s tem velikim delom pravičnosti in usmiljenja proti takim nedolžnim, več tisoč let svojega odrešenja čakajočim nesrečnikom oprostile človeštvo velike sramote, da mora *bitja svojega rodu v živinskem stanu gledati!*»

»Te besede so me vznemirile«, piše dalje Stanič; »sramoval sem se svoje popolne nevednosti gledé na te nesrečnike in vest me je toliko huje pekla, ker sem imel za svojega prejšnjega pastirjevanja, sicer že odraslega, gluhonemega pod seboj. Ogenj v mojih prsih me pa ni samo pekel, nego gnal me je do dejanja. Govoril sem gledé na omenjene mlade duhovnike z nekim profesorjem bogoslovja. Le malo, malo se jih je oglasilo. Zato je bilo treba vse dekanate goriške nadškofije v tej zadevi opomniti ter jim več v tem času nakupljenih iztisov omenjene knjige priporočiti, da bi jo duhovniki brali ter se po njej ravnali. Res se je oglasilo več dekanij, ki so prosile v ta namen Czechove knjige. Pa — kako prazne so človeške nadeje! Duhovniki so se skoro gotovo ustrašili hieroglifom podobnih znamenj na strani 42. in 40. Zdelo so se jim pretežka, da bi se jim mogli naučiti in zatorej so vrnili knjige, niti doteknivši se jih!«

«Vendar je prisijalo po grdem vremenu tudi solnce, ko mi je kmalu po tem omenjeni gospod profesor povedal, da se priprost učitelj v spodnjih razredih tukajšnje normalke (g. Anton Pagon), dasi ne pozna Czechove knjige, že dalje časa prav srečno peča s podučevanjem gluhonemih. Kmalu sem se prepričal o tem. Koncem šolskega leta smo imeli malo preskušnjo. Ta preskušnja l. 1837., pri kateri se je zbralo mnogo odličnih gostov, je že vsled svoje novosti več pokazala nego so vsi pričakovali. Veselje, katero je z obraza sicer zanemarenih gluhonemih odsevalo, njih trud, da bi svoje misli z besedami izrazili, izvadila sta iz marsikaterega očesa navzočih skrivno solzo pomilovanja in radosti! Kedor je bil navzoč, je gotovo čutil željo, da bi se za takó zapuščene sirote kar je mogoče storilo».

»Konzistorij je na to v naslednji pomladi 21. maja 1838.

razposlal tiskano ¹⁾ okrožnico, v kateri so se pobijali nekteri predsodki in poudarjalo se je, da je dušnih pastirjev sveta dolžnost, skrbeti tudi za izobraževanje in poučevanje gluhtonemih.

Ker je v tem tudi ljudski učitelj v Kanalu (g. Anton Toman) tri gluhtoneme dečke poučeval, osnovali smo l. 1838. spet prekušnjo, h kateri je tudi kanalski učitelj pripeljal svoje tri učence. Tudi ta preskušnja je vse navzoče prijetno osupnila. S tem je nastopil čas, da se ustanovi v Gorici redna šola za gluhtoneme». Takó govori Stanič.

1. avgusta 1839. razpošlje konzistorij drugo, z apostolskim duhom navdano okrožnico: *«dobrim prebivalcem goriske nadškofije in vsem blagočutnim človekoljubom»*. Tu je povedano mej drugim, da je v našem cesarstvu nad 20.000 gluhtonemih in kako žalostna da je njih usoda, ki svoje nadloge celó tožiti ne morejo, da se pa povsod dela na zboljšanje njih revnega stanu, ker je že mnogo avstrijskih kronovin posnelo oni po slavni cesarici Mariji Tereziji ustanovljeni zavod gluhtonemih na Dunaju.

Okrožnica hvali in priporoča nadalje lepo prizadevanje učiteljev Pagona in Tomana ter sporoča, da so začele po nasvetu okr. šolskega nadzornika tudi preč. uršulinke in bolški učitelj *Furlani* tako postopati. Dalje, da so si skoro vsi dekanati omislili Czehovih knjig in vposlali že več jako hvalevrednih doneskov; da pa ti prinosi nikaker ne zadoščajo, ako se hoče kaj uspešnega doseči; kajti stroški za hrano, stanovanje in za učitelje so veliki. «Breme je res težko», pravi okrožnica, »vender ne pretežko, da bi se ne dalo prenašati, ko bi pristopilo dovolj radodarnih rok, zadoščal bi potem vsak še tako majhen darček. Bodite usmiljeni in usmiljenje se vam bode izkazalo, dajte in dalo se vam bode» itd. Take res krasne besede polaga konzistorij v tej okrožnici na sreca Primorcem, da bi koliko možno pritekli na pomoč gluhtonemim in tudi slepim. «To vabilo je padlo pa samo v enej škofiji na rodovitna tla. Tolažilo nas je pa toliko bolj to», nadaljuje okrožnica, «da so se skoraj vsa duhovščina in okrajni komisarijati na Gori-

¹⁾ Prve spise v zadevah zavoda sta tiskali tiskarni Valeri-jeva in Paternolli-jeva.

škem posebno odlikovali s svojimi podpisi in s tem, da so mlado početje preskrbovali tudi z živežem». Mej velikodušnimi dobrotniki nahajamo mnogo dostojanstvenikov, uradnikov, meščanov in tudi židovsko občino v Gorici. V svoji dobrodelnosti so se izkazali dalje borska v Trstu, nekateri župani in sosebno duhovniki tržaške, poreške in krške škofije. Celó c. kr. polk princ Leopold in c. kr. mejni stražniki niso zaostali. Uspeh je presegel vse pričakovanje.

Jako važna je bila tudi tretja okrožnica, izdana 7. marca 1840., in to sosebno zato, ker se je vsled nje ustanovil namenjeni zavod. Konzistorij poroča namreč tu s posebnim veseljem, kakó veliko žetev je prineslo v drugi okrožnici vsajeno seme, in da se izmej vseh podpornikov posebno odlikuje duhovščina naše nadškofije. S svetim Pavlom jo smemo imenovati: «veselje naše, našo krono!» Večina je dala res zdatno pomoč. Vrhú tega, da sta se dva podpornika zavezala z enkratno plačo 1000 gl., zagotovili so drugi blizu 600 gl. letne podpore. Ker ima torej konzistorij že na tri leta zagotovljenih 1150 gl. in glavnico 2250 gl., meni, da je čas, sklicati vse podpornike kot ude v glavno sejo 22. aprila 1840., da se določijo pred vsem najvažniše stvari, kaker: kje in kakó naj se obrne nabrani denar; izvoli naj se ob enem odbor, ki naj bi vodil vso zadevo.

Pobivši nekatere vgovore nadaljuje okrožnica: «Morda poreče kedo, da je Gorica premajhna in da je krog dobrotnikov v njej preozek. Bodi rečeno pred vsem, da se je imelo pri izdelovanju dotičnega načrta oko vrpto v vse Primorje in tudi v bližnje dežele. Tudi *sl. vlada se strinja z našimi načeli*. Nekateri Goričani so pa že dognali še imenitniša podjetja. Zjedinjene moči je treba in pa odločne volje. Goriška nadškofija je nabrala v samih 10 letih okolu 7000 gl. za amerikkansko misijo, blizu toliko se daje v Gorici domačim siromakom. Ali so morda obožali ti dobrotniki, ali pa znatno obogateli skopuhi!

Odločni ta korak goriškega konzistorija, to je razpis omenjene seje, je vlada pohvalila z odlokom 8. apr. 1840. št. 8415 ter mu prepustila dotično skrb. Da je šlo odslej za

to, da se ustanovi gluhonemica v *Gorici*, je toliko jasniše, ker se je prav tú pokazala največja požrtvovalnost za njo.

Vse tri okrožnice sta podpisala Francišek Ksaverij, knez in nadškof, pa Valentin Stanič, školastik in glavni šolski nadzornik. Soditi po slogu, smemo trditi, da je bil tem velevažnim, s posebno ljubeznijo in krščansko vstrajnostjo priobčenim okrožnicam, pisatelj Stanič sam; kajti ta mož je imel krepak slog, pa čuteče srce za človeški blagor. Se vé, da on molči o tem, pravi Paulus ¹⁾, kar je sam storil in dal za ustanovo zavoda, in vender je prav Stanič poleg nadškofa Lušina največ podaril; namreč že prvo leto 500 gld. in obljubil je dajati vsako leto še po 50 gl. Tudi v svoji oporoki ga ni pozabil, kaker bomo pozneje videli. Koliko pa je vreden njegov trud in njegovo prizadevanje sploh, da se je zavod ustanovil! Gledé na vse to moremo le *Staniča imenovati očeta zavodu*.

II. DOBA.

Od l. 1840. - 1845.

Ustanovitev gluhonemice.

22. aprila 1840. se snide torej razpisana seja, katero je vodil c. kr. namestniški svetovalec in okrožni glavar grof Vaclav Gleisbach. Udeležilo se je te seje dokaj imenitnih dostojanstvenikov in drugih gospodov, kaker: preuzvišeni knez in nadškof F. Ks. Lušin z nekaterimi kanoniki, cerkovna in civilna oblastva, mnogo duhovnikov iz mesta in z dežele, profesorji in jako veliko goriške gospode. Po kratki preskušnji gluhonemih se je začela seja, v kateri je bil imenovan knez in nadškof začasnim predsednikom, v odbor pa so prišli: Grof Gleisbach, Avguštin baron Codelli, kanonika Stanič in Budin, profesorja Mozetič in Kafol (Caffou), dr. Savio, Jožef Della Bona in Janez Budal. Za tajnika je bil izvoljen dr. Močnik za

¹⁾ V. Stanič, Podlistek „Soče“ 1873.

blagajnika pa Dom. Jož. Della - Bona in *vodstvo zavoda je prevzel brezplačno Janez Budal.*

Kmalu potem sta stopila v odbor advokat Fr. Collugnati in župan Anton Bujatti namesto dr. Savia in Kafola.

Prva skrb novo izvoljenega odbora je bila, najeti posebno stanovanje za šolo, preskrbeti jej plačanega učitelja ter nabirati podpore, kaker sploh čuvati nad vsem, kar zadeva vzdržanje zavoda in odgojo sprejetih otrok. Odborniki so se shajali redno vsak tretji mesec v posebni seji.

Oktobra meseca istega leta se najme kos hiše g. da Fornasari-ja plem. Vercé z vrtom vred (ulica sv. Klare)¹⁾ za letno najemščino 190 gl. in 10. novembra se odpre gluhonemica s 5 internisti in 8 eksternisti, kateri je bil imenovan učiteljem novomašnik g. Ivan Winkler.

Ta dan se zberejo vsi gojenci v cerkvi sv. Ignacija na Travniku k tihi sv. maši, katero je služil preuzv. knez-nadškof sam. Udeležilo se je pa te željno pričakovane sv. daritve mnogo glavarjev raznih oblastnij, veliko odlične gospode in polna cerkev radovednega ljudstva. Vsa slovesnost je bila jako ginja, in marsiktera solza se je vtrnila iz očij rahločutečih src, so-sebno ko je naposled milostivi knez in nadškof nagovoril zbrano množico in podelil še svoj očetovski blagoslov gluhonemim prvcem in zavodu v srečni začetek.

Novemu zavodu se piše torej začetek z dnem *22. aprila 1840.* Prirastel je ž njim Gorici, ki je že tedaj slovela vsled mnogih človekoljubnih naprav, nov, dasi še jako ponižen zavod krščanske ljubezni. Majhno je bilo število gojencev, majhno stanovališče — še to najeto — toda preblaga misel se je vender-le zvršila.

Kot nekak naučni načrt je določil konzistorij, da naj se poučé gluhonemi v spoznanju samega sebe in v dolžnostih, ki jih vežejo kot kristijane in državljane, ter da se učé govora in pa kakega rokodelstva za svojo prihodnost. Omeniti je, da se je konzistorij poganjal tudi za pouk kakega slepea.

¹⁾ Prav v tej zdaj Chiurlo-vi hiši ulici sv. Klare je zdaj slov. zabavišče ali otroški vrt in en razred „Slogine“ šole.

Poučevala in vzgojevala sta gluhoneme Iv. *Budal*, vodja in katehet ob enem, in pa Iv. *Winkler* v prvotnih šolskih predmetih ter urila je tudi v slovenskem in italijanskem jeziku po narodnosti starišev. Razun šole so obiskovali dečki tudi razna rokodelstva, da so se vežbali za poznejše življenje, deklice pa so se vadile v ženskih delih, katera jim je kazala hišna gospodinja in neka navlašča za to najeta šivilja. Izobraževanje posameznih gojencev je trajalo 6 let, za nekatere pa, ki so se hoteli bolje izučiti v svojem poklicu, 8 let. Javni izpiti so bili štirikrat v letu in pri zadnjem so se pridniši obdarovali, kaker je bila to sploh navada v tedanji ljudski šoli. Pri vsem tem je bil pa prava duša zavodu Stanič, ki je nevtrudljivo delal in skrbel, da ni vsahnilo komaj vsajeno drevesce; noč in dan si je vsestransko prizadeval, zlasti z nabiranjem milodarov, da se je zavod vzdržal.

Podpirali so pa zavod sledeči dobrotniki: Grof Jož. Thurnova zastavljavnica v Gorici, c. kr. kameralna blagajnica za uboge in ona za bratovščine, mestna blagajnica, kneznadškof Fr. Ks. Lušin in Stanič, metropol. kapitelj, dekanati in samostani, glavarstva, okrajna sodišča, županstva, plemenitaši in drugi posestniki, židovska občina, finančna straža, tržaški magistrat, Istra, primorske škofije, takó, da je bilo koncem l. 1842., kaker priča «Rendiconto» v «Breve relazione» l. 1843., čistega premoženja 5187 gld. 48 kr. Ali pri vsem tem ni bil zavod dalje zagotovljen, nego k večemu za tri leta; trebalo je torej že zgodaj iskati trdne podlage. Tudi bi bil moral zavod rasti, širiti in utrditi se. V to se je bil obrnil odbor z nadškofijskim konzistorijem že meseca maja l. 1840. do cesarja Ferdinanda I. «dobrotljivega» ter ga naprosil podpore. Cesar je odločil potem z najvišjim odpisom 1 febr. 1842., da se ima dajati zavodu vsako leto 2150 gl. podpore iz raznih državnih zalogov¹⁾. Vrh tega je daroval cesar iz svoje denarnice še 500 gl. Odslej se ni bilo več bati, da bi gluhonemica prenehala; mogoče je bilo celó, najeti še

¹⁾ kaker iz mestne gor. hranilnice 150 gl., iz gor. kamerelnega zaloga za uboge 700 in iz istega zaloga za bratovščine 300 gl., iz trž. zal. za bratovščine 500 in iz enakega zal. istrskega 500 gl.

nektere izbe, nakupiti potrebne hišne priprave, pomnožiti učiteljstvo in nadzorstveno osebje ter vsprejeti več novih gojencev; skratka, v zavodu se je pričelo, kaker piše Stanič, novo življenje in delovanje.

L. 1841. pristopita mej odbornike v drugem glavnem zboru, mesto kanonika Budina in prof. Mozetiča, župnik Martin Ralza in okr. kom. Schellander. Ko se zatvori l. 1842. tretji glavni zbor, je sam namestnik prevzel pokroviteljstvo, in ko je izvolil l. 1843. v četrtem glavnem zboru nadškofa za svojega namestnika, je postal predsednik grof Gleisbach. Novi odborniki so bili: Grof Kristjan Attems, dr. Jakob Della-Bona, župnik Marizza in prof. Mozetič; potrjeni pa dotedanji: baron Codelli, kanonik Stanič, Bujatti, Jožef Della Bona in Budal. Mesto prof. dr. Mozetiča je prevzel tajništvo, in v novembru l. 1843. tudi *vodstvo zavoda, dr. Jak., Della Bona*, kateri je obdržal potem to službo tri leta, t. j. do l. 1846. Za tem letom je bil pa Stanič do svoje smrti vodja gluhonemih. Naloga novega zavoda je prihajala tem večja, odkar je dobil cesarsko podporo in ob enem značaj širše javnosti in važnosti s tem, da mu je vlada odločila večji delokrog. Zavod bi imel zadoščati namreč potrebam vsega Primorja, ki je štelo nad 300 gluhonemih, mej temi 30 sposobnih za šolo. Mislilo se je torej resno na to, kakó preskrbeti zavodu potrebne pomoči ter ga spraviti v vrsto enakih naprav na Avstrijskem. Da bi se uredil tudi pouk po vseh znanstvenih zahtevah, pošljejo učitelja Ant. Tomana na Dunaj. Rejenci, katerih je bilo l. 1844. že 36, so mej tem napredovali v splošno veselje pod skrbnim vodstvom kateheta Budala, ki je strinjal v sebi z drugimi lepimi lastnostmi tudi posebno zmožnost umnega gospodarja. Rejenci so bili zdravi, pridni, zadovoljni in dobre volje. »Ginljivo je videti«, piše Stanič v svoji »Wallfahrt auf den hl. Berg«, kako izražajo gluhonemi svoje veselje, ko se jim pridruži kak nov tovariš. Vsi ga takoj obstopijo ter se hoté z njim kratkočasiti. Kretanju takrat ni konca ne kraja. Mali novak se čudi s početka temu zanj novemu prizoru, toda novost ga jame brž mikati. Obraz se mu zjasni, veselo se ozré po tovariših, oči se mu zasvetijo v gotovo znamenje, da mu je srce kaj zadovoljno, ter da je pozabil vsaj nekoliko

svojo prejšnjo siročino in nezgodo. Srcé se ti smeje, ko opazuješ to radostno gručo. Vse je veselo, vsak je zadovoljen s tem, kar se mu dá. Kaj radi imajo svoje učitelje in v obče svoje dobrotnike. Od druge strani pa je lahko umeti, da prinesejo te nesrečne stvari marsikako napako v zavod, in radi tega mora biti vzgojitelj skrben in čuječ, da z neumorno pridnostjo očisti gojence v zavod prinešenih napak».

Stanič je napravil v tem času z gojenci več izletov. Najimunitniši je «božja pot na Sv. Goro 24. junija 1844», katero popisuje sam v daljšem lepem popisu¹⁾. Ta popis je poln jako mikavnih prizorov in kaže sosebnost, kakó blaga duša je bil Stanič.

«Ker je prostor našega zavoda zeló majhen», takó opravičuje Stanič izlete s svojimi ljubljenci, «zató je silno potrebno, da gredó naši rejenci večkrat pod milo nebó. Sploh pa so jim taki izleti jako koristni, ker uživajo zdrav, svež zrak ter si krepé in utrjujejo mlade ude. Ako si jih zná sprevodni učitelj ukoristiti, so take prilike neprecenljive vrednosti gledé na pouk. Vesoljni svet se razprostira pred njimi. Hribi, gozdi, doline, vode, travniki, poljane, vasi, cerkve, hiše, drévesa, živali, zanimajo njih oči». Evo ti — najlepši prilični pouk.

«Drugo jutro 24. junija 1844, ob 1¹/₂ uri vzamem odločene sklenice, samokres, smodnik in druge potrebne malenkosti ter grem v gluhonemico. Vse je še trdno spaló; ali o mojem prihodu so takoj vsi na nogah. Dečki zaropotajo po stopnicah, deklice se napravijo, luči se hitro križajo po izbah in vratih. Ko se otvoré nosci z zalogo živeža, odrinemó ob 2. urah. Ravno prisije jutrnja zarja izpod iztočnega obzorja, ko dospemo pod solkansko cerkev, kjer se nekoliko odpočijemo. Pot na Sv. Goro je bila za malo vajene rejence težavna, a vendar ni manjkalo veselja, niti tu pa tam glasnega smeha; če je kedo hotel namreč junačiti se, da drugega prekosi v hoji, pa je padel ali obtičal mej trnjem in si lizal prste; ali če se je kedo drugi prekucnil lové se po grušču, tedaj se je

¹⁾ Die Wallfahrt der Taubst. auf den heil. Berg bei Görz am 24. Juni 1844.

vse smejalo. Takošnih prizorov ni manjkalo v splošno radovanje. Tisti, ki je padel ali se kako drugače nerodnega skazal, ni bil zató čmeren, marveč se je smejal s tovariši. Na več krajih se je ponudila krepilna sklenica počivajoči karavani. Naposled pridemo na sprednji vrh. Nekoliko pod nami je stala kapelica (na Prevalah), kakershnih je više zaporedoma še šest. Tukaj se ti odpre nakrat krasen razgled čez Gorico, Furlanijo, Oglej in na morje.

Skušnja uči, da se gluhonemi na nobenem sprehodu takó ne razveseljujejo ko takrat, ko jim je plezati na kako višavo. Ravno so zlatili prvi solnčni žarki pustí vrh sv. Valentina, ko se zopet vstavimo in pogledamo skozi daljnogled v svet okrog sebe. Oj kako veselje za gluhoneme, videti daljne predmete tako blizu! Koj začnejo z neko posebno vnemo kazati v svoje rojstne kraje. Tu je bilo zopet dokaj smeha, ako je kedo kazal na levo, pa bil je iz desne doma in narobe. Čvrsto smo potem nadaljevali svojo pot. Pri kapelicah so se vstavljali mladi hodci, da so sosebnost tisti, ki so imeli že kak pojem o sv. veri, razlagali ostalim slike, ali pa pazili, ko smo jim jih mi tolmačili. Marsikteremu dobremu dečku se je uternila tedaj solzica radosti».

«Ko pridemo naposled blizu cerkve, naznani se nam, da je svetogorski vodja začasno zaplenil vse naše pri krčmarju oddane reči ter temu tudi strogo prepovedal, sprejeti nas ali nam kaj dati, kajti — da smo danes njegovi gostje¹⁾ Še malo se ozremo po bližnji in daljni okolici, potem se mlada družba, polna vneme in pobožnosti, podá v veličastno, spoštovanje vzbujajočo svetogorsko cerkev, kjer je že toliko tisoč ranjenih src našlo zaželenega miru in hladila. Ali kedo popiše še-le radost, ki dečkom in deklicam zasije na spremenjenih obrazih, ko se pred njimi na velikem altari razgrne mila podoba Matere Božje! Dočim sem jaz služil sv. mašo, so klečali mladi romarji mirni, kaker kipi, vtopljeni v pobožne čute in misli. Drugi so, v to pripravljeni po duhovniku in učitelju g. Nardini-ju, prejeli sveto obhajilo».

¹⁾ Temu vodji je bilo ime P. Celotti. Radi svoje nenavadne popularnosti je bil ta duhovnik mej mnogojezičnimi romarji posebno na glasu.

Za zajutrek dobimo kruha in mleka. Potem se povrnemo v cerkev k sv. maši, katero je služil g. Nardini. Pri ogledovanju stenskih slik so kazali gluhonemi zopet dokaj veselja in radovednosti; toda mrzko so gledali v hramu na njim predstavljeni škaf siratke, njim nove pijače. Še-le ko zajmem in izpraznim jaz dva korca, so začeli segati tudi oni po njej.

Ob navadni uri smo obedovali v samostanu.

Ker je bilo še prezgodaj, da bi se bili vrnili, odidemo na blizu eno uro oddaljene travnike in v tamošnji gozd proti Kanalu. Mimo gredé ogledujemo opekarnico in novi vodnjak ter kmalu pridemo na zeleno planjavico, kjer je rastlo več orehov in črešenj. Tukaj se vstavimo. V dve četi razdeljeno društvo jame po tleh in po drevju uganjati svoje burke. Veselega šuma, smeha in ploskanja ni bilo konca. Mahnemo jo tudi proti nekemu studentu, blizu katerega se ustavimo v senci. Svetogorski vodja nam je poslal za južino nekaj bokalov cebedina, kateremu je prinesel lastnik zemljišča še nekaj bokalov hladne studenčnice, da smo imeli vsi dovolj. Nenavadne burke, plezanje, guganje in skakanje; vse to je pobralo več časa, in zdaj je bilo misliti na povratek. Sprožim samokres, in takoj so vsi skupaj. Svetogorski vodja se je udeležil občega veselja. Predno se pa vrnemo proti Gorici, obiščemo še enkrat milosti polno podobo Božje porodnice. Gospod vodja obdari še gluhoneme in prav srčno je bilo slovo.

«Vendar se mi je milo storilo, ko sem mej tem ogledal še gorskih velikanov sive vrhove, katere sem v svojih mladih in moških letih prehodil. Spomini na te srečne čase se mi nehoté vrnejo v srce. Obračale so se moje oči pred vsem proti severju, tja proti gori Klapsavonu v Karniji, mej Tolmezzom in Piavo, na kateri sem bil pred več leti. Oziral sem se tja na bolske gore, kjer sem z večnim snegom pokritemu Prestrelniku in veličastnemu Mangartu bil stopil na teme. Gledal sem tja proti 6000 m. visokemu, ljutemu Krnu, proti Kolku, Jalovniku in Hladniku, na katerih sem tudi bil ter vse premeril z barometrom. Posebno pa me je vleklo oko proti sivemu očaku Triglavu, na kateri sem priplezal 21. sept. 1808. in ga prvi meril in opazoval z barometrom. Blíže so mi bile ročinjske gore, kjer sem 10½ let pasel 2000 duš».

Staniču so bile gore takó priljubljene, piše njegov živopisec *Paulus* v „Soči“, «da je celó svoj god najrajši praznoval na vrhu sv. Valentina».

9. nov. 1844. je bil javni izpit gluhtonemih v Werdnerskem poslopju. Prelepo so se izražali pri tej priliki občutki nekterih gojencev :

«O, kako nesrečni smo bili prejšnje dni, ki so nam tekli, zapuščenim od narave in od ljudij. Le kak sočuten pogled naših tožnih roditeljev ali kake blage duše nas je mogel tolažiti v toliki nesreči. Nikoli nismo čuli besed: «Ubogi sin, uboga hči, nesrečni otrok!» Nikoli ni odgovoril naš oslavljeni jezik: «Blagi oče, draga mati, mili dobrotnik!» Ljubi dobroniki ne zapuščajte nas v naši nezgodi».

«Velika je bila tedaj naša beda, pa tudi pomoč blizu. Bog, naš in Vaš oče, je obudil dobre ljudi, duhovnike, posestnike, meščane in kmete, da so mogli naši poglavarji ustanoviti gluhtonemico. Malo nas je bilo iz početka gojencev, toda ko so se nas usmilile tudi visoke oblasti in posebno odkar je naš ljubljeni deželni oče Ferdinand dovolil znamenito pomoč, počvetterilo se je naše število. Zdaj nas je 29 v zavodu itd.».

Ti mili izdihljej 1) poročajo dalje o božji poti na Sveto Goro, govore o pouku in prejetih podporah ter sklepajo z gorečo hvaležnostjo proti vsem dobronikom in podpirateljem zavoda. Iz njih, kaker iz Staničevega popisa božje poti na Sveto Goro, je razvidno, da je mali zavod res napredoval, in da je bilo že do l. 1844 otetih 36 gluhtonemih 2).

Staniču je bilo veliko do tega, da so se gojenci tudi telesno krepili in razvijali. V to je rabil dolge hoje, telovadbo, igre, itd.; pri tem je skrbel, da se jim zvedri um v pogledu naravskih prikaznij. Od ene strani je bil gotovo navskriž s tedaj vladajočimi predsodki o telovadbi, od druge je pa očitno, da je znal mož že takrat prav čvrsto in odločno postopati po načinu nazornega poučevanja.

Zavod je užival v teh časih lepo podporo; toda četrtno vseh denarnih prinosov je pobrala že sama najemščina. Opra-

1) Pridejani so ti izdihljej Staničevemu popisu poti na Sveto Goro.

2) Kaker je razvidno iz pridejane razredbe bolj zadaj

vičeni so bili torej glasovi onih mož, ki so koprnili po tem, da bi se zavod enkrat rešil težkih spon najemščine in si omislil lastno streho. Toda izvršitev teh želj je bila prihranjena bodočnosti.

Iz doslej povedanega se vidi, da je uprav Stanič pravi začetnik goriške gluhonemice in da moramo njemu pred vsemi hvaležni biti za veliki blagi dar, izvirajoč iz te plemenite ustanove trpečemu človeštvu. Večji del svojega življenja je odslej prebil mej gluhonemimi, katerim je posvetil vso svojo očetovsko skrb; mej temi mladini sirotami je tako rekoč sam omladil. —

Tudi to, da je ustanovil l. 1846. v Gorici družbo zoper trpinčenje živalij, potem ko je bil pristopil že l. 1845. k enaki monakovski družbi, nam spričuje, da je bil Stanič unet za vse blago in dobro.

Valentin Stanič je umrl 29. aprila 1847. Vzdignil je bil namreč o priliki, ko se je popravljala gluhonemica, pretežak hlod in si takó nakopal prerano smrt.

Latinski napis na njegovi spominski plošči se glasi po naše: Valentinu Staniču, Bodrežanu, mej kapiteljskimi dostojniki goriške nadškofijske prvostolnice školastiku, ljudskih šol višjemu nadzorniku, 29. aprila l. 1847. umrlemu, možu v zmernosti, delavnosti, radodarnosti, odličnemu je postavila ta spominek gluhonemica, žalujoča po svojem «ustanovniku in zavetniku».

V svoji oporoki 14. aprila 1844. je zapustil čistega premoženja 11.960 gl. 29 kr. ter določil, da, ker je izdal že čez 5000 gl. stolni cerkvi, gluhonemici in zavodu za uboge otroke v Gorici, potem šoli in cerkvi v Kanalu, zató jim ne zapusti nič več. Ker je pa pozneje našel, da ima več premoženja, kaker je mislil, in ker je bil že poprej potrosil veliko za svojo rojstno hišo, zapustil je še 2000 gl. gluhonemici in društvu zoper trpinčenje živalij in sicer vsakemu polovico tega zneska. Vrhu tega je volil gluhonemici še vse svoje razno orodje in pohištvo.

Stanič je bil velik, koščen, suh, močan mož. Glavo je nosil malo naprej nagnjeno. Čelo je imel visoko, obraz po-

dolgovat, nos šiljast in oči rdeče. Poslednje zató, ker je bil še kot otrok na ognjišču padel v ogenj in od tedaj so mu bile trepalnice ostale krvave. Govoril je močno, na glas in zelo trdo. Hoji je bil poseben prijatelj, stopal je široko. V hoji in pri delu, ki zahteva močen život, ga ni kmalu kedó prekosil. Vzdignil in nesel je več nego marsikteri težak. Bolan ni bil nikoli, ker je živel jako zmerno in priprosto. V goste ni hodil, ne vabil, pač pa z obema rokama delil mej ubožce in sirote. Priden in delaven je bil, kaker bečela, pa tudi nobenega brez dela poleg sebe ni mogel gledati. Svojih mislij in svojega prepričanja ni zavijal v gladke, dvoume besede, marveč je govoril moško, naravnost in takó, kaker je mislil. V družbi je bil vesel in dovtipen, ljubil je šalo in smeh. Nadarjen z bistrim umom, je razložil koj, kaj je koristno in kaj je storiti. Svojim podložnim ni bil samo dušni pastir, ampak tudi pomočnik v vsaki sili in potrebi. V vsaki javni zadevi in v vsakem podvzetju je bil večš učitelj in voditelj. Celo njegovo življenje nam priča, da je bil mož, mož dela in nesebične, dejanske ljubezni.

2. Janez Budal.

Janez Ev. *Budal* (Budau), prvi ravnatelj gluhonemih, izvrsten pedagog in dobro znani vzgojitelj mladine, si je nabral s svojim ustrajnim in uspešnim delovanjem toliko zaslug za goriško gluhonemico, da mu gre po vsej pravici častno mesto v tej zgodovini.

Rodil se je 4. sept. 1807. v Št. Andrežu pri Gorici iz navadne, toda zelo spoštovane kmečke rodbine, ki je izredila že marsikaterega velikega gospoda.¹⁾ Šole je dovršil v Gorici l. 1832. in v duhovnika posvečen služil prvo leto kot kaplan in subsidijar v Št. Petru pri Gorici, potem pa v Šempasu do l. 1837. Na to je bil imenovan učiteljem verstva na c. kr. normalki v Gorici, s katero šolo je bila tedaj zedinjena tudi dvorazredna nižja realka in kmalu potem je postal profesor katehetike in pedagogike v goriškem osrednjem semenišču.

¹⁾ Dobro znani profesor na goriškem gimnaziji Jožef Budal je bil Janezov brat; tako prihaja iz te hiše g. Leopold Budal, dvorni svetovalec pri najvišjem sodišču na Dunaju.

To imenovanje se mora smatrati kot posebna odlika za mladega profesorja in je spričevalo njegovih zmožnostij. In res, boljsega učitelja ni bilo želeti. Če je bil sam jasen in prijeten v predavanju ter zgleden v obnašanju, je zahteval pridnost in lepo npravstveno vedenje tudi od svojih učencev, kajti njihova pridnost mu je stala vedno pred očmi.

V razvijanju pojmov ga ni kmalu kedo prekosil; in to ni dano vsakemu učitelju. — Dokler se ni prepričal, da ga učenci povsem dobro umejo, ni miroval. Tudi mu ni še učenec ustregel, dokler mu je odgovarjal dosledno le po knjigi; preveriti ga je moral, da tudi ume, kar pravi.¹⁾ Zató je bil pa tudi njegov pouk vseskozi zanimiv in koristen. Katehetiška metoda, ki je najboljši način poučevanja, mu je bila nekaj že prirojenega, in spoštovanja je vreden tem več, ker je znano, kakó mehaniški se je tedaj vse učilo²⁾; a Budal je bil naprednjak v pedagogiki in sosebnó v katehetiki. Njegovo uspešno delovanje na normalki, realki in v semenišču sega do l. 1851. in mej tem ga že deloma poznamo, kako si je prizadeval s svojim tovarišem Staničem, ko je šlo za ustanovitev gluhone-mice. Nekateri ljudje, rekel bi, delajo čudeže, tolika je njih plamteča vstrajnost, iz čiste ljubezni, ko gre za káko vzvišeno misel, za káko človekoljubno podjetje. Tak je bil Budal, Staniču enak. Z golo roko, brez vsakega kapitala, edino le na milosrčnost je računil in trkal, da je dosegel svoj cilj in kónee; in posrečilo se mu je. V oni glasoviti seji 22. aprila 1840., kaker že znano, se je gluhonemica ustanovila in Budal ji je bil prvi ravnatelj do novembra 1843. Potem jo je vodil od l. 1843. — 1846. dr. Janez Della Bona in Valentin Stanič do svoje smrti 1847. Kolikor se dá soditi, so tekmovali ti možje v tem, kakó bolje koristiti novemu zavodu.

Dr. Janez Della Bona, profesor bogoslovja, izvrsten govornik, je bil potem tridentinski škof. Umrl je l. 1883.

¹⁾ Knez-nadškof Gollmayr je zeló čislal Budala; pri neki preskušnji ga je pohvalil rekoč: „Vi ste pa že izvrsten katehet, eminenco zaslužite“.

²⁾ „Bänke von Bank, Länder von Land itd.“, smo si vtepali v glavo na idrski normalki nekedaj, je pravil dr. Gr. Tušar, bivši gimnazijalni profesor v Gorici; „do pravega uzroka takim nalogam smo prišli še-le v peti latinski šoli“.

Odkar se je bil zalog za gluhonemico v letih 1843.-1844. izdatno pomnožil, bodisi po dobrovoljnih prinosih posameznih podpirateljev, bodisi po veliki od cesarja Ferdinanda dovoljeni podpori letnih 2100 gld. iz deželnega zaloga, in ker se je oglašalo od vseh strani vedno več novih prosilcev, zlasti pa zató, ker je bilo dotedanje stanovanje v Fornasari-jevi hiši premajhno za večje število gojencev, misliti se je začelo na pridobitev lastne hiše. Prav v tem času je bila na prodaj hiša št. 117, lastnina sester grofinj Thurn Hoffer in Valsassina. Te ugodne prilike se posluživši, kupi jo dotični odbor za 15.000 gl., katera vsota bi se imela izplačati v določenih obrokih. Dne 1. nov. 1845. potrdi še c. kr. vlada pogodbo in gluhonemica, odštevši na račun 3000 gld. postane lastnica tega poslopja s pogojem, da izplača ostali dolg s 5% obresti. Toda mnogo je bilo popraviti in mnogo pripraviti, preden je bilo poslopje primerno zavodu. Popravljanje je stalo 5000 gld. in prvotni dolg se je pokrila z loterijskimi dobitki, o katerih bomo pozneje govorili; tako je prišla gluhonemica, za prvo silo urejena, pod svojo streho. S tem pa, da je bila rešena trdih spon najemščine, in da je stopila v svoje, za vse potrebe prostorno stanovanje, napravil se je ob enem važen korak v njenem življenju. Nastopila ji je lepša prihodnost, nova doba.

III. DOBA.

Od l. 1845-1864.

Gluhonemica v svojem stanovanju.

Predno se je nakupljena hiša pripravila za gluhonemico, je imela z okolico sledeče lice.

Pred starim, zapuščenim poslopjem se je razprostil s travo obraščen prostor, kamor je priletel marsikateri kamen, vržen z ulice. Znad obzidja tega prostora, sedaj Bader-jevega zida, je rastla precej debela jablan, katero so lačni paglavci, ko je bila polna jabelk, tresli in klatili, da je bilo groza. Na dnu te ograje je stala stara hiša z udrtimi oknicami, ki so

vidno razpadale: kajti zob časa je že dolgo glodal na njih. Ko je pa gluhonemica kupila to hišo, sta poslopje in tratica dobila drugo podobo. Zid, ki je ločil zavod od ulice, je imel dva vhoda. Prvi na zgornjem koncu za ljudi; nad njim je stal napis: « *Istituto dei Sordomuti* », drugi pa na zdolnjem za vozove. Tratica se je uglasila v dvorišče za igre in telovadbo. V sredini tega prostora je precej globok vodnjak, ki se je pa pozneje, ko je bil v njem vtonil neki delavec, previdno pokril in zakril.

Poslopje, ki je imelo začetkom samo eno nadstropje, se je povzdignilo l. 1872., kaker bomo pozneje videli, v dve nastropji in prevstrojilo v sedanji krasni zavod, ki gledé na svoje prostore in lice lahko tekmuje z vsako goriško palačo. Škoda le, da leži sploh vsa stavba prenizko, kar je krivo, da je leva stran mokrotna. Na desnem krilu glavnega poslopja je stala prve čase delavnica za mizarstvo in vratarja. Ta se je odstranila, ko se je glavno poslopje predelavalo, in namestila z ličnim stanovanjem za vratarja ob glavnem vhodu. Zadaj za desnim krilom pa so pripravne izbe za slučajne kužne bolezni in hlevi za živino, kar se je prezidovalo in popravljalo v raznih časih.

V peti glavni seji zbora, ki se je sešla 6. sept. 1847., se je potrdil grof Gleibach za predsednika in v odbor so prišli: korar Anton Urdich, župnik Ralza, dr. Spangher, Anton Olivo, Anton Obresa in Jožef Pontoni kot novi odborniki. Potrdili so se dotedanji: župnik Marizza, Jožef Della Bona kot blagajnik in Janez Budal kot vodja gluhonemice. Tajništvo je prevzel dr. Spangher in leto potem je opravljal vodja Budal tudi to službo. Odslé do leta 1856. je Budalov životopis zgodovina tega zavoda, za kateri se je mnogo trudil in marsikaj novega uvel.

Ko odstopi l. 1850. grof Gleibach, prevzame predsedništvo odbora pl. grof Janez Attems, c. kr. komornik, in po njegovi odpovedi korar Anton Urdich.

Ker so bili vsi tedanji dobrotvorni zavodi pod vodstvom in nadzorstvom nadškofijskega konzistorija, je moral predsednik odbora vsak operat predlagati konzistoriju, ki je potem izvršil

vse potrebne naredbe gluhonemiške. Odbor je bil oskrbnik imetja, je predlagal letne račune in javil vladi statistiške opazke.

Mej tem so gojenci obojega spola (koncem l. 1847. jih je bilo 39) napredovali v splošno veselje pod skrbnim vodstvom kateheta in ravnatelja B u d a l a, ki je strinjal z drugimi lepimi lastnostmi tudi posebno zmožnost umnega gospodarja. Gojenci so bili zdravi, pridni, zadovoljni in dobre volje. Opa-zovalcu se je srce smejalo, videti njih veselo kretanje in so-sebno, kakó spoštljivo se obnašajo proti svojim učiteljem in dobrotnikom.

Budal je kmalu spoznal smoter svojega zavoda. Spoznal je potrebo, da se gojenci izučé tudi v kakem rokodelstvu; kajti izstopivšim, brez vsake posebne spretnosti, bi se utegnilo venderle slabo goditi v življenju. Vrhu tega bi mogla prihajati zavodu kaka korist iz obrtnih pridelkov gojencev. Zató so se vežbali in urili v raznih rokodelstvih, tudi sviloprejke so se gojile.

Z dovoljenjem finančnega ministerstva se ustanovi z l. 1849. loterija, v kateri se je igralo na 40 liber svile z 2000 listki po 20 kr. Ta igra je donesla 666 gl. 40 kr. Drugi poskus s 70 librami svile in 3000 listki je donesel 1000 gl. dobička.

S temi dobitki in nekaterimi podporami je vodja Budal plačal 2000 gl. dolga. Plačati je bilo pa še 10.000 gl. Budal ni bil mož, da bi obstal sredi počete poti. Prva dva poskusa, zvršena s tolikim uspehom, sta ga spodbudila, da je sklenil, napraviti še eno, toda veliko večjo loterijsko igro. Prepričal se je ob enem, da mu gre občinstvo na roko, sosebno tržaška gospoda. Sprevidel je pa takoj, da je 100 liber svile premalo, zató povabi 3. febr. 1853. vse dobrotnike na Primorskem, naj bi podarili umetnijskih izdelkov in drugega blaga v to svrho. Njegova prošnja je imela prav dober uspeh. C. kr. namestnik grof pl. Wimpffen obljubi takoj svojo pomoč in njegova plemenita soproga zbere okrog sebe mnogo milozrčnih gospâ v društvo, ki je nabiralo loterijske stvari v Trstu, v goriškem okrožju in v Istri. Odlikovale so se v Trstu sosebno gospe: Konstancija pl. Reyer, Marina Cozzi, Pepeu in Hirschel; v Go-

rici: Baronica pl. Buffa, Dreschl, Formentini in Bosizio; v Istri: baronica pl. Grimschitz, Schrott, Weber in druge.

Živo so podpirale to podjetje vse civilne in cerkvene oblasti. Sosebno se je odlikoval g. baron Sikst pl. Codelli, c. kr. namestnijski tajnik. On je hranil loterijsko blago v namestnijski palači, razstavil je v borsni dvorani, razpošiljal pozive in prihranil takó zavodu mnogo stroškov. Društvo avstr. Lloydja je priskrbelo potrebnih tiskovin. Mnogo dobrotnikov je nakupilo po več loterijskih listkov in jih zopet podarilo zavodu, tako tržaška borsa 1030, vitez Revoltella 800, Minervino društvo 30, rodiška občina 6, grof Larisch 30, grofica Coronini Grafenberg 30. Vse je tekmovalo v koristnem delovanju za zavod. Nabralo se je mnogo dragocenega blaga, umetnijskih izdelkov, slikarij, galanterij in enakih stvari, skupne vrednosti kakih 7000 gl.

Na tej podlagi se je priredila nova loterija s 45.000 listki po 20 kr. in z 800 dobitki. Ta igra je donesla čistega dobička iz Trsta in tamošnjih mest 12.615 gl., iz Gorice 1706 gl. in 3 kr.; skupaj: *14.321 gl. 3. kr.* in je poseben čin gospodarske samopomoči, ki zagotavlja vodji Budalu odlično mesto mej ravnateljji goriške gluhonemice.

Budal je bil posebno srečen prosilec. Ko je potrkal na vrata škofa *Leonharda*, apost. vikarja vojaške armade na Dunaju l. 1850., je dobil 5000 gl. v državnih obligacijah kot dar nepoznanega dobrotnika. V tem času je naprosil tudi viteza pl. Revoltello v Trstu, ki mu je podaril takoj 200 gl. in vedno držal odprto roko v blagor gluhonemih. Podaril je potem gluhonemici tudi 500 gl. za 50 novih železnih posteljnjakov in 752 gl. 43 kr. za 60 pražnjih oblačil.

V tem času je bilo mnogo tržaških gojencev v zavodu; zatorej povabi Budal tržaški municipij, naj pošlje o priliki prihodnje preskušnje odbranih preglednikov, da se prepriča o napredku. Dva odlična delegata prideta — in sporočita o gluhonemici in o napredku gojencev tako ugodno, da nakaže municipij takoj za 5 let vsakoletnih 500 gl. podpore.

Tukaj je mesto, da se gluhonemica spomni tudi moža, ki ji je bil večkrat na pomoč. Ta dobrotnik je baron *Hektor*

Ritter Zahony, ki je razun drugega potrosil 227 gl. 44 kr. za amerikansko ognjišče v novem poslopju zavoda. Drugi, ki je z besedo in dejanjem mnogo vplival na blagor rastočega zavoda, je bil baron *Buffa*, okrožni predsednik, mož bistre glave in za blagor dežele vrlo unetega srca.

Poročilo zavoda l. 1856. navaja še druge dobrotnike in pospeševalce. Mej njimi se odlikujejo: *Knez in nadškof gorški*, **dr. Andrej Gollmayr**, skozi in skozi plemenit mož, ki je pa bolj na skrivnem podpiral ubožce in pospeševal blage ustanove in namene. Pri tej priliki je daroval 50 gl. Potem se imenujejo: Dr. Rismondo 10 gl., Sandpichler 10 gl., baron Tacco 5 gl. in Bunec, voj. kaplan 3 gl., mnogi dekanati, okrajne blagajnice: v Komnu, Kanalu, Ajdovščini, Sežani in Krminu, ki so pritekale na pomoč, vsaka s prinosom letnih 40 gl. za gojence svojega okraja.

Njegovo Veličanstvo cesar Frančišek Jožef I. je podelil o priliki svoje poroke 400 gl., grof Montecucoli je daroval 50 gl., škof Peteani 50 gl., plem. Altesti 245 gl., neki dobrotnik po Mons. Avg. baronu Codelli 100 gl., Jernej Linassi 100 gl., baron Formentini je podaril 500 izvodov svoje goriške zgodovine: « Beiträge zur Geschichte der Grafschaft Görz », ki so donesli najmanj 500 gl.

Več dobrotnikov se je spomnilo gluhonemice tudi v svojih oporokah, tako: Šemviški župnik in slovenski pisatelj M. Vertovec je zapustil 500 gl., korar Slabus 20 gl., ajelski župnik Gorjup 30 gl., kanalski dekan Peric 50 gl., g. Laban 700 gl., Petkosič 50 gl., Silvij Milost 50 gl., grofica Mestruzzi 100 gl., grofica Coronini 50 gl., Godina 250 gl., Spartalli v Trstu 100 gl., prav tam g. Cocchia 200 gl., in Tomadini 50 gl.

Brezplačno so delovali na korist zavoda: *Dr. Jožef Prokop*, ki je zdravil gluhoneme od prvega začetka in bil zavodu tudi v drugem poseben dobrotnik. Lekarnik g. Kürner je dajal zdravila večinoma zastonj. Gospa Ascoli je dajala pisalni papir. Drugi, kaker Bregant, Jamšek, Baldasari so pripomogli z delom in s podporami. Več občin goriškega okrožja je pošiljalo pridelkov: vina, koruze, ajde, fižola, repe, krompirja in sadja. Tudi iz Istre: iz Pazina, Poreča, Pirana in

Lošinja je došlo nad 200 gl. Gluhonemica je imela l. 1856. vsega premoženja v obligacijah in kapitalih 57.800 gl. Od tega je bilo letnih dohodkov 3552 gl. 30 kr. Potem takem so smeli poročevalci vsklikniti l. 1856 :

„Zavod za gluhoneme je ustanovljen !“

Ravnatelji in učitelji gluhonemih.

I. Brezplačni ravnatelji.

1. Janez Budal, katehet na c. kr. normalki, od novembra 1840. — 1843. (prvič).
2. Janez Della Bona, dr. bogoslovja, profesor pastirstva v osrednjem semenišču, od novembra 1843. — 1846.
3. Kanonik Valentin Stanič, šolski nadzornik, od novembra 1846. — 1847.
4. Janez Budal od l. 1847. — 1856. (drugič).

Po l. 1851. je dobival vodja Budal 500 gl. letne plače.

II. Plačani učitelji in kateheti.

1. Janez Winkler duhovnik od nov. 1840. — 1842.
2. Matija Nardin „ od dec. 1842. — 1845.
3. Leonhard Stagni „ od nov. 1845. — vel. noči 1847.
4. Štefan Doliak „ od nov. 1845. — 1847.
5. Frančišek Kožer „ od apr. 1847. — dec. 1850.
6. Karol Mozetič „ od nov. 1853. — vel. noči 1855.
7. Janez Šober „ od nov. 1847. — 1855.
8. Janez Polk „ od nov. 1855. — 1856.

III. Plačani učitelji.

1. Anton Toman od marcija 1843. — vel. noči 1854.
2. Anton Pagon od novembra 1854. — jan. 1858.
3. Alojzij Budin od nov. 1855. — 1856.

IV. Plačani suplenti.

1. Jožef Marusič, duhovnik, v jan., febr. in marc. 1851.
2. Štefan Mosetig, bogoslovec, v jun., jul. in avg. 1854.

Prvi učitelj je poučeval po 26 ur na teden in dobival 360 gl. plače, drugi je poučeval prav toliko ur za letnih 300 gl. Pomočnik je imel 200 gl. in učitelj risarstva 80 gl. nagrade.

Učiteljica ženskih ročnih del in ob enem varuhinja deklec je imela 200 gl.

V. Posli.

Trije posli, krojač in varuh dečkov so dobivali 60 gl., vrtnar 48 gl. in kuharica 36 gl. na leto; ti so imeli tudi stanovanje in hrano v zavodu.

Vodja z dvema učiteljema je stanoval v zavodu in dobival brezplačno luč, kurjavo in postrežbo.

VI. Šola.

Gluhonemi obojega spola so se poučevali v štirih razredih v slovenskem in italijanskem jeziku. Čas vzgoje je trajal navadno 6 let, pa tudi 8 let, če je kedo želel spolnitve.

Metoda je bila Czechova, t. j. učna tvarina za ljudske šole odbrana z ozirom na zmožnost in potrebo gluhonemih se je razlagala s telokretom. Samo nekateri boljši učenci so tudi izgovarjali. Vsprejemali so se dečki in deklice, ki so dovršili 7. a ne še 12. leta svoje starosti. Razun šolskih predmetov so se učila tudi razna rokodelstva ¹⁾ in deklice so se vežbale v ročnih delih. Šola je trajala razun četrтка po 5 rednih in 2 ponavljavni uri na dan. Vsak četrtek od 8. — 11. ure je bila tedenska preskušnja, katere so se vdeleževali tudi bogoslovci in učiteljski pripravniki. Dve uri v tednu se je razlagalo, kako učiti gluhoneme. Ob nedeljah in praznikih se je gluhonemim razlagal evangelij in krščanski nauk ter je bila risarska šola za odrasle gluhoneme.

Na sprehod so se vodili gojenci po dvakrat na teden.

Konec vsakega tečaja pa je bila javna preskušnja. Tu so se razpostavila na ogled risanja, pisanja, ženska ročna

¹⁾ L. 1856. je bilo: 5 krojačev, 7 čevljarjev, 6 mizarjev, 4 ključavničarji, 2 sodarja, 1 tiskar, 1 kamnosek, 1 barvar, 1 zlatar, 1 plehar, 1 klepar; skupaj 30 izučenih rokodelcev, ki so imeli tudi že svoj zaslužek.

dela in drugi izdelki gojencev, da se je vsakdo prepričal o njih napredku. Po takih preskušnjah koncem šolskega leta so se pridniši gojenci obdarovali in objavil se je ob enem splošni račun gluhonemice.

Za hrano so dobivali gojenci po štirikrat na dan preproste, navadne, toda zdrave jedi; ob nedeljah in praznikih je prišlo tudi meso na mizo. « Če pa pomislimo », piše vodja Budal ¹⁾, « da znašajo letni dohodki 3552³⁰ gl., od katerih se porabi skoraj polovica za plače in nagrade učiteljem, in da pride iz ostale polovice na vsakega izmed 50 gojencev *samih 6 krajcarjev* na dan, s katerimi se hranijo, oblačijo in preskrbujejo z vsem, kar potrebujejo za šolo in zunaj šole, če to pomislimo, se moramo pač zahvaliti najprej Očetu ubogih sirot, potem pa tudi vsem blagim človekoljubom, ki so z darovi ali kaker si bodi pritekli na pomoč, da se je ustanovil ta prekorsni zavod ». Razvrstitev gojencev in učencev po spolu od začetka gluhonemice do l. 1856. (Glej tabelico na str. 118).

V poročilu: « Breve relazione sull' origine e sullo stato presente dell'Istituto de' Sordomuti per il Litorale in Gorizia », katero je izdal Budal l. 1843. za čas svojega prvega vodstva v gluhonemici, in v svojih « zgodovinskih črticah »: « Brevi cenni Storici sopra l' Istituto dei Sordo-Muti per il Litorale in Gorizia », ki so prišle na svitlo l. 1856., je popisal vrli vodja ustanovitev in prvo zgodovino tega zavoda in položil natančen račun o svojem gospodarstvu. Za ta dva važna zgodovinska vira mu ostane gluhonemica tudi hvaležna.

Janez Budal je zapustil gluhonemico in Gorico l. 1856., ko je bil imenovan za dekana v Kanal, kjer je pastiroval do l. 1859. Potem je postal kanonik in vodja v osrednjem goriskem semenišču, kjer je predsedoval do l. 1864. Na to je bil do smrti nadškofijski višji šolski nadzornik in kot tak odlikovan z viteškim križem Franc. Jožefevega reda. L. 1865. je postal kapiteljski dekan in kot tak je sklenil svoje življenje 2. avgusta 1878.

¹⁾ Brevi cenni storici sopra l' istituto de' Sordo-Muti per il Litorale in Gorizia dalla sua origine sino al tempo presente 1840 — 1856. pag. 15.

Njegovi ostanki počivajo v Št. Andrežu poleg onih brata Jožefa, bivšega gimn. profesorja in Mons. Jožefa Marusiča, bivšega profesorja na ženskem učiteljišču in vodje malega semenišča.

Koncem šolsk. leta	Gojenci		Učenci		skupaj
	moški	ženski	moški	ženski	
1841	5	3	2	3	13
1842	7	3	2	3	15
1843	11	6	9	3	29
1844	17	11	5	3	36
1845	21	12	5	3	41
1846	22	15	5	3	45
1847	19	13	4	3	39
1848	15	13	4	4	36
1849	18	13	8	4	43
1850	17	15	11	4	47
1851	24	14	9	4	51
1852	22	16	13	5	56
1853	30	15	13	9	67
1854	32	19	14	7	72
1855	38	23	13	7	81
1856	40	25	8	5	78

3. Andrej Pavletič.

Ko je bil postal 23. okt. l. 1856. Janez Budal, po svojem res apostoljskem delovanju za gluhonemico toliko zaslužni vodja in učitelj, kanalski dekan, pride še tistega dne¹⁾ na njegovo mesto Andrej Pavletič (Pauletig), mož trdnega značaja in, vsaj v zadevah zavoda, *organizatorskega duha*. V 30 let dolgem času njegovega predstojništva se je pokazala jasno njegova redka vstrajnost.

Kmečkih starišev sin, rodil se je Pavletič 10. dec. l. 1821. v Št. Andrežu, jako priljubljeni vasi pri Gorici, ki je dala iz svojega naročja že več mnogozaslužnih mož. Šole je dovršil v Gorici in bil l. 1847. posvečen v duhovnika. Potem je kakih deset let poučeval v nekaterih plemenitih rodbinah: Catinnelli-jevi, Locatelli-jevi in Coronini-jevi, kjer se je olikal v javnem društvenem vedenju, ki človeka tolikanj priporoča. Po tem je prišel v Kanal za kaplana in l. 1856., kaker je bilo ravno rečeno, na sedež svojega strica Budala, za ravnatelja v našo gluhonemico.

Ko je prevzel Pavletič krmilo, je stal zavod še precej na dobrih nogah; a kmalu so se pokazale pomanjkljivosti, izvirajoče iz nestanovitne, samó na milosrčnost navezane podloge. Še so tekli viri podpore; — a pritislile so bolezni, vojska, draginja — časi so se spreminjali — in vsihali so studenci drug za drugim takó, da je včasih malo manjkalo, da ni zadelo s toliko žrtvami ustanovljenega zavoda zadnje zló — konec.

Sreča je hotela, da je bil Pavletič vrhu značajnega, pogumnega in previdnega voditelja tudi strokovnjak prav v tem, česar je zavodu manjkalo.

Meril je vedno na to, da bi se sprejemali iz vzgojevali vsi gluhonemi z Goriškega, iz Trsta in Istre. Deželni zbori, in mej temi gre posebna *čast goriškemu zboru in odboru*, so ga v tem krepko podpirali. Brž o svojem nastopu je uvel nekatere spremembe pri učiteljstvu in učnem načrtu. Določil je kaj in kako se ima učiti v obeh razredih slovenskega in ita-

¹⁾ Poklican po nadškofijskem dekretu 10. okt. št. 470.

lijanskega oddelka ter gledé na to primerno odločil službe.¹⁾ Dotedanje vzgojevanje gluhtonemih deklic se mu tudi ni zdelo povoljno; kajti vodila je ročna dela, kuhinjo in sploh vse gospodinjstvo do l. 1858. samo ena učiteljica, ki je imela ob enem tudi nadzorovati ves ženski oddelek zavoda. Gotovo preveč za eno samo osebo. Zato je naprosil z dovoljenjem nadškofijskega konzistorija generalat šolskih sester v Monakovem, naj bi poslal zavodu dve sestri, katerih ena bi imela voditi ročna dela, druga pa gospodinjstvo in tako bi obe bolje pazile nad нравnim razvojem in šolskim napredkom gluhtonemih gojenk. Enako je preskrbel za gluhtoneme rokodelce, da jim odsle ni bilo treba hoditi iz zavoda, kaker dosihmal, k svojim mojstrom. Skušnja ga je učila, da marsikatero občevanje ni vplivalo blagodejno na nje. Pogodil se je z mizarjem Frančiškom Peterlak-om, da je prihajal v zavod; in ko je ta umrl, je vodil mizarstvo in strugarstvo v zavodu Peter Burel, pod katerim je sosebno šest gojencev izvrstno napredovalo.

Svojo skrb je pa obrnil Pavletič posebno na kmetovanje, dobro vedoč, da bode to veliko koristilo gluhtonemim, ki so večinoma kmetijskega stanú. Učil jih je obdelovati zemljo, sejati in cepiti ter vнемal za umetno čebelorejo. Vse to na domačem vrtu, kjer se je požlahnilo mnogo sadonosnega drevja, trt in drugih rastlin.

Šolsko leto 1857. ni minilo brez vzdíha, kaker stoji v sporočilu. Gotovih dohodkov je bilo 3262:30 gl., stroškov pa 2804 gl.; takó, da je ostalo za hrano 52 gojencem samo še 458 gl. 30 kr., kar je očitno premalo. O tem takó žalostnem stanu in v skrbeh za obstanek gluhtonemice je poročal Pavletič koj 22. avg. istega leta enako, kaker že v preteklem letu (26. dec. 1856.) nadškofijskemu konsistoriju, ki je poslal to sporočilo tudi namestništvu, da se zavodu dostojno pripomore.

1. nov. l. 1857. pridejo v zavod tri šolske sestre in kmalu se prikaže pričakovani uspeh. Ker se pa 1. jan. l. 1858. radi starosti odpové službi pomožni učitelj Anton Pagon, izprosi si Pavletič še eno šolsko sestro. Tako je dobil zavod dve redni

¹⁾ Glej: Programma dell'Istituto dei Sordomuti alla fine dell'anno scol. 1875.

učiteljici in ženski oddelek zavoda je bil odslej popolnoma zasebna družina, katero je vodila po nasvetih Pavletičevih ena šolska sestra predstojnica. Mizarstvo, kmetovanje, čebeloreja in ženska ročna dela — razume se, tudi šolski pouk, — vse to je napredovalo, da je bilo veselje. Delalo se je v prid zavoda in za občinstvo. Deklice so dovršile že tekom tega leta nad 1200 kosov najfinejših izdelkov. Cepljenih je bilo nad 150 dreves¹⁾, medú se je pridobilo 150 funtov, voska za 45 gl.

Mej tem je bil zavod oproščen poštnine po ministerskem odloku od 5. avg. 1858. in 23. dec. je bil dolgoletni zdravnik in velik dobrotnik zavoda dr. Jož. Prokop odlikovan sè zlatim križcem; zató se je ta dan slovesno praznoval.

18. apr. 1859. je blagoslovil mil. knez in nadškof dr. Andr. Gollmayr novo kapelo v zavodu ter prvi maševal v njej.

19. julija je prosil gluhonemi žid Jakob Morpurgo, ki je par let poprej obiskoval kot eksternist ta zavod, da bi ga zopet vsprejeli z namero, da se pokristijani. Roditelja Mojzes in Stellina sta ga bilà namreč koj, ko sta zapazila, da se jima misli sin izneveriti, odstranila in poslala v Trst k svojim sorodnikom. Vkljub vsem oviram²⁾, katere so mu stavili stariši in rabin, in tudi ne da bi ga bili v zavodu kaj posebno k temu pregovarjali ali celó silili, krščen je bil naposled 27. dec. 1859. v stolni cerkvi na ime Štefana. Botra sta mu bila: Grofica Helena Lanthieri in baron Mihael Locatelli - Schönfeld. Štef. Morpurgo je ostal potem v zavodu kot pomožni učitelj do l. 1865. Potem je odšel na Dunaj v neko bukvarno.

«Vsled podpor», piše Pavletič v svojem konecletnem poročilu za 1859. «se je zavod utrdil takó, da je mogel vsprejeti 60 gluhonemih: a žalibog, nastopivše homatije niso ostale brez neugodnega vpliva. Osodepolno l. 1859. je prineslo nesrečo tudi gluhonemici. Podpore so izostale in njih studenec iz okrajev je popolnoma vsahnil. To me je prisililo, da sem se vnovič potožil visokemu namestništvu, ki je tudi vsled mo-

¹⁾ Cepiče najžlatnejših vrst sadja je daroval g. Jož. Fabjani, c. kr. sodnik v Korminu.

²⁾ In te so bile hude, kaker pripoveduje nalašč v to izdana knjižica: „La conversione dell'israelita sordomuto Giacomo Morpurgo, Gorizia 1859“.

jega poročila od 26. dec. 1856. zahtevalo že večkrat, tako sosebno in odločniše zdaj novo ustanovilo, vsled katerega bi se imel zavod uvrstiti mej javne deželne ustanove. Da to stvar od svoje strani koliker moči pospešim, predstavim se osebno ministroma nauka in notranjih zadev. Odslej se je začelo resno poganjanje za ustanovo posebnih štipendijev za gojence. Toda stvar se je čedalje hujše mešala. Upanja, da se na bolje obrne, je bilo malo. Večina dobrotnikov je izostala, draginja je rasla in v svojo veliko britkost sem bil primoran odreči mesta novim prosilcem, da celo mej letom sem moral 7 gojencev domov poslati; tudi drugega učitelja in dveh poslov ni bilo več s čim plačevati. Beda v zavodu je prihajala vedno večja in hujša ». Ko se sprazni služba učitelja Štefana Moze-tiča, ki je postal vojaški kaplan, pride na to mesto Alojzij Comeanz, mlad, jako spreten učitelj ¹⁾ tedaj se je poučevalo v štirih razredih. Vkljub navedenim neugodnostim je zavod tačas napredoval v domačem gospodarstvu. Rokodelci so se odlikovali pod vodstvom nekega Steiner - ja, tako tudi dekllice pod sestro Marijo Gerold. Cepljenih je bilo nad 1500 sadnih dreves, največ jablan in hrušek, skupno 90 najizborniših vrst. ²⁾ Čebele so nanese 1509 funtov medu in 132 funtov voska. 242 funtov medu je dalo 15 kvinčev medice in 4 kvinče kisa.

O letu 1860. se poroča, da, čeprav je bilo polno pomanjkanja in težav, vender Bog ni pripustil, da bi padel ta spomenik človekoljubja. Visoko ministerstvo se je poganjalo vsestransko, da bi se zboljšale zavodu neugodne razmere. Deželni šolski nadzornik Vicencij Lavkotzky, mož obširnih znanostij in bistre glave, se je prepričal osebno o neugodnem položaju, vsled česar je dovolilo ministerstvo notranjih zadev, da se zavod predbeleži na eno prihodnjih državnih loterij. Ob enem je dobil 1400 gl. na račun. Miloščine tega leta so bile jako pičle znašale so iz goriškega okraja in obeh škofij

¹⁾ Comeanza so l. 1868. črne koze pobrale. Bil je pa eden najboljših učiteljev (in ob enem izvrsten pevec.)

²⁾ V „Programma dell' Istituto dei Sordomuti pro 1859“ stojé imena 116 različnih jabelk in 90 vrst hrušek.

poreške in krške 514 gl. 30 kr. Tem bolj pa je napredoval zavod v gospodarstvu. Cepilo se je nad 2000 raznih rastlin in pomnožile so se njih vrste, hrušek n. pr. od 90 na 202, jabelk od 116 na 200, trt na 51, sliv na 45, mandeljnov na 24, breskov na 28 itd. Medú se je dobilo 300 funtov, voska 85 funtov in kisa iz medú 18 kvinčev.

Še neugodniše pa je preteklo l. 1861. Loterija je izostala. Dve učiteljski in ena služabniška služba ste ostali prazni in pet gojencev je moralo zavod zapustiti. Dečke sta poučevala Comeanz in pomožni učitelj gluhonemi Štefan Morpurgo, deklice pa sestri M. Al. Engster in Magd. Andorfer. Mizarstvo je vodil od decembra naprej Iv. Fabbro. Eno samo upanje je še ostalo, da ga reši gotove pogube, namreč to, da zbori primorskih dežel sprejmejo zavod v krog svojih javnih ustanovitev.

V tem letu, 19. julija, je umrl *dr. Jožef Prokop*, jako priljubljen, spreten zdravnik in zavodu poseben dobrotnik. Zdravil je bolnike v gluhonemici z ljubeznijo in — brezplačno — že od l. 1840., in to večkrat na dan in po noči. Blag mu spomin! Enako ljubeznivo in vestno je opravljal potem to službo *dr. Jakob Gentilli*, in sicer brezplačno do l. 1871. potem je dobival nekaj let 100 gl. nekaj pa 150 gl. nagrade, dokler je nastopil l. 1890. svoj pokoj.

V poročilu za l. 1862. se bere, da je namestništvo izročilo z odlokom 14. jul. t. l. št. 2580.-1074. IV. deželnemu odboru goriškemu neposredno skrb in nalogo, da začasno previdi in mej tem stalno uredi gluhonemico. Vesele nade je prinesel ta odlok mnogo; toda čakati je bilo še celih šest let, preden se je stvar popolnoma rešila.

V tem letu se je dokupila zavodu brajda, 3 njive velik kos vrta onstran Kornja za 1600 gl., ki so se izplačali s tremi državnimi obligacijami in z dobitkom neke loterije. Od tistega časa veže mali mostič ta dva vrta.

Miloščin in drugih prihodkov je bilo v tem letu 8987.49 gl., katere so darovali:

Presvitli cesar, ki je blagovolil v tem letu tudi obiskati gluhonemico, potem milostljivi knez-nadškof, deželni glavar

grof Pace, mestni župan grof Mels Colloredo, vitez Hektor Ritter de Zahony, goriški dekanati ter mnogo duhovnikov in drugih dobrotnikov.

Troški za hrano 44 gluhonemih gojencev (1891·36½ gl.), za obleko (192·59½ gl.), za obuvale (287·77 gl.); za šolsko in hišno pripravo, za hrano in plačo poslom (487·80), šolskim sestram (330·30 gld.), prvemu učitelju (420 gl.), pomočnemu učitelju (204 gl.), vodji (525 gl.); mojstru rokodelstva (353 gl.) in za druge razne potrebsčine so znašali skupaj: 9375·62½ gl.; takó, da je ostalo novega dolga 388·13½ gl. in starega 961·59½ gl.

Leto 1863. je bilo lepše. Deželni odbor je dovolil zavodu 1000 gl. podpore; kajti jasno je bilo, da bi drugače ne mogel dalje izhajati. Odslej začenjajo gluhonemici sijati žarki boljše sreče. Da bi se izvedla namerjena uredba, postavil se je odsek treh zastopnikov. Voljena sta bila v to dva svetovalca nadškofijskega konzistorija in pa g. odvetnik *dr. Alojz Pajer* kot zastopnik deželnega odbora, ki je že tedaj pričel svojo posebno očetovsko skrb za gluhonemico.

14. aprila 1864. pa je bil veseli dan, ko je bila gluhonemica v deželnem zboru goriškem enoglasno sprejeta mej deželne ustanove. Na to so se pričeli dogovori in poganjanja s Trstom in Istro glede njenega patrimonija in oskrbnitva. S tem važnim dogodkom je nastopila gluhonemici nova,

IV. DOBA,

od l. 1864-1884.

Gluhonemica je deželni zavod.

Gluhonemica je dobivala doslej gotove dohodke samo iz obrestij Lloydovih državnih obligacij in iz zapuščin kameralne, tržaške in goriške blagajnice. Na te edino le je smela računati, da so se izplačevali učitelji in služabniki, da se je skrbelo za nakup in ohranitev domačega pohištva itd. Vse to je pa stalo mnogo, in večkrat so bili dohodki manjši nego stroški; tako se je navalil dolg na zavod. Srečna misel se je lotila tedaj

Pavletiča. Uvél je delavnico, gojil vrt, sadil sadonosno drevje in ustanovil čebelorejo v večji meri. Dosegel je vsled tega dvojen namen: nrastveni in gmotni; ali misel, da se takó zavod popolnoma okrepi, se ni vresničila. Zavod je zahteval *trdne* in *gotove* podlage. Tudi ni mogla taka nestanovitnost blagodejno vplivati ni na vodjo, ki bi bil rad imel vsestransko vzgleden zavod, ni na osebje. Človekoljubno so sodelovali za vzdrževanje te prekornostne ustanovitve sicer še marsikteri plemeniti dobrotniki, ali vse je bilo nezadostno in negotovo; nekaj, ker so se časi predrugačili in prinesli v deželo nezaupanje, mrzkost in pred vsem draginjo, nekaj pa, ker so stroški rastle od dne do dne. Začeniši z l. 1857., torej koj o nastopu svojega vodstva, je pošiljal Pavletič v svojih konceltnih poročilih v skrbah za obstanek izročenega mu zavoda, srce pretresajoče pozive k pomoči mej svet, ali ti so imeli z večine le malo uspeha. Ker so dohodki izostajali, dolg pa naraščal, tedaj je bil vodja prisiljen k skrajnemu koraku: pošiljati nektare gojence domov, odstavljati učitelje in hlapce, manjšati deleže v hrani¹⁾ ter sploh stiskali se vsestransko v gospodarstvu. Mnogo novih prosilcev je trkalo zastonj na vrata gluhonemice, ki bi jim bila morala biti odprta že vsled ustanovila. V tem je rečeno, da se imajo vsprejemati v zavod vsi pouka sposobni gluhonemi s celega Primorja. Z nabiralno pušico je hodil večkrat po mestu. — Ni torej malopomembna pripodoba z valovi se boreče ladjice, katere slike se je često posluževal v svojih poročilih. Za časa ustanovitve je bilo število gojencev majhno, zahtevanja omejena. Tedaj se je brže odpirala dobrotljiva roka, ki ima sploh to lastnost, da enkrat in tudi v drugič rada dá, ali v tretje že rajši zastane. Nesrečno l. 1848. je spremenilo politiške in druge razmere. Rod starega zrna se je vmikal, vera je jela pešati in ž njo vred je oslabela krščanska ljubezen. Te neugodnosti so vladale ravno takrat, ko bi bila imela gluhonemica cvesti. Katerokoli poročilo iz onih let prečitaš, vidiš da je bila radodarnost vedno manjša. V to primerjaj naslednji

¹⁾ Pisatelju teh vrstic je Pavletič večkrat pravil, kakó je moral zadostovati gojencem „samo eden kuhan krompir v zajuterk“.

pregled dohodkov in troškov:

L e t o	Dohodki in podpore	Troški	Ostane	Primanjkljaj
1857.	6198 — gl.	637·55 gl.	—	180·40 ³ / ₄ gl.
1858.	7616·51 ³ / ₄ „	8540·55 ³ / ₄ „	—	924·04 „
1859.	6429·01 „	6429 — „	—	960·27 star. dolga
1860.	7030·48 „	6648·38 ⁵ / ₆ „	382·09	Dolg ostane.
1861.	5688 — ¹ / ₆ „	5689·32 ¹ / ₆ „	—	Dolg ostane.
1862.	8987·49 „	9375·62 ¹ / ₂ „	—	388·13 ¹ / ₂ + 961·59 ¹ / ₂

Po l. 1862. so pripomogli prihodki iz mizarnice, da se je izplačal dolg, in da se je celó še nekaj prihranilo. Takó ima poročilo l. 1865. sledeče lice:

Dohodki:

1. Ostanek prešlega leta: 121·23¹/₂ gl.

2. Obligacije so dajale letnih obrestij: 1918·18¹/₃ gl.

3. Milodarovi: 487 — „

Podpora iz zaloga za uboge: . . . 735 — „

„ iz dež. den. goriške: . . 1066·66 „

„ „ „ istrske: . . 583·66 „

„ iz den. gor. municipija: . 157·50 „

„ „ „ tržaškega „ : . 750 — „

. . 3779·82 „

4. Prejelo se je za ženska dela, za sadno drevje, vrtnino, za hrano nekaterih gojencev in o priliki pogrebov: 571·08 „

vseh dohodkov je skupaj: . 6390·43⁵/₆ „(0·31)

Troški :

za hrano 50 gojencev:	2213·13	gl.
„ obleko „	848·04	„
„ obutev „	539—	„
„ dom. kapelo in šolske potrebe:	265·22	„
„ svečavo in kurjavo:	258·79	„
„ hišni davek in razne potrebe:	428·33 $\frac{1}{2}$	„
„ hrano in plačo poslom:	542·39 $\frac{1}{2}$	„
„ plačo učitelju:	420—	„
„ nagrado učitelj. pom.:	204—	„
„ plačo vodji:	525—	„
„ šolske sestre:	504—	„
vseh troškov je skupaj:	6747·91	gl.
„ dohodkov „ :	6390·43 $\frac{1}{6}$	„
Primanjkljaja:	357·47 $\frac{5}{6}$	„
Prihodkov iz mizarnice je bilo:	372·20	„
Ostalo je:	14·72 $\frac{5}{6}$	gl.

Pavletičeva misel, da naj postane gluhonemica deželni zavod v obliki in položji, kaker jo vidimo zdaj, se je kazala vedno bolj opravičena. Korenito je bilo treba torej spremeniti ustanovilo, da ne pogine delo s tolikim trudom začeto; tudi bi jo bila vlada, videč popolno nemožnost daljega obstanka, naposled brez dvojbe zaprla. Toda « kjer je nevarnost največja, tam je pomoč najbližja ».

15. sept. l. 1864. se snidejo na poziv goriškega deželnega odbora naslednji gospodje: deželni glavar pl. g. grof Viljem *Pace*, njegov namestnik Karol dr. *Doliak*, deželni odbornik in poročevalec gluhonemice Alojzij dr. *Pajer* in tajnik Jož. dr. *Abram*. Za Trst c. kr. svetovalec in odbornik g. baron de *Pascotini*, za mejno grofijo Istrsko: odbornik I. A. *Flego* in korar ter šolski nadzornik in nadškofijski komisar č. Janez *Budal* in pa Andrej *Pavletič* v posebni seji, da se pogovore o novi organizaciji in sosebn o tem, kako pokrivati vsakoletne troške. Načrt o vsem tem je bil sicer že pripravljen, ali čakati je bilo še celih pet let, preden so ga primorski deželni zbori odobrili in sprejeli.

Mej tem se je pokazala druga velika sila in potreba, namreč povišati in popraviti je bilo treba poslopje zavoda. Tu nam je pohvaliti sebesno *barona Kellersperga*, c. kr. namestnika za Primorje, ki je v svojem poročilu z dne 21. dec. 1867. št: 16054/11 krepko podpiral prošnjo vodstva gluhonemice do c. kr. ministerstva, da bi ji prišlo na pomoč s primerno vsoto. — Kmalu potem, in po nasledniku tega blagega dobrotnika, po *baronu Bach* - u, ki je 9. jul. t. l. ob enem tudi obiskal gluhonemico, je došlo iz občnega zaloga za uboge v ta namen nakazanih 20.000 gl.

Po trudapolni, skoraj 12 let dolgi in često nevarni vožnji, je enkrat vender - le prijadrala ladjica v zaželjeno zavetje. V deželnozborskih sejah 17. sept. 1868. in 20. okt. 1869. leta je bila nova uredba našega zavoda za stalno sprejeta, kaker tudi to, da se poslopje po načrtu, zemljemerca g. Baubella predsednika v stavbnem odseku, popravi in poviša. V prvi polovici l. 1872. je bilo to delo dovršeno; stalo je 30.704·82 gl. — Mej tem so gojenci stanovali v palači grofa Coronini - Grafenberg na Cingrafu.

Gluhonemica se je pa uredila tudi na znotraj; dobila je svojo uravnavo (regolamento organico), ustanovilo (statut) in hišni red (ordine domestico). Iz tega naj omenimo samo nekatere poglobitnejše točke:

a. Deželni zbori poknežene grofije goriške - gradiške in mejne grofije istrske sprejmejo dosedanjjo gluhonemico v Gorič *mej svoje deželne ustanove* kot skupno last pod naslovom: «*Deželna gluhonemica poknežene grofije goriške - gradiške in mejne grofije istrske*».

Njen namen je: Gluhoneme otroke obojega spola nраво-versko vzgojevati in izobraževati, da bodo sposobni za delo in koristni udje človeške družbe; kaker tudi to, da skrbi za naraščaj učiteljev za gluhoneme.

b. Deželni zbor goriški (oziroma odbor) je v soglasju z deželnim zastopstvom istrskim gospodar gluhonemice. On imenuje vodjo, razpolaga o njenem premoženju, vodi uravnavo in izkratka vse, kar zadeva zavod. Gledé na morebiten primanjkljaj ste se Goriško in Istra pogodili takó, da bodeti do-

kladali iz svojih zalogov prva v primerju $\frac{3}{5}$, druga pa $\frac{2}{5}$ vsakoletnih podpor.

c. Deželni odbor, oziroma v to postavljeni poročevalec¹⁾, čuva nad dobrim napredkom gluhonemice, imenuje po nasvetu vodstva učitelje in zdravnika.

Neposredni voditelj gluhonemice je pa ravnatelj ali vodja, katerega predlagata deželni odbor in nadškofijski konzistorij, imenuje pa deželni zbor. Vodja, navadno duhovnik, in tedaj tudi katehet, čuva nad disciplino in poukom v zavodu. On nastavlja in odstavlja posle, vodi gospodarstvo in oskrbnístvo, izkratka ves zavod in v vsakem oziru.

Dva učitelja in štiri učiteljice poučujejo in nadzorujejo gojence v šoli in zunaj šole ter jih spremljajo na sprehodih po nasvetu svojega ravnatelja.

Plače so bile tedaj po naslednjem odmerjene: vodji 1000 gl., stanovanje v zavodu in postrežba; prvemu učitelju 600, drugemu 500 gl. na leto ter stanovanje v zavodu, ali pa mesto tega 100 gl. doklade. Za morebitnega kateheta 600 gl. in stanovanje s hrano vred; poslom pa skupaj 820 gl. ter stanovanje in hrana. V poznejših letih so se te plače znatno povišale.

Ravnatelj, katehet, učitelji in učiteljice so deželni uradniki ter jim gredó petletne doklade in imajo pravico do pokojnine.

Gluhonemi obojega spola, ki so sposobni za šolo in dovršili 7. l. svoje starosti, se vsprejemljejo vsako drugo leto in po navadi do skupnega števila 60. Toliko je deželnih štípendijev za gojence. Tržaški municipij plačuje vsako-petletne pogodbe 1440 gl. na leto za pridržanih 8 sedežev svojim gojencem. Po dovršenem šest-letnem šolskem pouku in dveh letih rokodelstva v nedeljski šoli (ponavljavnici) se vrnejo gojenci svojim starišem.

č. *Raznoterosti*. Vsled nove uredbe in radi tega, ker je postala gluhonemica deželni zavod, se nista mogla zjediniti

¹⁾ Od l. 1859. sem opravlja to službo vedno še gospod vitez dr. Alojzij Fajer pl. Monriva; — in ponosen je zavod na tega svojega zavetnika.

generalat šolskih sester v Monakovem in vodstvo, oziroma deželni odbor, in seособno v zadevah oskrbovanja gojencev in drugega zavodovega osebja. Zato so zapustile šolske sestre gluhonemico v novembru l. 1868. Namesto njih so prišle redovnice božjega Zveličarja z Dunaja, ki pa niso bile kos pouku in vodstvo je moralo iskati zopet pomoči pri šolskih sestrah v Monakovem. S temi se je naposled pogodil deželni odbor goriški tako, da sprejmejo z ozirom na uravnavo zavoda pouk in vzgojo gluhonemih deklic ter oskrbnitvo živeža za ves zavod. V poslednjem so bile neodvisne od vodstva.¹⁾

4. aprila 1875. je bil slovesen dan, ko je presvitli cesar na svojem potovanju v Dalmacijo obiskal tudi Svojo pokneženo goriško-gradsko grofijo. Pri tej priliki je počastil premilostljivi vladar tudi gluhonemico, kateri je daroval 400 gl., ravnatelju pa viteški križ Frančišek Jožefovega reda.

V novembru l. 1875. si je ogledal zavod dr. Karol Deschmann, odvetnik in deželni odbornik Kranjskega z namero, da bi se gluhonemi tiste vojvodine pošiljali rajši v goriško gluhonemico, kaker pa v linško, ker se tam samo v nemščini poučujejo. V to svrhu se je pogajal večkrat z vodjem Pavletičem tudi kranjski odbornik in odvetnik dr. Costa; — ali brezuspešno²⁾

d. Šola. Učenci ločeni po spolu so se poučevali v treh slovenskih in treh italijanskih razredih; vender tako, da je imel ravno tisti učitelj učence dveh razredov, ali pa Slovence in Italijane skupaj v svoji učilnici. Pouk vsakega razreda je trajal dve leti in učila se je tvarina, ki je bila po vodstvu natančno določena za vsak razred in za vsako šolsko leto posebej.

Po dovršenih šolskih urah so se vadili dečki v roko-delstvu in kmetijstvu, deklice pa v ženskih ročnih delih in prvenci ter nekateri slabotniši gojenci so se kratkočasili igranje

¹⁾ Dobivala so za vsak $\frac{1}{4}$ leta določeno svoto v denarju, računa pa niso dajale ni vodstvu ni dežel. odboru.

²⁾ Z veseljem pa čujemo, da namerava sedanji deželni odbor kranjski osnovati vzgleden zavod za gluhoneme in slepe svoje dežele. Blizu pol milijona kapitala za gluhoneme in slepe je tu; res, lepa podloga!

pod varstvom svojega krojača. Ta ima sploh nalogo, da nadzoruje gojence, ko niso v šoli ali pri delu.

Rokodelstva so se učila v zavodu do l. 1881. Potem pa, ko je sl. deželni odbor istrski (30. jul. 1880.) radi previsokega števila svojih gojencev in zato prevelikih stroškov skrčil učno dobo od 8 na 6 let, odstranila se je ta koristna šola popolnoma.

e. Učiteljstvo v času Pavletičevega vodstva.

V l. 1856. je prišel izšolani bogoslovec *Anton Grusovin*, ki je moral, ker premlad, nekaj časa počakati do nove maše, za prvega učitelja gluhonemih namesto *Janeza Polka*, ki je dobil službo vojaškega kapelana v Pulju. Takrat je izstopil tudi drugi učitelj *Alojzij Budin* in na njegovo mesto je prišel duhovnik *Štefan Podgornik*; ali ta je že po treh mesecih umrl in najel se je kot začasni pomožni učitelj duhovnik *Štefan Mosetig*. Vrhu teh sprememb je zbolel še Grusovin in vodja ga je nadomestoval delj časa.

V l. 1857. se je dal vpokojiti starosta gluhonemih učiteljev *Anton Pagon* in *Štefan Mosetig* je tudi odšel, ker je prevzel službo vojaškega kapelana. Prišle ste pa v tem letu dve šolski sestri *M. Luise Gonz*, in *M. Alojzija Buck*, da ste vsprejele šolo gojenk in oskrbovanje celega zavoda. Učiteljem je bil imenovan *Lovrenc Comeanz*, jako spreten in pridn učitelj, ki je bil do l. 1861. edini učitelj gojencev. Po tem letu je poučeval v društvu pomožnega učitelja *Štefana Morpurga*. Comeanza so v l. 1871. črne koze pobrale. Po l. 1865. je zapustil zavod tudi Morpurgo in odšel na Dunaj, kjer menda še živi kot bukovez. Eno leto ga je nadomestoval neki *Jožef Toroš*.

V l. 1867. je nastopil za drugega učitelja *Janez Boštjančič* in deloval do l. 1872.; potem je odšel tudi ta na ljudsko šolo v Blanci pri Sevnici na Štajerskem. Potem vidimo mej učitelji gluhonemih *Ivana Hoban-a* in *Ivana Juga*, oba dobra učitelja. V l. 1873. se je pripravilo tretje učiteljsko mesto, katero je dobil novomašnik *Miroslav Lenardig*, mož, ki je posebno natančen in vesten v svojih opravilih, in je večkrat namestoval svojega vodjo, ko je bil bolan. Ta izvrstni učitelj gluhonemih je bil letos imenovan ravnateljem gluhonemice. Hoban je zapustil zavod l. 1875., katerega je name-

stoval in kaker tudi pozneje Juga eno leto novomašnik Ivan Grusovin, od l. 1876. pa pisatelj teh vrst, *Anton Rudež*. Jug se je odpovedal v sept. 1877. in je odšel na bližnjo ljudsko šolo v Št. Ferjan¹⁾ in sledila mu je *Marija Podobnik*, pripravnica šolskih sester, ki je pa kmalu potem jul. 1882. za pljučnico zbolela in umrla. Na to mesto je prišla potem 14. okt. 1882. *Teresa Mozettig-Kürner*. Na ženskem oddelku so vzgojevale gluhoneme deklice v šoli in ročnih delih ter oskrbovale celi zavod s kuhinjo in perilom šolske sestre — in reči moramo, da s posebno ljubeznijo in udanostjo za ta težki poklic. Bilo jih je od l. 1857. več, posebno so se pa odlikovale: č. *M. Avgustina*, *Hilarija*, *Ivana Ev.*, *Settele*, *Urbana*, *Wolfanga*, *Geltrude*, *Oblak*, *Bergmanna* in *Petronija* pod svojimi prednicami: *M. Avgustina*, *Alojzija*, *Bernardina*.

f. Metoda. Gojenci so se vzgojevali sploh s kretanjem. Govorili so samo nekateri zmožniši gojenci, ki so ob enem tudi kretali. Tak pouk pa naprednjaškemu Pavletiču ni bil po godu. Prednost govorne metode pred kretalno mu je bila dobro znana. V knjigah in spisih, ki so mu prihajali od raznih učiteljev gluhonemih, je videl, kakó govorna metoda napreduje in kakó se ji mora telokret umikati vedno bolj in povsod tudi po Francoskem, kjer se je nekedaj cenil kot jedino pravo sredstvo za ta pouk. Napredek svojega zavoda tudi v tem pogledu mu je bil na srečo, zato je popotoval in si ogledal l. 1872. vse znamenitejše zavode gluhonemih po Avstrijskem, Italijanskem in Nemškem. Deželna odbora goriški in istrski sta ga v tem krepko podpirala in volila mu vsak 200 gl. potnine. Tu je videl, da so vsi strokovnjaki in boljši učitelji za ustmeno učbo ter odločno zoper vsako kretanje, celó zoper naravno, koliker jim ni namreč to neobhodno potrebno pri prvencih in slabših gojencih, da se ž njimi sporazumevajo. Vrnivši se Pavletič s svojega potovanja, ni hotel dalje zaostajati. «Naš zavod», piše v svojem poročilu na sl. deželni odbor, «ne sme nikaker ne mirno gledati, kako drugi napredujejo; drugače izdamo blagor teh ubogih sirot» itd. V šoli pa je gledal, da mu gojenci vedno več in boljše govoré. Pogostoma je skli-

¹⁾ Mej tiskom te knjige je umrl Ivan Jug 8. julija 1894.

ceval učitelje h konferencijam, da se je ž njimi posvetoval o govorni metodi, kakó bi se bolje napredovalo, itd. Konecletne preskušnje so potem kazale, da je ustmena učba res sposobniša toliko za duševni, kaker versko-nravstveni razvoj gluhonemih ter prikladniša za njihovo bodoče stanje v človeški družbi. Mej tem se je slavni deželni odbor resno pečal z vprašanjem, kako uravnati gluhonemico v didaktiskem pogledu z ozirom na vsestransko napredovanje drugih enakih zavodov in pozval je (3. febr. 1882.) vodstvo, da naj predloži v to svoj načrt. Z veseljem je predložil Pavletič že 10. apr. 1892. sl. deželnemu odboru načrt nove uravnave zavoda v didaktiskem pogledu; ali ta iz raznih uzrokov ni bil sprejet. Nekaterim pedagogom, ki so bili pozvani v posvetovanje, se ni zdelo primerno, da bi se dalo slovo telokretu, s katerim so se gluhonemi že toliko let vzgojevali; in glasovali so zoper naperjeno organizacijo. Velike težave je delala tudi razvrstitev gojencev po spolu, ker šolskim sestram ni dovoljeno, da bi z deklicami tudi dečke učile. Vsled tega bi se moglo, ako se pridne šolske sestre obdržé, podvojiti učiteljstvo za govorni pouk; in s tem bi se podvojili tudi stroški za vzdrževanje učiteljev.

«Če se pa gojenci združé po spolu, trpela bode npravstvenost», tako se je vgovarjalo in Pavletiču gre posebna hvala, da se ni dal oplášiti. Vse je premagal. V svojem poročilu od 8. maja 1884. je razložil natanko, kakó bi mogel biti urejen zavod za govorni pouk.

Naslanjaje se na najveljavniše voditelje gluhonemih po Avstrijskem in Nemškem ter na besede prevzvišenega knezoškofa tridentinskega Iv. Della-Bona in njegovega prednika. Iv. pl. Tschiderer-ja: «Gluhonemica se ima smatrati kot kristijanska družina in kaker v tej se zлага lahko tudi v onej npravitost z različenostjo spolov», kaže, da ni nikakeršne npravstvene nevarnosti, če se gojenci samo v šoli združijo po spolu.

«Pa ne samo v didaktiskem in pedagogiskem oziru je silno potrebno, da se zavod preuravna, ampak tudi v gospodarstvenem», piše dalje Pavletič v omenjenem poročilu. «Da je v zavodu dvojno oskrbníštvo, eno za dekliški oddelek v rokah šolskih sester in drugo pa za deški oddelek, za vrt in

kmetijo, izročeno ravnatelju, — iz tega izvira vse polno neprilicnostij, zaradi katerih je bilo že mnogo pritožb vkljub upravnim naredbam, ki jih je slavní deželni odbor določil s častitim dekretom dne 3. febr. 1882. Dosedanja skušnja je dokazala, da dve oskrbništví nikaker ne morete biti v istem zavodu, da ne bi vsled tega škode trpela cela uprava. Pa še nepriležniše je to dvojno oskrbništvo zavolj tega, ker nima ravnatelj nobene sposobne gospodinje za deški oddelek in se mora tedaj sam brigati za vsako posamezno stvar. On mora namreč skrbeti za perilo in obleko, za pohištvo in za snago na celem deškem oddelku, ki je veliko večji od deklíškega, ker se s tem nikaker ne marajo pečati č. sestre. Kaker stojé zdaj stvari, tako ne more dalje iti. Ravnatelj se ne more in ne sme pečati z oskrbniškimi podrobnostimi, sicer mora zanemarjati druge, veliko važniše svoje naloge».

Kaj bi bilo v tem oziru storiti, o tem je podal ravnatelj omenjeno spomenico ali načrt. Preuravnava gluhonemice se je kazala tudi v tem pogledu vedno bolj — dà neobhodno potrebna, kar je spoznal tudi slavní deželni odbor in

«19. *julija* 1. 1884. je napočila našemu dobrodelnemu zavodu», kaker stoji v ravnateljevam poročilu od 14. okt. 1885., najnovejša, t. j.

V. DOBA.

Uvedla se je čista govorna metoda in gojenci so se odslej poučevali združeni po spolu in razdeljeni po narodnosti.

Vsled te uredbe pa in uprav radi mešanih razredov so zapustile (13. sept. 1884.) šolske sestre gluhonemico, ker jim redovna pravila ne dovolé, da bi z deklicami vred poučevale tudi dečke. Ravno tako ni dovolil generalat v Monakovem, da bi smele prevzeti samo nadzorstvo in vzgojo gluhonemih deklic zunaj šole ter hišno gospodinjstvo zavoda. Zastonj je bilo potem tudi prizadevanje vodstva, da bi se pridobile redovnice č. sestre od Križa z Dunaja na spraznjena mesta, zato je razglasil Pavletič pripravljavni tečaj za gluhonemstvo po govorni metodi, kateri je obiskovalo 14 ljudskih učiteljic. Iz

teh so bile naposled po prestani skušnji imenovane učiteljcam gluhonemih gospodične: *Matilda Berlot*, *Tereza Sommariva* in *Jožefa Stepansig*. S prejšnjima učiteljema č. g. Miroslavom Lenardig-em in Antonom Rudež-em ter gospodično Terezo Mosettig-Kürner je dobil zavod 6 učiteljev in prav toliko razredov za oba oddelka gojencev. Za hišna in kuhinjska opravila se je najela posebna gospodinja, ravnateljupa, kot višjemu nadzorniku celega zavoda, se je izročilo vodstvo šolskega pouka ter upravištvo in gospodarstvo celega zavoda.

«Sad poučevanja po govorni metodi se je kmalu pokazal takega», poroča Pavletič na deželni odbor dne 14. okt. 1885., «da smemo novo uredbo smatrati kot zanesljivo poroštvo boljše bodočnosti. Tudi gledé npravstvenosti, ker se deklice shajajo z dečki v šoli, je videti, da je bil povsem neopravičen oni strah.

Da bi mu gojenci bolje napredovali, si je na vse načine prizadeval. Pogostoma je skliceval učitelje h konferencijam, da se je ž njimi posvetoval o šoli in sosebno o napredku govora. Za svojo trirazrednico je spisal v italijanskem jeziku šolske knjige, katere mu je mons. in profesor bogoslovja *Štef. Kocjančič* poslovenil. Knjižice obsejajo večidel samo zbirko pojmov, katere naj učitelj podaja gojencem in so tako vodila učiteljem. Pisane so po Hillovi metodi, kar je jako hvalevredno.¹⁾

Monsignor in vitez Pavletič je sploh vsestransko delal na blagor izročnega mu zavoda. Današnje velikansko poslopje zavoda je tudi dokaz njegovega truda. Lepi vrti, sadjarstvo, čebeloreja, ribarstvo, cvetličarstvo²⁾ so bile njegove naprave. V kmetijstvu sploh je slovel mej prvimi strokovnjaki. V tej panogi je poučeval tudi učiteljske pripravnike in bogoslovce. Največ truda pa, skrbi in muke mu je napravila najnovejša uredba zavoda; gotovo mu je tudi življenje krajšala. Dvakrat je bil mej tem nevarno zbolel;

¹⁾ Glej: Občna zgodovina.

²⁾ Pečal se je nekaj časa tudi z rejo kuncev, ali samo zató, da je praktiški ovrgel tedanjo misel, kot da bi domači zajci bog vé kako koristili.

2. avgusta l. 1886. pa je vrli mož izdihnil po dolgi, mučni bolezni svojo blago dušo.

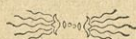
Njegov pogreb je pokazal, da je bil res oseba, ki je uživala spoštovanje ne-le v mestu, ampak tudi daleč okrog. Deželnemu odboru goriškemu gre tu hvala, da mu je preskrbel sijajno poslednjo čast, da mu je postavil na pokopališču krasen spomenik in da mu je dal tudi v gluhonemici vzdati spominsko ploščo.¹⁾

Ker je Pavletič preustrojil gluhonemico, da se je postavila na noge v zavetju deželnega odbora, in ker jo je uredil tudi v didaktičnem pogledu po govorni metodi, gre njemu kot drugemu ustanovniku prva zasluga, potem Njegovi prevzvišenosti blagorodnemu g. *grofu Francišku Coronini-ju*, deželnemu glavarju, plemeniti osebi, ki je zarad premnogih zaslug za celo grofijo sploh dovolj znana, nadalje goriškemu deželnemu Odboru, ki je Pavletiča vedno podpiral, pred vsemi pa g. poročevalcu gluhonemih, odvetniku *dr. Alojziju Pajer pl. Monriva*, možu redke zgovornosti, obširne znanosti in za vse najboljše bijočega srca, ki je to stvar zgovorno branil, priporočal in z veljavnimi besedami poudarjal, — kar še dandanašnji nadaljuje.

¹⁾ Želeli bi bilo, da bi se enaka plošča postavila tudi ustanovniku Staniču na čast.

Druga knjiga

Pouk in odgoja gluhonemih.

PRVI DEL.

Gluhonemost.

§. I. Pojem in bistvo gluhonemosti.

Kedor ne sliši, je *gluh*, in kedor ne govori, je *nem* ali mutast. Kedor nima ne sluha ne govora, je *gluhonem*. Govor ali jezik je sestavljen iz raznoterih glasov. Da se priučimo kakemu jeziku, nam je potreben najprej sluh. Kedor torej ne sliši, ostane brez vtiskov, ki jih napravljajo v nas glasovi. (Nanj torej ne deluje ne glasba, ne jezik; zanj so glasovi kot taki brez pomena.) Koliker je resnica, da je priučenje jezika navezano na sluh, toliko resnično je tudi, da ostane gluhi brez jezičnega znanja, koliker so temu znanju podstava glasovi kot taki. Samo to, da ima kdo pokažen sluh, zadošča, da ostane tudi nem, čeprav ima sicer zdrave govorne organe. Zatorej ni neizogibno, da bi bilo s pokaženim sluhom združeno tudi jednako pokaženje onih delov človeškega telesa, s katerimi ustvarjamo glasove in torej tudi glasove govora ali jezika. Tem telesnim delom pravimo „govorila“, „glasila“.

Govorila utegnejo biti popolnoma pravilna in zdrava, in vendar ne pomagajo gluhemu nič, zato, ker je učenje jezika navezano na slišane glasove. Da se sploh normalno nadarjen človek priuči glasovnemu jeziku, je neobhodno potrebno, da ima pred vsem zdrav *sluh, um in zdrava govorila*, kaker tudi, da ima priliko: *slišati govorjenje drugih ljudi*. Neki Gašpar Hauser, ki je 14. let živel popolnoma odstranjen od človeške družbe¹⁾, je potem l. 1828. ušel in so ga našli v Nürnbergu, a takega, da ni znal nobene besede spregovoriti.

¹⁾ Zakaj, to je še dandanašnji skrivnost.

V resnici kažejo zdravniške, fiziološke preiskave, da je skoro vselej samo *gluhota kriva nemosti in da so nemi ljudje prvotno zdravi po umu in svojih govorilih*. Vsled tega je možno, vaditi govorila gluhega, kaker govorila človeka z zdravim sluhom, samo z večjo težavo; glasovi pa, ki jih gluhi izgovarja, ne prodirajo v njegovo zavest koliker se dostaje glasov samih, ker ne čuti njih učinka. Ako se učé gluhi govoriti, se dosežejo s tem drugi nameni, ne da bi spoznaval gluhi glasove kot take. Jasno je tudi, da bi gluhi, brž ko bi se mu odpravila gluhost, takoj nastopil pot drugih ljudij, namreč pot učenja jezičnega iz navadnega človeškega občenja in torej pot navadnega duševnega razvijanja.

Razne stopinje gluhosti.

Gluhi so raznoterih vrst po raznoterih stopinjah nedostatnosti ali bolezni v ušesih ali sluhu. Vender v razdeljevanju glušcev niso vsi učenjaki jedini. Glavni vrsti pa ste gotovo té dve: *1. popolnoma gluhi, 2. polugluhi ali nagluhi*.

Popolnoma gluhi ljudje so za vsakere glasove neobčutni. Mej polugluhimi so nekateri taki, ki slišijo zvoke, n. pr. zvok glasbe, ali pa tudi človeški glas; pa le tedaj, ako je dovolj krepak. V človeškem govoru razločuje tak glušec le samoglasnike (vokalisti), ne pa soglasnikov. Druge vrste nagluhi pa slišijo samo šum, n. pr. bobnanje, strel, pok in grom, kaker loči dr. Schmalz v Draždanah najuaravniše tri vrste gluhonemih. Naravno je, da se nagluhi otroci lažje učé izgovarjanja in so torej sposobniši za pouk nego popolnoma gluhi.

Gluhoto prinese človek seboj že ob rojstvu ali pa ogluši pozneje. Poslednja vrsta gluhonemih je zopet sposobniša za pouk, nego so otroci, ki se porodé brez sluha.

Drugačna je usoda onih gluhih, katerih govorila so deloma kakersibodi napačna. Taki se ne morejo učiti jezika, ker je ta ali oni del govoril bolj ali manj nepravilen, vezan ali brez svobodnega gibanja, ali pa bolehen. Vsled takih nedostatnostij se jezik ne razvije do pravega in zadostnega izgovarjanja; tak človek izraža glasove kaker otrok, ki ne more še izgovarjati raznih glasov ter njih družbe v zloge in besede,

On jeclja in potrebuje drugačnega zdravljenja, drugačne šole, kaker pa gluhonemi s popolnoma zdravimi govorili. Najhujše je tam, kjer ni *duševnih sil*, ali kjer je duševna moč toliko slaba bodisi že po rojstvu, ali pa iz pozneje nastalih uzrokov, da ne pomaga nič, če je tisti človek zdravega in pravilnega sluha in zdravih in pravilnih govoril. V ta razred nesrečnih ljudij spadajo:

a. *govorilonemi* (Sprachorganstumme), ki imajo govorila takó nenaravno zraščena ali pa bolna, da ne morejo govoriti; besedo drugih pa umejo.

b. *balbotaći*, ikavci, zaikavci (Stammler), *čekljači* ali lallikavci (Laller) in *šepetavci* (Lispler), ki pomanjkljivo izgovarjajo; bodisi da ne nastavljajo pravilno nekaterih glasov, ali pa da pojedajo posamezne zloge. Čekljanje je samo viša stopinja balbotanja in šepetanje nepravilni izgovor šumevcev: s, š, z, ž.

c. *ječlavci*, ki nakrat zastanejo v svojem govorjenju pri kakem glasu ali zlogu — dà celó izgovoriti ne morejo istega glasu (zloga) pri vsem svojem trudu in naporu; kri jim šine v glavo, nohte si grizejo, poté se, in vender ne; ali pa ponavljajo kak glas (zlog) nepotrebno. Uzrok tej nedostatnosti je iskati sosebo v dihanju. Da se to uredi, so potrebne posebne vaje, kakeršne stojé v knjigi: «Das Stottern, Stammeln, Lispeln von Dr. Rafael Coën, Wien 1883.» in: «Das Stottern und seine gründliche Beseitigung, von Albert Gutzmann I. Th. Berlin 1890,» in s temi se jecljanje tudi odpravi.

č. *bebcí* (Blöde), ki niso dospeli v enakih razmerah do omike svojih sovrstnikov. Tu se ločijo slaboumni in bedasti od blaznih ljudij.

d. *idioti*, abotni, topočutni ljudjé, ki ne umejo niti najlahkejšega stavka — da celó pojmov nimajo. Družba jih ne mika, ničesar se ne veselé, nič jih ne užali, pa tudi nič ne ostráši; oni so topi na duhu in telesu.

e. *kretini*, to so ljudjé, ustvarjeni z nenavadno nepravilno glavo. Oni nimajo ne čela, ne možganov, kaker navadni človek. Po duhu so slaboumni ali idioti.

Nam pa se je baviti edino le z gluhonemimi zdravih dušnih močij in vsaj zadostno zdravih govoril.

Uzroki gluhosti.

Gluhost je *prirojena* ali *pridobljena*. Gledé na to nam je razločevati mej uzroki gluhosti prvič take, katerih posledica je gluhost že pred porodom nastopivša, t. j. dete je že na svet prineslo pomanjkjive slušne organe; in drugič take, ki so po porodu prouzročili gluhost.

Prirojeni ali podedovani gluhosti je uzrok: vodenica v možganih, bolehnost ali nepravilnost onih možganskih, delov kjer se izmotava slušni živec; bolehen ali nepravilen razvoj slušnega živca, če mu manjka n. pr. ena ali več korenin, če otrpne, če se strdi ali omehča, ali če se posuši; če manjka v notranjem ušesu ¹⁾ oblokov, tako imenovanega „polža“ ali delov v „polžu“, če je slušna voda v labirintu pregosta, s krvjo pomešana, ali če je ni; če se napolni labirint s solmi, ki so v telesu; če deloma okosteni ali okameni kožni labirint ali mrenica na okroglem ali eliptiskem okencu. Dalje, če so vzrastki na stenah bobničeve dupline, če je napolnjena duplina s krvjo, gnojem ali sluzjem; če so slušne koščice pretrdo mej seboj zraščene ali na sosedne dele priraščene, ali če manjkajo; če je ušesna troblja zamašena ali zaraščena; slednjič, če je bobnič okostenel, če so na njem vzrastki, če je luknjičast, ali če manjka; sploh, če je sestava osrednjih delov ušesa ali celo uho nepravilno ustvarjeno. Kaj je temu krivo, da se slušala nekaterih otrok ne razvijejo pravilno, to je sploh težko določiti. Najbrže podedovajo tudi otroci gluhosto in sicer neposredno po roditeljih, ali pa po dedih v prvem, drugem, tretjem in še prejšnjem členu. Četudi ni to dovolj dokazano, kaker pravi Jäger, vendar bi ne smel biti dovoljen zakon mej gluhonemimi, sosebnost mej takimi ne, ki so bili gluho-rojeni. Da vpliva sorodnost po krvi mej roditeljema na razvitek slušala, kažejo te-le okolnosti ²⁾: Iz statističkih podatkov, katere je predložil francoz *Boudin* akademiji znanosti v Parizu, se je bajé pokazalo:

¹⁾ Sestavo človeškega ušesa bi moral poznati sicer vsak učitelj gluhonemih; tak popis brez anatomskega aparata pa je skoraj neumeven in bi knjigo, ki meri edino na govorno metodo, le obtežil; zato se je opustil.

²⁾ Koprivnik, „Gluhomutee“ str. 8.

1. Več nego $\frac{1}{4}$ vseh gluhtonemih, katerim jê bil nedostatek prirojen, je iz zakonov, kjer sta bila roditelja mej seboj po krvi v sorodu.

2. Število gluhtonemih raste s stopinjo sorodnosti po krvi.

3. Število gluhtonemih raste v isti meri, v kateri veropovedanje, nramnost in državni zakoni olajšavajo zakonsko zvezo mej sorodniki po krvi.

Mej katoličani pride na 3179 ljudij s pravilnim slušalom 1 gluhtonemi, protestantje imajo mej 2173 slišječimi 1 gluhtonemega, pri židih je vsak 670. človek gluhtonem, pri zamorcih v severni Ameriki pa pride že na 50 ljudij z zdravim ušesom 1 gluhtonemi! — Neki mož je imel dve ženi, obe ž njim kot sestranki v rodu. Mož in obe ženi so bili zdravi, močne, orjaške postave in v dobrem gmotnem stanu. Prva žena je porodila dvakrat, eden otrok je bil gluhtonem. Iz drugega zakona je bilo 16 otrok, zdravih pa samo troje; 9 jih je prišlo mrtvih na svet, 4 so bili gluhtonemi. Po Darwinu je polovica bedastih in blaznih ljudij na Angleskem in Škotskem iz zakonov mej bratranci in sestrankami.

Prirojena gluhotà utegne biti tudi posledica skupnih nepravilnosti, konstitucije očetove ali materine. Prouzročuje jo tudi posebnost zemlje in kraja, torej zemljiške in klimatiške razmere; kajti skušnja uči, da je v ozkih dolih s stoječim in mokrotnim ozračjem, s pičlo svetlobo in hitro menjajočo se toploto več gluhtonemih, kaker v širokih ravninah; ob jezerih in močvirjih več, kaker v daljavi od njih; več tam, kjer je voda apnovita, kaker v krajih, kjer je malo raztopljenega apnenca v vodi. Istotako se nahajajo gluhtonemi češče v severnih in mrzlih, kaker v južnih in toplih zemeljskih pasovih. Potem so mokra stanovanja, slaba hrana, mladost ali previsoka starost starišev, in sosebno njih razuzdano življenje, njih bolehnost često uzrok, da se porode gluhi otroci, zlasti, če so roditelji bolni na živcih, če so žovasti (škrofulozni), epileptiški ali sifilitiški. Tudi če se mati, ko je noseča, zelo prestraši, ali jo kaka posebna žalost ali skrb napade, tudi to je često povod tej veliki družinski nesreči.

Vender pa gluhotà največkrat pozneje nastopi: *Uzroki pridobljeni gluhosti so v tem*, da zbolé živci v osred-

nji sestavi ušesa, ali pa da se pokvari labirint ali zvo-
kovodni in zvokočutni stroj. — Ta vrsta gluhoti pre-
tisti otrokom prve mladosti. Tako so našli, da pride mej
503 slučaji, 120 takih, ki so oglušeli v starosti prvih treh let,
in večina teh slučajev se je zapazila na dvoletnih otrocih.
Onih pa, ki so oglušeli v poznejši mladosti, pride blizu 75 na
10.000 ljudij zdravih ušes. Človek je pa sploh v tem večji
nevarnosti, da bi utegnil oglušeti, koliker bolj se civilizuje in
mehkuži, ker si slabi enakomerno svoje telesne organe, kaker
se oddaljuje od svojega prvotnega, naravnega, čilega in zdra-
vega življenja.

Naposled naj se omeni, da tudi poklic starišev ni brez
vpliva na razvoj ušes mladih otrok. Tako je več nemih otrok
pri mlinarjih, tkalcih, kolarjih, kovačih, kjer je vedno tres in
ropot okolu noseče žene, kaker pa tam, kjer ni premočnega
ropotanja. Uho namreč, sosebn v prvi mladosti, je takó
nežno in občutljivo, da zahteva največjega in najskrbnejšega
varstva. Majhna brezskrbnost matere ali varuha — in dete
ogluši !

Oglušeti more otrok vsled tega, da mu napačno delijo
in dajejo hrano, da ga pusté, da se prehladi ter si nakoplje
nahod, da biva v vlažnem stanovanju, da mu ne varujejo
ušes pred premočnimi zvočnimi utisi (ko žvižga vlak ali počí
top) ; lahko ogluši otrok tudi vsled tega, ako preveč trpi, ko
mu rastejo zobjé. Enako nevarno je v poznejših dobah, ako
se presilovito strese ali rani glava in čutila s hudim udarcem
ali suncem, ali tudi s težkim padom in premočnim zvo-
kom, ki utegne poškodovati bistvene dele ušesa. Mehaniski
si otroci kakšenkrat razderejo mreno s tem, da si vrtajo v
uho, ker jim to dobro dé ¹⁾, ali pa, da si tlačijo fizol, grah
in enaka telesa v sluhovod. Sosebn pa vsled nekaterih bo-
lezni, kaker so : osepnice, difteritis, škardatina, ušesni reuma-
tizem, pritisk krvi v možgane, treslica v živčevju, legar in krč
v tilniku, otroci kaj lahko oglušé : in umevno je, da so tudi
ušesu, kaker drugim čutom, bolezní možganov najnevarnejše,

¹⁾ Tako sem imel v šoli oglušalega desetletnega dečka A. L. iz Čr-
nič, kateremu je pastir s slamo prevrtal mreno.

ker je v takem slučaju opravilo slušnega živca uničeno že pri korenini. Tu sem spada n. pr. afazija, ki čudovito vpliva na govorjenje.

Afazija.

Afazija (grška beseda: a fásis — brez besede) je *ne-možnost govorjenja* in pomeni neko posebno betežnost, vsled katere človek, ki ima drugače zdrava govorila in zdrav um, ne more govoriti, ali pa je pomanjkljivo, kar izgovarja ¹⁾.

O tej bolezni — in afazija ni drugega — so razkrili fizijologi in zdravniki v fizijološkem oziru na človeški govor, marsikaj jako zanimivega, kar je dobro, da vé tudi učitelj gluhonemih, sosebno, ko mu je mar za govorno metodo in ko premišljuje mehanizem in nedostatke človeškega govorjenja na znanstveni podlagi. Učenjaki so našli, da je zveza mej organom za mišljenje in čutili, ki pojme vsprejemajo in vodijo vsled afazije, pretrgana takó, da tak človek ne govori, ali ne piše, ne bere, ali pa celó, da ne umé, kar je sicer pravilno napisal. V pojasnilo tega par zgledov:

Nekega dne, pripoveduje Trousseau ²⁾, da je prišel v njegovo pisarno neki gospod, ki mu je molče ponujal list. Na vprašanje: je-li nem? je kazal kretaje, da ne. — Pred osmimi dnevi namreč je bil zbolel za navalom krvi v možgane in vsled tega je prišel popolnoma ob besedo. Toda edino ta mu je zastala, drugače je lahko pisal, kretal in sploh opravljal vsa svoja gospodarska opravila prav in redno, kakor pred boleznijo. Drugi bolniki te vrste so pa govorili, ali odgovarjali so, kakor piše Trousseau, na razna vprašanja z vedno tisto besedo, ali pa z odgovorom, ki se nikakor ni ujemal z vprašanjem. Enaka zmešnjava se je pokazala pri teh bolnikih tudi v kretanju. Neki Paquet ni mogel po nikakem napraviti znamenja, kako se piska na klarinet.

Broca, eden prvih opazovalcev afazije, je našel (1862.), da izvira ta hiba iz leve polute možgan (Broca-jevo govorno

¹⁾ Afazija se imenuje tudi alalija in afemija, kar pomeni ravno tisto.

²⁾ P. Fornari. Corso teoretico e pratico di pedagogia e didattica speciale per l'istruzione orale dei Sordomuti. (Milano, 1894)

središče) ¹⁾. Tu zadej nad levim sencem se nahaja neka siva tvarina, ki se ima smatrati kot glavni organ artikulovane govorenja. Govorila, sluh, vid in druga čutila stojé po svojih živcih v zvezi s tem organom. Če se ta tvarina ali njeni žveci pokvarijo, nastopi afazija²⁾. Posamezni žveci pa kot voditelji utisov delujejo mej seboj neodvisno ali samoupravno. Mi smo desničarji uprav radi vpliva te sive možganske tvarine, ki prouzročuje na desnici večjo spretnost v telesnem gibanju in gledé na njeno lego pa smo možganski levičarji.

Preiskave (Wernicke) so nadalje razodele, da je afazija: 1. prouzročilna (motoriška), 2. črkonemost, 3. besedonemost, 4. pismonekost.

1. *Prouzročilna afazija*, če je ona siva tvarina pokvarjena, se razodeva kot že omenjena nemožnost govorenja. Bolniku je beseda znana, ali posluževali se je ne more, ker mu je šlo iz spomina, kakó se v to nastavljajo jezik in druga govora.

2. *Črkonemost* (aleksie) je nemožnost branja. Črkonemi bolnik ne more čitati, t. j. umeti pisanih ali tiskanih besed, dočim piše pravilno in ima zdrav vid in um; zanj so črke onemele. Charcot poroča, da si je bil neki trgovec na lovu pokvaril desno roko in nogo takó, da se je vsled tega delj časa mešal v govorenju. Po 14. dnevih pa, ko mu je roka toliko ozdravila, da je spisal opravilno pismo, ni mogel prebrati tega, kar je spisal. Ničesa ni umel, kaker bi bilo pismo kitajsko. Res čuden slučaj, kaker pravi Binet, da more človek pisati, svojega pisma pa ne prebrati, dočim lahko igra na karte, domino itd. Pozneje povemo, od kod to prihaja.

¹⁾ Primerjaj: Diagnostisches Lexikon für praktische Ärzte von Dr. A. Bum und Dr. M. T. Schnirer (1892) in Pathologie und Therapie der Nervenkrankheiten für Ärzte und Studierende von Dr. L. Hirt, oboje Wien und Leipzig, Urban & Schwarzenberg (1894).

²⁾ Da je težko biti nezmotljivemu v tem predmetu tudi največjemu učenjaku, si lahko vsakdo misli, ker debela človeška črepinja zakriva tajno svoje skrivnosti.

3. Afazija se je pokazala tudi kot *besedonemost* ali takó, da človek, če ima tudi izvrsten sluh, ne umé besed, katere sliši; te so mu kaker na trgu neumljiv šum neznanih jezikov. Čudno je pri tem to, da tak bolnik ustmeno in pismeno odgovarja, kaker piše Wernicke, da pa samo ustmenih odgovorov ne umé. Neki Girardeau je umel pismena vprašanja, na katera je tudi odgovarjal pismeno in ustmeno; ali poslednjih odgovorov ni umel.

4. Afazija se nahaja tudi kot *pismonemost ali agrafija* (po Charcotu rokonemost) t. j. nemožnost pisanja.

Neki ruski častnik, ki je bil kos poleg svoji materinščini tudi nemščini in francoščini, ni mogel pisati vsled te bolezni več v nobenem teh jezikov, dočim mu je drugače pero dobro teklo.

Afazija je torej vsak fiziološki zadržek, ki zavira izraževanje mislij, bodisi gledé na njih vsprejemanje ali njih razodevanje. Gledé na to se deli v trpno, čustveno afazijo, kot črkonemost in besedonemost, ter v dejavno, prouzočilno, kot nemožnost govorjenja, in pismonemost. Vrhu tega je afazija tudi nemožnost kretanja (amimija), glasbonemost in glasboslepost; nam pa se je baviti se posebej z ono, ki zadeva govor.

Charcot si je veliko prizadeval, da bi znanstveno določil mehanizem govorjenja, in ker je videl, da omenjene štiri pglavitne baže afazije ne zavisijo drug od druge, marveč da so samoupravne, je zaključil, da izvira ves naš govor iz ravno toliko samostalnih možganskih operacij. Ker pa te dušne in telesne operacije niso drugega, kaker pridobitki pojmov v spominu, sledi, da mora človek imeti tudi štiri vrste spominov za svoj govor, ki odgovarjajo prav tolikim samoupravnim operacijam v možganih. Torej spomin, da se ustmeno izrazuje, spomin, da piše, spomin, da umé besedo, katero sliši, in spomin, da bere pisano besedo. Tako dobimo po Charcotu:

1. Prouzočilni spomin govorjenja, 2. vidni ali optiški spomin, 3. slušni ali akustiški spomin in 4. pisalni ali grafiški spomin.

Zdrav človek, ki se uči jezika in ki govori, se poslužuje vseh teh štirih spominov; to pa takó:

Dete vidi na pr. konja; to napravi v njegovi duševnosti podobo te živali, katero mu potem mati imenuje in ime s podobo vred mu stopi v spomin kot glas, ki se združi v slušno sliko (predstavo) te stvari. To je *slušni ali akustički spomin*.

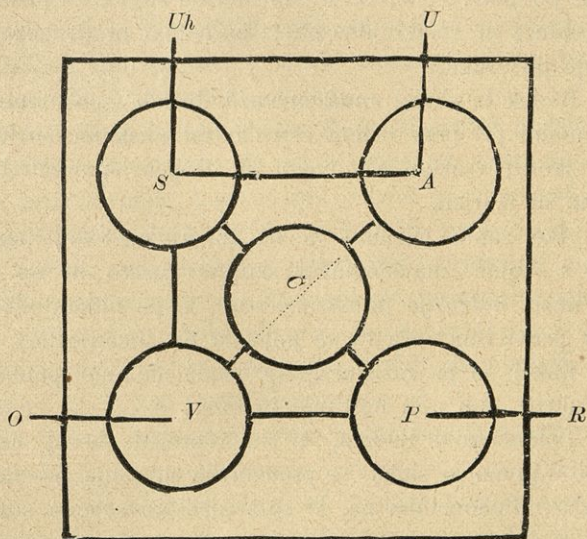
Odslej bode dete vsakikrat z očesom iskalo konja, ko bo slišalo to ime, kajti predstava tega predmeta se mu povrne in dolgo ne bo, ko bode skušalo tudi samo izvesti tak svojemu slušnemu spominu enak glas za to predstavo; dokler se mu naposled posreči in ga pravilno izgovori. Tem potom pride tudi do *prouzročilnega spomina za govorjenje*, ki se potem z enakimi vajami čemdalje bolj jači in množi. Tako začenja normalno nadarjeni otrok govoriti s pomočjo svojega akustičkega spomina in onega, ki prouzročuje artikuliranje ali govor.

Pozneje v šoli se deček nauči brati in pisati s tem, da vidi in si zapomni slike črk in njih sestavo v zloge in besede ter, da jih tudi riše z roko, kar ustvari v njem *vidni ali optički in pisalni ali grafiški spomin*.

Govorjenje je torej harmoniško delovanje štirih spominov, ki se kaže kot glas in artikulovanje, ter kot opravilo očíj in rok za branje in pisanje. Če ne služi več jeden ali drugi teh spominov, nastane afazija, in sicer: kedor ima hibo v vidnem spominu, ne more umevno čitati, kedor jo ima v slušnem, ne ume slišane besede, kedor v pisalnem, ne more pisati in kedor je pokvarjen v spominu za artikulovanje, ne more govoriti.

Mehanizem človeškega govorjenja (razne afazije) se dá tudi predočiti, kaker kaže sledeča slika takó, da napravimo čveterokotnik s peterimi krožci, ki predstavljajo štiri omenjene spomine S = slušni, A = spomin za artikuliranje, V = vidni, P = pisalni spomin in v sredi je krožec Č za skupno čustvo (sensorium commune). To je slika in ob enem delavnica našega govorjenja, kaker pravi Kussmaul ¹⁾.

¹⁾ Centra et vitae quum impressionis tum expressionis acusticae et opticae (schema sec. Kussmaul) Techmer T. VII. 3.

Črte, potegnene iz središč štirih okrajnih krožcev, predstavljajo dotična čutila: S - Uh == uho, A - U == usta, V - O == oko in črta P - R == roka.

Črta S - A gre naravno iz ene sredine v drugo in kaže, kakó nastane beseda: slišati — govoriti. Druga čutila niso tako neposredno zvezana. Pisalnih ali grafiških slik govorjenja se ne naučiš drugače, kakor po tej poti: govoriti — slišati, videti — pisati. Za branje velja pot: P, V, S, A, ali pa: P, V, A, kakor se godi pri gluhonemih, ki se poučujejo po govorni metodi, tako bere često tudi učenjak z mislijo samo, z glasom pa ne spremlja besed. Mej A in P ni zveze, ker pisalno ali grafiško čutilo ne deluje neposredno na govorila, niti naopak. Izučeni slepec govori tem potom: A, S, P, ali pa A, P.

Slučaj gluhonemega ali slepega človeka, ki se je sicer izučil, ali ne v govorjenju, bi bil: P, Č in če tudi govori: P, Č, A.

Pikasta črta iz V v A kaže pot, kako bere gluhonemi z ust. Gluhonemi, ki se poučujejo z mimiko in pismom, napre-

dujejo po poti: P, V, Č. V tem slučaju stoji P za pismo (tisk), za kretanje in ročno abecedo; poslednja ni drugega, kaker pisanje po zraku.

Redek je slučaj *enakomernih* dušnih sposobnostij, da bi spomini pri prav tistem človeku vsi enakomerno delovali; kajti skoraj vsakdo je v enem ali drugem spominu bolje izvežban in izurjen.

Ako samó mislimo in ne govorimo, tedaj nam stopi misel s svojim znamenjem v skupno čustvo in mi dobimo tako neko *notranjo* (umsko) *besedo*, ki pa nima toliko moči, kaker pravi Binet, da bi se pojavila na zunanost.

Kaker so pa različni ljudje gledé na njih spomine, tako so različne tudi njih notranje besede.

Polnočutnim ljudem, ki so vsprejeli skoraj vse svoje pojme s pomočjo sluha, se predstavlja notranja beseda vedno kot glas. Gluhonemim pa, ki so se učili govorjenja s pomočjo vida, se kaže notranja beseda kot nekaj vidnega, zató jim je predstava teh notranjih besed s pismom veliko lažja, kaker govorjenje, in nekateri si pridobé v tem pogledu občudovanja vredno sposobnost. More jim pa v tem pripomoči grafiški spomin. Tudi mej polnočutnimi izučenimi se nahajajo mnogi, ki ne morejo niti štirih stavkov ponoviti, če si ne pomagajo s pismóm, in kolikokrat se ne prigodi učenjaku, da mu še-le roka pové, kakó se piše ta ali ona beseda pravilno.

Često se združita prouzročilni spomin artikulovanja z akustičnim spominom, ki dovedeta človeka do tega, da sam s seboj govori. Tak človek vedno govori, naj si že bere, piše, posluša ali misli in ta govor je pravi *samogovor ali monolog*. Žene in posebno stare ženice kaj radi govore same s seboj.

V nekaterih patoloških slučajih — in takih je mnogo — se javlja samogovorni nagib kaj čudno.

Neka 25 let stara deklina, ki ni znala ne brati ne pisati, je izgovarjala, ko je bila nekedaj zbolela in ob enem zblaznela, grške, latinske in hebrejske stavke in prislvice, da je vse strmelo. Ko jo je pa zapustila blaznost, ni vedela ničesar več. To je prišlo tako. Kot 9-letno deklico jo je bil vzel k sebi njen stric duhovnik, ki je imel navado po kosilu sprehajati se po hodniku blizu kuhinje in mej tem na glas izrekati

grške, latinske in hebrejske citate. Deklica je to večkrat slišala. — V knjigah tega duhovnika so se našli vsi citati, kaker jih je dekllica izgovarjala v svoji blaznosti. Takó pripoveduje Faine (De l'intelletto).

Ako je kedo oglušil potem, ko je že govoril in takó zgubil akustiško sliko besede, ni da bi zgubil ob enem tudi spomin za artikulovanje, marveč mu ostane ta zmožnost in on izgovarja še nekaj časa pravilno; ali dolgo ne bode, ko začne besede mešati, eno za drugo izgovarjati (parafazija) in s časom bode popolnoma nem. Primanjkuje mu namreč sluha, ki bi mu imel z akustičnimi slikami dopolnovati govor ter ga voditi in v pravilnosti nadzorovati. Takih gluhonemih, ki so oglušeli po 5.-7. letu je žalibog mnogo.

Da se taki nesrečneži rešijo neizogibne nemosti in njenih posledic, ne ostaja drugega, kaker da jim vzbujáš in podpiráš zmožnost govorjenja na podlagi njih vidnega spomina; najbolje s tem, da jih priučíš navadnemu branju z ust, kaker se uči govorjenje v gluhonemici po govorni metodi. Tako se iz znanstvenega stališča ohrani in dalje vzgojuje glasni govor gluhonemim s tem, da ga jim navežemo na vidni spomin besed. *Jedro govorne metode je torej v tem, da neposredno združimo predstave in misli s prouzročnim spominom govorjenja.* Da to spozna in da se po tem ravna, je dolžnost učitelja gluhonemih.

§. II. Nasedki gluhot.

a) Gluh človek ostane *brez zvočnih in glasovnih vtisov*. Prirodni zvoki, kaker umetni glasovi pojedinih jezikov, mu ostanejo popolnoma neznani, če je rojen glušec, in so zanj brez pomena, če je oglušil pozneje. Zvočnega sveta zanj ni. Najhujša je, da mu ostane vsled gluhonemosti tudi jezik ali govor neumljiv. Govoru se priuče zdravi ljudje s tem, da posnemajo pojedine glasove in sestave glasov, kateri delajo vsakteri jezik. Otrok ne gleda na usta in gibanje ustnih delov, ko drugi izgovarjajo besede; pozoren je na to, kakó se glasé iste besede. S sluhom jih pazljivo posluša in z jezikom po moči posnema ter sam sebe posluša, kakó se mu je posrečilo. Po takem je zavisno pravilno priučevanje jezikov od zdra-

vega posluha, in kedor tega nima, tudi glasov ne more posnemati in vtisniti si jih (Glej str. 139). On se ne more vaditi ne v petju, ne v govoru, sploh v nikakem posnemanju zvokov in glasov. Ustni deli, katere otrok vedno vadi, ko posnema glasove svoje okolice, ostanejo brez dotičnega gibanja, in gluhi ostane vsled tega b) *nem* ali *mutast*. Nemost je neizogibna posledica gluhoti.

Ker je pa ravno jezik oni pomoček, s katerim izročuje človek človeku vtise o stvareh, o razmerah teh stvari, o gibanju in dogodkih mej stvarmi, zató ostane duh gluhega človeka brez takega pomočka in dosledno brez takih vtisov. Ti vtisi so pri zdravem človeku podstava duševnemu predstavljanju, primerjanju, presojevanju, z jedno besedo, mišljenju. Torej ostane glušec brez one duševne hrane, katera s pomočjo govorjenega jezika vstvarja v nas mišljenje, in ki tedaj še le podeljuje duhu pravo življenje. Posledica gluhonemosti je torej ta, c) *da človek zaostane duševno silno daleč*, tudi ko bi dušne zmožnosti bile popolnoma zdrave. Gluhonemi ostane vedno nerazvit, kaker slišči otrok, ako ne dobi duševne hrane po drugih potih.

Človek misli v jeziku, to se pravi, misli sam pri sebi govoreč; gluhonemi, ki ne zna nikakeršnega jezika, torej tudi prav misliti ne more. Nabere si (v svojem duhu) sicer mnogo nazorov, katere vidi tudi v svojem spominu, kaker podobe v zrcalu; v prave pojme pa si jih ne more spremeniti, ker pogreša besede. Z besedo ali govorom je namreč jedino možno reči imenovati (rečem dati imena), abstrahovati nazore ali odvlačevati od pojedinih vtisov do vedno večjega posplošnjeja in dosledno do pojmov, pojme torej določevati ter takó na podstavi pravih pojmov logiški misliti.

Gluhonemi pa misli v nazorih ali v podol h in dogodkih ali prizorih, kaker si reči ogleda s telesnimi počutki; takó so tudi njegovi nazori le čutni. Vsled tega je okoren in takó rekoč odrevenel v mišljenju, ki seza samo takó daleč, kaker raznovrstnost pojedinih, nespremenjeno sprejetih in jednako nespremenjeno ob ponovitvi rabljenih vtisov. Do obsežniših pojmov, še manj pa do vzvišenih in čeznaravnih mislij se gluhonemi torej ne more povzdigniti. Ako pa hočemo, da

se bode izobraževal na podstavi pravilnega mišljenja, mora biti tudi sredstvo pravilno. Tej nalogi pa more odgovarjati jedino navadni človeški jezik. Ne dá se tajiti sicer, da doseže gluhonemi tudi s kretanjem neko omiko, vendar ostane vedno na podkladi nenormalnega ali nepravilnega mišljenja, torej čuten in jednostranski.

Ni se torej čuditi, ako je zaostal gluhonemi daleč za slišetim človekom. Kaj pomaga nadarjenost, ako je vklenjena v železni oklep nepravilnega mišljenja (v kretanje) takó, da se ne more razviti! Da gluhonemi vé samo toliko, kolikor daleč sega njegovo oko in ostali počutki, pritrjuje tudi Kruse, sam gluhorojen pa izobražen po govorni metodi, rekoč: „Pri vsem tem, da ima kak gluhonemi jako oster vid in izvrstna čutila, ne bode mogel spoznati več, nego nekatere reči in okolnosti iz njegovega navadnega življenja; in še o teh si pridobi pogostoma napačne pojme; večina pa najpotrebnejšega iz človeškega življenja, kaker n. pr. pojem o veri, — itd. mu ostane popolnoma prikrita¹⁾. Ker je zaloga njegovih pojmov takó majhna in često tudi napačna, ni čuda, če je tudi njegova razsodba o raznih rečeh taka, da se ne vjema z duševno zalogo slišččega človeka; da je trmast v svojem prepričanju in sumničen. Primerjajmo v ta namen slišččega pa gluhega človeka skupno ter opazujmo, kakó se razvijata moralno s tekočimi leti. Ob rojstvu sta si v tem oziru oba jednaka, pozneje pa se to kmalu predrugači. Sliščči otrok jame govoriti, dan za dnevom dobiva tudi več pojmov. Kaker pa napreduje duševno, prav takó ga učé stariši in drugi tudi nrvnega vedenja. Učéga, kaj je slabo in kaj je dobro. Nrvstvenost slišččega dečka se takó razvija po naravni poti.

Vse drugo je pa z gluhonemim. Čeprav je ustvarjen po božji podobi, tedaj nrvstvenega izobraževanja popolnoma zmožen, zaostane jako daleč za sliščim, ako je brez posebnega pouka. Kaj dela on drugega, kaker da streže svojemu telesnemu poželjenju! Jed, pijača, spanje, počitek, okrepčanje svojih telesnih močij, prostost, igrače. . . . je jedino, čemur on

¹⁾ Primerjaj: Ulrich Karl Schöttle, Lehrbuch der Taubstumm-bildung. Die Folgen der Taubheit.

služi. Ako si dopolni svoje želje, razodeva svojo zadovoljnost, ako pa ne, je nevoljen in tudi hudoben.

Čistost, sramežljivost ni razvita v njegovem srcu. Neobčutljiv in hladnokrven je proti vsaki bolečini, katero vidi na tujem človeku. Pojma o predstojnikih nima, o pokorščini tudi ne. Njegova želja je ob jednom tudi njegova poslava; kar se mu ustavlja, skuša si prisvojiti z močjo in surovostjo. Dobrotnika svojega ljubi sicer, pozabi pa tudi radi vsake malenkosti nanj. Gluhonemi je pristna podoba naravnega človeka; brez pouka loči se od živali samo s svojimi duševnimi zmožnostimi, katere pa spé v trdnem spanju.

Poleg duševne dremote se kažejo pri gluhem človeku drugi nasledki. Gotovo je, da otrok, ki posnemlje govor, dela z vsemi onimi telesnimi deli, od katerih je zavisno, da spravimo iz sebe glas.

č.) *V zdravstvenem pogledu* je delovanje pljuč jako pomenljivo in blagodejno. Pa tudi govorila se razvijajo z govorjenjem in dobé gibčnost in primernišo zunanjo obliko, nego jo nahajamo pri gluhonemih. Ako zaostanejo take vaje pri otroku, torej v starosti, v kateri je možno najlaže razviti dotične dele telesa, je težava toliko večja pri poznejem poučevanju po metodi, ki je za gluhonemega najvažnejša, in se govorna imenuje. Nerazvitost delov, ki delajo ob govorjenju, in pa fiziološka negibčnost zakrivite, da gluhonemi z veliko težavo ustvarja zvoke, še bolj pa čiste glasove. Ves njegov govorni stroj je primerjati zastarelemu, pokvarjenemu glasbenemu orodju, v tem, ko že majhen otrok z zdravim sluhom dobiva čim dalje čistejši glas in bolj ali manj zvoneč (sonoren) organ.

Za šolski pouk je ta resnica silno pomenljiva. Skrbeti je namreč, da dojdejo gluhonemi mladotni, 7—8 let stari v šolo, v dobi torej, ko niso govorila še preveč odrevenela ali otrpnila. V poznejši dobi je pouk toliko težavniši, ob jednom celó zdravju škodljiv, ko bi se gojenec preveč napenjal pri izgovarjanju.

Posledica gluhoti je tudi kretanje v nadomestilo govora. Tiste dušne utise, katere si je zadobil s pomočjo očíj, razodeva

in kaže drugim ljudem z gibanjem telesnih delov, sosebnost in obraza. To gibanje se imenuje

d) *kretanje* ali *telokret* (gestus, mimika).

To je naraven jezik gluhonemih. Sploh pa kreta vsak človek, ker vsak pritrjuje ali povdarja svoje izgovorjene glavnice misli več ali manj tudi z obrazom in z nogami. Gluhonememu je pa kretanje jedino sredstvo, s katerim razodeva svoje misli, in je njemu to, kar slišočemu jezik.

Pri gluhonememu je kretanje *nasledek gluhoti*.

Veščak Hill pravi: „Gluhonemi ima v sebi prav takó prirojen nagib do govorjenja, kaker vsak drugi človek“. Po dveh poteh pa je možno, da razodevajo negluhi svoje misli: s kretanjem ali pa z govorjenjem. V navadnem življenju se poslužujejo obeh teh dveh načinov. Z jokom naznanja dete že v zibeli svoje želje in pozneje kreta več ali manj mej govorjenjem tudi vsak drugi človek. Gluhonemi je pa v kretanju že od svojih otročjih nog takó spreten, kaker da bi bil takó rojen. Temu pa ni takó, da bi se bil narodil s kretanjem, marveč pride on do kretanja po enakih potih, kaker slišoč človek do govorjenja. Slišočemu dečku govorijo, kažejo in mu imenujejo razne reči. Takó si nabere otrok in vtisne svojemu duhu mnogo raznih podob, katere se spremené polagoma v pojme vsled imenovanja. Ko otrok jednake in ne-jednake pojme o svojem duhu opazuje, primerja, itd., s tem misli. Potem pride že kaka sila ali potreba, ki ga primora, da hoče imeti to ali ono reč. Potreba ga torej navede, da razodeva drugim svoje želje z glasom. Takó raste od dne do dne nagib do govorjenja, ki se razvija bolj in bolj na podstavi jezičnih vaj in novih pojmov. Otrok postane naposled popolnoma zmožen govorjenja.

Prav takó pride tudi gluhonemi začetkoma do svojega kretalnega jezika. Nazori so prvi, ki stopijo v njegovo dušo. Imen pa o raznih rečeh ne more gluhonemi vsprejeti v svoj spomin, ker mu je uničen posluš. ki je za tó jedino sredstvo, Kaker pa vsprejme začetkoma otrok, ki sliši, svoj jezik najprej od svojih roditeljev ali iz obližja, torej od zunaj, prav takó prihajajo prvi elementi kretanja gluhonememu od zunaj.

Mati, ali kedorkoli uči otroka, kaže mu tudi gotovo s prstom reč, katero mu imenuje. Imen sicer ne sliši gluhi otrok, pač pa opazuje in vidi mimiko materinega prsta, roke, pritrjevanje in zanikanje z glavo, veselje, žalost, jezo, izraz očij, itd. Ta materina mimika mu ostane tudi v spominu; in ko ga pozneje nažene sila, da potrebuje reč, katero mu je bila pokazala na tak način, zadoščuje, da ponovi materino znamenje. Takoj ga mati razume. In ko vidi, da otrok ne sliši, da pa razume na znamenja, zadovoljna, da jo pojme vsaj takó, kaže mu naravna znamenja kolikor more v vedno večji meri. Gluhonemi pa se nauči takih znamenj, ki niso drugega, nego prvine (elementi) kretanja, torej prva podstava ali podklada njegovemu jeziku. Na znamenja ali s kretanjem se on dobro razume toliko z materjo, kaker z drugimi osebami iz obližja. Ker mu je torej gluhost zavezala jezik, pomaga si drugače z rokami, z očmi, sploh z vsem životom razodeva on svoje misli in želje in dospé po takem z opazovanjem rečij, z obržanjem nazorov in s ponavljanjem istih sredstev ter povračilom pojmov do svojega jezika. Življenje pa ga pozneje uči, da si kretanje zboljša, pomnoži in olepša.

Razločuje se *naravno* in pa *umetno*, učbeno ali metodiško kretanje. *Naravno* je takó, kakeršno si ustvari in priredi gluhonemi sam od sebe ali po vplivu svojih domačih brez kakega šolskega navoda. *Umetno*, učbeno ali metodiško kretanje pa se je sestavilo s poukom gluhonemih z namero, da bi nadomeščevalo kolikor možno ustni govor. Ko so pa koncem 18. stoletja sprevideli najodličniši strokovnjaki, in mej temi Samuel *Heinicke*, ljudski učitelj in organist v Eppendorfu na Pruskem, da kretanje ne nadomeščuje govorjenja in da ne odgovarja pravilnemu mišljenju, odstranili so je popolnoma iz novejše šole gluhonemih ter nadomestili je z boljšo metodo.

§. III. Ali so gluhonemi srečni ali nesrečni?

Odgovor je lahko dvojen; z ozirom na tó, kakošne si mislimo *mi* gluhoneme, in pa na tó, kakó oni *sami sebe* čutijo.

Neki gluhonemi (Clerc) sodi: „Kedor ni imel nič, ni tudi ničesar izgubil. Kedor pa ni izgubil nič, nima uzroka, da

bi se pritoževal. Ker niso gluhonemi nikdar slišali in tudi ne govorili, niso tudi ničesar izgubili. Uzroka nimajo torej, da bi se pritoževali. Tolažijo ¹⁾ se pa lahko s pisavo, ki jim nado-meščuje posluh, in pa s kretanjem, ki jim služi mesto govora“. Tudi sleporojeni, ki ne poznajo dobrote vida, ne hrepené po njem in se ne čutijo nesrečnih; kajti navadno ne hrepenimo po takih dobrotah, o katerih nimamo pravega pojma — po starem latinskem pregovoru: « *ignoti nulla cupido* ».

Res je, da se nesrečnik toliko manj čuti nesrečnega, kolikor manj razume; se vé da, ker ne zná razsojevati, in pa, ker ne sprevidi svojih nedostatnostij. Prav radi tega pa mislimo mi, da je toliko večjega pomilovanja vreden.

Res gorje mu, komur je narava odrekla posluh, ali komur je nesrečen učinek pretrgal pot, ki veže duševno življenje z zunanjim svetom. Mej vsemi nesrečniki, tudi mej slepci, je on najnesrečniši. Neizšolani gluhonemi ostane vedno tujec, če tudi živi mej svetnim hrupom. Njegove dušne zmožnosti, božji zakladi, spé v temni ječi, katero more odpreti le poseben pouk. Naj si bodo še takó srečne družinske razmere, naj si ima svile, zlata in bogatstva na kupe, vse to ga nikdar ne dovede do pravega človeka, še manj pa do kristijana.

Gluhonemi sledi drugim tudi do odprtega groba in vidi, kakó mu spuščajo očeta, mater, brata v to črno jamo; on vidi duhovnika, ki drži knjigo, lopato; ljudi, ki si brišejo solze; tudi njemu se solzi oko. — Pa zakaj? Gleda, kam se izgublja drug za drugim njegovih dragih, pa ne vé, kam gredó; kajti še nikdar mu ni zadonel sladkotolažljivi glas v srce, da je smrt le prehod v boljše življenje.

Neizšolani gluhonemi je velik ubožec. Predaleč bi zšel, ako bi hotel naštevati vse grenkosti, katere mora prenašati prav radi gluhonemosti. Njega se vsak ogiblje. Naravni nagib do društva ga sicer sili, naj bi si poiskal prijateljev, da bi se zabaval, razgovarjal in kratkočasil mej njimi. Kaker naravno vsak človek, prav takó želi gluhi razvijati si mej znanci svoje dušne zmožnosti. Kal ljubezni je tudi v njegovem srcu, ki bi

¹⁾ Kedor tolažbe potrebuje, že ni srečen.

se rada razvijala in razraščala v krepko drevo. Toda izraz takih želj in čustev so le nema znamenja, katerih blizu nihče ne razume, in oni, katerim je kretanje poznano, ne kretajo radi, ker je tako občevanje nekaj nenavadnega, dolgočasnega in često pravemu mišljenju nasprotnega. Takó se kmalu še blagohoten človek naveličao bčevanja z gluhonemimi, ki ostanejo radi tega tudi osamljeni. Takó so gluhonemi tuji v sredini svojih domačinov. Pametni ljudje jih pomilujejo, poredni pa dražijo, norčujejo se ž njimi ali je pa preganjajo hudobno. Ker ni našla njih ljubezen sočutja v človestvu, ni čudno, če dvojijo o bratovski dobrosrčnosti, če jim je vsakdo sumljiv in nevreden zaupanja. Mesto ljubezni se zarodi v njih mržnja, nezaupnost, sum in sovraštvo do bližnjega. Da hudobno zrastejo iz prav teh vzrokov tudi slepi, kruljevi in drugi taki nesrečni ljudjé, je znano. Zató pravijo, da se je treba ogibati „zaznamovanih“. Velika zmota je pa misliti, da so sami krivi, temveč krivi njih hudobnosti so zdravi ljudje, ker jih zaničujejo in dražijo.

Gluhonemi vidi in bere žalost in veselje svojim roditeljem z obraza; tu pa tam je tudi mnogo src, ki čutijo nesrečo gluhonemih. Ti pa spoznajo svoje prijatelje samo z očmi. Stariše svoje in brate pozna gluhonemi samo po dobrotah. Pred njim stoji vedno le svetloba, tema, živali, drevje in druge prikazni iz narave, ne vé pa, od kod vse to, čemu vse to — ker je njegovo mišljenje sploh jako nepravilno in pomanjkljivo razvito, kaker smo popred rekli. Kaker so pa njegove misli neprave, prav taka je tudi njegova nravstvenost ali moralna stran. Ta se razvija na poti hudobije veliko bolj, kot na poti čednosti. Tatvina in vsakovrstni zločini so njegova dejanja, da le ugaja svojim strastem in svojemu telesnemu poželenju. On hodi, kaker ga strasti vodijo. Sebi, sorodnikom in svoji okolici je potem pravi križ in huda šiba. Spominjam se, da živi na Kranjskem neizšolan gluhonemi, ki je že večkrat zapalil poslopja tamošnjim posestnikom, in zanesljivi prijatelj mi je tudi pravil o gluhonemem, ki je umoril deklino, sicer znano kot na slabem glasu, najbrže radi lastnega slabega vedenja. Morilca so prijeli in pred porotniki na smrt obsodili. Pozneje pa se mu je smrtna kazen spremenila v večletno ječo. Tu

nastane vprašanje, je li možno take hudodelce kaznovati in kakó?

Naposled se bližajo tudi neizšolanemu gluhonememu slednji trenutki njegovega žalostnega bivanja v tem tihem, njemu neprijaznem svetu; — in čas se je približal, ko je treba, da pristopi dušni pastir k postelji tega umirajočega, da mu govori na srce — kakó? da mu priporočuje dušo — komu? saj so mu pojmi: greh, večnost, Bog, popolnoma neznani; — in gledé duhovnika, ali je možno, da imá tak dušni pastir, v čegar občini živi in umrje tako žalostno zanemarjen kak neizšolani gluhonemi, mirno vest? — Dvoje sledi iz tega premišljevanja: da je torej nesreča neizšolanih gluhonemih otrok kaj velika in pa kakó potrebno je, da poučujejo duhovniki gluhoneme v svojih duhovnih občinah.

§. IV. Ali se dá gluhonemost ozdraviti?

Znano je, da je nemost nasledek gluhoti, torej tudi naravno, da bi gluhonemi govoril takoj, ko bi zopet slišal. Če prav je to jako lahko umevno, vendar je bilo treba še - le 18. stoletja, da se je korenito spoznala prava zveza ali pravi vzrok nemosti. Mnogo jih je bilo, in mej temi tudi več zdravnikov, ki so trdili, da tiči vzrok nemosti v nepravilno vzraslih ali pa bolnih govorilih. Trpinčili so vsled tega na vse možne načine nesrečne gluhoneme, da bi jih ozdravili. Puščali so jim kri, jezik mazali s pekočimi ali skelečimi zdravili in drgali takó, da so jim z jezikom vred usta, nos in oči strašno otekla, in da jim je tekla kri iz ust in nosa. Dajali so jim čistilna in omamljiva zdravila, španjskih muh in enakih pekočin. Ostrižene do golega so kopali in prali v mrzli in vreli vodi; žgali so jim z razbeljenim železom v ustih, sikali jim v ušesa, prevrtali jim bolnico, elektrovali in magnetizovali je, vsajali so jim na uha umetna slušala, kaker se stavijo umetne lece na oko; kričali so jim na teme, itd., pa malodane vedno vse brez uspeha, ker govorila navadno niso kriva nemosti, marveč ušesa s svojimi pokvarjenimi organi¹⁾. Nekaj malo slučajev je znanih, da so gluhonemi ozdravili in sicer slučajno. V Veroni je dobil

¹⁾ Glej. Koprivnik, Gluhomutec st.

neki gluhonemi vdarec s palico po glavi in je slišal. Nekega drugega je drgnila strela in ga ozdravila.

Vsi omenjeni leki so se skazali navadno brezuspešni, le malokedaj se je kaj doseglo; to je samo tedaj, ko je izgubil posluh kedo radi kake *ušesne*, pa ozdravljive bolezni. Ločiti je torej gluhoto kot nasledek organiške hibe, ki je neozdravljiva in pa gluhoto kot posledico kake ozdravljive bolezni. Radi tega je vselej svetovati, da bi kak več zdravnik pregledal gluhega in sicer za časa, ko ni še zastarela ušesna bolezen; ¹⁾ videl bi vsaj, ako se dá še kaj doseči. Često se posreči specialistom, da ozdravijo uho, torej tudi gluhoto in ob enem odpravijo nemost. Mazačen pa bolna ušesa izročevati ali zdravila rabiti, katera se na ulici hvalijo in prodajajo kot nezmotljiva za ušesne bolezni, bilo bi jako drzno; ker skušnja uči, da ne pomagajo nič, marveč vselej nagluhe pripravijo še ob poslednjo pičico posluha. Dobro je torej ²⁾, da se poskusi vsako možno, pa pametno sredstvo pri kakem specialistu, da bi se odstranila gluhoča. Dobro bi pa tudi bilo, ko bi zdravniki, ki stalno zdravijo v zavodih gluhonemih, premišljevali ob enem tudi sosebno vzroke gluhoti ter skušali umno zdraviti. Saj bi bil to že velik dobiček, ako bi le jednega ozdravili gluhoti. Najboljše in tudi najgotovješe zdravilo gluhonemim pa je šolski pouk in odgoja.

¹⁾ Ali navadno zapazijo pri otroku prepozno, da je gluh.

²⁾ Kakor pravi tudi Kruse v svoji knjigi „Über Taubstumme, Taubstummenbildung und Taubstummen - Anstalten“.

DRUGI DEL.

O pouku gluhtonemih,

§. 5. Različna vprašanja.

1. Je-li gluhtonemi zmožen pouka?

Zgodovina celega starega veka do prešlih stoletij molči o pouku gluhtonemih. Po mnenju grških modrijanov Aristotela¹⁾ in Hippokrata²⁾ je nadvladala takrat povsod misel, da so gluhtonemi brezumni, bedasti ljudje, ki niso za nikak pouk. Krščanstvo jim je prineslo sicer boljšo prihodnjost, ali čakati je bilo še le konec petnajstega stoletja, predno so nekateri človekoljubi poskusili, posamično poučevati gluhtoneme, kaker Rudolf Agricola (1443.—1485.), profesor modroslovja v Heidelbergu in Joahim Pasch (1527.—1578.), dvorni pridigar brandenburškega izbornega ali volilnega kneza Joahima II.

Predsodki so zakrivili, da so gledali v gluhtonemih nekaj drugega, kaker pa človeško dušo. Mnogo jih je bilo takih, in mej temi so imena najveljavniših veščakov: Veliki cerkveni učitelj, sveti Avgustin (354.—430.) piše (Rimljanom 10, 14 in 17): „da gluhtonemi niso sposobni za verstvo, ker to, namreč vero, si pridobi človek vsled pridige; kakó pa naj gluhtonemi pridigo umejo, če je ne slišijo, — dà celó branju in pisanju se ne morejo priučiti!“

Sloveči Kant, ki je bil drugače jakó bistroumen, pravi, da gluhtonemi imá edino nekaj analognega z razumom ali pametjo («Dem Taubstummen komme nur ein Analogon von

¹⁾ „De animalium historia“ (IV. 9)

²⁾ „De carnibus“ (Cap. 7 sect. III.)

Vernunft zu. ») in Condillac je rekel, da gluhonemi pogrešajo spomina razsodnosti in spoznanja. Abbé Sicard pa se je izrazil, da je neizšolani gluhonemi divja žival ali kip, kateremu je treba dušo še le vdihniti. Če se je Sicard, kot bivši učitelj gluhonemih tudi bolj iz oholosti tako izrazil, nego iz pravega prepričanja o svojih gojencih, nam je vendar dokaz dovolj, kakó je mislil svet še koncem osemnajstega stoletja o gluhonemih. Takemu mišljenju pa se moramo toliko manj čuditi, ker živé celó še v sedanjem, razsvitljenem veku mnogi, ki trdé, da gluhonemi ne mislijo človeško.

Vrh tega uzrok nemosti, da jo namreč proužročuje gluhotá, uprav ni tako očiten, da ga vsakdo koj na prvi pogled najde, da spozna njegove posledice in jih skuša odstraniti. Nemost je veljala tudi kot hiba že sama po sebi, dà celó kot šiba božja, in gorjé mu, ki bi se bil predrznil, popravljati to, kar je Bog nekatere prisodil. Takó je pridigal z lece eppendorfski pastor Granau proti S. Heinicke-ju in mu očital, da je velik predrznež „ein Frevler gegen Gottes Allmacht und Weisheit, ein Mensch, der Gott meistern wolle, da er die, welche Gott gezeichnet habe — die Taubstummen — sprechen lehre“¹⁾; in ker se je tudi zdravniška pomoč skoro vedno nezdatna pokazala, so se gluhonemi tem bolj prepustili svoji žalostni osodi.

Da so pa gluhonemi *govorjenja* zmožni, vedó tudi navadni ljudje jako malo; celó zavzamejo se, ko vidijo in se prepričajo, da gluhonemi tudi umejo, kar govore. Mesto da bi polnočutni ljudje s svojimi prednostimi učili gluhoneme, morajo ti pokazati onim, kakó so gluhonemi prav takó vsega možni, kaker v čutilih zdrav človek. Dokazali so pa svojo zmožnost posamično že Pedro de Ponce-jevi učenci²⁾. Vsakdanje skušnje v gluhonemskih zavodih pa dokazujejo navzlic vsem predsodkom vsakomur, ki je obišče, dovolj jasno, da je gluhonemi človek nadarjen z dušnimi zmožnostimi, kaker vsak drugi; torej vsled uničenega posluha ne pogreša gluhonemi nikakih drugih zmožnostij — in tega najučenejše in najbistrejše glave niso pomislile. Naravno je tudi, da so razni

¹⁾ Stötzner. Sam. Heinicke. Sein Leben und Wirken, Leipzig 1870.

²⁾ Pedro de Ponce, glej stran. 5.

gluhonemi mej sabo po duhu razno nadarjeni; vsaj so tudi slišači ljudje na to stran prav takó različni, kaker prsti na roki. Ni pa slučaj, da bi bil gluhonemi, kateri bi bil popolnoma brez vseh dušnih sposobnostij radi gluhosti. Druga je, če je kedo gluha radi nepravilno vzraslih bolnih možganov, ali pa, če ima ob enem tudi hibo na govorilih. Taki pa ne spadajo več mej same gluhoneme, marveč mej kretine ali bedake. Dušne zmožnosti gluhih pa se bistveno razvijajo prav takó, kaker slišačih ljudij, če tudi kesneje.

2. Je li gluhonemi potreben pouka?

Kaker je gluhonemi človek pouka zmožen, prav takó in še veliko bolj nego negluhi ga je tudi *potreben*. Polnočutni človek se izobrazí za vsako silo in potrebo dovolj s samim občevanjem že mej ljudstvom, če tudi ni nikdar obiskoval posebnega šolskega pouka, da je takó koristen ud človeške družbe ter da doseže naposled svoj zemeljski in nadzemeljski namen. Gluhonemi pa pogreša sredstev, da bi si prisvojil potrebne izobrazenosti iz svoje okolice; kajti kretanje, kakeršno si sam izmisli, ne zadoščuje, in do govorjenja ne more po naravni poti. Sloveči Hill pravi, da je podoben neizšolani gluhonemi telesno olikanemu človeku, duševno pa malemu dečku, dà celó divjaku; podoba, ki smo jo omenili že mej nasledki gluhosti. Pariški zdravnik Itard si je mislil, da bi zrasli dušno jako izobrazeni originali iz gluhomutcev, ako bi vsi skupno živeli v posebnem kraju (v gluhonemski deželi). Če pa pomislimo, da ostane še človek, ki sliši, ako ne dobiva iz okolice dovolj dušne hrane, na jako nizki stopinji izobrazenosti in da so duhoviti originali ali izvrstne glave jako redke prikazni, potem pač ni misliti, da bi se izpolnilo Itardovo upanje, in to toliko manj, ker bi se gluhonemi pomenkovali samo s kretanjem. Živeli bi torej le v nekem čutnem svetu; do pravega naravnega in višjega mišljenja pa bi se jedva povzdignili.

Gotovo je, da se sicer nadarjen človek izobrazí toliko manj, kolikor manj občeje s svetom. Gluhonemi pa, osamljen brez vsakega pouka, zaostal bi duševno popolnoma. Kakó naj sam od sebe izvé, kaj je prav, kaj je napak; kakó naj spozná človeško in božjo postavo, kakó razne naredbe svojega soseda,

če mu jih ta ne more razodeti? Kakó naj se ravna in vede po običajih in raznoterih zakonih človeške družbe, ko si pa o vsem tem ne more pridobiti pravih pojmov? Gluhonemi je pa tudi zaradi tega potreben pouka, ker je tudi on ud človeške družbe. Ali ni potrebno, da so vsi udje društva zdravi? Kakó naj pa gluhomutec koristi sebi, roditeljem in svoji okolici, ako ni še toliko vsposobil svojih dušnih močij, da bi umel dolžnosti in opravila, katera mu naklada človeška družba? Da bi znal ločiti koristno in škodljivo, da bi ne bil suženj strastem, tatvini in toliko drugim raznoterim hudobijam, da bi spoznal postavo, itd.? Ni mari največja in najsvetejša dolžnost človeštvu in krščanstvu še posebe, da skrbi za svojega bližnjega gluhonemega? Živa potreba je torej, da gluhonemega rešimo dušnih tmin in podelimo zopet človeštvu. Vežejo pa nas tudi božje in človeške dolžnosti in terjajo ob enem družinske razmere, da mu priskrbimo izobraženost, kakršna zadošča, da bode koristil sebi in drugim.

3. *Kedo naj poučuje gluhoneme?*

Dolžnost gluhoneme poučevati je prav za prav vsakega človeka, ker tudi glušec je človek, torej naš bližnji, — ker je pouka zmožen in potreben. Sosebno pa so roditelji dolžni skrbeti, da svoje gluho dete izredé v koristnega uda človeštvu, ker njim ga je Bog najprej izročil v varstvo. Ker pa glušec potrebuje več podpore, da se izobrazí, takó imajo stariši dolžnost, da skrbé bolj za gluhega nego za zdravega otroka. Redek je pa slučaj, da bi bili roditelji sami že dovolj zmožni, podeljevati potrebni in zadostni pouk gluhemu otroku. Tega tudi ni zahtevati toliko od njih, marveč zadošča, da otroka posredno pripravljajo na pravi šolski pouk; da ga vadijo pred vsem v redu, snažnosti, poslušnosti, postrežnosti, pridnosti in v enakih čednostih; da mu kažejo različne reči in opravila, da so mu takó sama podoba npravno živečih starišev, kaker tudi to, da mu priskrbujejo npravnih zgledov; da se otrok more igrati v dobri družbi ter takó uriti svoje telesne moči in vzbujati dušne in npravstvene darove; tudi, da mu zabranjujejo in zapirajo škodljive steze do hudobije; da se po možnosti z njim kretajo, ker se takó razvija njegova dušna moč. Ko se

pa otrok bliža 6. letu svoje starosti, tedaj je sveta dolžnost starišev, da ga pripravijo v gluhonemsko šolo. Prošnjo, podprto z rojstnim listom gluhega otroka, s spričevalom o cepljenju kozic, naznanilom stanja roditeljev in uzroka gluhoti napravi pa gotovo jako radovoljno dušni pastir ali županstvo dotičnega okraja na vodstvo gluhonemih, ali pa na deželni odbor. Roditeljem pa ali njih namestnikom je tudi toliko laže izročiti svojega mladega gojenca zavodu, ker jim navadno ni treba skrbeti še posebe v denarju za odgojo; takó bi ne smel ostati noben glušec brez odgoje.

Gluhonemi je tudi ud *cerkve* in *države*. Torej je sveta dolžnost obeh, da preskrbite svojim udom potrebno omiko in oliko, da bodo tudi gluhonemi pravi verníki in državljani. Mnoge države, posebno evropske, so ukrenile in storile v novejšem času že jako veliko hvalevrednega za pouk in odgojo gluhonemih, vendar mnogokaka država, mnogokaka dežela kaže še vedno preveliko neskrbnost gledé na svoje gluhoneme otroke. Ako se že za slišéčo deco toliko piše in potrosi, ali je po jeden zavod za gluhoneme v pojedinih deželah res taka nemožnost? Avstrijski državni šolski zakon (*«Reichsvolksschulgesetz»*, 14. maja 1869. § 23.) zahteva odločno, da naj se poučujejo vsi državljani, torej tudi gluhonemi brez razločka. In tudi to: Kakó naj kaznuje država ali dežela hudobna dejanja gluhonemih, za katere ni poprej preskrbela potrebnega pouka, marveč pustila jih je v prvotnem stanu, nesposobnem za kazni?

4. Čemu se poučujejo gluhonemi?

Namen (smoter) pouka gluhonemih obseza to, kar je že sloveči Hill izrekel: «Gluhonemi je nadarjen z istimi dušnimi zmožnostimi, kaker človek, ki sliši; torej je tudi namen njegovega izobraževanja jednak izobraževanju neglušca. Izšola naj se torej glušec, da bode, kaker polnočutni človek, (*Reichsvolksschulgesetz* Nr. 29.) nravno izobražen, sebi in človeški družbi koristen ud». Da se pa doseže tak namen, izvesti je učitelju gluhonemih dvojno nalogo:

1. Prekoračiti mora zadržek gluhosti, da se mu odkrijejo dušne zmožnosti, kar doseže s primerno metodo, in

2. Izobraževati gluhoneme s pravim poukom in nravno omiko, kaker predpisuje zdrava pedagogika.

Gluhonemi se začenjajo poučevati s prikladnimi začetnimi vajami že pri zibeli in nadaljujejo svojo vzgojo v rojstni hiši in sicer načinom, ki je bil že omenjen; zvrši se pa izobraževanje s pravilno metodo jedino le v gluhonemici.

Za gluhoneme je potrebna posebna šola. Iz raznih uzrokov, toliko po obliki, kolikor po obsegu tvarine, je treba gluhoneme poučevati na poseben način, ako se hoče kaj vspešnega doseči. Pedagoški se začenja otrok poučevati na podlagi tega, kar že vé; ali — kaka razlika je mej polnočutnim in gluhim prvcem!

Otrok, ki sliši, prinese že mnogo raznega znanja seboj, ko stopi v šolo, in kar je soseben poudarjati, on zná že lepo govoriti. Gluhega otroka pa — kakšnega pripeljejo ali bolje prinesejo v zavod! 7 do 10 letno dete je še popolnoma nerazvito, toliko gledé na um, kolikor na vedenje. Često sem videl, da je moralo vodstvo tega ali onega gluhonemega začasno zopet vrniti roditeljem, ker bi bil drugače prizadeval prevelikih opravil strežajem in učiteljem radi premalo izurjenih telesnih in dušnih močij; ker ni še znal skoro ne stati, ne hoditi, ne opravljati svojih najpotrebniših opravil.

V tem, ko začenja učitelj na ljudski šoli svoj pouk z razlaganjem in kakó naj uporablja učenec svojo že znano tvarino, mora učitelj gluhonemih sesti k zibeli gluhonemega gojenca in tam začeti še-le vzbujati sredstva, *glasove*, do katerih mu je narava odrekla svojo pomoč. To je trudapolno delo, katero je opravila pri otroku, ki sliši, nekaj mati, nekaj pa narava že davno. Po tem se ravna pa tudi namen gluhonemic, da vzgoje s pomočjo sposobnega osobja za življenje koristne in npravstvene ude človeški družbi.

5. *Je-li čisto govorna metoda najboljša ali ne?*

To vprašanje je rešil sloveči Köbrich takó-le: Dokazano je, da vpliva govor jako hasljivo na dušni in telesni razvitek gluhonemih; dognana resnica je tudi, da se po govorni metodi veliko več doseže in veliko hitreje napreduje v poučevanju, kaker po vsaki drugi učbi. S pisanjem in kretanjem se

dá sicer tudi nekaj doseči; toda toliko pisava, kaker kretanje nista praktiški sredstvi za javno življenje, in kar je hujše, kretanje je često pomanjkljiv izraz človeških mislij in želj, kaker je omenjeno že spredej. — V javnem življenju se terja, da zna vsakdo *živo-govoré* izraževati svoje misli, in za to je treba gluhoneme vsposobiti. Vender se nahajajo, sosebno častilci Abbé de l'Eppée-jeve šole, ki trdè, da čista govorna metoda ni prava za pouk gluhonemih, in zopet drugi mislijo, da se dajo poučevati po tej metodi le nekateri gluhonemi; taki so :

1. otroci, ki so govorili že pred svojim oglušanjem,
2. naglušci ali taki, ki slišijo še nekaj,
3. sosebno dobro nadarjeni gluhonemi, če tudi ne spadajo že pod 1. in 2.; in
4. nekako po sili se prištevajo tu sém tudi še taki otroci, za katere terjajo njih roditelji izrecno govorni pouk.

Celó mej najboljšimi pedagogi se nahajajo nekateri, ki so bolj za francosko (kretalno-pisalno) metodo, kaker pa za našo govorno. Sloveči Diesterweg n. pr. pravi, da je čista govorna metoda strašno trpinčenje nesrečnih gluhonemih, in to sosebno zató, ker ni dognano, je-li se dá kaj koristnega doseči po tej poti; «zaman izganjaš naravo iz človeka siloma, zopet se ti povrne» [«Naturam espellas furca, tamen usque recurret»], pravi stara prislovica. Tudi na tem dvojim jako, nadaljuje ta pedagog: «ali je možno, da si ohrani in obdrži gluhonemi govor, katerega si je v gluhonemici priučil, takó povoljno, da se ga lahko pôslužuje pozneje v javnem življenju!» Drugi nasprotniki govorne metode gredó pa še dalje nego Diesterweg, ker pravijo celó, da je že sama misel, da bi prišel gluhonemi kedaj do govora, nekaj protinaravnega, in pripravljati ga na to, da bi govoril, bilo bi le grdo trpinčenje, ki bi mu škodovalo na zdravju in življenju. Še to malo, kar bi se gojenec siloma priučil, bi ne imelo niti praktiske veljave, niti obstanka, zató bi bilo pa jako krivično, sklepajo dalje ti učenjaki: dragi, zlati šolski čas tratiti takó po nemarnem, ko bi se vender tem nesrečnim po drugi poti lože delila dušna hrana.

Ali je pa taka tožba proti govorni metodi tudi opravičena? Po mnenju premnogih mož nikaker ne, kajti take pritožbe izvirajo največ iz neke komotnosti onih učiteljev, ki se bojé težav govornega pouka in ki nimajo prave potrpežljivosti in resne volje.

Vodja Köbrich pravi, da gledé na protinaravna sredstva nikakor ni res, da bi govorna metoda nasprotovala naravnemu razvoju gluhonemih; kajti govorni pouk ne terja od učencev drugega, kaker da si vzbuja in gojé govorila, katera jim je venderle narava podelila v ta namen. Tudi protinaravnih, posilnih sredstev se ne terja k tej svrhi in ne poslučuje, ampak poučujejo se gluhonemi gojenci povsem naravno in govorila se jim vadijo brez vsake sile, kaker: oko, da se privadi razločevati razno nastavo ust in obraza, jezik, da se pravilno vpogiblje, glasotvorki, da ubere učenec kedar in kaker sam hoče; torej vse, da deluje prav takó, kaker pri človeku, ki sliši. Saj je pa tudi vsakemu človeku prirojen nagib, ki ga sili, da razodeva svoje potrebe z glasom. Takó naznanja tudi mutec veselje, jezo in žalost z različnimi glasovi, in ko bi ostal sam sebi zapuščen, vstvaril bi si tudi sam iz takih naravnih glasov nekak jezik, katerega bi pa razven njegovih najbližnjih, kaker so stariši in oni, ki ž njim občejujejo, nihče ne umel. Takó sili že narava sama človeka, da govori. Dr. A. Hartmann pripoveduje v svoji knjigi: «Taubstummheit und Taubstummenbildung» o neki gluhonemi deklici, ki se je zapirala vsak dan v sobo le zató, da se je izkričavala po svoji volji; takó je bilo potrebno, da si je vežbala ta gluhonema svoja govorila v delavnosti. Po duhu in telesu šibki gluhonemi in taki, ki živé v neugodnih razmerah, ki so zapuščeni, itd., se oglašajo redkeje in navadno le tedaj, ko jih primorajo k temu dušni vtisi.

Razvidi se iz tega, da govorna metoda ni nikakor protinaravno poučevanje, marveč da je povsem naravno, ki ne zahteva drugega, kaker da vzbuja in metodiški vzgojuje prav ona govorila in one nagone, katere je narava podelila gluhonemim. Ne da se sicer tajiti, da bi znal govorni pouk tudi škodljivo vplivati na zdravje in življenje gluhonemih, toda tak nasledek bi se pokazal možno le tedaj, ko bi učitelj ne razumel

svoje naloge. Ko bi se morala pa govorna metoda radi takega neopravičenega uzroka zavreči, potem bi morali izbaciti njeni nasprotniki iz šole dosledno tudi pisanje; kajti tudi ta predmet more škodovati mladini; lahko si pokvari vid, lahko dobi kak učenec grbo, če prav ne sedi. Če tudi ni popolnoma dokazano, da bi bila pljuča in jabelko gluhtonemih že po naravi slabše izrasla, kaker ista govorila slišočih otrok, in če tudi se ne dá trditi, da vpliva govorni pouk neovrgljivo blagodejno na gluhoneme, rečemo vendar lahko s prepričanjem, da je govorni pouk jako hasljiv ne le govorilom, ker je vežba v pravilnem dihanju, ampak tak pouk vpliva blagodejno še sosebno na vid in na ves telesni organizem, da pravilno deluje in se krepi. Ko bi ne bilo temu tako, bi se ne bilo izreklo toliko zdravnikov in mej temi najodličnejši strokovnjaki prav pohvalno za govorni pouk. Itard, sloveči zdravnik in veliki dobrotnik pariškemu zavodu gluhtonemih, piše na pr. «da so govorne vaje pravila zdravju (Massregeln der Gesundheitspolizei)»; ker uprav izgovarjanje glasov oživlja in krepi pljuča, po katerem prihaja zdravje in blagodejna moč v prsni in celi ostali organizem.

Nasprotniki govorne metode priznavajo sicer, *da izgovarjajo* gluhonemi, toda oni dostavljajo, da je to izgovarjanje takó slabo in takó prenapolnjeno nenaravnih glasov, da je težko umeti le nekatere besede in še te komaj. Obiskal je mej drugimi tudi ameriški duhovnik in bivši vseučiliški profesor Mr. G. C. Day gluhonemice na Pruskem v letih 1844. in 1867., da bi se prepričal o veljavi govorne metode. Njegovo poročilo se glasi takó-le: Po govorni metodi dosežejo samo najboljši učitelji, in pri velikem prizadevanju, nekaj malega. Najnadarjeniši učenci izgovarjajo nekaj sicer, vendar to takó slabo, da jih more le njihov učitelj, ki jim je vaje, umeti. Desetina vseh učencev ni popolnoma za nikak pouk po govorni metodi, $\frac{7}{10}$ jih izgovarja nekaj malega, pa jako slabo, in le $\frac{2}{10}$ vseh gojencev izgovarja povoljno. Kaj je pa tudi tako govorjenje vredno, saj je podobno več onemu iz govornega stroja, kaker pa človeškim glasovom. Slišati jih je, kaker bi cvilili, ali kričali; in če ob jednom tudi pomislimo, kakó jeden grbanči obraz, kakó se pači drugi, kakó težavno diha in vglasuje

tretji svoj mehaniški govor, tedaj sprevidimo, kakó neprijetno in težko je gluhoneme poslušati.

Na to sporočilo profesorja Daya odgovorimo, da so izgovarjali gluhonemi pred 44 in tudi še pred 20 leti res takó slabo. Uspehi govorne metode so bili tedaj, ko je ta profesor obiskoval pruske gluhonemice, res neznatni; toda temu je bilo uzrok deloma to, ker so se gluhonemi poučevali samo po 4 in najdalje po 6 let, deloma pa in sosebno to, ker je tedaj pomanjkovalo *sposobnih* učiteljev. Vrh tega so bile šole prenapolnjene z učenci, pri katerih se ni veliko gledalo na razliko o njih starosti, nadarjenosti, itd., sploh je bil tudi ves tedanji pouk več ali manj nepravilen in pomanjkovalo je popolnoma šolskih vodil toliko učitelju, kolikor učencem. Ona opazka pa, «da so bili uspehi $\frac{1}{10}$ prav slabi, $\frac{7}{10}$ skoraj slabi in «le $\frac{2}{10}$ zadostni» pové velikoveč, dà — nasprotna je temu, kar je hotel Day dokazati. S temi številkami je povedano namreč, da se je že tedaj *nekaj* doseglo po govorni metodi. Ves šolski čas ni bil torej izgubljen; in če ni razumel tujec govorjenja gluhonemih, ni bilo tudi nič nenaravnega. Tudi nam, ki slišimo, se često prigodi, da ne umemo koj prvikrat novega govornika, pridigarja na pr., ker mu nismo vajeni. Da pa ne velja več za sedanji čas Dayeva sodba, nam dokazuje Dr. Hartmann v omenjeni knjigi, ki pravi na strani 169.: «Ni pričakovati sicer, da bi gluhonemi gladko in naravnodoneče govorili, vendar izgovarja večina takó, da jo lahko vsakedo razume, ki sliši. Jaz sem se razgovarjal z gluhonemimi višjih razredov o marsičem (kar jim je bilo že znano, to se ume) in umeval sem jih dovolj tudi sam brez vsakega posredovanja, to je, ne da bi bil popred že pripravljen jaz in učenci na tak pogovor». Večkrat sem obiskal tudi v društvu s tujimi ameriški veščaki sosebno nemške zavode gluhonemih. Ti so se izrekli vse krati jako pohvalno o napredku gluhonemih in sosebno o njih govorjenju. Trdili so, da niso slišali nobenega toliko neprijetnega glasu in tudi nobenega stavka, da bi ga ne bili dovolj umeli. Trdil mi je tudi prijatelj nekdanj, ko sva se vračala ravno iz takega zavoda, da je umel učenca prav takó dobro, kaker izpraševajoči učitelj sam, če prav ni slišal govoriti poprej še nikdar nobenega gluhonemega».

Boljši ali slabši izgovor gluhtonemih zavisi tudi od tega, kakó in koliko časa so se vadili v jeziku. Res je tudi, da se je trosilo in da se še vedno troši veliko denarja, truda in zlatega časa za pouk gluhtonemih in premnogokrat tudi žalibog zaman; slednje se zgodi sosebnó tedaj, ko se je porabilo premalo časa za govorne vaje, če so bili učenci slabo nadarjeni ali telesno slabotni, če jim je po izšolanju mej takimi ljudmi živeti, ki jim ni mar, da bi se ž njimi pogovarjali; potem ni čuda, če pozabijo s časom vse, kar so se bili v šoli naučili. Možno, da jim ostane v spominu še nekaj govora, ki ga potem navadno mešajo, ko svoje misli večidel le kretaje ali pismeno razodevajo. Govor jim je v javnem življenju — še le peto kolo, ki jim ne koristi ničesar, če se ga ne poslužujejo. Ali bi ne bilo torej najbolje, da bi se opustila govorna metoda v šoli? Ta predlog je bil odklonjen že tedaj, ko se je doseglo po govorni metodi še veliko manj, kakor sedaj.

V letnem poročilu kamberske gluhtonemice na Nasavskem se bere v statistiki za leto 1864., da se je poučevalo redno 177 gluhtonemih izmej 381. Od teh, da jih je samo govorilo in sicer: dobro 33, zadostno 23. Kretalo da jih je 86, in zopet samo kretalo jih je 17, 18 pa večidel kretalo in tudi govorilo. Dr. Hartmann pravi: «Dandanašnji se lahko reče, da izgovarja $\frac{1}{3}$ izšolanih gluhtonemih takó, da jih vsakdo lahko ume, $\frac{1}{3}$ takó, da jih umejo le tisti, ki ž njimi občujejo, kaker so učitelji, stariši in bližnji iz njihove okolice, tujec pa, da bi jih težje umel; in poslednja $\frac{1}{3}$ govori takó, da je nihče ne ume. Taki kretajo potem navadno v javnem življenju in pozabijo s časom popolnoma na govor. Kaker se pa poučujejo po zavodih delj ali manj časa, in kaker jih je več ali manj pod jednim učiteljem, prav tak je tudi njihov napredek glédé na jezik, kaker na druge predmete».

Dalje hočejo naši nasprotniki, da se potrahi z govornim poukom preveč časa, da torej učenci preveliko zamudé in sosebnó še s tem, ker jih je treba pred vsem še-le pripravljati silno dolgo s pustimi in mehaniškimi začetnimi vajami na pravi pouk.

Na to pritožbo odgovorimo kratko, da se gojenci reš pred vsem pripravljajo na govorni pouk, toda ti nasprotniki so spregledali: 1. da taka izguba ali potrata časa ni takó velika, kakor se njim zdi; kajti prvenci pridejo že po treh tednih do prvih pojmov, in pozneje se vadijo le s takimi izreki, ki kaj pomenijo. 2. Nasprotniki pa tudi niso pomislili, da gre poučevanje z živo besedo, in sosebno potem, ko so se privadili učenci učitelju od ust brati, veliko hitreje izpod rok, kaker pa z dolgočasnim pisanjem. Vse, kar se je zamudilo mej začetnimi vajami, dohiti se potem veliko urniše z govorjenjem in kar je važniše, veliko boljše in gotovejše. 3. Je pomisliti, da ni samo dušni razvoj gluhonemih *glavni namen* govorne metode, ampak tudi in osobito njih praktiška sposobnost za javno življenje. Kakó naj bi se pa gibali mej svetom pozneje, ko izstopijo iz šole, ker se tu *vedno* govori in *samo* govori, če se niso v šoli že pripravljali na govorjenje?

Iz vsega tega se razvidi, zakaj so se potegovali vsi prvaki mej učitelji gluhonemih vedno in mej najtežavnišimi zaprekami le za čist govorni pouk, popustivši vsakakeršno drugo metodo, in pa zakaj se širi govorna metoda leto za letom v vedno več gluhonemicah ne le po Nemškem, kjer jo je iznašel pred sto leti slavni Heinicke in prvič vpeljal v svojem zavodu v Lipsku, ampak tudi po Avstriji, Italiji, Ameriki in celó na Francoskem, kjer so nekđaj takó goreče zagovarjali svojo domačo, po slavnem prvaku de l'Éppéju iznajdeno in leta 1779. v Parizu vpeljano kretalno-pisalno metodo,

Mejnarodni shod gluhonemskih učiteljev v Parizu (1878.) se je potem, ko je vsestransko in dobro pretehtal razne metode, jednoglasno izrekel za govorni pouk s temi besedami: «Kretanje naj se obdrži kot začetni pripomoček in le toliko časa, dokler se ne moreta učitelj in novinec mej seboj drugače sporazumevati, potem pa naj izpade popolnoma, ter naj se le z živo besedo poučuje. Kajti dognana resnica je, da ima (artikulovalna) govorna metoda veliko prednost pred kretalno». V enakem smislu sta se izrekla tudi milanski in bruseljski mejnarodni shod (1880. in 1883.): «Govorna metoda (*méthode orale pure*) ima *kot* sredstvo za pouk in odgojo

gluhonemih veliko prednost pred kretalno». Brati je tudi v časopisu (*American Annals of the Deaf and Dumb* 1882.), da je govorna metoda vpeljana že v 191 zavodih izmej vseh 364., kolikor jih je po celem svetu, in da je 15 gluhonemie ravno na prehodu k govornemu pouku.

Vidi se torej, da ni več daleč čas, ko bo vsakdo prepričan, da je govorna metoda jedino prava in jedino praktiška, torej najboljša za pouk gluhonemih.

TRETJI DEL.

O govorni metodi.

§. 6. Teoretiški pouk.

1. Kaj je bistvo govorne metode?

Bistvo govorne metode je v tem, da učiš gluhonemega nastavljaati govorila prav takó, kaker je nastavlja negluhi človek, ko govori (t. j. ko posamično izgovarja glasove in njih zvezo v zloge, besede in stavke).

Ker se pa vsak glas uravnava vedno po neovrgljivih zakonih akustike, potrebna je za isti glas tudi vedno ista nastava govoril. Na tej podstavi predstavlja ali predočuje učitelj svojim gojencem vedno isto nastavo za dotični glas, katero si gluhonemi ogleda na tanko, in če potrebno, tudi otiplje, da jo potem posname. Ko vleče pljučni izdih po takó nastavljenih govorilih, prouzroči šumenje ali pa glas, ki je več ali manj jednak glasu, ki ga je izrekel učitelj. Pri neglušcu ima uho nadzorstvo nad raznimi glasovi, gluhonemi pa ni sposoben, da bi razsojeval sam, ali izreče glas prav ali ne; zato je treba učitelju gluhonemih vedeti posebno uredbo ali mehanizem proizvoda vsakega glasu, da bode znal toliko pravilno predstavljaati glasove posamično, kaker tudi v zvezi medsebojno.

2. Kako pa razume gluhonemi glas, ker ga ne sliši?

Z *vidom* pa *tipom* pride glušec do spoznanja glasú. On vidi in čuti znamenja, katera so vedno v zvezi z donečim glasom; ta so:

1. izdih, ko gre iz pljuč,
2. vstajenje in upadanje prs,

3. potres jabelka in drugih govoril,

4. nastavo govoril, katera je prav tako različna, kaker glasovi, in

5. vtis posamičnih, kaker mnogih v govoru združenih glasov, katere izraža govoreči človek na obrazu.

1. in 2. znamenje mu kaže dihanje, ki se znamuje z odprtim glasem «*h*» katerega tiho slišimo, ko sapo lahko izdihamo.

Iz potresa na jabelku loči samoglasnike od soglasnikov, katerih razliko spoznava zopet po nastavi govoril. Takó more spoznati gluhonemi zaporedoma vse prvine ali elemente govora; in ko je dovolj vežban v «*branju od ust*», zadoščuje mu jedini vid, da spozna in bere z ust negluhega človeka ne samo pojedine glasove, temuč tudi njih zvezo v besede in stavke. Gluhemu je vse jedno ali neglušec govori glasno nasproti njemu ali pa tiho, glavna reč je, da *vidi* gluhonemi nastavo govoril. Razume se, da je treba prikladne svetlobe, da ni prevelike daljave mej učiteljem in gluhonemim itd., v temi pa je tako branje nemožno.

Gledé na modulacijo glasov je tudi opomniti, da ne more gluhonemi ločiti mej visokim in nizkim, hripavim in gladkim, mej trdim in mehkim glasom, ker to spada k glasu, katerega on ne sliši; na obrazu jedino bere znamenja, ki mu razodevajo «*barvo*» govorjenja.

3. *Ali se dá gluhonemi izuriti, da bi govoril?*

Mnogo jih je, ki mislijo, da glušec ne more govoriti. Zavodi gluhonemih (mej njimi tudi naš goriški) pa nam dajejo živo spričevalo, da mutec izgovarja lahko, če ima le zdrava govorila. Razvidi se to tudi, ako pomislimo, da ima gluhonemi kaker slišéči človek vse organe, ki so govorjenju potrebni in tudi sposobnost uporabljati usta, jezik, v obče vsa govorila, prav takó, kaker navadni na sluhu zdrav otrok. (Glej stran 162.) Gluhonemi izraža navadno skoro vedno že sam ob sebi vsled nekekega nagiba (Glej stran 168.) razne glasove; lahko si svoj glas opazuje tudi tipom na jabelku, prsih, bradi in temenu; vsled tega je možno tudi učiti ga, da spozna, kakó je treba nastavlјati govorila za razne glasove. On rabi svoja

govorila lahko tudi svojevoljno. (Glej stran 169.) Po duhu je nadarjen jednako, kaker drugi ljudje (Glej stran 161); vsled tega more misliti ter razodevati svoje misli drugim kaker polnočutni ljudje.

Po vsem tem je torej gluhonemi govorjenja sposoben in zmožen.

4. Kakó daleč more gluhonemi napredovati v govorjenju?

Kaker je iz prejšnjega razvidno, je možno, da se gluhonemi nauči govora. Kakó daleč pa more v tem napredovati, je zavisno od raznih okolnostij. Pri tem nam ni poštovati naglušcev, ki še nekoliko slišijo in ki so znali govoriti že poprej, nego so oglušeli; prav takó tudi takih ne, ki imajo pokvarjena govora, marveč nam je računati samo s takimi, ki so bili rojeni gluhi, ali ki so izgubili ves sluh prej, nego so znali govoriti.

Od govoril in od dušnih zmožnostij je zavisno, kakó daleč se dá priti z glušci v govoru. Zavisno je od tega, kakó in ali bodo gluhonemi po pouku dovolj visoko in močno izgovarjali glasove ter je v stavke vezali s pravim, naravnim in razumljivim glasom; ali bodo dovolj čisto povdarjali samoglasnike, sploh, da bi vse razodevali, kar govorjenje boljša in je dela prijetno.

Žal, da ni učitelju vselej možno doseči vsega, česar želi, kajti uspeh pouka zavisi tudi često od raznih družinskih razmer in okolnostij, v katerih biva gojenec, od njegovega telesnega razvitja, zdravja itd. V tem, ko napreduje jako lepo gluhonemski otrok, ki se je pripravljal že v svoji rojstni hiši na gluhonemsko šolo, zaostaja daleč za drugimi pri enakih dušnih zmožnostih otrok, ki je živel do šole popolnoma zanemarjen.

Monotonije ali jednoličnega izgovarjanja ne odpraviš lahko pri gluhonemih, ker je v to sluh neohodno potreben. Gluhonemi se nauči govoriti, on izgovarja tudi razumljivo; nikdar pa ne *povdarja* dobro svojega govorjenja. Sezati po gluhonememu čez meje njegovih zmožnostij, bi pomenilo toliko, kolikor trpinčiti ga, ne da bi se naposled dosegel poseben namen.

6. Kake lastnosti naj ima gluhonemi, da zadosti šolskim terjatom po govorni metodi?

Mejnarodni shod učiteljev gluhonemih v Parizu leta 1878. je kaj dobro pretresoval razne metode pouka gluhonemih. Naposled se je izrekel, da ima govorna metoda veliko prednost pred kretalno, da je kretanje pri pouku gluhonemih obdržati le začetkom kot naravni pripomoček mejsobnega porazumenja mej učiteljem in učencem, ki se pa odstrani hitro, ko začenja gojenec z jezikom izraževati svoje misli. Prav takó je odločil tudi mejnarodni shod enakih učiteljev v Milanu leta 1880.

To uči tudi zdrava pamet in vsakdo lahko sprevidi, kaker je dokazano pod 5. na strani 166., da je govorna metoda za nadarjene gluhoneme najboljša, dà je jedina, ki razvije gluhonemega telesno in dušno ter ga uvede v javno življenje, kjer se lahko udeleži vseh dobrot omike in prosvete, ki jih vživa polnočutni človek. Radi takih sposobnostij se je poučevalo po govorni metodi že do leta 1882. v 191 gluhonemicalh mej vsemi 364 zavodi za gluhoneme; toliko jih je po statističkem dopisu v «Amerikan Annals of the Deaf and Dumb» po vsem svetu. V goriškem zavodu je bila postavno uvedena leta 1886., potem, ko se je počenjalo poučevati že nekaj let poprej po tej metodi.

Da pa pouk obrodi sad, kakeršen se obeta; to je, da stopi gojenec iz gluhonemice mej svet dovolj izobražen po telesu in po duhu ter zmožen prosto gibati se mej polnočutnimi sodržavljeni, je potrebno, da ima gluhonemi nekatere lasnosti, brez katerih bi se ne mogel pridoma udeležiti tega nauka.

Pred vsem se zahteva zdravje, sosebno gledé očij, govoril in dušnih zmožnostij. Pregledati je torej vsakega gojenca takoj, ko stopi v zavod, je-li dovolj trdnega zdravja, nima-li kake hibe na govorilih, ali ni bedast itd. Bedasti glušec ni za pouk. Ako ima novinec kak organ pokvarjen, razume se razun ušesa, udeleži se lahko govornega pouka, samo težje in slabše bo govoril, popolnoma nem pa ne ostane; pomagal si bode z branjem na usta in s pisavo, ter se takó kolikor toliko izobraževal sebi in drugim na korist.

Gluhonemi otroci, ki se kažejo šibkih dušnih močij, so tudi za šolo, in to tem več, ker so pouka veliko potrebnejši, kaker nadarjeni. Poučujejo naj se po močeh in sredstvih, ki so zavodu na razpolago. Najbolje bi bilo, poučevati take glušce popolnoma ločene od drugih; če pa to ni možno (radi stroškov ali kakega drugega zadržka), poučujejo naj se v posebnih urah in sicer po načinu, ki se pokaže za take učence najprimerniši. Rabi naj se že kretalna, pisalna ali govorna metoda, namen se je dosegel, če so prišli taki kasnoumni gojenci vsaj do tega, da znajo zapisati svoje ime, pokazati nekatere reči in in naznaniti svoje potrebe ter da imajo glavniše pojme o sveti veri; in to gledé na njih dušne zmožnosti. Vzgojujejo naj se pa taki kasnoumni gluhonemi tudi zató, ker se često na prvi pogled samo zdi, da so komaj za šolo. Toda s časom in vstrajnimi vajami se jim zbudé dušne zmožnosti in razkrijejo kot take normalno nadarjenih otrok. O tem se je zabeležil že mnogokak vzgled — in končno je namen gluhonemic, da se vsprejemajo in vzgojujejo vsi gluhonemi, izvzemši bedaste, torej tudi taki, ki so količkaj pouka zmožni.

7. Katere lastnosti naj imá učitelj gluhonemih?

Gluhoneme učiti ni lahko in vzgajati jih po govorni metodi je naloga, ki pripada najtežavnim službam; Lamartine se je izrazil¹⁾: «podelitev daru jezika takim, katerim je narava odrekla sredstvo do govorjenja, je delo malo ne božje vse-mogočnosti».

Da bode učitelj gluhonemih zmagoval vse težave ter uspešno poučeval, mora biti pred vsem trdnega zdravja. Sosebno kreпка pljuča mora imeti, kaker tudi vsa govorila zdrava in normalno vstvarjena. Njegov izgovor naj bo čist, gladek, lahkorazumljiv in razločen; ne pa prehiter, jecljav ali kakersibodi nedostaten. Zató se mu ne sme nedostajati sosebno sprednjih zob; oster vid pa tanek sluh sta mu tudi neobhodno potrebna. Brada je bila nekdam prepovedana kot škodljiva in ovirajoča branje od ust. Ker pa nosi zdaj skoraj vsakdo brado in ker se gluhonemi urijo za javno življenje, poka-

¹⁾ H. E. Stötzner, „Samuel Heinicke, Leipzig 1870.

zalo se je neobhodno potrebno, da se učenci privadijo na brado že v zavodu. Jedino učitelj prvega razreda naj bi bil obrit ali nosil naj bi jako na kratko postrizeno brado in brke, da mu bodo prvenci videli dovolj razločevati govora in one dele, ki razodevajo notranjost obraza in dušne občutke. Dobro je tudi, da učitelj s svojo osebo imponuje učencem, sosebno naj se odlikuje s svojo vsestransko izobraženostjo in omiko. Razun tega, kar se terja za ljudsko šolo, je potrebno, da vé učitelj gluhonemih še posebe:

1. da je mojster v pravilnem predstavljanju ali proizvajanju posameznih glasov, ker se gluhonemi poučujejo malo ne vedno le s predstavljanjem;

2. da mu je iz akustike, glasoslovja, o govorilih in njih delovanju vse popolnoma znano, kar se opira na izgovor, kakó se nastavljajo govora za razne glasove, kakó se dajo odstraniti v tem pogledu storjene napake. Temeljito in teoretiški se na to stran izuri in izobrazí, ako pridno prebira zlasti zgorej navedene knjige, praktiski pa, ako se vadi z zrcalom sam na sebi in na učencih, — če je sploh neutrudljiv delavec v svojem vinogradu gluhonemih sadik;

3. da pokaže v naravnem artikulovanju tako spretnost, da mu gojenci brez vsake težave berejo vsak pregib in občutek z ust in z obraza;

4. da je potrpežljivega značaja, zlasti da postopa in napreduje vstrajno in dosledno proti svojemu smotru, na lepo in ljubeznjivo da ravna s svojimi nesrečnimi gojenci. Lepo ravnanje obrodi sicer povsod in vedno najboljši sad. Pri tem pouku plašnih otrok pa, kaker so zvečine gluhoneme deklice, je potrpežljivost, sklenjena z ljubeznivostjo, toliko potrebniša, kolikor bi osorni obraz učiteljev vplival jako škodljivo na ves pouk in še sosebno na čistost izgovarjanja. Z naravnim glasom izgovarjajo učenci navadno samo tedaj, ko jim jasni obraz učitelja razodeva in vzbuja pogum in veselje.

V obče bi utegnili kaj lahko meniti, da so za poučevanje gluhonemih sposobne navadne učiteljske moči; kajti stopinje, do katerih se pospnejo gluhonemi v najugodnišem slučaju, so razmerno vender-le nizke; torej bi v to po površnem

mišljenju tudi učitelji ne potrebovali posebnih lastnostij. To pa ni takó. Gluhonemska učiteljska moč se mora natanko zavedati zlasti duševnega življenja; bolj kot pesnik mora opazovati duševno gibanje gojenca; kaker dušeslovni teoretik, ki kroji predstave, pojme in misli človeške, jednako mora gluhonemski učitelj natanko zavedati se, kakó bo vodil gluhonemega ubožčeka od elementarskih predstav, pojmov in mislij, do večjih sestav govora. Misliti mu je, ko dojde vežbanje v mišljenju gojen-
cev, kakó jim razdeli vsako preprosto misel v še preprostejše prvine ali sestavine. K vsemu temu se mora pridružiti k pridobljenemu teoretiškemu nauku še posebna duševna gibčnost in poseben dar, da takoj pride stvari do korenine ter jo zna umevno in zanimivo razložiti in podati učencem.

Zató trdimo, da gluhonemska šola zahteva bolj nadarjenih učiteljskih močij, nego navadne šole za zdrave učence, in jako bi zagrešili oskrbniki gluhonemic, ki bi ne odbirali, učiteljev na podstavi takih izrednih potreb in zahtev.

ČETRTI DEL.

O glasovih.

§. VII. O bistvu, nastanku in razdelitvi glasov.

1. Človeški glasovi.

Najenostavniši deli našega govora, katere moremo še razločevati z ušesom, so *glasovi*. Akustiški smatramo te prvine za jednovite učinke izdiha in govoril, katere vsprejemljemo z ušesom. Da napravimo *glas*, je troje potrebno :

1. pljučni izdih, 2. zaviranje tega izdiha, ki prouzročuje glas ali zvok, in 3. glasnjača za resonancijo.

a. O pljučnem izdihu :

Ko dihamo, vlečemo enakomerno sapo v pljuča in jo prav tako izpuščamo iz pljuč. Ko pa govorimo, zajmemo nakrat več sape, katero potem po večjih ali manjših pretrganih oddihljajih pehamo iz pljuč, kaker namreč govor to zahteva, t. j. krepost ali intenzivnost posamičnih govornih delov. Pravilno govoriti nam je možno le z dihanjem *iz pljuč*, ne pa v pljuča; ker bi govorila v poslednjem slučaju ali položaju izpremenila svoja stališča in glas bi bil potem hripav. Da je za gluhonemega, kateri ne sli i svojega glasú. jako težko zadeti pravo, naj si bode že gledé na jakost izdiha, da glasotvorki prav ubere, kaker tudi gledé na govorila, da je nastavi prav takó, kaker zahteva mehanizem posamičnih glasov, je pač lahko umevno. Od tod torej izvirajo oni težki, neumljivi, hripavi glasovi mnogih gluhonemih.

b. O zaviranju izdiha :

Da bode izdih glasen, treba ga je pognati po govornih ožinah; takó po jabelku skozi glasilko mej tesno napeti

glasotvorki, po ustih pa mej jezik in nebo, mej zobé in ustnice. Godi se tú enako, kaker s sapo v piščalki. Čim močnejše ali šibkejše je tako zaviranje, tem jačji ali šibkeji je tudi glas. Bolj ko sta glasotvorki napeti, tem hitreje se treseti, tem višji je tudi glas. Jakost glasú zavisi torej od jakosti tresenja glasotvork, njegova višina pa od hitrosti tresov, t. j. od števila tresov. Vsled zaviranega izdiha v jabelku dobimo donečo sapo ali glas (*samoglasnike*), vsled zaviranja izdiha po ustni duplini pa šumenje (*soglasnike*) in vsled obojega zaviranja v jabelku in ustih pa doneče šumevce (*poluglasnike*).

Pri gluhonemih je paziti sosebnó začetkom na to, da nastavljajo govorila za razne glasove pravilno in da se urijo dobro v tem; ker samo tedaj bodo govorili umljivo in naravno, ako bodo gotovi in spretni v izgovoru posamičnih glasov.

c. O glasnjači in resonanciji:

Pljučni izdih, kateri dohaja po jabelku kot glas v nosno ali ústno duplino, dobiva po teh prostorih poseben značaj, kateri imenujemo *barvenost* glasov. Vpliv onih prostorov na jakost in barvenost glasov je pa *resonancija*.

Prostori za resonancijo so naslednji; jabelko po svoji znotranji votlini in sosebnó oba takó imenovana morgagni-jeva kota, žrelo, ustna duplina za zobmi in pred njimi in nekterikrat tudi nosna duplina. Ni še dovolj, da gluhonemi samo pravilno diha in ubere glasotvorki kakršibodi, marveč je treba vsa govorila takó uravnati, kaker terjajo lastnosti raznih glasov; potem bo donela ali zvenela prodirajoča sapa ali glas pravilno.

Vsaktero pregibanje in premikanje govoril, katero proizvajamo svojevoljno z namenom, da bi izgovorili glas, imenuje se *nastava* ali *artikulacija*. Raznovrstnost glasov zavisi od različne nastave govoril. Negluhi človek se izuri v artikulaciji sam po sebi; kajti on sliši govoriti okolu sebe ljudi in začne posnemati njih glasove, in to posnemanje je popolniše od dne do dne. Tako si prisvoji jezik ali govor normalno nadarjen otrok. Gluhonemi pa se mora učiti vse to na po-

seben način. Na *svojevoljno izgovarjanje* glasov in besed se naslanja ves pouk po govorni metodi.

Pri vsakem glasu je paziti na *nastavo, držanje* in *razpust* govoril, kar se vjema z začetkom, donenjem in nehanjem glasú. Nastava in glas si sledita enako, kaker uzrok in posledica.

Ako boljše opazujemo, spoznamo, da niso pojedini glasovi že prave govorne prvine (elementi), marveč posamične nastave govornih organov so prvotne snovi človeškega govorjenja.

Sapa, ki prihaja v ustno ali nosno duplino, ali doni ali je tiha. Zatorej razdeljujemo že od nekedaj vse glasove našega govorjenja v dve glavni vrsti: v *samoglasnike* in *so-glasnike*.

Ako glasove takó razdeljujemo, tedaj gledamo veliko več na njih uporabo za govorjenje, kot pa na to, kako postajajo, in na bistvo. Samoglasniki so jedra, okoli katerih se zbirajo soglasniki in na katera se naslanja naravno tudi naglas. Soglasniki pa se pridružujejo in strinjajo tesno s samoglasniki ter samo s pomočjo teh se različno ojačujejo in glasé.

2. Razdelitev glasov.

a. Samoglasniki.

Samoglasnike tvorijo: pljuča, jabelko, jezik in ustnice. Svoj glas pa spreminjajo prav takó, kaker se različno nastavlja ustna duplina. Godi se to enako, kaker z glasom godala, kateremu bi se nastavljena cev razširila, podajšala ali skrajšala.

Sloveči jezikoslovec Sievers znači samoglasnike kot skupino jasno donečih glasov, ki se proizvajajo z odprtimi usti in hrbtno nastavljenim jezikom¹⁾.

Pogoje, po katerih nastajajo samoglasniki, spoznavamo nekaj iz praktiskega poučevanja in svojega opazovanja, nekaj pa, in to gotovejše, iz takih jezikoslovnih knjig, ki jemljejo na pomoč fizijologijo govornih organov. Fizijologija obdeluje človeško govorjenje v tem poglavju racijonalno in sistematiški.

¹⁾ Sievers, Grundzüge der Phontik. 3. Aufl. Leipzig 1885. str. 75).

Spoznati nam je torej govorila, kakó so nastavljena za vsak samoglasnik posebe, a ob enem se nam je prepričati teoretiški, je-li smo na pravi poti.

Hoteč razvrstiti samoglasnike, določimo si neko normalno nastavo govoril kot merilo in po tej razsojujemo vsaktero drugo, od te različno. Kot tako merilo je najprimerniši mirni položaj govoril (Indifferenzlage). Pri naravnem in mirnem dihanju so, ali takó rekoč počivajo govorila v takem položaju, in imajo ob enem tudi blizu popolnoma nastavo za samoglasnik *a*, kateri velja za osnovo ali temelj jezikoslovcem, iz katerega izvajajo vse druge samoglasnike. Ako namreč

1. nategujemo, ožimo in okrožujemo primerno ustnice, jezik pa potegujemo nazaj proti mehkemu nebu in jadru; ali

2. ustno odprtino na desno in levo raztegujemo, jezik pa nategujemo in potiskamo naprej ter ga privzdigujemo proti trdemu nebu, dobimo dve vrsti govornih položajev za samoglasnike:

I. vrsta: **a — o — u**,

II. vrsta: **a — e — i**.

Za I. vrsto torej, t. j. za globoke samoglasnike daljšamo in okrožujemo ustnice, jezik pa se primerno krči; za II. vrsto, ali za visoke samoglasnike pa dajemo ustni odprtini, obliko špranje, odmikajoč ustna kota od sredine in privzdigajoč hrbtno stran jezika proti trdemu nebu.

Razun teh peterih, razločujejo jezikoslovci še mnogo drugih samoglasnikov. Taki nastanejo kot prehodnje ali premembne stopinje mej imenovanimi, ali pa se zjedinjajo in vlivajo iz dveh v enega, kaker **ü, ö, ä**. Za pouk sloveških gluhonemih otrok pa zadoščuje za prvo silo petero poglavitnih. Te pa jim je izgovarjati čisto in razločno. Ali ker bodo morali gluhonemi sčasoma ne le svojim učiteljem ali drugim olikanim, ki govoré pismeno slovensščino, temuč tudi drugim preprostim z ust brati in ž njimi se sporazumljati, zato je potrebno, da se učé potem vse bistvene samoglasnike naše slovensčine. Tak je najprej stari poluglasnik, za katerega, žal, naša abeceda nima črke, ki se pa v jezikoslovnih delih primerno piše z *e*, pes, ves, kes, dež itd. Prav tako bistven in za razumljivost jezika potreben je razloček mej takozvanim jatom

(ě ali bolje ê) in ozkim é in širokim e: pēta maša (gesungene Messe), péta maša (die fünfte Messe) ter mej dvojnimi ozkimi ô ô in širokim o: kôsa (der Amsel), kôsa (= kosá, des Stückes), kosa (die Sense).

Videti bo treba gluhonememu naposled tudi, da naš narod kratke i, u, ê in ô navadno nepopolno izraža, kar jezikoslovci pišejo z i, ù, è, ò: nit, niti (Faden), kùp, kupa (Haufen) svèt, svêta (Rath), nòcój iz nòč. Bistven je za našo slovenščino celó razloček mej potisnjenim in potegnjenim naglasom, n. pr.: da'n (Tag), da'n (gegeben); la's (Haar), la's (der Haare); mó'ž (Mann), mó'ž (der Männer). Ta razloček je tudi gluhonemi zmožen vsaj toliko zadeti, da samoglasnike z zategnjenim naglasom nekoliko bolj dolgo izrekuje, kaker one s potisnjenim. Da bi se pa učitelj dovolj oziral na samoglasnike, in da bi je vedel bolje predočevati, skušal sem je pojasniti tudi s podobami, čeprav ne marajo nekateri učitelji gluhonemih takih pojasnil.

b. *Soglasniki.*

Soglasnike imenujemo tiste glasove, ki sami za se ne delajo zlogov. Te glasove delimo v razne vrste po različnih zadržkih, ki jih ima premagati pljučni izdih na svojem potu skozi usta.

Ako so usta odprta, kaker pri samoglasnikih, ter le jezik dela napotje, nastanejo odprtoutstni jezičniki: *r*, *l*, *lj*, in sicer *r*, ako gre izdih v sredi čez sprednji konec jezika; *l*, ako gre sapa ob straneh; ako so usta odprta, kaker za *i*, dobimo *lj*, ako so usta odprta, kaker za *u*, dobimo trdi *l*, ki se pri nas navadno spreminja v kratek *w* (*u*).

Ako so usta zaprta ter gre izdih skozi nos, dobimo nosnike: *m*, *n*, *nj*, in *n* (pred *g*, *k*, *h*).

Ako so usta rahlo priprta, da more sapa skozi ter zapor tako rekoč prepiše, nastanejo prepišniki: *w*, *v*, *f*, *z*, *s*, *ž*, *j*, *h*. Ako je zapor trden ter nastanejo glasovi, ko se usta odpró in zapró, imenujemo te soglasnike zapornike, ki so: *b*, *p*, *d*, *t*, (*dj*, *tj*, *gj*, *kj*) *g*, *k*.

Zapor, bodisi rahel, bodisi trden, pa se nareja na raznih mestih in po tem se delé soglasniki zopet v razne vrste. Zapor more biti zunaj ali znotraj v ustih.

Ako se usta zapró z ustnicami, dobimo ustničnike: *m*, *b*, *p*, *w*;

ako se zapró s spodnjo ustnico in gorenjimi zobmi, zobna ustničnika: *v*, *f*.

To so zunanjiki, vsi ostali so znotranjiki.

Ako se zapró usta z zobmi in jezikom, dobimo zobnike: *n*, *z*, *s*, *d*, *t*, *c*, *č*;

ako z jezikom in sprednjim nebom, nebnike: *nj*, *ž*, *š*, (*dj*, *tj*, *gj*, *kj*) *j*;

ako z jezikom in odzadnjim nebom, goltnike: goltni *n*, *h*, *g*, *k*.

Naposled se more na vsakem omenjenih mest sapa ali krepko ali na lahko poriniti skozi ustni zapor, tako dobimo trde in mehke soglasnike; trdi so: *f*, *p*, *s*, *š*, *t*, (*tj*), (*kj*), *h*, *k*, (*kj*);

mehki: *w*, *b*, *v*, *z*, *d*, *ž*, (*gj*), (*dj*), *g*.

Pri poslednih se sliši navadno, ako glasno govorimo, nekako zvenenje v grlu, zato jih imenujemo tudi zveneče; pri trdih tega zvenenja ni, zato jih imenujemo šepetavce. Pri jezičnikih in nosnikih vsaj v našem jeziku ni razlike.

Črki *c* in *č* rabimo za *ts* in *tš*, sta torej le jednotni znamenji dvojnih soglasnikov. V drugem primeru imamo le jedno znamenje za dva razna glasova. V naši slovenščini imamo namreč dvojni *v*, pred samoglasniki navadno ustnično-zobni: *vi*, *vas*, *voda*; pred soglasniki in na koncu zlogov pa čisto ustnični (bilabialni), ki ga pišejo jezikoslovci z *w*: *wčera*j, *praw*, *prawda*. itd. Kot *w* se izgovarja tudi stari trdi *l* na koncu zlogov in pred starim nedoločnim glasnikom: *bil*, *bel*, *bal*, *tkalec*, itd. Nekedanji samoglasnik *l* pa se vsaj v dolgih zlogih spoji s prejšnjim samoglasnikom v pravi *diftong* (dvosamoglasnik) *ou*; dolg, poln, itd. govori slovenski narod v svoji odločni večini: *doug*, *poun*. Tudi za goltni *n* nimamo posebne črke; pa je tudi ni treba, ker to pri nas ni samostojen glasnik, temuč le nekoliko različna izreka navadnega *n* ali *m*, ako stoji pred *k*, *g*, *h*, kaker se nasproti tudi *t* in *d* pred *n* in *l* nekoliko drugače izgovarja, kaker pred samoglasniki. V nemških knjigah se omenja tudi neki posebni *r* (uvulare *r*),

ki se kot napaka izreke sliši tudi po naših krajih, sosebno na Koroškem; učiti ga nimamo, pač pa potrpeti ž njim, ako ga otrok lažje izgovori od pravega navadnega *r*.

§. VIII. O človeškem glasilu.

1. Popis človeškega glasila. (Glej sliko 1.)

Človeško glasilo je sestavljeno iz treh različnih delov, katerih vsak ima svoje opravilo. Ti so: *oddušje* (Respirations-apparat), *jabelko* (larynx, Kehlkopt) in *ustna ter nosna duplina* (Ansatzrohr-Mund-Nasen-Rachenhöhle).

a. Oddušje.

Dihala, pljuča (Sl. 1, k) imajo nalogo, sapo vsprejemati po dušniku (Sl. 1. j, j¹, j²) in jo izdihovati. Ta sapa, ki uhaja iz pljuč, se obdeluje po govorilih v razne glasove, besede in stavke. Pljučni zrak nima sam ob sebi še nikakeršnega glasú; ko pa prehaja po jabelku skozi ustno in nosno duplino, stisne se lahko v tesne ožine govoril, na nje suva in ob nje se drga in s tem stresa govorila, oziroma sam postane tresoč; tresejo se glasotvorke in konec jezika pri izgovoru *r*, *n*. pr.: zobje, nebo in druga govorila pa se ne tresejo, ampak spravijo zrak v tres. Na to se naslanja sposobnost, da govorimo.

b. Jabelko.

Spredaj na vratu prehaja sapnikova cev v jabelko, navadno «Adamovo jabelko» ali krhelj imenovano. (Sl.: 2.-7.) Ono je sestavljeno iz devet hrustancev, ki okrožujejo in zapirajo neko duplino; ta se odpira za jezikovim korenem v žrelo ter je zategadelj tudi v zvezi z ustno in nosno duplino. Jabelko je zastrto znotraj s sluznico, ki nareja na vsaki strani dve vprek napeti gubi, *glasotvorki* (Sl. 3 f, g), nad katerima sta še dve drugi pa manjši in debelejši *nepravi glasotvorki*. (Sl. 7, lrb - rvb). Samohotne mišice natezajo jabelčne hrustance, in s tem se tudi glasotvorki napenjata več ali manj in ž njima se hkrati zožuje ali razširja *glasilka*, (Sl. 8 - 15) t. j. prostor mej glasotvorkama.

Vzduh, ki prihaja po dušniku ali sapniku iz pljuč, potresa glasotvorki in proizvaja višji ali nižji *zvok*, *glas*, ki dobiva potem s pomočjo usten, jezika, zob, itd. še mnogovrstne značilne lastnosti.

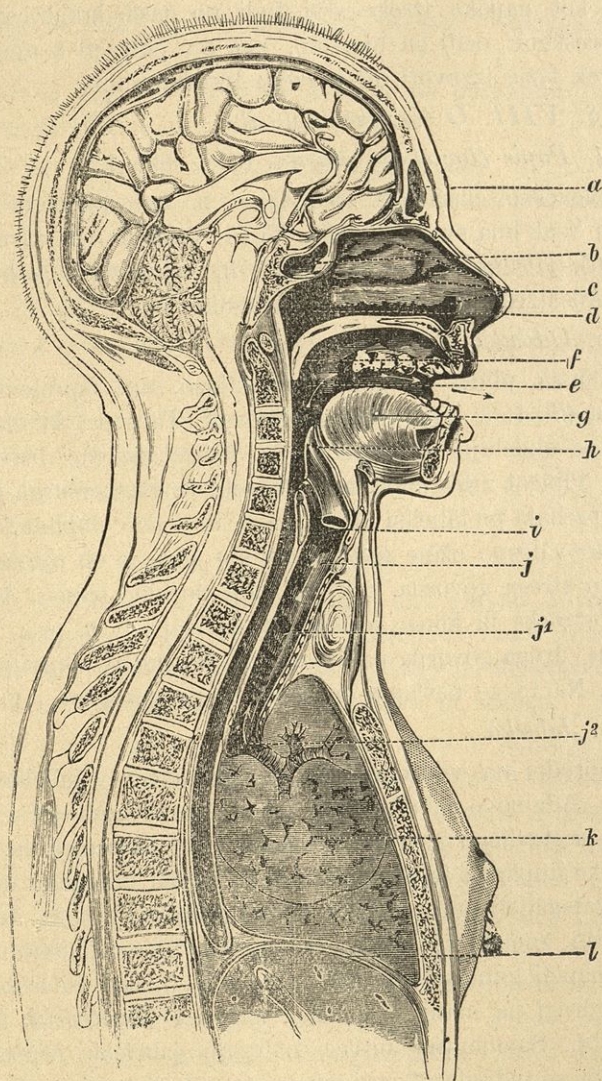

Fig. 1.

Navpični prerez skozi glavo in govorila.

Raztolmačenje slike 1.

Slika 1.	<i>a</i>	votlina v čelnici —
	<i>b</i>	votlina v zagozdnicí —
	<i>c</i>	nôсна дуплина: spodnja, srednja in zgornja nôсна školjčnica —
	<i>d</i>	vhod v Evstahijevo cev ali ušesno trobljo —
	<i>e</i>	žrelo —
	<i>f</i>	jeziček —
	<i>g</i>	jezik —
	<i>h</i>	jabelčni pokrovec (jabolčni poklopec, Erj.) —
	<i>i</i>	glasilka (glasotvorki) —
	<i>j j¹ j²</i>	dušnik —
	<i>k</i>	pljuča —
	<i>l</i>	prepena —

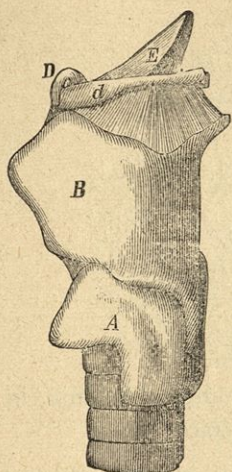

Fig. 2.

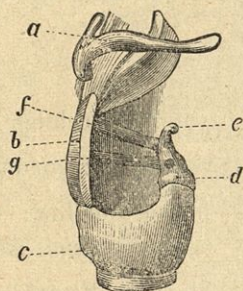

Fig. 3.

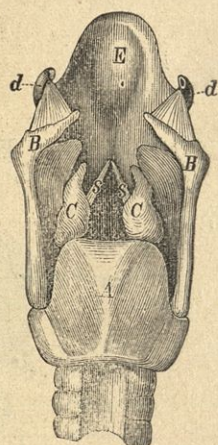

Fig. 5.

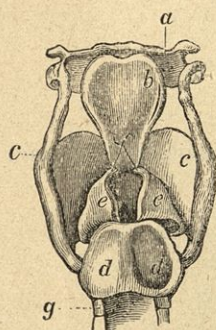

Fig. 4.

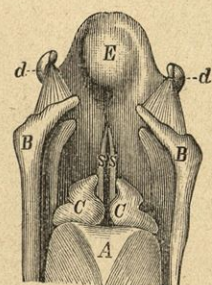

Fig. 6.

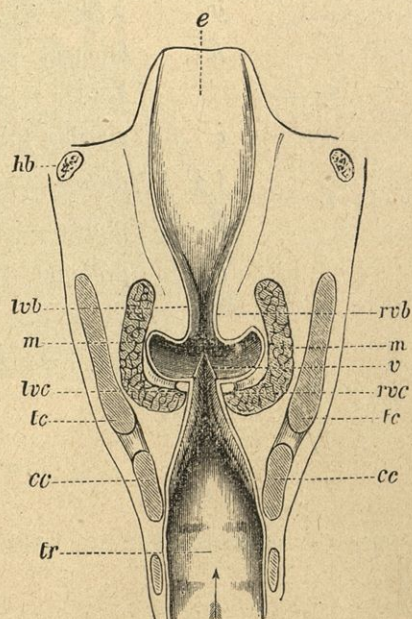

Fig. 7.

Slika 2. *Jabelko od strani.*

A kolobarčasti hrustanec, cartilago cricoidea, Grund — oder Ringknorpel.

B ščitasti hrustanec, cartilago thyreoidea, Spann — oder Schildknorpel.

D podjezična kost, os hyoideum, Zungenbein.

E jabelčni pokrovec (j. poklopec, j. zaklopnica) cartilago epiglottica, Kehldeckel.

Slika 3. *Jabelko odprto od strani.*

a podjezična kost — *b* ščitasti hrustanec — *c* kolobarčasti hrustanec — *d* kopitasti hrustanec, cartilago arytaenoidea, Giessbecken oder Stellknorpel — *e* glasokonica kopitastega hrustanca, processus vocalis, Stimmfortsatz — *f* in *g* glasotvorki.

Slika 4. *Jabelko od zadej.*

a podjezična kost — *b* jabelčni pokrovec — *c* ščitasti hrustanec — *d* kolobarčasti hrustanec — *e* *e* kopitasta hrustanca — *g* dušnik.

Slika 5. *Jabelko od znotraj.*

A kolobarčasti hrustanec — *BB* ščitasti hrustanec — *CC* kopitasta hrustanca — *d* podjezična kost — *E* jabelčni pokrovec — *SS* glasotvorki.

Slika 6. (Vse kaker sl. 5.) *SS* glasotvorki, ko proizvajata glas.

Slika 7. Prerez skozi jabelko (po dr. Norris-u Wolfenden). *e* jabelčni pokrovec — *hb* podjezična kost — *lvb* leva zgornja neprava glasotvorka — *lvc* leva spodnja prava glasotvorka — *rvb* desna zgornja neprava glasotvorka — *rvc* desna spodnja prava glasotvorka — *mm* prerez vezivnih mišic — *v* morgagnijeva kotanja — *tc* ščitasti hrustanec — *cc* kolobarčasti hrustanec — *tr* dušnik.

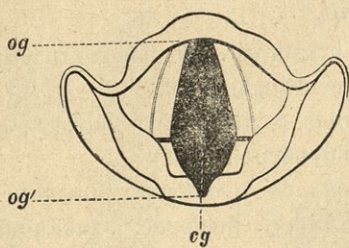

Fig. 8.

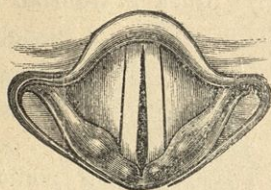

Fig. 11.

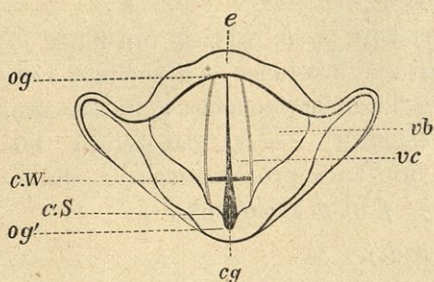

Fig. 9.

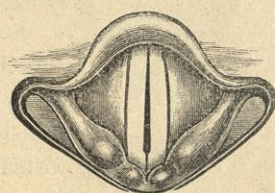

Fig. 12.

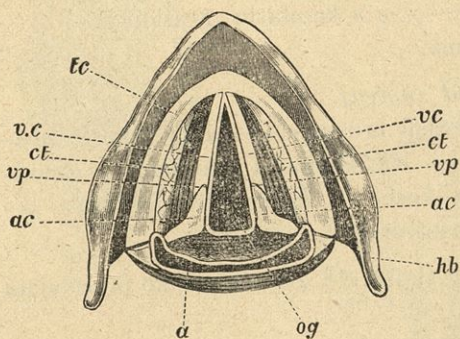

Fig. 10.

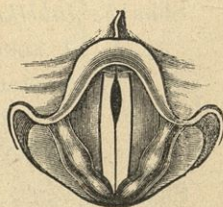

Fig. 13.

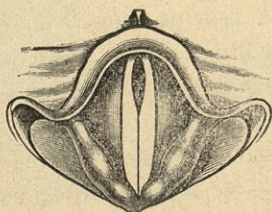

Fig. 14.

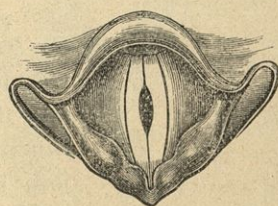

Fig. 15.

Slika 8. *og, og'* široka odprtina glasilke, kaker pri navadnem, globokem vzdihu, ko se upihuje sveča na pr. (Apertura flatus, Blasöffnung); njen sprednji del do poprečne črte se imenuje *mejnišična* glasilka (glottis ligamentosa), zadnji *cg* mej kopitastima hrustancema pa *mejhrustančna* glasilka (glottis intercartilaginea, Knorpelglottis¹).

Slika 9. Šematiška slika glasilke, ko proizvaja glas.
e jabelčni pokrovec —
og, og' glasilka —
cg hrustančna glasilka —
vb morgagni-jeva kotanja —
vc glasotvorka —
c.W Hrisbergov hrustanec —
c.S Santorinijev hrustanec.

Slika 10. *Glasilka in njeni deli.*
tc ščitasti hrustanec —
ct vezila mišic mej glasotvorkama in hrustanci —
vp pomol kopitastega hrustanca (processus vocalis) —
ac kopitasti hrustanec —
hb podježična kost —
vc glasotvorka —
og glasnika —
a kolobarčasti hrustanec.

Slika 11. Slika glasilke za moški nizek, debel glas.

Slika 12. Slika glasilke za moški, visok, tanek glas.

Slika 13. Slika glasilke za ženski prevržen glas (falset).

Slika 14. Slika glasilke za moški falset.

Slika 15. Slika glasilke za moški falset (po Mackenzie-ju).

¹) Primerjaj: „Zur Veranschaulichung der Lautbildung. Fr. Techmer st. 7, 27; in Pedagogia e didattica per Sordomuti, P. Fornari st. 29.

²) Primerjaj: P. Fornari, Pedagogia e didattica per l'istruzione dei Sordomuti, Torino 1894

Iz žrela vodita navznoter dva vhoda, prvi v požiralnik, drugi pa v jabelko. Poslednjega zapira prožen hrustanec, jabelčni *pokrovec*, *poklopec*, da ne padajo jedila in pijače v jabelko, kedar jemo ali pijemo (Sl. 2-7 E). Žrelo, golt je duplina mej pokrovcem in jezikom; spada sicer že k jabelku, lahko je pa prištevamo tudi k ustni duplini.

c. *Ustna in nosna duplina.*

Iz žrela vodita navzven tudi dve poti, prva podvojna skozi nos, imenujemo jo nosno duplino; druga pa čez jezik v usta ali v ustno duplino. Jezik je vzrastel spodej mej obema duplinama in se lahko vzdiguje do mehkega neba in do visečega malega jezička toliko, da lahko zapre popolnoma prehod izdihu skozi usta. Prehod skoz nosno duplino pa se odpre, ako jezik takó leži. Ustna duplina se nahaja mej jezikom in nebom do gorjenje in spodnje čeljusti. Prostor pa mej zobmi in lici je prednja ustna duplina.

Jezik in jezikove mišice delajo dno, trdo in mehko; nasproti je ustni strop, *nebo*. To se deli sosebnó gledé glasov v tri dele: sprednje nebo ob zobrnah, potem je visoko ali trdo nebo in znotranje mehko nebo z malim jezičkom, ki visi v sredi dveh oblokov navzdol. Ta dva obloka ločita žrelo od ustne dupline.

Tudi na jeziku razločujemo lahko tri dele: zadnji del ali jezikov koren s podjezično kostjo vred, ki sega do jabelka; potem srednji del, tudi jezični hrbet imenovan in sprednji del ali konec jezika.

V zobrnah spodnje in zgornje čeljusti stojé zobje. Mej njimi so najvažniši gledé na govor predniki ali ostri sekavci; manj važni v tem pogledu so podočniki in kočniki.

Ustno duplino zapirata spredej ustnici. Ustnici sta iz jako prožne kože, da je lahko zožimo, nabereimo in tudi samohotno nategnemo in razširimo.

2. *Kakó človeško glasilo proizvaja glas.*

Mej govorili samo pljuča (oddušje) neprestano delujejo, vsprijemaje in izdihujé sapo, da nam hranijo življenje; druga govorila delujejo le včasih, drugače pa počivajo. Ko govorila mirujejo, stoji glasilka široko odprta (Sl. 8, 10, og, og'). Mali

jeziček visi pobešen in jezik počiva samohotno stegnen po dnu svojega nizkega ležišča do sprednjih zobov, ki se pa ne dotikajo gorenjih. Ustnice so navadno zaprte, malo kedaj pa odprte, n. pr. le pri otrocih in tudi nekaterikrat pri odraslih, ko spijo, govorijo ali pazljivo poslušajo. Takó stoji tudi nosna duplina povsem odprta. Vsi govorni organi v jabelku in ustih stojé takó, da vleče sapa mirno pa tiho v pljuča in iz pljuč brez vsake ovire. To je *mirni položaj govoril*.

Dokler stojé govorila v takem položaju, ni možno izreči nikakega glasú; tudi tedaj ne, ko bi močneje dihali, le smrčali bi. Ko pa izrečemo glas, preložimo tudi govorila iz njih mirnega ležišča v položaj delovanja. Nastavimo je takó, da zavirajo prosti odhod pljučnemu izdihu, ko odhaja; ta izdih stisnen po raznih ožinah ustne dupline, prouzročuje ono tresenje zraka, katero dá, prišedši do zdravega ušesa, *glas* ali *zvoč*. Človeški glas je torej sleherni del govora, ki ga proizvajata glasotvorki, ko se treseta vsled pljučnega izdiha, in kateri predelujejo usta (govorila po ustni ali nosni duplini).

Tvarino govorilom pripravljajo pljuča, katera gonijo razne mišice, ki so v preponi in mej rebri; takó prodira sapa po dušniku, jabelku in ustni duplini hitro ali počasi, bolj ali manj močno, siloma ali polagoma; t. j. *naravno dihanje*.

Še drugi način dihanja razločujemo, ko vsprijemamo in izdihujemo sapa s pomočjo mišic ob ramenih. Ko tako dihamo, t. j. *visoko dihanje*, skrči se navadno tudi jezik. Tako dihanje je nenaravno in nasprotno pravilnemu govorjenju; zato ni za gluhoneme. Glasotvorki sta skoro povsem odprti, ko stojé govorila v svojem mirnem položaju; tedaj proizvaja pljučni izdih neko *šumenje*, tihi glas *h*, to se imenuje lahko, prosto dihanje. Ako se pa glasotvorki približate takó, da ostane odprtina ozka, in pri tem sapa teče toliko rahlo, da ne prouzročuje tresenja glasotvork, ampak edino le šum ob njih robah, tedaj šepetamo (govorimo s šepetalnim glasom¹⁾). Ako se pa skleneta popolnoma in ako

¹⁾ Tako Sievers, *Phonetik*, stran 26. Techmer pa trdi (*Phonetik* stran 20), da se robova glasotvork približata do dotike, da pa ostane na zadnjem koncu glasilke neka ožina odprta vsled mirovanja mišice „arytaenoideus“.

napetost pljučne sape toliko narase, da siloma prodira skozi špranjo mej glasotvorkama v zaporednih suncih, takrat nastane vsled njih: prožnosti tresenje, kojega hitrost (t. j. število tresov v eni sekundi) je odvisna od napetosti glasotvork, in učinek je *glas (glasno govorjenje, petje* itd). Tukaj je pa še razločevati dvoje: 1. Glasotvorki se treseta kot celoti, t. j. po vsi svoji dolgosti in širokosti, jabelko stoji nizko, napetost sape je močna: Glas je navadni *prsni glas* (Bruststimme). Glasotvorki sta nepopolno sklenjeni, napetost sape manjša, tresejo se le robovi glasotvork ¹⁾, jabelko je malo privzdigneno: Glas je *prevržen* (Falset, Fistelstimme). Pri obojih značajih glasú odločuje hitrost tresenja višino, a jakost tresenja jakost glasú.

Jakost (glasnost) in višina sta ona edina znaka glasú, katera odločuje tres glasotvork; a ta znaka, ki se razločujeta že pri glasu vsakega umetnega godala, zadostujeta sicer za petje brez besed, kjer človeški glas ne proizvaja bistveno drugega, kaker godalo; nikaker pa ne zadostuje za govorjenje, ker po njih niso določeni ne samoglasniki ne soglasniki.

Da nastanejo različni samoglasniki in soglasniki, mora pristopiti k glasu še poseben razlikovalni znak, nämreč takó imenovana *barva glasú*. To je oni znak, po katerem se glas *a* n. pr. razločuje od *i*, če sta tudi oba enako glasno in muzikalno enako visoko izgovorjena. To je pa tudi oni znak, po katerem razločujemo glas različnih oseb, oziroma spoznamo znanega človeka, ko ga ne vidimo, ampak samo čujemo ali slišimo po njegovem glasu, ravno takó, kaker razločujemo s sluhom glas gosli od glasú piščalke. To glasovo barvo prouzučujejo ustne dupline in se spreminja ž njih obliko takó, da samoglasnike izgovarjamo lahko tudi šepetaje, t. j. kedar glasotvorki mirujeta, ko vender ne moremo peti melodije šepetaje, ker sprememba v višini glasú zavisi edino le od tresov glasotvork.

Da pa nastanejo soglasniki, nastati mora neko šumenje, neki šumi, prouzročeni v ožinah, ki ovirajo sapi tek, n. pr.

¹⁾ Sicer pa ta stvar, kolikor je posneti po Techmer-ju (str. 23-24) še nikaker ni dognana.

če sapa teče mej spodnjo ustnico in gorenjimi predniki ko izgovarjamo glas *f* ali *v*; če sapa vleče čez jezik in se brusi ob njegov konec in sekavce, napravi trdi *s* ali mehki *z*, in če se je približal konec jezika visokemu nebu, da je nastala tam ona ožina, izgovarjamo šumevca: *š* ali *ž*.

Vsakomur utegne dalje biti znano, kakó je možno premikati mali jeziček in jezik, sklepati čeljusti in ustnice, oziroma nategovati, ko odhaja pljučni zrak po ustni ali po nosni duplini.¹⁾

¹⁾ Natanko o tem piše zlasti Techmer, *Phonetik*.

PETI DEL.

O začetnih vajah.

§. IX. Namen, važnost in razdelitev začetnih vaj.

Da bodo gluhonemi lepo, razumljivo in spretno govorili, jih moramo na to pripravljati; to dosežemo po tako zvanih *začetnih vajah*. Dr. V. Gude, vodja dež. gluhonemice v Stade¹⁾ in drugi učitelji gluhonemih priporočujejo začetne vaje tudi iz dušeslovnih uzrokov kot jako važne in koristne.

Namen jim je, učence privaditi na šolo, na šolski red in pazljivost, vzbuditi jim dušne zmožnosti sosebno gledé na mišljenje in posnemanje ter je takó naučiti, kakó jim je gledati na učitelja, kakó paziti na njegov obraz in sosebno na tó, kakó on artikuluje, ko izgovarja, da bi ga potem tudi oni v govorjenju natančno posnemali; ob enem se odpravi prvencem s takimi vajami telesna neukretnost.

Govorjenje je samo na sebi mehaniško delo. Pljuča pošiljajo sapo (kaker stoji na strani 183.) po sapniku skozi usta, kjer se ob glasotvorkah drsa in tako tudi stresa, da napravi glas. Krajša skupina glasov napravi zlog in besedo, daljša pa stavek in govor. Ako opustimo pri govorjenju mišljenje, ter opazujemo govor samo kot mehaniško delo, vidimo, da more človek priti do takega skladanja glasov le s posebnimi vajami. Godi se mu jednako, kaker tedaj ko svira na glasovir. Bolj ko se je vežbal, bolj mu tečejo prsti; zató pa bode bolje govoril oni gluhonemi, ki se je bolj vadil svoja govora vpo-
rabljati in pri tem s sapo pravilno in dobro gospodariti.

¹⁾ V knjigi „Die Gesetze der Physiologie und Psychologie“.

Otrok, ki sliši, se privadi temu čisto naravno po sluhu. Glušec pa nima kontrole nad svojim glasom, njegova govornila ostanejo torej brez vaj. Da bi pa tudi on govoril pravilno, pripravljati mu je pred vsem zastala govornila na izgovor; v to služijo začetne vaje. Začenja se pa z najlažjimi in prehaja k vedno težjim; takó n. pr:

a. Začenja se z vajami, ki vzbujajo pazljivost učencem: z igrači, ki pospešujejo veselje in prijaznost mej učiteljem in učenci; nastavljajo se razne geometriške podobe s paličicami in kroglicami, itd. po vzgledu Fröbeljevih zabavišč.

b. Nadaljuje se s telesnimi vajami, kot prvim začetkom telovadbe, in sicer z vajami

1. za život, noge in oči.

Veli se učencem, da vstanejo posamično in skupno, da sedejo, hodijo, tečejo, se pripogibljejo, kažejo na razno šolsko pripravo, kaker: na tablo, okno, vrata; ogledujejo se podobe v šoli. Pri tem si pa učenci lahko razodevajo tudi s kazanjem svoje misli, dokler ne vedó izgovarjati še nijedne besede.

2. Nadaljuje se z vežbanjem rok.

Roke se stavijo mirno na klop in pod njo, vzdigne se desnica, levica; položijo se roke na teme, čelo, lica, usta, vrat, prsa; stegne se jedna roka naprej, nazaj, gori, doli, v stran; vrtil se kolo; vadijo se tista dela z obema rokama. Ploska se jedenkrat, dvakrat, odpira in zapira se pest, giblje s prsti, itd.

3. Vaja za glavo.

Pripogiblje se glava, potrjuje in zanikuje se, obrača se glava na desno, levo; gleda se doli, gori; verti se glava, itd.

4. Različne vaje.

Postavi se kaka reč, n. pr. tablica na klop in pod klop; drži in spusti se goba na tla; klobuk se dene na mizo, obesi se ga na obešalo, in zaprejo se vrata, okno, miza, peč, itd.

1. Vaja ust in jezika.

Usta se odpró in zapró malo, srednje, vsa. Jezik se pokaže, stegne, skrči, na desno, na levo, gori in doli; postavlja se po ustih, po nebu in raznovrstno po zobeh.

2. *Vaja v dihanju.*

Piha se na roko, v ruto, v pepel ali prah; spihujejo se papirčki z roke. Piha se močno, šibko, hitro, počasi; — vse natanko takó, kaker kaže in veleva učitelj.

3 *Vaja ustnic.*

Ustnice se odpirajo in zapirajo z zobmi vred in tudi brez zôb. Ukrožijo se bolj ali manj. Zapró se mehko in trdo, ko se drži sapa v ustih. Ustnice se nastavljajo za *v*, *b*, *m*; nategnejo in skrčijo se, itd.

4. *Vaja za pljuča.*

Sapa se vsprejema in izdihuje tiho, ko sta glasotvorki in usta odprta.

a. Diha se globoko, počasi in hitro v pljuča in iz pljuč; sosebno pa iz pljuč močno, hitro, počasi, po malem, dolgo in kratko.

b. Pri izdihu naj se držé usta nastavljena kaker za *a*, *o*, *u*, *e*, *i*. Paziti je, da potegnejo gojenci v sé hitro in veliko sape, katero potem v dolgih izdihljajih polagoma izpuščajo iz ust; to naj se ponavlja večkrat.

c. Diha se tudi skozi nos pri zaprtih in odprtih ustnicah. Z roko prigledujejo učenci, je-li so prav posnemali učitelja.

č. Diha naj se sedé, stojé in hodé. Kaker učitelj vzdiguje desnico, naj učenci sapo vsprijemljejo, in kaker jo znižuje, naj jo hitro ali počasi izdihujejo, vse takó, kaker je predstavljal učitelj. Vaje pljuč so najvažniše; zato je treba vsak dan in delj časa ponavljati je.

d. Vaje za pisanje.

Ker je skrbeti tudi za menjavo, da bo pouk kratkočasen in zanimiv, zato je dobro, da se vpletejo mej vaje za govor, tudi vaje za risanje in pisanje. V risanju se vadijo začetrniki s tem, da potegujejo črte in vežejo pike različnih leg. Za pisanje pa naj se veli učencem prav sedeti in pisati z desnico po zraku navzgor, navzdol, počez, naprej, v krogu, itd. mej tem ko držé prste vedno pravilno nastavljene za pisanje. Gledati je tudi na to, kakó učenci držé črtala, ko rišejo črte in kroge.

V takih pripravljavnih ali *začetnih vajah* naj se gojenci urijo pridno in dosledno še tedaj, ko že dobro izgovarjajo glasove in besede.

§. X. Kakó naj vodi učitelj začetne vaje?

Vsako predvajo izvrši najprej učitelj sam razločno pred učenci, ti pa naj ga posnemajo posamično in skupno. Po navadi gre tak prvi pouk veselo izpod rok. Ko bi pa utegnili napravljati težave zlasti takim prvencem, ki niso še pozabili na svoj dom, in ki se niso še privadili šoli in učitelju, postavi naj učitelj mej nje par starejših gojencev, da je osrčijo. Učitelj sam pa naj bo vedno miren, vesel in dobrosrčen. Vsak nemir in slehrna surovost, sosebno taka, ki bi utegnila izhajati iz hudobije, naj se zamori odločno, vender krotko in jako potrpežljivo. Začetne vaje je treba tudi pretrgovati in ponavljati tolikokrat, dokler jih niso učenci napravili in posneli do popolne mehaniške urnosti. Vaje gledé na govorne organe (kaker sub b, 4) dajo nekoliko več opravila, ker so često nevidne in učencem povsem nove. Ko bi si jih ne mogli prisvojiti s pomočjo vida, pomagaj jim z zrcalom in tipom. Prosto dihanje kaže učitelj naprej z odprtimi usti ter opozoruje učence na dejanske nasledke takega dihanja. Te vidijo učenci lahko na zrcalu, tablicah, ali pa na kaki lahkogibni reči, kaker so papirčki, ruta itd., najboljša je roka, katero postavijo pred usta. Potem se veli učencem, da poskusijo tudi oni z hukanjem na lastnih tablicah proizvajati jednako zosenje, kaker so videli pri učitelju. Prepriča naj se tudi vsak učenec posamično, ali diha pravilno ali ne s tem, da postavi jedno dlan sebi, drugo pa učitelju pred usta. Ko bi ne zadostovalo to, pokaže naj se učencem, kakó vstajajo in upadajo prsa pri dihanju; tedaj je dobro, da se močno diha. Koj, ko je učenec pravo zadel, privedi ga zopet na lahko, naravno dihanje, in v tem naj se odslej vadi. On diha naravno, ako vsprejema in izpušča sapo v pravi primeri toliko gledé na čas in moč, kolikor glede na to, da drži usta povoljno odprta in jezik spodobno poležen. Strogo naj terja učitelj tudi, da se privadijo učenci začetkom vsa pljuča ob jednom napolniti s sapo, katero naj potem po večkratnem izdihovanju izpuščajo, ne pa

najedenkrat; le takó jim bo možno, vaditi pljuča v počasnem in naglem, močnem in šibkem, kratkem, dolgem in pretrganem dihanju.

Ako pa izvabi gojenec že *doneč* glas mesto tihega izdiha, v katerem ga je učitelj vadal, tedaj naj ga pohvali; izgovorjeni glas pa takoj določi s tem, da zapiše na tablo črko: h in da večkrat ponovi izvabljeni glas.

Ako izgovarja učenec goltni prepisnik trdi «h» mesto širokoodprtega izdiha, tihega h ali prostega brezglasnega dihanja, določi naj učitelj tudi ta goltnik, iz katerega pride spet lahko na brezglasno dihanje s tem, da zamaši učencu usta in nos toliko časa, dokler more držati sapo; potem da mu naravno usta odpre, da izpusti sapo hitro in brezglasno. Do prostega, rahlo slišljivega «h» se pride tudi, ako se stegne mej dihanjem za goltnik h jezik iz ust; ali pa, ako se jezik rahlo pritisne navzdol od mehkega neba, ko se diha.

Ko bi imel pa gluhonemi napako, da bi dihal skozi nos mesto skozi usta ter takó nosljal, tedaj naj mu učitelj veli, da večkrat in krepko dihne skozi usta. Tudi nosnici mu smeš zatisniti, da se temu odvadi, ker nosljanje vpliva jako škodljivo na govorjenje. Napaka, da nekateri gojenci nosljajo, izvira navadno iz telesnih šibkostij ali splošne mrtvičnosti učencev.

§. XI. Kaj je ukreniti, da gluhonemi izgovori prvi glas?

Po navadi se izvabijo prvi glasovi gluhonemim, sosebno takim, ki so govorili pred oglušanjem, v kratkem času in brez posebnih težav. Često zadoščuje, da jim razločno pokažeš, kako ti izgovarjaš take glasove. Kakkrat pa je proizvod prvega glasu sosebno takim, ki so šibkih dušnih zmožnostij, jako težaven, da se zdi celó nemožno delo.

Gledé na take, ki so hitro in lahko prišli do glasú, naj se učitelj nikdar preveč ne raduje; ker lahko se primeri, da koj vse zopet pozabijo, kar se jim je posrečilo. Gledé pa na take, ki dolgo ne morejo izgovoriti prvega glasú, učitelj naj nikaker ne obupa, ker s svojo spretnostjo in vstrajnostjo bode vse premagal. V to naj navedem dva slučaja iz lastne skušnje v pojasnilo, kakó težavno in mučilno, in po kakó čudni poti

dospé učitelj kakšenkrat do svojega smotra zlasti pri slabo nadarjenih gojencih.

Šolskega leta 1877. sem dobil mej drugimi tudi gojenca Kocjančiča, kateri ni spregovoril še nijednega glasú, čeravno se je udeleževal tedaj že tretje leto šolskega pouka po govorni metodi. Poučevalo se je namreč tedaj v goriškem zavodu še po kretalni metodi, združeni z govorno. Mej tem, ko so izgovarjali vsi drugi učenci dobro goli stavek, zaostal je ta gojenec takó, da ga je bilo vodstvo odločilo že izključiti radi slaboumja. Tedaj poskusim še vse, kar je bilo možno, da bi prišel do glasu in da bi ostal še na dalje v zavodu. Po šoli ga vzamem seboj na dom, dam mu sadja, da bi mu izvil veselje ali smeh. Po raznih govornih predvajah, ki so bile pa vse brezuspešne, ga še, smejaje se, nekoliko pošegetam: h-a, h-a, h-a, jame deček glasno smejati se. Dovolj je bilo. — Drugi dan ga pošljem takoj k vodji, kateremu je lepo, naravno in z donečim glasom izgovoril: «omara!» — Odslej je zadostno razumljivo govoril in prav lepo napredoval.

Začetkom šolskega leta 1886. sem imel mej drugimi prvoletniki ali začetniki tudi doraslega, desetletnega prvenca, Kučič-a z otoka Krka domá. Mej vsemi učenci je bil ta najstarejši in najkrepkejši deček, po dušnih zmožnostih pa še popolnoma nerazvit; torej gledé na njegov um najmlajše dete. Po poldrugomesečnem pouku so izgovarjali in brali od ust in s table prav spretno vsi drugi gojenci že več glasov posamično in tudi v zvezi; znali so pa tudi že nekaj besed izreči in dočítne predmete kazati, s Kučičem pa ni šlo, nikaker ne. Lep naraven glas je sicer imel, od ust mi je tudi bral, ali na tabli ni poznal nobene črke: *a*, *p*, ali *s* so mu bila enaka znamenja. Zmožnosti razločevanja mu je povsem manjkalo. Potem, ko se je bil ravnatelj večkrat prepričal o vsem tem, je določil, izključiti ga kot nesposobnega za nadaljni pouk. Ker je tičal uzrok takej nedostatnosti v njegovi dušnosti, poskusim na drug način vplivati na njegovo mišljenje. Začasno opustim glasove in črke, kažem mu-le razna mehaniška opravila, kaker: odpirati in zapirati vrata, okna, mizo, pometati šolo, izpirati gobo, donašati krede, itd. Glej korist začetnih vaj! Da mi je opravljal vse to z vedno večjim veseljem, prinašal sem mu sladčič in jed-

nakih rečij v spodbudo. Po blizu desetdnevnihi takih začetnih vajah preidem zopet k glasom in črkam; in pol meseca ni prešlo, ko je izgovarjal, bral in kazal glasove pravilno. Tudi v računstvu je dobro razumel prve pojme. «Sveti Duh ga je razsvetlil», rekel je ravnatelj, ko se je prepričal o takem čudnem napredku. Potem je tudi jako lepo napredoval v šoli, ali ubožec je moral zavod zapustiti že po tretjem mesecu radi neke nalezljive bolezni «tenea cappillis», katero je bil prinesl seboj s Krka.

Tu pa tam napravi učitelj trobljo valiču podobno iz polovice pole močnega papirja ter zatrobi krepko v njo na pr. glas a, v tem ko drži otrok konec troblje z roko, da občuti tresenje zraka, katero je glas prouzročil. Otrok poskusi potem izgovarjati tisti glas in večkrat se mu posreči. —

Kot vodilo naj učitelj v takih težjih slučajih pomisli, da izraža gluhonemi že iz naravnega nagiba svoje veselje, žalost, strah, in jednaka druga čustva, kaker polnočutni človek, z nekim glasom, ki se imenuje *naravni*. Naravnih glasov naj se učitelj pridno poslužuje, ko izvaja prve glasove; torej pohvali naj učenca, ako je izgovoril kak naraven glas sam od sebe, ter veli naj mu, da ga večkrat ponovi. Raduje naj se učitelj nad takim glasom, tudi ko bi bil nenavadno neprijeten. Pri tem spozna, večina gluhonemih kmalu učiteljevo željo in si bo prizadevela, proizvajati na vse možne načine razne glasove, skušala bo tudi čutiti, ločiti in spoznavati s tipom svoje proizvode. Takim pa, kateri drže usta nastavljena, ki si sicer prizadevajo, da bi izrekli glas, ne da bi ga mogli zadeti, treba vzbuditi takó rekoč mišice, ki prouzročujejo smeh, veselje, itd., z namero, da izrečejo kak naraven glas, kaker omenjeni učenec v prvem slučaju. Ker je glas, ki ga otroci izgovarjajo, smeja se, navadno ravno v primerni visočini, svetovati je, da jim učitelj smeh vzbuja; žalost pa le tedaj, če ni možno drugače, ker se jok razodeva navadno v *previsokem* tonu. V slučaju pa, ko bi se učenca karalo in grdó ž njim ravnalo, sicer vedno z namero, da se mu izvabi kak glas, pokaže svojo trmo, in potem se jedva kaj doseže.

Sloveči Höbrich pripoveduje ¹⁾ o izvajanju prvih glasov naslednje :

Začetne vaje in sosebno take, ki so v neposredni zvezi z govorom, kaker: dihanje, premikanje jezika in ustnic, so bile pri kraju, tedaj skušam, izvabiti učencem, veselje ali bolje smeh, dobro vedé, da izgovarja gluhonemi le tedaj naravno in prijetno glasove, ko mu veselje igra na obrazu. Ustnice se mu tedaj že same ob sebi uberejo prav kaker za samoglasnike, in če se glasno zasmaja, izreče ob enem tudi pravilno glas *a*. Pri tem mu velim, da si občuti s kazalcem na jabelku, kakó se mu glasotvorki treseta. Takó pride prvenec po naravni poti in brez vsake mehaniške sile do prvega, temeljnega glasú, ki se potem v zvezi *papapa* še veliko naravniše in močnejše glasi.

Glas *a* pa izvajen takó, da si stavi učenec jedno dlan na jabelko, drugo pa pred usta in jabelko zdaj sebi zdaj učitelju z namero, da bi takó odhajajočo sapo čutil, ko mu ta zaporedoma govori: *a* ali *pa*, *papapa*, ni takó naraven, kaker prejšnji, in se navadno hripavo in zamolklo glasi, in često ga spremljajo nepotrebni šumevci ²⁾. Takó sem izvedel s pomočjo smeha devetim od desetih učencev naravni izgovor temeljnega glasú *a*. Slučaj *pa*, da ni mogla jedna, že odrasla in precej razvita deklica do tega priti, je vreden, da ga zabeležimo. Te gojenke ni bilo možno na smeh pripraviti, čeravno si je močno prizadevala, da bi se glasno zasmejala ³⁾; odpirala je tudi usta, ali glasú ni bilo iz njih. Pozovem jo k sebi, ter ji velim, nadaljuje Köbrich, naj mi položi svoj kazalec na jabelko in zaporedoma ji izgovarjam: *a*, *pa*, *pa*. Odprla je sicer usta, ali glasú *a* ni mogla izreči. Mej tem jo zalije rdečica v obrazu, oči ji ustanejo in na vratu je bilo videti, kakó nevarno se ji napenjajo žile; zató jo pošljem v klop, da bi se pomirila in odpočila. Uzrok, da ni mogla izgovoriti nobenega glasú, je tičal v tem, ker je skrčila jezik globoko nazaj in hitro, ko bi trenol vsakkrat, ko je odprla usta; delala je, kaker bi glas

¹⁾ Blätter für Taubstummenebildung, Jahrgang I. st. 378.

²⁾ Primerjaj Dr. Gude, di Gesetze etc.

³⁾ Primerjaj slučaj na str. 206.

požirala. Pred vsem je bilo torej odpraviti napako v jeziku. V to jo vadim, da je vsak dan močno stezala jezik iz ust in da ga je potem polagoma krčila in nastavljala zadej za spodnjimi sekavci; ker tam bi ga bila mogla držati nespremenjeno mirno tudi potem še, ko je odprla usta. Začetkom tudi to ni šlo samo ob sebi, ampak moral sem ji jezik pridrževati s prstom, katerega sem bil poprej v ruto povil; mej tem je morala držati dovolj kviško glavo in vrat.

Ko je bila naposled jeziku kos, velim ji, naj položi svoj kazalec na moje jabelko mej tem, ko ji izgovarjam «a» in glejte, izgovorila je ta glas naravno in lepoglasno. Lahko si misliš veselje, s katerim je ta gojenka potem kazala svojim sošolcem, kar se ji je posrečilo. Drugi dan pa, a se ji ni hotel več oglasiti; zató ponovim zopet celi navod in a se je zopet oglasil nekoliko nosljato sicer, ali dovolj dobro. Tudi ta napaka nosljanja se je s časom odpravila, sosebnó ko je izgovarjala glas a v zvezi kaker: *pa, ta, ka; papa, tata.*

Po tej poti naj torej učitelj nastavlja in prireja svoje poskušnje.

Ko izreče gluhonemi kakršibodi kak glas, je treba, da si ga tudi *otiplje* na jabelku; samo takó si ga bo znal obdržati in ponavljati. Spozna ga pa na tresenji jabelka, ki se drugače pri samem brezglasnem dihanji ne trese. Za tem je najnujnejše opravilo poučiti gojenca, da vé tudi na učiteljevem grlu ločiti donečo sapo ali glas od tihega izdiha. Tudi to doseže s tipom, in pa takó, da na svojem grlu izvabi zdaj glas, zdaj tihi izdih svojevoljno, kaker mu vелеva učitelj. *Znotranji počutek*, mu tudi razodeva, in sicer bolje nego tip in vid, je-li izdihnil tiho sapo, ali pa izgovoril doneč glas.

To bi bila pot, po kateri naj učitelj izvaja prve glasove svojim gojencem. Ko bi pa tudi na tak način in po večmesečni skušnji ne šlo, tedaj mora uzrok nezmožnosti proizvajanja glasov tičati kje v možganih ali kje drugje — tak otrok ni za uk.

Sicer prvi glasovi gluhonemih nimajo še lastnosti naravnega in prijetnega izgovora, marveč so navadno prenizki in prešibki, ali pa previsoki in premočni; hripavi so in surovi.

Še-le učiteljeva spretnost združena z neumornim trudom jim da povoljno jakost in barvo.

§. XII. Splošne opazke; kakó naj bo vrejena šola za govorni pouk.

Pred vsem je potrebno, da nima učitelj v prvem razredu več kot 12 učencev, kajti tú gre sosebnó za tó, da se prvenci uvedejo v šolsko življenje, da se duševno vzbudé in pripravijo do tega, da znajo razun prvih pojmov iz računstva, tudi zlasti vse glasove pravilno izgovarjati posamično in v zlogu in da vejo napravljati tudi že nekatere proste stavke. V ta namen jih je poučevati z večine individualno, govorila nastavljati jim vsakemu posebe, popravljati jim glasove, itd. Tako število prvoletnikov je določil tudi mejnarodni shod učiteljev gluhonemih v Milanu l. 1880., in se ravnaajo po tem sklepu većinoma vsi pruski učitelji; tako govori tudi zapisnik konferencije v Wilhelmsdotu l. 1887.

Ko bi bilo v prvem razredu več kot 12 gojencev, prišel bi vsak preredkokrat na vrsto, govornih pogreškov bi učitelj ne mogel dovolj čistiti in popravljati, pouk bi zaostajal, nasprotno pa bi se množil trud učitelju, živahnost in gorečnost nauka bi pojemala in končno bi sledil vsemu temu slab napredek. Izjemno bi se dalo poučevati z dobrim uspehom več kot 12 prvoletnikov skupaj le tedaj, ko bi bilo mej njimi več nagluhih ali posebno nadarjenih otrok. V višjih razredih je število učencev lahko nekaj večje kot 12.

Glavnemu predmetu, *govorjenju*, je treba odmeriti v prvem razredu največ vaj. Vodja Köbrich svetuje, da je mej 30 urami, 20 ur odločiti govornim vajam in mej vsako drugo odrediti 10 minut počitka.

Šolska soba mora biti za prve artikulacijske vaje (za izvežbanje govoril) dovolj svetla in pa na mirnem, tihem kraju, kjer ni ropota. Ker samo takó je možno učitelju, da učence dobro opazuje in zasleduje pri izgovarjanju.

Kar se dostaje *starosti*, je dovršeno sedmo leto najpripravniša doba, da se izročé gluhonemi zavodu. Pred tem časom je deca še preotročja, da bi mogla slediti nauku takó, kaker je potrebno, in često ni tudi telesno dovolj razvita.

Po dvanajstem letu pa pošiljati gluhonemega v šolo bi bilo zopet prekasno; ker govorila izgubé po tolikih letih nedelavnosti malo ne popolnoma svojo prožnost in sposobnost za govorjenje. Sosebno je že odrevenel jezik, da ga ni lahko pregibati več, kaker terjajo glasovi.

Mej gojenci je ločiti tudi take, ki so razun sluha zdravi in take, ki so jako malo nadarjeni ali blizu slabourni. Ako je treba poučevati že vsakega učenca *potrpežljivo* velja to toliko bolj o šibkih, slabournih gluhonemih. Velika, nečloveška napaka bi torej bila, ko bi se učitelj pdrznil take slabotne gojence tolči, ali kakersibodi siliti, da bi bolje ustrezali njegovim zahtevam.

Je-li kak otrok sposoben za poučevanje ali ne, je sploh zeló težko določiti takoj začetkom; ker skušnja uči, da se je dalo mnogokaj doseči pozneje tudi s takimi, ki so bili tu pa tam že izključeni kot nesposobni za šolo¹⁾. Otrok, ki ume glasove in njih znamenja, je sposoben za šolski pouk. Tak pa, ki ni temu kos, ki ne vé razločevati mej črkami, ki razodeva v svojem pogledu nedostatnost in šibkost duha, tak otrok ni za šolo. Za tako topounno deco bi se moral napraviti poseben zavod, kakersni so za kretine ali slabournne.

Često se primeri, da ima ta ali oni otrok kako *hibo na govorilih*. Te so: Večkrat se prigodi da ima otrok prekratke ustnice; tedaj mu molé zobje iz ust, ki so navadno odprta. Včasih so ustnice predebele. Take telesne nepravilnosti napravljajo slab izgovor.

Otroku manjkajo posamični sekavci ali cela vrsta zob. Prigodi se, da ima kočnike prevelike, takó da zavirajo tesno zvezo zgornjih in spodnjih prednikov.

Večkrat ni jezik pravilno vzraščen. Ako je priraščen, da ga ni možno po ustih svojevoljno stezati, krčiti in podvijati. To napako odstrani vešča in urna roka zdravnikova. Ako je pa predebel, betast, je tudi več ali manj okoren in nesposoben za nastavljanje glasov.

Če je gojenec žovast ali škrofulozen. Iz te hibe izvirajo govorjenju navadno še druge zapreke, sosebno da ima čez

¹⁾ Glej stran 178. 6 in stran 206.

mero debele žlezice, ki zapirajo sapi prehod po ustni duplini. Tak človek noslja, ko govori, ker mu vhaja sapa čez nos. Nosljanje pa škoduje močno čistemu govorjenju.

Ako je nosna duplina preozka, ali da je mehko nebo ob straneh predebelo. Vsled tega je žrelo preozko in izgovor samoglasnikov *e*, *i* malo ne nemogoč. Ako mu strči jedna čeljust preveč čez drugo, ako je gojenec sploh telesno prešibek, morda tudi podvržen božjasti, ali da ne more uporabljati vseh govoril vsled morebitnega mrtuda. Ako nima glasú, ali pa zeló neprijeten, hripav in surov glas; tedaj tiči uzrok v jabelku. Glasotvorki nista pravi. V slučaju, ko bi učitelj pri vsem svojem prizadevanju ne mogel pripraviti učenca do glasú, naj ga uči tihega izgovarjanja. Bolje je, da razodeva gluhonemi svoje misli samo z ustnicami brez glasú, kaker pa, da bi trpinčil poslušalca z neumljivimi besedami.

Po navadi nimajo gluhonemi enakih hib na govorilih, vender je potrebno, da si učitelj takoj začetkom dobro ogleda prvence, ker bi zaman terjal od takih napredka tam, kjer bi sami najrajši napredovali, ko bi mogli. Take prvence je treba presojevati v posebnih, določenih urah, da se mej njimi vidno zdravi in boljši učenci ne zanemarjajo; tudi bi se utegnil učitelj dražje preveč in morda brezuspešno truditi.

Na dvoje sosebno meri namen govorne metode, da gluhonemi *dobro izgovarjajo* in pa *ročno berejo* od ust vsakemu človeku. Oboje pa se doseže večinoma samo s posnemanjem učitelja; torej je zeló važno, kakó vadi učence v posnemanju svojega izgovarjanja. Od tega torej zavisi mnogo ali je učiteljev izgovor pravilen, t. j. očiten, razločen, naraven, ali pa prisiljen, neumljiv ali kakersibodi pomanjkljiv.

Kako naj učitelj uči po govorni metodi?

a. Očitno, očividno, jasno. Ustnice, jezik in vsa druga govorila naj nastavlja takó, kaker terjajo pravila posameznih glasov in zlogov; po nepotrebnem pa naj ne premika nobenega govorila, ker bi s tem le motil učenca, ki strogo pazi na vsak najmanjši migljaj.

b. naravno; ako odpira usta prikladno t. j. ne premalo, pa tudi ne preveč; to bi se utegnulo zgoditi sosebno tedaj,

ko kaže goltnike. Velika napaka je tudi grbančiti čelo, napenjati ali natezati oči in obrvi, vihati nos, čudno kriviti ustnice, iztezati jezik, pačiti obraz in podobno. Gluhonemi posnema kaj rad taka nenaravna znamenja, da si pomaga pri svojem nedostatnem izgovarjanju.

c. mirno naj premika govorila ali artikuluje, t. j. vzdržuje naj se prevelike živahnosti, kaker tudi vsakega nemirnega vedenja, kaker če bi n. pr. preveč sukal ali premikal glavo; to bi samo motilo učence, da bi mu ne mogli govoril dovolj opazovati.

č. Učitelj naj bo obrnen vedno *proti svetlobi* t. j. proti oknu, ko artikuluje, in učenci naj mu ne stojé predaleč, da mu bodo mogli lažje in bolje v obraz gledati. Oči učencev in usta učiteljeva naj stojé blizu v jednaki višini; zató naj učitelj sedi v krogu svojih učencev, če je visoke postave, in naj poučuje jako mirno, takó pojedince, kaker vse skupno.

Pri tem oporilu je dalje potrebno, da uživa učitelj *ljubezen in udanost* svojih gojencev. Ta dva moralna nagiba do uspešnega učenja doseže učitelj s tem, da se vede najprej on sam ljubeznjivo z otroci, torej takó: če so prvenci, da jih ne prične redno učiti, dokler se niso že nekoliko *privadili njemu in šoli*. S tem sosebno, da jim kaže prve dni, ko žalujejo še po stariših in domu, kake igrače, podobe ali kaj jednakega, da je vodi po vrtu in da jim ponudi kako sladčico, začnejo spoznavati v učitelju svojega dobrotnika, ne pa, kaker so si morda mislili začetkom, tujega strahovalca. Skušnja uči¹⁾, da opravi učitelj veliko več s potrpežljivostjo in ljubeznijo, kot pa z despotiško ostroostjo.

Da terja le počasen in *položen napredek* od svojih učencev. Ko bi bil napredek tudi prav majhen ali začasno celó nikakeršen, naj se ne dela, kaker bi ga to žalilo, marveč naj ohrani vedno svoje mirno veselje ter naj osrčuje slabše gojence s tem, da jim zatrjuje, da bodo že znali s časom, takó naj se učitelj zdržuje tudi popolnoma vsakega *prisilja*, ko nastavlja in popravlja govorila učencem. Njegovo ravnanje z lopatico naj bo polno milobe, prava igrača.

¹⁾ Glej str. 205 §. XI. in str. 179 št. 7.

Do nauka naj jim vzbuja veselje s tem, da jih ne nopenja preveč in ne trudi predolgo s trajajočim prestrogim poučevanjem. Oddahniti se morajo po večkrat mej poukom sosebno prvenci, ker jim že šola sama na sebi prizadeva veliko težav.

d. Glede na *metodo*, naj se ravna učitelj gluhonemih po zgledu in knjigah, katere so spisali sosebno: Hill in njegov naslednik Köbrich v Weissenfelsu, slavni Walther v Berolinu, Weissweiler v Kolonji, Vatter v Frankobrodu in toliko drugih veščakov s tej stroki. Ti možje so napravili s čudovito požrtovalnostjo že mnogo in še vedno delajo najboljše v smislu pravega človekoljubja, da bi pouzdignili pouk gluhonemih. Če niso ti prvaki povsem tudi tistih mislij, da so n. pr. učitelji starejše šole: Hensen, Venus, Reich in drugi pričeli izvabljevanje glasov s samoglasniki in prešli na soglasnike še le po dovršenih vseh vokalih, če so bili v tem Arnold, Prister in Köbrich nasprotnega mnenja, da so pričeli namreč svoj govorni pouk s soglasniki: *h, f, s*, taka mnenja ne delajo posebnih razlik pri tem pouku. Glavno pravilo ostane vedno tisto, da je prakтика, utemeljena po raznih teorijah, najboljša metoda.

Ko so se začetne vaje zvršile, se prične govorni pouk gluhonemih z izvabljevanjem posameznih glasov. Tu je pred vsem potrebno,

a. da so učenci *pazljivi*. Ko bi ne bilo temu takó, je bolje, da učitelj pretrga učenje za kratek čas in dovoli učencem, da se odpočijejo in takó zopet usposobijo za pazljivost. Dokler ni še izgovoril učitelj nobenega glasu, ne sme tudi noben učenec ničesa izgovoriti; paziti pa morajo vsi na učitelja in izgovarjati samo to in prav takó, kaker jim on veleval. Nadalje je potrebno,

b. da poštev učitelj pri učenju tudi *fizične organe* gluhonemih, ker govor vpliva močno tudi na té. Da bi se torej niti učencem, niti učitelju ne škodilo na zdravju, naj ne sili učitelj preveč ne sebe ne učencev. Zlasti od začetka naj pazi, da bo primerno prenehoval in položno vadil ter krepil pljuča in delovanje govoril. V to naj uporablja le majhno število minut na vsakega učenca. Pazi naj, da bodo gojenci

dobro gospodarili s svojo sapo, in naj ne dovoljuje, da bi preveč in brezpotrebno sosebno po zimi hodili iz gorke sobe na mraz, kjer bi se takó lahko prehladili.

Kaker je pa gledati, da se gojenci ne trudijo preveč, prav takó je potrebno paziti na to, da se ne vlenijo, ker tudi ta skrajnost bi utegnila škoditi.

c. Samoglasniki so prava duša govorjenju; zato je paziti, ko se izvajajo, na pravilno dihanje in pa še na poslednje: Učenec naj izgovarja samoglasnike s posebnim naporom izdiha, da bi jih ne izgovarjal skozi nos, ali da bi jih ne spremljeval z nekim nepotrebnim *h*; ta napetost pljučnega izdiha pa naj se naslanja na glasotvorki, ne pa na druga govora. Izgovarja naj je tudi vedno enako in takó močno, kaker je primerno njegovim govorilom, t. j. kolikor možno *naravno*; ker zeló neprijetno je poslušati gluhega, ki vedno menjuje s svojim glasom. Prav takó naj ne nateza preveč samoglasnikov; ker to bi mu slabilo izdih in utrudilo glasotvorki, da bi z glasom vpadal; takó bi postal ves njegov izgovor šepast in neprijeten. Učenec naj se torej pridno vadi v izgovoru samoglasnikov, da je bo izgovarjal naravno, razločno in prijetno; v to naj je nastavlja rezko. Usta in jezik naj obdrži še za trenutek nespremenjeno nastavljena, in naj je premakne še-le potem, ko je izrekel čisto samoglasnik; drugače bi se lahko slišal pri sklepanju ust kak tuj nepotreben glas.

Nagluhim učencem naj tudi ne zamudi učitelj samoglasnike krepko izgovarjati na ušesa ali pa v odprta usta. Ko bi jih začetkom po glasu samem ne mogli še razločevati, pomagaj jim še s tem, da jim kažeš nastavo ust za dotični samoglasnik.

č. Kakó in po kateri *vrsti* se izvajajo soglasniki, je že omenjeno pri izvodu posamičnih glasov, rečeno je tudi, da se dajo zloženi omehčani soglasniki: *lj, nj* in *šč* vsaj začetkom olajšati s tem, da je gluhonemi nadomestuje *z*: *l, n, š* in da stavi poluglasni *e* pred *r*: mertev za mrtev itd.

d. Napreduje naj se *počasi*, toda *gotovo*. Prevariti naj se nikaker ne dà učitelj s tem, da bi jel hiteti, ko vidi, da mu učenci dobro napredujejo. Bolje je, da se nauči gluhonemi izgovarjati malo glasov, te pa dobro, kaker pa mnogo in slabo; vsaj bi se morali drugače izvajati zopet vsi glasovi od

začetka. Če se je priučil učenec natančnemu izvajanju prvih samoglasnikov, izvajal bo tudi ostale vse samoglasnike in so-glasnike pravilno in naravno.

e. Vsak glas, ki ga izreče učenec po učiteljevem vodilu, ali pa slučajno pravilno, naj se takoj določi, da ga ne pozabi; često se prigodi namreč, da izgovori učenec kak glas danes, ki ga potem dolgo ne more več ponoviti.

f. Koj ko je učenec dobro izgovoril kak glas ter ga ponovil nekaterekrat pravilno, naj mu ga učitelj napiše na tablo.

Učenec ga bere potem od ust učiteljevih in s table ter kaže, ponavlja in tudi sam poskusi napisati ga na tablo. Vedno torej naj najprej učitelj glas izgovori. potem ga učenec bere od ust in na to še le pride pisava na vrsto.

g. Učitelj sam pa naj dobro pazi, da pravilno artikuluje, ker le tedaj ga bodo učenci dobro posnemali. Najmanjšega pogreška ne sme napraviti učitelj v tem, kaker tudi ne spregledati najmanjše nepravilnosti pri učencih.

h. Pismenke kaži najprej male, velike pa še le po izvodu vseh glasov.

i. Često se nahajajo mej popolnoma gluhi učenci tudi taki, ki so govorili popred, ko so oglušeli. Take je treba radi branja od ust in pisave ravno takó poučevati, kaker ro-jene gluhe. Pri tem je pomisliti, da so nagluhi še veliko nemirniši in da je njih oko radi tega uzroka veliko manj vež-bano v branju od ust, kot rojenih glušcev. V tem so torej nagluhi na slabšem od rojenih mutcev. Nasprotno pa izgovar-jajo nagluhi, ko so se priučili ustnemu branju, veliko čistejše, prijetniše, urniše in naravniše, nego rojeni glušci, ki niso nikdar slišali glasú, kar je umevno samo po sebi.

j. Učitelji gluhonemih so iznašli že davno več *umetnih pripomočkov*, da bi si polajšali svoj težavni posel. Takó si je dal napraviti Bonet usnjat jeziček, s katerim je segal v usta svojim učencem mesto s prstom ter kazal, kakó naj si nastav-ljajo oni svoj jezik. V jednak namen je služil Reich-u neki pro-žen jezik napravljen iz gumilastike. F. M. pl. Helmont si je napravil glave, katerih usta so bila nastavljena za samoglas-

nike; te so si ogledovali in posnemali gluhonemi s pomočjo zrcal. Niederhof si je pa omislil govorni stroj, ki mu ga je izdelal mehanik Muth v Frankobrodu ob Menu. Ta stroj je predstavljal gluhonemim izgovor glasov. Tudi S. Heinicke govori o takih strojih, ki jih je rabil pri svojem pouku gluhonemih. Jeden teh strojev predstavlja napravo ust, drugi pa jabelko. Braidwood se je posluževal srebrne lopatice, ki je imela na enem koncu krogeljico, s katero je gluhonemim nastavljal in popravljaj lego jezika. Dr. Gude si je pripravil žično iglo ali tanko paličico, ki je bila takó primerno upregnena, da je segala skozi nosno duplino noter do mehkega neba; takó je izvajal čisti izgovor samoglasnikov. Stahmann si je izmislil in napravil dihalni aparat. Vsak učitelj gluhonemih pa naj rabi lopatico, če nima drugega. Iz ročnika koščene žlice si jo lahko sam napraviš takó, da žlico odrežeš. Skušnja uči, da je taka lopatica najboljši pripomoček v roki učitelja gluhonemih. Vodja Köbrich jo posebno priporočuje.

Glavni in najboljši pripomoček ali aparat, so pa govorila, katera naj učitelj očitvidno in prav nastavlja. Učiteljeva govorila naj si učenci sešobno dobro ogledujejo in posnemajo. Vsi drugi pripomočki so pa nepotrebni, ali celó škodljivi; ker odvračajo in motijo gojence od toli potrebnega opazovanja ust in drugih govornih organov. Učitelj naj bo vešč pravičnega nastavljanja govoril; v to naj se večkrat ogleduje v zrcalu, ali je napravil vse prav. Zrcalo se je skazalo tudi kot sešobno dober pripomoček; rabil in dejal je je v roke učencem že Aman, da so si primerjali nastavo svojih organov na učitelju.

Ko bi ničesar ne bilo pri roki, naj si učenec pomaga s svojim kazalcem. Učitelju ni svetovati svoj prst devati učencu v usta, ker napravlja to slab vtisek, in ker bi ga utegnil vgrizniti.

Z lopatico se nastavljajo govorila toliko časa, dokler ne sprevidi učenec svojega pogrška in dokler ne nastavlja govoril za tisti glas brez vsake tuje pripomoči pravično; vender naj se taki pripomočki odpravijo kot nenaravni kakor hitro možno. Potrebno je tudi, da se učenci znebé praznih, pustih, mehaniških vaj; ker govorni pouk nima namena vaditi samo go-

vorila, ampak tudi in sosebno *duševno življenje* gluhonemim; podajati jim je torej takih besed in stavkov, ki kaj pomenijo.

Gledé na gluhonemski govorni pouk, nam je ločiti:

a. mehaniški pouk, ki izvaja govor tehniški,

b. materialni pouk, ki podaja učencem govorno tvarino,

c. formalni pouk, ki se ozira na oblikoslovje in govorne oblike in

č. proste govorne vaje, v katerih se vežbajo učenci v domačem, vsakdanjem ali družinskem pogovarjanju.

Kakó se pa kažejo učencem stvari iz narave, da si pridobe pravih pojmov, kakó naj si nabirajo besede in stavke v posebno knjižico, ki jim služi potem v prvo berilo, o tem govorita §§. XVIII in XIX.

Učenci naj se urijo razsojevati tudi s *tipom* ali izgovarjajo previsoko, prenizko, prehitro, prepočasi, premočno ali preslabotno; potem ali *dihajo* pravilno ali naglašajo prav ali slabo. Da se gojenci vadijo v govorjenju bolje, je zavisno tudi od tega, kakó se *nadzorujejo zunaj šole*. V zavodih, kjer so vsi gojenci tiste narodnosti, so razmere govorni metodi jako ugodne; gojenci se vadijo govoriti tudi zunaj šole, in sicer praktiski mej seboj, z učitelji in drugim osebjem zavoda. Na to merijo naloge učiteljev in celi zavod dela v to, da se gojenci pogovarjajo mej seboj tudi zunaj šole; svojih potreb jim ni treba razodevati s telokretoni. V takih zavodih pa, kakeršen je n. pr. goriški, kjer se gojenci dveh narodnosti vzgojujejo skupno, je govorna metoda nemogoča stvar. Kakó naj Slovence pové Italijanu, če ne s kretanjem, česa želi?

Osoda izšolanih gluhonemih pa je zavisna od ljudij, mej katerimi živé. Teh ne more več učitelj in zavod nadzorovati. Takim naj pomagajo roditelji, prijatelji, duhovniki, ljudski učitelji in drugi dobrotniki!

ŠESTI DEL.

Praktiški pouk.

§. XIII. Po kakem redu naj se izvajajo glasovi.

Ko so se dovršile začetne vaje, začne učitelj izvajati glasove. S katerim glasom pa naj bi pričel in kakó nadaljeval, o tem so učitelji gluhonemih še jako različnega mnenja. Nekateri svetujejo naj se pričenja s samoglasniki, drugi s soglasniki; in zopet drugi trdijo, da je najbolje, če se izvajajo glasovi mešano¹⁾. Nam se zdi poslednja misel najboljša; ker vse slovenske samoglasnike izvabiti prav in posamične tudi določiti pred soglasniki, ni lahko in gotovo veliko težavniše delo, kaker izvajanje mnogih soglasnikov. Prav takó bi hodil krivo pot, kedor bi hotel izvabiti najprej vse soglasnike; ker se nekateri celó ne dajo izgovoriti in določiti drugače, kaker v zlogu, torej v zvezi s samoglasnikom. Vrh tega bi učenci po tej poti dospeli prekasno do zaznamovanja pojmov z besedami. Praktiški in na zdravi podlagi sloni torej le tretji način, tudi gledé na pravilo: «od lahkega do težjega», gledé na sorodnost glasov in sosebnost na prakso, ki previdno razdeljuje težave in uči, kakó nam je napredovati, da dospemo čim prej do naravnega izgovora, je po moji in nekaterih najnovejših učiteljev gluhonemih skušnji najboljše izvabljevati glasove po sledečem redu: **a, p, t, f, s, š, h, k; o, u; b, d, g, v, z, ž; e, i, j; m, n, nj; l, lj; r, c, č** in naposled tisti glasovi, ki nimajo v pisavi pravih znamenj, ki bi kazala razliko v izreki.

¹⁾ Glej: H. Hoffmann, „Der erste Sprech- und Sprach-Unterricht in der Taubstummschule“. Marburg, 1890.

Pred vsem stojé govorila za **a** že sama po sebi v mirnem položaju, kjer nam je pričeti izgovarjanje glasov; prvenci napravijo pravilno tudi ta temeljni glas po navadi lahko in brez posebnih težav. Da ga bode pa sleherni tudi naravno in lepoglasno izgovarjal, vadi naj se enako, kaker zdravo dete; ono pričenja s *pa*, *ta*, *papa*, *apa*, *ata*, ali z *ma*, *mama*, *ama*. Ker je pa **m** nosnik, in vrhu tega zamenjuje gluhonemi kaj rad *m* s *p* ali z *b*, zató naj se ga izvaja za drugimi glasovi. Gluhonemi pride takó do čistega izgovora *a* in ob enem do glasov: *p*, *t*, ki tudi ne prizadevata nikakeršnih težav. Za tema dvema trdima zapornikoma izvajati koj njima sorodni goltnik *k* bi tudi ne bilo na pravem mestu, ker ga je težko opazovati in še teže posnemati; zató naj popred sledé prepišniki: *f*, *s*, *š*, *h*, katere kažemo in izgovarjamo lažje.

Vse glasove, ki so se izvabili, je pridno vaditi v zvezi z *a*, da se *a* tudi določi in takó doseže njegov pravi naravni izgovor; kajti od izgovora tega temeljnega samoglasnika, je zavisen izgovor vseh ostalih drugih samoglasnikov in lahko rečemo sploh izgovor učencev.

Ko se je takó določil samoglasnik **a**, izvabita se tudi *o* in *u*, in to po vrsti *a* — *o* — *u*. Tù mislimo pa le kratki in široki *o*, ki se od čistega v slovenščini nenavadnega *o* najmanj loči: *on*, *ona*, *osa*. Na to pridemo do mehko zvenečih *b*, *d*, *g*, (predsamoglasniški) *v*, *z* in *ž*, katerih nastava je že poznana in do izvaje visokih samoglasnikov *e* in *i*. Tudi te izvedemo iz *a* po lestvi *a* — *e* — *i*. Tù mislimo zopet kratki in široki *e*, ki je v olikani slovenski izreki najbližje čistemu *e*: *en*, *ena*, *žena*.

Ako izgovarjamo dovolj skupno *ie*, dobimo zlog *je* in primerno tudi *j*; zató pridenimo tú sem ta mehki nebni prepišnik. Zdaj izvajamo brez vsake nevarnosti tudi nosnike: *m*, *n*, *nj*, da bi ne bili prezgodaj izvabljeni povod nosljanju in iz lahkoumevnih razlogov tudi (predsamoglasniški) *l* in *lj* ter *r*. Za temi sledijo zloženi *c* in *č* ter tisti glasovi, za katere navadna pisava nima stanovitnih znamenj, namreč končni in predsoglasniški *v* (t. j. *w*) in *h* (tudi *w*) ter samoglasni *e*, (ki se piše navadno z *e*, pri nauku pa se more zaznamenjati po staro z *è*, ali kaker v Bartlovem slovarji z *ě*) *è*, *ì*, *ù*, *ò*,

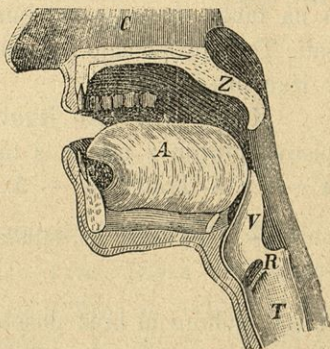
ê, é, ô, ó. Tu se more brž tudi pokazati važnost teh različnih glasov za razločevanje besed v primerih kakor : sredi pëkla se bo pekla ; pëkël te bo pëkël : kôliko ima svêt (Welt) môž ki bi se jim moglo reči : to je svêt (heilig) môž ! Svêt ni svêt, tvôj svêt je svêt ; môj kôs je odnësël kôs ; če prôsi on, prosi tudi ti ! lêzi na tla, ne lêzi naprej !

§. XIV. Podrobnosti o pojdinih glasovih.

1. Samoglasnik

a

je podstava vsem drugim samoglasnikom ; *a* je navadno tudi najčistejši in gluhonememu najlažji glas. Mi izgovarjamo *a*, ako primerno odpremo usta takó, da vidimo lahko še obe vrsti zob, jezik pa le prav malo skrčimo z mirnega ležišča in pri tem držimo nizko, ker bi dobili drugače ae-ä, ko bi privzdignili jezik proti nebu. Potrebno je pa, da zvišamo mehko nebo z malim jezičkom vred in sicer toliko, da zapremo skoro vhod v nosno duplino ; takó vleče ves izdih po ustni duplini. Primerjaj lego jeziku in drugih govoril na sliki 16. za samoglasnik *a*.

Slika 16. a

A jezik, C nosniči, Z jeziček, V jab. pokrovec, R jabelko, T dušnik.

Ko učitelj pravilno in razvidno predstavlja in kaže *a*, naj si učenec dobro ogleda, kakó je odprl usta, kakó je nastavil jezik, kakó se mu treseta prsi in jabelko, kakó mu odhaja gorki izdih čez usta ; sploh o vsakem gibanju ali delovanju govoril in pljuč, naj se prepriča natančno ter naj poskusi to napraviti tudi sam. Navadno izreče gluhonemi ta glas takoj, ko mu ga je učitelj predstavil in ko je v začetnih vajah dokazal svojo zmožnost do govornega pouka.

Ko bi pa preveč odprl usta in jezik skrčil, takó da bi zaprl sapi ves ali malo ne ves prehod čez ustno duplino, in da bi izrekel vsled take nastave nekak goltančni *n*, tedaj mu je treba popraviti odprtje ust in lego jezika ter pokazati na roki, kakó mu je dihati skozi usta. V to mu privzdigni ne-

koliko spodnjo čeljust, da usta stisne do prave mere in pokaži mu v zrcalu, da opazuje sebe in učitelja. Na zrcalu vidi potem, kakó se je spotilo, ko je izrekal glas *a*. Previsoko vzdignjen jezik pa se mu pravilno nastavi z lopatico. Da se izgovarja *a*, kaker tudi ostali samoglasniki *prav* in *naravno*, je soseбно paziti, da vleče doneči izdih čez usta; torej nikdar po nosni duplini in pa takó ostro, da ne spremlja samoglasnikov neki *h*. Prvo zadene učenec že sam po sebi, da le jezik *prav* stoji, drugo pa z večkratnim ponavljanjem tistega samoglasnika, ko izgovarja zaporedoma na učiteljevo povelje: *a, a, a*.

Ko je učenec pravilno izgovoril *a*, napiše se mala črka *a* na tablo, da jo z učiteljem bere in tudi sam skuša napisati. Takó posnemajo zaporedoma učitelja tudi vsi drugi učenci v izgovoru in pisavi.

Ko se je *a* takó izgovoril, sledi vaja v izgovarjanju, v pisavi, branju z ust in s table n. pr: *a; a* — (dolg); *a* —, *a* —; *a a* (kratek) *a* — *á*.

2. Trdi ustnični zapornik

p

izreče gluhonemi brez posebne težave. (Ker je pa to zapornik, se *prav* za *prav* sam za se nemore izgovoriti, temuč le z vokalom, bodisi tudi le nedoločnik *v*, ali s katerimkoli drugim glasom, kateri lahko delj časa vzdržujemo kaker: *s, š, h, r, l*. Ako ga mislimo izgovoriti samega, se bo za njim slišal nekaj *h*. To velja sploh o vseh zapornikih, torej bi se mogli učiti zaporniki le v zvezi z vokali: *pa, papa, apa*; pozneje bi prišli še le primeri, ko stojé ti glasovi na koncu zlogov, kaker: *pap, top, itd.*) On lahko opazuje, kakó učitelj zapre trdno ustnici, kakó in koliko stojita čeljusti vsaksebi; toliko namreč, da ostaja mej prednjimi zobmi le še majhen prostor, po katerem sapa nabrana, ali takó rekoč zajeta in stisnena, siloma prodere in odide iz ust. (Glej sliko 17.) Odhajajočo sapo čuti učenec jako krepko na roki. Vtakih zlogih pa, ki končujejo na *p*, kaker so: *hip, top, kap*, sklenemo naglo ustnici ter brž zopet odpremo kolikor moči brez izdiha, ker se sicer sliši za *p* nekaj *v* ali *h* (*spiritus asper*).

Ko bi gluhonemi izgovarjal *p* prešibko, da bi bil soglasni *b*, ali ko bi mu vhaljal izdih čez nos, da bi se slišal nek *mp*, tedaj mu veli krepko spihovati papirčke ali take lahke reči z mize ali iz roke, ko izgovarja *p*. Na takih odletajočih rečeh spozna učenec je-li izrekel *p* dovolj krepko ali ne.

Ko se je ta glas učencem prav izvabil, sledi pisanje črke *p*, potem pa vaja : *p* (*pe*) ; *pa*, — *pa* ; *pa*, *pa* ; *papa* ; *papapa* ; *a* — *p*, *ap*, *apa*.

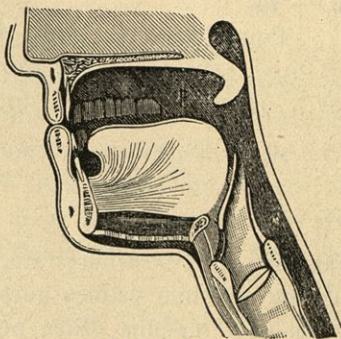
Pojem : *papa*.

3. Trdi zobni zapornik

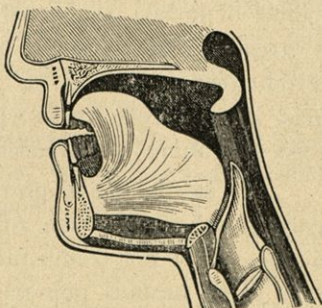
t

(v zvezi z *a* : *ta*, *tata*, *ata*) pokažemo gluhonemim, ako upremo jezik ob straneh na gorenje kočnike, konec jezika pa prislonimo zadej za dolenjimi predniki na zobna in takó, da zabranimo popolnoma ves odhod izdihu, ki siloma prodré iz ust, ko se jezik odmakne.

Gojenec naj se prepriča z roko o izdihu, kakó siloma odide, ko se je odmaknil jezik od zobn. Ako izgovarja učenec slučajno *t* prešibko, takó da se sliši neki *s* mesto čistega *t*, vodi ga z odpihovanjem papirčkov jednako, kakor pri *p*, na pravi izgovor tega zobnega zapornika in veli mu, naj večkrat ponavlja *pa* in *ta*, da bode dobro spoznal razliko teh zapornikov. Ko ga je pa prav izgovoril, pokaži mu na tabli malo črko *t*, katero naj poskusi tudi sam napisati. Potem sledé vaje v branju od ust in s table in vaje v pisavi, kaker :

Slika 17. *p*

Slika 18. *t*

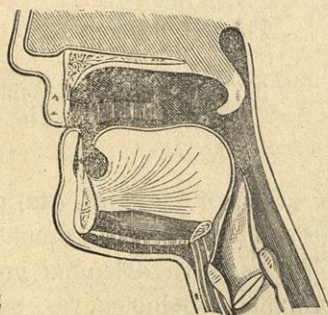
t (te); ta, ta — ; ta — ta, ta; tata, tap, ta — pa, tapata; tat; at, ata; pta, apt, tapt; tap — ta, tap — tat, tap — ta — ta.

Pojmi: *tata* = *papa*, *tat*, *tapa*; *tata tapa*, *papa tapa*, *tat tapa*. (on) *tap* — *ta*; *tap* — *tat(i)*. Besed in zlogov ali glasov v oklepih gluhonemi istočasno še ne poznajo.

4. Trdi ustnično — zobni prepisnik

f,

kakeršen je v besedah: fara, grof, škof, nastavimo, ako približamo spodnjo ustnico gorenjim sekavcem toliko, da ostaja vmes prav majhina ožina, po kateri dihamo krepko sapo. Ta izdih se drsa ali brusi ob zobeh in ustnicah ter napravlja pihanje, ki je glas f. Glej šematiški prerez govoril za f na sliki 19.

Slika 19. f

Redek je gluhonemi, ki bi ne mogel zadeti tega prepisnika, sosebnó, ko si mu razložno pokazal, kakó ima nastaviti ustnice in kakó dihati. Da je dihanje pravilno in da zadoščuje sapa brez zvenenja, se preveri učenec z rokama; o nastavi svojih ustnic pa z zrealom, ko opazuje učitelja.

Opozori naj se učenec pri izvodu tega glasú tudi na tó, kakó se vpihuje sveča; toda glas, ki se naredi, ko se vpihuje sveča, je bilabialni f, katerega ne rabimo v slovenščini.

Ko bi gluhonemi preveč podvijal spodnjo ustnico pod gorenje sekavce in takó zobe stezal čez usta, kar bi bilo grdo; ali pa, ko bi pot izdihu malo ne popolnoma zaprl, naj se mu taka slaba nastava popravi z lopatico. Temu in nekaterim jednakim pogreškom se dá začetkoma ogniti tudi s tem, da učitelj lepo in naravno izgovarja in kaže glasove.

Vaja:

f — ; f, f; fa — fap, fat; af, af — fa, paf, paf — fa; taf, taf — fa; paf — ta, taf — ta; fta, itd.

5. Trdi zobni prepisnik

S

nastavimo, ako usta prav malo, samo toliko odpremo, da se ne dotikajo zobjé, ki si stojé navpik, ustnice pa primerno dovolj raztegnemo, takó, da se predniki uprav še pokažejo. Konec jezika približamo sekavcem. Ob straneh naslonimo jezik na kočnike, da nastane takó neki žlebič po njem, po katerem poženemo krepko sapo, ki se brusi sosebno ob gorenje sekavce in napravi ona sikanje, ki je glas *s*. Takó nastavljen *s* je zobni prepisnik ¹⁾.

Gluhonemim se izvaja sičnik *s* precej lahko, da so le jezik prav nastavili ter sapo krepko in skupno pognali čez sekavce. Pri kočnikih ob straneh sapa ne sme vhati; to bi se pa zgodilo, kedar bi jezik ne zapiral sapi popolnoma odhoda. Ko bi učenec izgovarjal ta glas prešibko ali premrtvo, tedaj mu pokaži, kakó se dá nekako občutiti *s* tudi na členih rok. Podvojitve glasov v besedah se tudi sosebno priporoča, da jih gluhonémi krepkejšé izgovarja, kaker: nes-semi, vis-sok, itd. Včasih drži učenec jezik preveč blizu zob, ali ga pa celó pritiska na nje, mesto da bi ga držal široko in naravno bližal prednikom. Tedaj si najde izdih svojo pot čez kočnike in učenec izgovarja nekak *lh*, napenjajoč tudi lica. Tej napaki bi se bil moral učitelj ogniti s tem, da bi bil takoj začetkoma *s* naravno in prav izgovarjal. Ko bi pa učenec pri vsem tem stiskal jezik, oddaljeval ga od končikov in držal nekako trdno ali okorno, naj mu ga veli učitelj pri odprtih ustih inehko, prosto in široko stezati čez sekavce takó, da bo segal ž njim od jednega do drugega ustnih kotov. Potem naj položi rahlo gorenjo vrsto zob po tako raztegnenem jeziku in *s* se oglasi, ko se je sapa pognala, četudi s šibkim glasom. Čim bolj pa učenec odmika jezik na vznotraj, ali čim bolj mu ga učitelj z lopatico potiska nazaj od prednikov, tem čistejšé in močnejše se glasi. Napačno bi pa bilo, če bi učenec sklenil prednike do cela, t. j. če bi pritisnil spodnje sekavce na gorenje takó, da bi mogla sapa jedva siloma odhajati mej zobmi.

¹⁾ Frimerjaj: E. Brücke, Grundzüge der Physiologie und Systematik, Wien 1876. št. 52.

V vsakem slučaju naj izgovarja učitelj ta glas kolikor možno lahko, naravno in razločno, da ga učenec more prav posnemati in nastavo govoril tudi v zrealu opazovati in presojevati. Ko bi pa ne šlo drugače, naj mu učitelj mehaniški nastavi govorila z lopatico.

Včasih se izvede pravi *s* iz nastave *ps*, ako se dela, kaker bi se žugalo. Weissweiler ¹⁾ priporoča tudi naslednji pripomoček. Vzemi gladko paličico 2 mm. debelo, 5 mm. široko in 5 cm: dolgo ter jo deni učencu tik za sekavci plošnato v usta. S tem se uravnajo ustnice in jezik dobi pravi položaj za *s*. Otrok naj potegne na to sapo globoko v sé in naj jo jednako krepko izdihne, in *s* se oglasi takó sam ob sebi ostro in čisto.

Vaja:

s; sa, sa-sa; sap, sapa; sat, sata; saf, safa; sas, sasa; as, asa; pas, pasa; tas, tasa; fas, fasa; spa, spat, stat, itd.

Pojmi: *pas, sapa, tasa, tast, spat(i), stat(i), sat (satorje)*.

6. Trdi nebni prepisnik

Š

izvedemo iz zobnega prepisnika *s*, ako ukrožujemo konec jezika, ko izgovarjamo *s*, vedno više po trdem nebu, hrbet jezika pa upogibljemo v jednaki meri; takó dosežemo naposled mesto na visokem nebu, kjer izgovorimo krepki šumevec *š*. V tem pa, ko ukrožujemo in upogibamo jezik takó, da bi napravili iz *s* *š*, vstaja znotranji del jezika proti mehkeemu nebu, kjer se napravlja *h*; zató se često sliši mej izvajo tega prepisnika tudi neki nepotrebni *h*. Krepki izdih tega šumevca čutijo gluhonemi tudi sosebno na členih rok, t. j. kakó prodira čez usta in proizvaja šumenje; zató naj se učitelj ozira tud na to. Ravnatelj Köbrich svetuje ²⁾ naj se izvaja *š* po jednom teh načinov:

1. sklenejo naj se zobje, skrči jezik in raztegnejo ustnice, ali

¹⁾ N. Weissweiler, der Artikulations Unterricht in der Taubstummen Schule, Köln 1883.

²⁾ V svoji knjigi M. Hills vollständige Anleitung zum Unterricht Taubstummer Kinder, Essen (Bädeker), 1886 s. 87.

2. privzdigne naj se hrbet jezikov, njegov konec pa blizu zadej za predniki pregne navzdol takó, da nastane mej jezikom in spodnjimi sekavci izdolbena votlina, v katero se zлива sapa, ko teče čez vključeni jezik in ki se potem ob ostrih sekavcih brusi z močnim šumenjem, ali pa

3. prisloni naj se konec jezika visoko na gorenja zobna ali pa na trdo nebo in hrbet jezika se privzdigne toliko, da se njegov rob prileže na kočnike ob straneh. Umevno je, da učitelj ne sme posluževati se zdaj te zdaj one nastave govoril, ko izvaja ta glas, ker bi takó le motil učence. Ako izgovarjajo gojenci dobro *s*, so že na poti, da zadenejo tudi *š*.

Kakšenkrat izgovarja učenec nekaj šumevec, ki je pa bolj podoben goltniku *h*, nego nebniku *š* (kaker zgorej); v tem slučaju učenec preveč krči jezik. Da se ta napaka odpravi, je potrebno, da se oddalji jezik nekoliko od mehkega neba, t. j. da se nekoliko naprej stegne.

Ako izgovarja gojenec *s* mesto *š*, pomagaj mu z lopatico; t. j. vzemi mu konec jezika mej lopatična rogljiča in pomakni ga nazaj na visoko nebo od prednikov nazaj.

Ako izgovarja *h* mesto *š*, tedaj je treba začeti pri *s* in ukroževati jezikov konec vedno više po trdem nebu, dokler se iz *s* ne prikaže *š*.

Ko bi pa učenec krepko šumenje *š* zaviral s tem, da bi naslanjal spodnjo ustnico preblizu zgornjim sekavcem, teda mu je treba uravnati ustnice, da more šumeča sapa prosto odhajati.

Vaja:

s — *š*; *š*, *š* —; *ša*, *aš*; *aš* — *ša*; *šap*, *šaf*, *šat*, *šas*, *šaš*; *paš*, *pa* — *ša*, *paš* — *ša*; *faš*, *fa* — *ša*; *taš*, *taša*; *š* — *ta*, *šta*, *špa*; *aš*, *paš*, *paš* — *ta*, itd.

Pojmi: *faša* = *pas*, *pašta*.

7. Trdi goltni prepisnik

h.

Veščaki Arnold, Hill, Triester, Vatter in drugi učitelji gluhonemih stavljajo *h* na prvo mesto, ko izgovarjajo glasove. Naraven je sicer tak začetek; ali gledé na tó, da bi ga ne

stavljali gluhonemi nepotrebno pred samoglasnike, kaker povdarja tudi Weissweiler¹⁾, odmenil sem mu še le tukaj mesto.

h v besedah kaker: duh, hvala, piha, je sploh znamenje dihanja; vender je velik razloček mej navadnim dihanjem in hukanjem t. j. šumečim goltnikom *h*. Ko dihamo, imamo glasilko široko odprto; glasotvorki stojita vsaksebi in počivata mirno, kaker sploh vsa govorila, po katerih vleče sapa prosto v pljuča in iz pljuč. Da pa napravimo goltni prepisnik *h*, nam je odpreti primerno usta, v tem ko je držimo pri navadnem mirnem dihanju zaprta, izvzemši nekatere slučaje pri otrocih in tudi pri odraslih, sosebno v spanju, ki vsprijemajo in izpuščajo sapo, ali bolje, smrčé tudi po ustni duplini. Dalje nam je notranji del jezika privzdigniti takó proti mehjemu nebu, da ostane mej nebom in jezikom skozi usta prosta le mala ožina, po kateri prôdira pljučni izdih na nebo in odhaja čez usta ter napravlja šumenje, ki je zaznamenjemo s *h*. Pri tem sledi naravno, da stopi z jezikom vred tudi jabelko nekaj više, kaker pri navadnem dihanju. Akustiški ojačimo *h* še s tem, da zožimo tudi glasilko in poženemo izdih krepko; takó se brusi sapa tudi ob glasilki in ustni duplini in je zató močnejša.

Da bo gluhonemi prav napravljal ta glas, naj ga učitelj najprej sam razločno izgovarja in učenec naj si dobro ogleda, kakó so govorila nastavljena in slučajno prepriča naj se tudi v zrcalu, je li vse takó naredil, kaker mu je učitelj pokazal. Potrebno je tudi, da si otiplje izdih; to pa s tem, da postavi jedno roko učitelju, drugo pa sebi pred usta in potem na prsa; takó bo čutil, kakó vleče izdih ali sapa skozi usta in kakó prsa vstajajo in vpadajo.

Navadno napravi učenec potem *h* prav. Ko bi pa venderle ne šlo, poskusi naj v roke hukati ali dihati, kaker bi je hotel ogreti; morebiti, da zadene potem pravo.

Vadi pa naj se gluhonemi najprej zategneno, dolgo izdihovati: *h* —, potem oddihljuje: *h*, *h*, *h* in naposled z obojnim izdihom: *h* —; *h*, *h*, *h*; *h* —, *h*, *h*, *h* —, *h* —, i. t. d. Na-

¹⁾ N. Weissweiler, Der Artikulations-Unterricht in der Taubstummenschule. Köln 1883, str. 15.

stavljajo naj se usta kaker za samoglasnike v zvezi z izdihom: ha, ho, hu, ha, he, hi in narobe, da se vadijo učenci nastavlja *h* globoko in visoko.

Vaja:

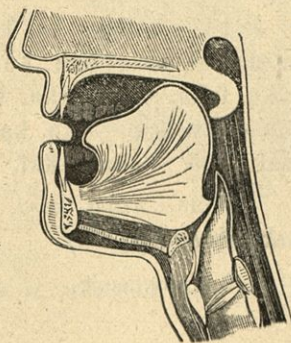
h —; *h, h, h; h — a, ha; hap, hat, has, haš, hah; ah, pah*, itd.

Pojem: *pah* (zapah), (on-ona) *paha, pahat(i), phat(i), spahat(i)*, šah.

8. Trdi goltni zapornik

k

napravimo najlaže¹⁾ iz nebnega zapornika *t*, ako nastavljamo jezik vedno globokeje ter ga krčimo nazaj proti mehkeemu nebu; naposled pridemo na mesto, kjer izrečemo *k* namesto *t*. Da izreče torej gluhonemi *k*, pritisne naj se mu konec jezika z lopatico ali s prstom navzdol in ob jednem globoko nazaj ter veli, naj *t* krepko izgovori. (Primerjaj nastavo govoril za *k* na sliki 20.) Takó je prisiljen znotranji del jezika prisloniti na mehko nebo ali vsaj globoko na trdo nebo, kjer zapre sapo in izreče *k* mesto *t*, hitro ko mu odmakneš lopatico. To naj se ponavlja toliko časa, dokler se gluhonemi ne privadi izgovarjati *k* pravilno, vender ga ne sili predolgo v izgovoru tega zapornika, da mu ne škoduje grlu.

Slika 20. k

Kaker pri izgovoru drugih glasov, je potredno tudi pri tem, da si učenec potiplje z jedno roko nad jabelkom nastavljen jezik, z drugo pa izdih na ustih ter dobro ogleda v obče, kakó so nastavljena govorila.

Goltnik *k* se dá nastaviti globoko na mehkeem nebu, ali pa tudi že na visokem trdem nebu; takó se napravi širša ali pa ožja ustna duplina za *k*. Takó bi bilo menda najboljše, da bi se izgovarjal *kj* v olikani izreki nebno, kaker srednji glas

¹⁾ Glej opomnjo gledé na izgovor zapornikov pri *p*

mej *k* in *t*: kjê-*kê*; ki se izgovarja na Goriškem ko *č*: *čé*, na Kranjskem ko navadni *k* *kê*; ravno takó bi bila knjižni slovenščini primerna izreka nebnega *tj*: tje, tjakaj, tjeđen, ké, kêđen, na Goriškem: *če*, na Kranjskem: *ke*, kêdan.

Kedar bi izgovarjal gojenec *t* ali *d* mesto *k*, naj se mu konec jezika pritisne z lopatico navzdol, da napravi na mehkem nebu potrebni zapor za *k*.

Ko bi učenec napravil *h* mesto *k*, pride do izgovora *k* takó, da začne pri *p* in *t* ter nastavlja jezik vedno globokeje; z drugimi besedami, da prične izgovarjati *p* in potem *t* in artikuliráš *t*, *t* vedno globokeje po trdem nebu proti mehjemu nebu.

Ko bi pa učenec spuščal sapo skozi nos pred izgovorom glasú *k*, da bi se slišal takó nekak *nk* mesto čistega *k*, tedaj mu je treba zabraniti izdih čez nos; slučajno mu smeš zatisniti nosnici; vsaj bode s tem spoznal napačno dihanje; ukaži mu tudi v tistem hipu, ko izgovarja *k*, dihati skozi usta, kaker je delal pri *p* in *t*.

Vaja:

p — t — k (*ka*); *ka, ka — ka; kap, kapa; kaf, kafa; kas kasa; kaš, kaša; kah, kaha; kak, kaka; ka, ak, aka; paka, taka, faka, saka, šaka, haka, kaka; kap — ka, fap — ka sap — ka, šap — ka, kap — ka; spak, spaka, stak, ftak, štak, ska, skakat, škaf*, itd.

Pojmi: *kapa, kasa, kaša*, (ječmenova jed.) *kaka* (blato), *sak, skakat* (i), *škaf*.

9. Dvoglasnik.

ks (x)

je sicer tujka, ali ker jo imamo tudi v vdomačenih besedah, kaker: *biks, Maks, Ksaverij, koks, Aleksander, odmerimo* mu tu lastno mesto.

ks je iz *k* in *s* zložen glas. Gluhonemi naj izgovarja najprej vsak del tega dvoglasnika posebe in potem oba vedno tesneje t. j. vedno hitreje prvi za drugim. Naposled naj iz nastave za prvi del *k* neposredno napravi ali izreče drugi del *s*; takó proizvede *ks*. Neposredno ali skupaj zlito je pa

treba oba dela (k, s) izgovoriti radi tega, ker bi se drugače tujka *i* ali *e* mej nje vrinila in izgovoril bi *kis* ali *kés* mesto *ks*.

Vaja:

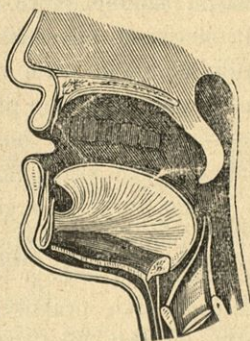
k — s, **k** - s, **ks**; **ksa**, **ksap**, **ksat**, itd.

Iz nastave govornih organov za *a* proizvedejo se lahko in praktiški ostali samoglasniki, sosebno, ako je razdelimo v v dve vrsti, v globoke: *a - o - u* in pa v visoke: *a - e - i*. Po teh vrstah se je vadi tudi pozneje posamično in v zlogih.

10. Samoglasnik

O,

t. j. kratki in široki *o*, kakoršen je v besedah: oče, post, izvajamo iz *a* takó, da ustnice nekoliko podaljšamo in primerno ukrožimo, jezik pa skrčimo in toliko proti mehjemu nebu privzdignemo, da se mali jeziček baš skrije opazovalcu; takó se podaljša in poukroži povsem cela ustna duplina. Z jezikom stopi naravno tudi jabelko precej nizko, česar pa ne zapazimo takó očitno pri nobenem drugem samoglasniku.

Slika 21. o

Kaker pri *a*, otipljejo in ogledajo naj si učenci nastavo govoril tudi za ta samoglasnik; ob enem naj ga ostro izgovarjajo. Samoglasnik *o* zveni debelejše kot *a*, zató ker prihaja doneči izdih iz večje globočine in ker se odmeva po daljši ustni duplini.

Če izgovarja učenec *o* skoro enako, kaker *a*, da se sliši neki *ao*, naj mu učitelj pritisne jezik z lopatico nekoliko globokeje in veli, da zatisne bolj premalo ukroženi ustnici.

Če izgovarja *o* kaker *u*, tedaj mu je treba bolj razširiti okrožje ustnic; čeljusti zapirata preveč usta. Ko so učenci izrekli samoglasnik *o* prav, sledi

vaja:

a — **o**, **o**; **o** — **a**, **o** — **p**, **opo**, **o** — **t**, **oto**, **o** — **h**, **oho**; **o** — **k**, **oko**; **po**, **pop**, **pot**, **pof**, **poš**, **pok**; **to**, **top**,

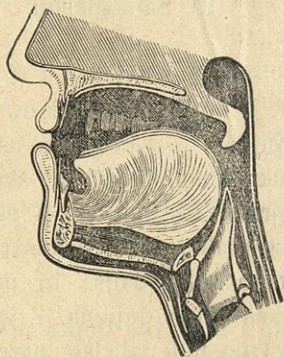
tot; fo, fop; so, sop, sot, sos, sok; šo, šop; ho, hop: ko, kop, kot, kos, koš, kokoš, kako; post, kost; stopa, štopa, štok; škaf, škof.

Pojmi: *oko, pop, pot, top, sok, šop, kot, kos, koš, kokoš, post, kost, stopa, štopa, škaf, škof.*

11. Samoglasnik

u.

Iz nastave govoril za *a — o*, dosežemo položaj govoril za glas *u*, ako še bolj nategnemo in zožimo ustnice kot za *o*, ter je takó do malega odprtja zatisnemo. Primerno stisnemo tudi čeljusti, ko primaknemo spodnjo proti gorenji in ob enem skrčimo tudi jezik v vsej svoji celoti. Ostala govorila pa ostanejo skoro nepremaknena (Primerjaj ob enem sliko 22.) Pljučni izdih odhaja po ustih in s tem, da se mali jeziček skrči in prisloni navzgor, zapré sapi vhod v nosno duplino in zabrani takó vsako noslanje.

Slika 22. u

Po barvi je *u* gluhega, zamolklega bobnenja, ker se je ustna duplina jako izbočila in nategnila; takó odhaja tudi pljučni izdih močno iz te dolge cevi. Zató je jako praktiški, ako si gluhonemi postavi dlan pred usta, da čuti odhajajočo sapo, ko izvaja in izgovarja ta glas; ob enem naj si otiplje jabelko in lice sebi in učitelju, da se prepriča o pravem bobnenju in tresenju govoril tudi tam: in rabi naj pridno zrcalo. Navadno ta samoglasnik ne prizadeva posebnih težav in gluhonemi gojenec ga povzame in izgovori lahko in pravilno, sosebnó, če izgovarja že dobro *a* in *o*, iz katerih nastave ga vodiš na izgovor tega najglobkejšega samoglasnika *u* po lestvi *a — o — u*.

Ako izgovarja gluhonemi samoglasnik *u* s prenizkim in zamoklim glasom, sta temu pretesno stisnjeni ustnici uzrok. Razširiti ju je torej treba primerno z lopatico in glavo mu uravnati, da stopijo govorila na pravo mesto; takó se oglasi *u* potem močnejše in čistejše.

Ako izgovarja *u*, kaker *o*, drži ustnice preveč odprte; zatisniti mu jih je treba nekoliko.

Često se sliši, da izgovarja vokal *u*, kaker bi bil *w*. Tedaj si stojita ustnici preblizu, in možno je spodnja celó nekoliko privihana proti zgornjim sekavcem, kar prouzročuje glas *v*. V tem slučaju je treba ustnici bolj odpreti in uravnati takó, kaker vidiš nastavo govoril za *u* na pridejani sliki; sicer kažeta praksa in uho učitelju dovolj, kaj je napraviti, da se pride do pravega izgovora glasov sploh.

Napačno je tudi, če izgovarja gojenec nekak *au* ali *ua*, mesto čistega *u*; to pa zató, ker začenja izgovor tega samoglasnika iz mirnega položaja govoril, ali pa, ker se vrača z donenjem = *u* zopet na mirni položaj govoril, mislé, da je treba *u* tam začeti in tam končati. Gledé na to napako ga je voditi in opomniti, da izgovarja posamezno samoglasnike: *a*, *o*, in pa da obdrži govorila toliko časa nespremenjena, dokler izgovarja *u*. Ko je potem nekaterekrat pravilno napravil *u*, odpade ta napaka.

Vaja:

a — o — u; *u —*, *u*, *u*; *u — p*, *u — t*, *uf*, *us*,
uš, *uh*, *uk*; *u — pu*, *upa*, *upo*; *u — tu*, *uta*, *uto*; *ufu*;
usu, *usa*, *uso*; *ušu*; *uhu*, *uha*, *uho*; *uku*, *uka*, *uko*; *pu*,
pupu, *pupa —*; *tu*, *su*, *suša*, *suha*, *suho*; *šu*, *ku*, *kuha*;
usta, *pusta*, *kuša*, *pokuša*, *pust*, *post*, itd.

Pojmi: *uho*, *usta*, *puša*, *uš*, *uk*, *pupa*, *pust*, *post*, *past*.

12. Mehki ustnični zapornik

b

spoznamo najbolje, ako ga primerjamo s sorodnim trdim *p*. Glas *b* izgovorimo, ako odpremo ustnice, katere držimo prav mehko ali rahlo zaprte z zvenečim in šibkim izdihom, za *p* pa je nastavimo krepkejšo t. j. krepko zatisnemo ustnici, katere razžene silniši in vedno tihi pljučni izdih. Nastava ustnic in drugih govoril za *b* je ravno tista, kaker za trdi prepisnik *p*; (glej sliko 17.) Koncem besed se izgovarja *b* tiho, kaker *p*, samo mehkejšo. V navadni kranjski izreki se *končni b* nič ne razloči od *p*; razloček mej *b* in *p* je treba torej učiti gluhoneme le

v začetku zlogov. To velja tudi o *d* in *t*, *g* in *k*. Na to pa, da se *b* napravlja z zvenečim izdihom, ki se po ustni duplini nabira že poprej, ko se odprejo ustnice, se ni preveč ozirati učitelju gluhonemih, ker se tisto zvenenje (ali napenjalni glas: Purkiñe-jev napenjalnik, Blählaut.) le pri glasnem govorjenju more čutiti, nikaker pa ne pri šepetajočem. To zvenenje v grlu ni bistvena razlika mej nemimi: *p*, *t*, *k*, *f*, *s*, *š*, *h*, *k* in zvenečimi glasovi: *b*, *d*, *g*, *v*, *z*, *ž*, *j*. Gluhonemim naj se torej pokaže *p* kot krepak, močan izdih, ki siloma razdvoji ustnice, da odide; za *b* pa naj si ogledajo, kakó rahlo se strinjata ustnici in kakó zveneča sapa odhaja s komaj čutljivim izdihom. Po izdihu naj obdrži učenec še nekoliko časa govorila nespremenjena ali nepremaknena, da spozna bolje njih lego. Ravno takó naj se prepriča z roko o sapi, je-li prav dihal ali ne; mrdal bi namreč samo brezglasno, ko bi sapa izostala. Ko bi naposled učitelj s samim kazanjem ne mogel doseči svojega namena, opozori naj gojenca na izdih sape, kakó ta vpliva na lase kakega součenca ali na lahke papirčke, in naj veli tistemu učencu, da ga posnema. Taki poskusi razveseljujejo učence močno in jih privedejo navadno do zelenega smotra.

Vaja :

p, *b*, *b* ; *ba*, *bo*, *bu* ; *baba*, *bobo*, *bat*, *bas*, *bos*, *buk* ; *so* — *ba*, *šoba*, *po* — *b*, *babu* ; *a* — *b*, *o* — *b*, *u* — *b* ; *bab*, *bob*, *buba* ; *a* — *ba*, *o* — *ba* ; *o* — *bu*, *ob* — *up* ; *sa* — *bo* — *ta* ; *ta* — *bak*, itd.

Pojmi : *bat*, *bas*, *soba*, *šoba*, *baba*, *tabak*, *bos* — *bosa* — *boso*, *boh*, — *Bog*.

13. Mehki zobni zapornik

d

nastavimo in izvedemo gluhonemim gojencem, ako usta odpremo prav malo, t. j. baš toliko, da se sekavci ne dotikajo več, in da naslonimo konec jezika mehko na sprednje zobe ali mej nje, ali pa na gorenje zobrna; da nastavimo torej vsa govorila prav tako, kaker za *t*. (Primerjaj sliko 18.) in potem da odmaknemo jezik z zvenečim izdihom.

Zvenenje tudi tukaj, kaker pri vseh mehkih zapornikih ni bistveno in se čuti samo kadar glasno govorimo. Koncem besed se izgovarja tudi *d* tiho, kaker *t*, le šibkejše ali mehkejše. Ko ume gluhonemi razloček mej *p* in *b*, zadene po analogiji tudi *t* in *d*. Sicer naj mu učitelj razločno pokaže ta zapornik *d* ter veli, da nastavi govorila kaker za *t*, samo da prav mehko nasloni jezik na sekavce ali zobrna in ga odmakne z zvenečim izdihom. Zvenečo sapo čuti ob jabelku, pljučni izdih čez usta pa na ustnicah. Umevno je, da se tudi *d* kaker *t*, na štiri razne načine lahko nastavlja in dobi takó zobrni *d*¹, nebni *d*², hrbtni *d*³ in zobni *d*⁴, kaker jih je Brücke zaznamoval¹⁾. To pride na dobro učitelju, ko izvaja goltnik *g*.

Vadijo pa naj se prvenci, da izrečejo ta mehki zapornik in da ga bodo tudi naravno izgovarjali in dovolj razločevali, od sorodnega trdega zapornika *t*, po naslednjem:

p, t; b, d; d, d; da, do, du; da — da, dodo, dudu; doba; po - do - ba; dap, dat, das, daš, dah, dak; pa - da, sada, kada; duh, duša, dukat, hud, huda, hudo, hudoba; dopada; dopust; ta, da; to, do; tu, du; poto, bodo; top, dob; pas, bas, daš, tasa: dosta

Pojmi: *podoba, kada, duša, duh, dukat, dob, sad, dosta*.

Težje, kaker sprednje zapornike, je izvajati gluhonemim znotranje ali goltnne zapornike, ker ni možno opazovati njih nastave z očesom; mej temi je

14. mehki goltni zapornik

g

najtežavniši. Ker pa izgovarja naš učenec že *p* in *b*, *t* in *d*, potem tudi *h* in *k*, napravi tudi *g* po analogiji, t. j. ravno takó, kaker je izrekel *k* iz *t*. (Glej navod k glasu *k* na strani 229. in sliko 20 za *k*.) Za vsako vrsto teh glasov je potreben neki zapor; takó za nastavo znotranjih zapornikov ali goltnikov zapor na mehkem nebu. Ker se pa ta goltniški zapor začenja

¹⁾ Grundzüge der Physiologie und Systematik der Sprachlaute, Wien, 1876. Stran 52.

napravljati ali nastavljati ravno tam, kjer končuje zapor za zobnike *t* in *d*, sledi, da se dajo iz teh zapornikov izvesti tudi goltniki. Ko izgovarjamo *d* (ali *t*), usta pa toliko odpremo, da ne moremo več napraviti tistega zapora na sekavcih in trdem nebu, izgovorimo z mehkim izdihom *g* (s krepkim pa *k*). Umevno je, da more učitelj postopati do tega jako počasi, mirno in razločno in da si more učenec dobro ogledati celo nastavo govoril; še le potem bode povoljno posnemal učitelja. Potrebno je tudi, da si gluhonemi prvenec dovolj otiplje z rokama toliko pod brado premikanje jezika, kaker tudi odhajajoči izdih na ustnicah. Često pomaga tudi, da se učenec dotika s prstom učiteljevega jezika in da čuti, kakó ta vstaja, vpada in se krči ter da skuša potem tudi sam nastaviti jezik takó in izgovoriti *g*.

Skušnja uči, da moremo tudi iz glasú *h* izvesti *g*; in sicer takó, da spremenimo tiho sapo v zvenečo ¹⁾. Potem bi se razločeval tak *g* od *h* jedino le po zvenečem izdihu. Tiho sapo spreminjati v zvenečo na učiteljevo povelje pa poznajo učenci že iz predvaj.

Ko bi drugače ne šlo, poskusi izvesti *g* tudi iz *k*. Morebiti da pripraviš učenca tukaj na pravo. Veli mu, naj izgovori *k*, vender takó, da ne zapre popolnoma celega odhoda izdihu čez mehko nebo, ampak da napravi tam majhen prelaz, čez kateri vleče neprestano zveneča sapa, ki se glasi potem *g*. ²⁾

Koncem besed se izgovarja *g* brez zvenenja, kaker *h* n. pr. Bog = Boh. ³⁾

Ko je gluhonemi izgovoril *g*, sledi, da se ga tudi določi, naslednja

vaja:

p, b; t, d; h, g; ga, go, gu; gaga, gogo, gugu, guga, gugat, guba, poguba, tuga, basaga, itd.

¹⁾ Takó dobimo pa le goriški *g* t. j. mehki *h*. = *g*: glava, češki hlava t. j. glas mej *h* in *g*, kaker ga izgovarjajo sploh na Tolminskem in na Krasu.

²⁾ To bo tudi le goriški *g*; seveda smemo potrpeti ž njim sosebno v prvi šoli gluhonemih.

³⁾ Na Dolenjskem se *g* koncem besed ne razločuje od *h*, na Goriškem in Gorenjskem pa. Taka izreka je provincijalizem. V olikanem govoru ne velja, ali gluhonememu se toliko lažje prizanese, ker je celó potrebno, da vé, kakó ljudstvo tu pa tam izgovarja.

Pojmi: *goba, gos, gas (plin), gad, gospa, gospod, bogat, bogata, bog; ubog, uboga*, itd.

Iz trdega ustnično - zobnega prepisnika *f* dobimo tudi 15. mehki ustnično - zobni prepisnik

V,

kakeršen je v besedah: *vas, voda, lovim*, ako nastavimo ustnice in sploh vsa druga govorila ravno takó, kaker za *f* (Glej st. 224. slika 19.) in po njih prav šibko ali mehko sapo izdahnemo. Glas *v*, katerega takó napravimo, ja mehak in ob enem zveneč, če vberemo glasotvorki, ko ga izgovorimo. Zvenenje je sicer le spremljajoče znamenje, ne bistveno; za gluhonemega pa, ki težko loči mej šibkim in silnim izdihom in ki se uči navadno le *glasno* izrekati, utegne biti prav v tem glavno znamenje in merilo, da vé ločiti mej tihim *f* in donečim *v*, kaker sploh mej trdimi zaporniki (tenues): *p, t, k, f, s, š, h*, in mehкими zaporniki (mediae): *b, d, g, v, z, ž*.

Ustničnika *f* in *v* - se dasta nastaviti tudi dvoustnično (bilabialno), ko položimo ustnico nasproti ustnici in obe nekoliko podaljšamo. V slovenščini se izgovarja pa samo *v* = *w* dvoustnično in to koncem zlogov in pred soglasniki ¹⁾).

Gluhonemi naj si dobro ogleda sešobno nastavo ustnic in pa dovolj otiplje zveneči izdih na jabelku; le takó bo vedel ločiti mej tema ustnikoma, gibčnost pa v izrekovanju si pridobil po večkratnem ponavljanju istega zloga: *vavava, fafafa, vovovo*.

Vaja:

f — **v**; **va, vo, vu; vava, vovo, vas, vaš, vaša, vaga; pav, pava, tav, tava, sava, sova, kava, itd.**

Pojmi: *vas, sova, kava, voda, pav, vstat* (i), itd.

16. Dvoglasnik

kv (qu)

je kaker *ks* zložen glas in večidel tujka; imamo ga pa tudi v domačih besedah; *kvas, podkva, bukve, kvar, cerkva*,

¹⁾ Glej o tem stran 188.

breskva, britva, žetva, itd. in velja o njem vse, kar je bilo omenjeno o *ks*, seveda mutatis mutandis; kaker o glasovih: *st*, *št*, *ps*, *pš*, itd.

Po jednaki poti, kaker ustnik *v* iz *f*, se izvede tudi 17. mehki zobni prepisnik

Z

iz trdega zapornika *s*¹⁾, samo pljučni izdih poženemo mehkeje in glasno govoré, ko glasotvorki donita. Poslednje naj se porabi tudi tukaj v to, da se lažje dopové razloček mej «zvenečimi» in «nezvenečimi» ter se je vadi takó razločevati mej trdimi in mehkiimi, ali je jabelko mirno ali napeto; v poslednjem primeru se narejajo zveneči.

Razločuje se, kaker za *t* in *s*²⁾ čvetero nastav tudi za prepisnik *z*, zobna je pa najnavadniša. Zobni *z* se najlepše glasi in radi jednoličnosti pri skupnem branju od ust je potrebno, da gluhonemi vedno le zobni *z* izvaja. Če je gluhonemi prav izrekel *z*, o tem se prepriča s tipom na jabelku in ustnicah, ali pa tudi takó, da postavi kazalec po čez pod zunaji rob spodnje ustnice.

Koncem besed se ne ločijo mehki *z*, *ž*, *s*, *š*, n. pr: *obraz*, *mož* se izgovarja: *obras*, *moš*; to se le pokaže učencem.

Vaja:

s — *z*; *za*, *zo*, *zu*; *zaza*, *zozo*, *zuzu*, *zap*, *zop*, *zup*; *zat*, *zot*, *zut*, *zat*, *zad*, *zob*; *kozy*, *zabava*, *voz*, itd.

Pojmi: *zob*, *zut*, *zuta*, *voz*, *kozy*, *zastava*.

18. Mehki nebni prepisnik

Ž,

kakeršen je v besedah: žena, koža, žito, se napravi isto takó, kaker *z* iz *s*, iz trdega šumevca *š*, ako pljučni izdih dovolj mehko poženemo in da napnemo za zveneči izgovor tudi jabelko (glasotvorki); vsa govorila pa obdržimo nastavljena kaker za *š*. (Glej stran 226).

¹⁾ Glej stran 225.

²⁾ Glej: E. Brücke, Grundzüge der Physiologie u. Sgstem. st. 54. Dunaj 1876.

Na enak način, kakor drugi glasovi, se določuje in uri potem tudi ta mehki nebni prepisnik.

Vaja :

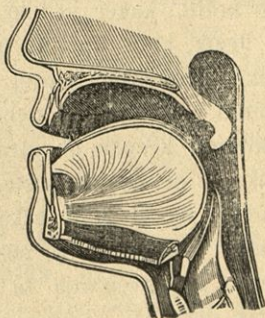
š — ž; ža. žo, žu; žaža, žožo, žužu; žap, žat, itd.

Pojmi: žaba, žaga, žoga, koža, župa, žvah, gož, žgat (i) žugat, (on) žuga.

19. Široki samoglasnik

e,

kakeršen je v besedah: teta, velik, izvedemo iz nastave govoril za *a*; ako zapremo usta nekaj bolj, kakor za *a*, ustnici pa razširimo kot na smeh in jezik takó privzdignemo proti trdemu nebu in naprej, da se mehko prisloni v krogu na spodnje zobé. Ob enem približamo jezik hrbtno toliko trdemu nebu, da ostaja ona pot pljučnemu izdihu primerno zožena (kakor je videti tudi na sliki 23.) Radi tega, ker stopi ob enem tudi jabelko že samo ob sebi više, kakor je stalo za samoglasnik *a*, zveni *e* s tanjšim in višjim glasom; tudi je zdaj ustna duplina krajša in na sredi ozka.

Slika 23. e

Gluhonemi naj si dobro ogleda, koliko mu je odpreti usta, kakó prisloniti jezik na zobé in kakó približati ga trdemu nebu. Vidi naj, kakó odhaja pljučni izdih čez usta in sosebno, kakó stojé ustnice ubrane na smeh, da nastavlja in prav potem izgovarja ta samoglasnik.

Takó napravljeni *e* je potem dobro vaditi v zvezi s soglasniki in sicer izgovarjaje ga najprej dolgo: pe —, pe —, pe —; te —; ke —; potem pa kratko: pe, pe, pe; te, te, te, itd.

Razun tega širokega *e* razločuje slovenščina še več drugih; (o teh se govori nekoliko na strani 186. in 220.)

Vaja:

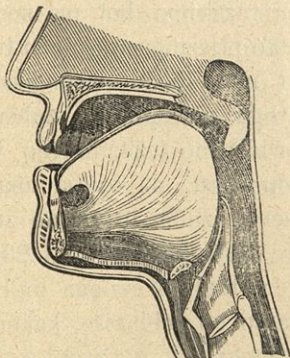
a — e; e —, e —; e, e; pe, pepe; te, tete, fe, fefe, se, sese; še, šese, he, keke; pepa, teta, kepa, sega zeva, ves, vsa, težava, zvezda.

Pojmi: *pepe, pepa, pet, pes, peš, pek, peta, teta, pest, pesa, peza, veža, žep, dež, dete, pesek, vosek, zapoved, zvezda, kepa, zebe.*

20. Samoglasnik

i,

kakeršen je v besedah: pismo, vino, kita, dobimo iz *e*, ako zatismemo usta še bolj in ustnici še dalje razširimo in skrčimo ob kotih, kaker je bilo potrebno za *e*. Jezik, ki je uprt na spodnje prednike, napnemo naprej in privzdignemo proti trdemu nebu ter ga prislonimo krepko ob straneh na kočnike in nebò; takó ostaja pljučnemu izdihu le še jakó ozka stezica, po kateri odhaja in bije sosebnó ob trdo nebo ter proizvaja ta visoki tanki glas. Jabelko, ki stoji za *u* najnižje, se pomika z jezikom vred za ostale samoglasnike *u — o — a — e* vedno više in stopi za *i* na najvišjo stopinjo.

Slika 24. i

Gluhonemi naj si pri tem samoglasniku sosebnó dobro ogleda in tudi otiplje nastavo in delovanje govoril, kaker: pod brado, kakó jezík vstaja in se napenja proti trdemu nebu, kakó se privzdigne jabelko, v kakem primérju si stojé zobje vsaksebi, kakó so se skrčile ustnice in kakó odhaja pljučni izdih. Razložno se čuti, ko se izgovarja *i*, tudi tresenje sprednjih zob, čeljusti, vratú in sosebnó temena: ta znamenja služijo gluhonememu sosebnó dobro, da spozna razliko mej takima in visokima samoglasnikoma *i* in *e*.

Nekateri gluhonemi izgovarjajo *i* z globokim, zamolklim glasom; taki držé jabelko prenizko, katero jim je treba torej zvišati. *i* se dá najtežje izvabiti mej vsemi drúgimi samo-

glasniki in napravlja toliko učitelju, kaker učencem mnogo težav, predno je določen; to pa zató, ker ni možno gledati v notranjost ustne dupline, ko se proizvaja. Ko si pa večkrat pokazal, kakó je nastaviti govorila, da začenjaš vedno pri *a* in prehajaš po vrsti *a-e* na *i*, ali s pomočjo zapornika *p*, ko kažeš: *pa-pe-pi, pi*, in da izgovarjaš naposled samo *i* —, ali da poskusiš naravno pot smejanja, posreči se ti že. Ko bi pa učenec sam ne mogel jezika dovolj privzdigniti, nastavi mu ga ti pravilno s tem, da mu ga privzdigneš s palcem, kateri mu položiš na mehko, prav tje pod brado nad jabelko, učenec pa naj pridržuje čeljusti s kazalcem, da bi ne odpiral ust in *i* se oglasi.

Z dobrim uspehom se skuša često tudi to: Učenec naj stisne mej svoje prednike jeden konec lopatice, mej tem ko držiš ti nasprotni konec v svojih zobeh in izgovarjaš *i*. Po kosteh na temenu čuti učenec tanko - visoki glas *i* in ga navadno tudi posname in izreče. Da ga pa tudi določi, naj se vadi v izgovoru tega samoglasnika n. pr. po naslednji

vaji:

a — e — i; pi, pipi, pi — i; ti, fi, si, ši, ki, hi, bi, di, gi, vi, zi, ži; pipa, pita, piha, pika, itd.

Pojmi: *pipa, pika, pivo, sipa, sito, šipa, šiba, kita, kis hiša, pepi, tata piše, teta piše, ti pišeš, pisava, pisati, piti, kopati, hoditi, videti, bežati, taptati, spati, stati, sedeti, pihati, skakati.*

21. Mehki nebni prepišnik

j,

kaker je v besedah: veja, moj, jabelko, izvedemo iz samoglasnika *i*, ako skržimo jezik, ko izgovarjamo *i*, nekoliko proti mehjemu nebu, drugih govoril pa ne premenimo. Glas *j* je do soglasnika skrajšan *i*, ki je pa ob jednem toliko stisnen, da se dá kontinuirati, ne da bi prešel v samoglasnik *i*.

Gluhonemi, ki izgovarja *i* prav, zadene tudi *j*, da mu le razločno pokažeš, kakó mu je nekaj malega jezik skržiti in odmakniti od trdega neba. Če izgovarja *n* ali neki *nj* mesto *j*, tedaj ne diha pravilno; na roki mu pokaži, da mu je dihati za *j* vedno le čez usta, nikdar pa ne skozi nos.

Vaja :

i, e; ie - j; ja, jo, ju; ja, je, ji; aj, oj, uj; aj, ej, ij, aja, ojo, ojoj, uju, eje, iji; jap, jat, jas, itd.

Pojmi: *jopa, joka; dete joka; jaz, ti; jeza, jež; saja, hoja, juha, vojak; moj, moja; moja jopa, je, jezus; to je. goba, goba je tukaj*, itd.

22. Ustnični nosnik

m

izgovorimo, ako zapremo ustnici in doneči izdih izpustimo po nosni duplini.

Ker je nosna duplina v nepretrgani zvezi z ustno, odcepi se pri izgovarjanju tega glasu nekaj zveneče sape tudi v usta. Tu kroži okoli in odmeva takó močno, da se njen odmev jako krepko čuti in lahko opazuje na licih in zobeh. Ta znamenja pa so sosebnó važna za učitelja in učenca. (Glej sliko 25.) Po nosnih kosteh pa ni opazovati posebnega bobnenja, ker slabita tukaj žrelna in nosna duplina oni odmev ali resonancijo.

Ko si je gluhonemi dobro ogledal nastavo govoril in znamenja za *m*, in ko je ta glas tudi izgovoril, sledi določitev in vežbanje tega nosnika tudi v zvezi z drugimi glasovi, kaker *n*. pr.:

Vaja :

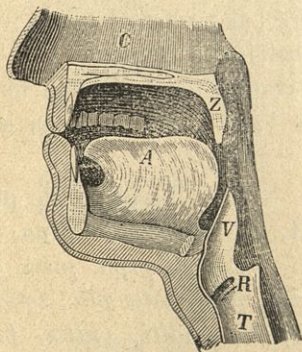
m, ma, mo, mu; ma, me, mi; mama, momo, mumu; map, mat, maf, mas, maš, mak, itd.

Pejmi: *mama - mati, maša, mah, mak, moka, motika, muha, muf, mast, most, mutast, mutasta, ti si mutast*, itd.

23. Zobni nosnik

n

izreče gluhonemi prvenec, ako mu nastavimo jezik in vsa druga govorila prav takó, kaker bi hotel napraviti *t* in da

Slika 25. m

izdahne sapo mej tem skozi nos. Za zveneči *n* v glasnem govorjenju naj ubere ob enem še glasotvorki. O poslednjem se prepriča, je-li izrekel namreč *n* šepetaje ali pa sveneče, ako si postavi jedno roko sebi, drugo pa učitelju na jabelko in tudi sosebnost na nosno kost ali na nosno hrpo. Dihanje pa, če je pravilno skozi nos, se mu razodeva na roki ali v tem, da si drži primerno robec ali kaj enakega pod nosom. Sapa, ki pri tem odhaja, odbija vidno take lahke reči. Ko je učenec posnel nastavo govoril in ko diha pravilno, izgovori *n* tudi prav; le še določiti mu je ta glas, t. j. vežbati ga je, da izgovarja naravno in razločno tudi v zvezi z drugimi glasovi ta zobni nosnik.

Ko bi gojenec izgovarjal *n* previsoko ali prenizko v primeri z drugimi glasovi, ali ko bi ga celó izpuščal, kar se godi radi menjave duplin, ker mu je dihati zdaj skoz nos, zdaj skoz usta, tedaj mu odpraviš to napako, ako mu pokažeš na ruti pravilni in dovolj krepki izdih ter veliš, naj ponavlja previsoki ali prenizki glas *n* v zvezi s samoglasniki, kaker: *nanana, nonono, nenene, nununu*.

Tu je opomniti, da si prisvoji marsikteri gluhonemi učenec grdo navado, da grbanči obraz, viha nos in zatiska oči, ko izgovarja nosnik *n*, bodisi že posamezno ali v zlogu. Pred takimi spakami ga obvaruješ, ako mu že koj začetkom kažeš razločno nastavo in naraven izgovor tega glasu.

Vaja :

n ; na, no, nu ; na, ne, ni ; nana, nono, nunu, nene, nini ; nap, nop nup, nep, nip ; nat, not, nut, net, nit ;
i. t. d.

Pojmi: *na, ne, ni, in, uni, una, nuna, nos, nož, on, ona ; en=eden, dva, nov, nova, noga, cena, vino, seno, kamen, okno, japno, sukno, noht, itd.*

24. Zobni *n* se omehčuje v nebni

nj (ń).

Gluhonemi napravi *nj*, kakeršen je v besedah: *konj, njegov, knjiga*, ako nastavi govorila najprej za *n* in potem, ko mu izgovarjamo in ko tudi sam posnema *n*, da privzdigne

in približa hrbet jezika nebu, konec pa toliko odmakne, da si najde sapa novo stezo čez usta, po kateri odide za *j*. Takó bi bil *nj* skupina dveh tesno združenih ali zlitih glasov: *n* in *j*¹⁾.

Pravi *nj*-(*ń*) pa dobimo, ako pomaknemo *n* nazaj kolikor moči visoko na nebo; torej *ń* ni prav za prav skupina dveh glasov, ampak jednoten nosnik, kateri nastavimo kolikor moči globoko na trdem nebu in takó, da prislonimo ob jednom tudi jezikov hrbet na trdo mehko nebo. *ń* se naredi, ako stoji zadnji del jezika kaker pri *i*, sprednji pa, kaker pri *n*.

Gluhonemi, ki ne more čisto in naravno izgovoriti nebni *nj*, naj izgovarja pa zobni *n* in *jn*, kaker narod po mnogih krajih; tudi ljudje zdravega sluha izgovarjajo po mnogih krajih: *negov*, *kniga*, *kojn*, *znajne*, *živlejne*, mesto: *njegov*, *knjiga*, *konj*, *znanje*, *življenje*.

Vaja :

n — j ; nj ; nja njo, nju ; nje, nji, njauja, njonjo, njunju ; anj, onj, enj ; itd.

Pojmi : *panj*, *konj*, *slonj*, *ogenj*, *kostanj*, *cunja*, *čepinja kuhinja*, *njiva*, *knjiga*, itd.

25. Obstranski jezičnik

I

napravimo, ako odpremo primerno usta in konec jezika mehko naslonimo na gorenja zobna jednako, kaker za *n*, hrbet jezika pa odmaknemo od neba in ga skrčimo ob straneh takó, da sapa lahko odhaja čez kočnike ob obeh straneh.

Ko učitelj razločno in vsestransko razvidno pokaže nastavo tega glasnika, nastavijo ga navadno tudi učenci takoj brez posebnih težav. Ko bi pa kateri gojenec ne mogel zadeti prave lege jeziku, naj mu dene učitelj pletilo ali jednak klinček počez na jezik, okoli katerega mu priviha konec jezika navzgor na zobna in pokaže potem, kakó odhaja izdih ob

¹⁾ Primerjaj : E. Brücke, Grundzüge der Physiologie und Systematik, Wien 1876, stran 93, Mouillirte Laute.

straneh čez kočnike. Odhajajočo sapo čuti lahko učenec s prstom, ko izgovarja šepetaje *l*, ali pa glasno, če je pognal izdih tudi z zvenenjem. Takó umetno nastavljeni *l* je treba potem ponavljati toliko časa in tolikokrat, dokler ga ne zna prirediti učenec sam. Ko izgovarja *l* posamično prav, sledé vaje tega glasú v zvezi s samoglasniki. Pri takih vajah pa naj obdrži učenec le toliko odprta usta, kolikor je potrebno za oni samoglasnik, ki je zvezan z *l*. Tú je pa govoriti le o predsamoglasniškem *l*; torej od začetka vaditi le zveze: *la, lo, lu, le, li*; ker nasprotné zveze: *al, ol, ul, el, il*, se izgovarjajo: *aw, ow, itd.* O tem je pa govoriti pozneje (Glej §. XV.), ko se učé glasovi, za katere naša slovenska abeceda nima posebnih črk.

Glasnik *l* se dá nastaviti tudi takó, da odhaja pljučni izdih le po jedni strani jezika čez kočnike, po drugi pa ne, tedaj dobimo jednostransko desno ali levo nastavljeni *l*. Dalje je opomniti, da bi bilo napačno, ko bi učenec preveč krivil ali vihal jezik, ko izgovarja, *l*, ali ko bi ga siloma pritiskal na nebo ali čeljusti, ali pa, ko bi ga stezal celó čez prednje zobé ali sečavce.

Ko bi učenec izgovarjal *n* mesto *l*, t. j. ako bi nastavil jezik takó, da bi ne odhajal pljučni izdih ob straneh čez jezik in usta, ampak skozi nos, tedaj pokaži pravi odhod izdiha po ustni duplini s tem, da mu postaviš pletenko, itd, kaker zgoraj. Vadi ga tudi v podobnih zlogih, kaker: *la — na, la — ni, lu — na, lu — ni — ni, le — na*, da se priuči dobro ločiti mej glasovoma *l* in *n*.

Vaja :

l; *la, la, la, la*; *lo, lo, lo, lo*; *lu, lu, lu, lu*; *la, le, le, le*; *li, li, li, li*; *al, ol, ul*; *al, el, il*; *ala, al — la, ola, ula*; *pala, dala, dela*; *lap, lop, lup, lep, lip*; *l, n*; *la — na, lu — na, ne — la, ka — ne la*.

Pojmi: *las, les, lev, lep, lepa, lipa, list, lan, len, lena, šola, šilo, pila, pola, žila štala, vol, osel, tele, vile, igla, slama, klop, oblak, luna, vol je lep, osel je len, sol je bela, luna je svitla, itd.*

26. Kaker *n* v *nj* - (ń) se omehčuje tudi *l* v

lj (l')

Izvrši se pa tako omehčanje, ako nastavimo govorila povsem takó, kaker je potrebno za *l* in približamo potem hrbet jezika nebu, konec pa odmaknemo od neba toliko, kolikor zadošča za *j*, da proizvedemo takó oba dva glasova tesno združena ali celó skupaj zlita ¹⁾.

Kaker ń, je tudi l' jednoten glas, pri katerem se potiska zračni tok le z večjo močjo in više proti nebu, kaker pri navadnem *l*. Ker je pa tako izrekanje težavno, se kroji l' v slabi izreki v *j*l, ali v *l*, ali pa se spreminja v *j*: krajl, ali kral, ali kraj za kralj.

Gluhonemi, ki sploh okorno in težkoumevno govori, sme izgovarjati *l* za *lj*. Njegovo govorjenje ne bo neumljivo radi te nedostatnosti; saj pravijo tudi ljudje, ki slišijo: lubezen, pelati, mesto: ljubezen peljati, itd.

Vaja :

l — j; lj, lje, lja, ljo, lju; lja, lje, lji; alj, olj, ulj; alj elj, ilj; alja, oljo, ulju, itd.

Pojmi: *olje, polje, postelja, zemlja, žemlja, mravlja, kralj, žakelj, čevelj, čevljar, žebelj, metulj, ljub, ljuba, ljubo, mati je ljuba.*

r

napravimo, ako odpremo usta primerno, kaker za samoglasnik, jezik pa takó nastavimo, da privzdignemo njegovo notranjo polovico proti mehkemu nebu, zunanjo pa prislonimo ohlapno v krogu na gorenje zobe in zobrna; takó počiva tudi konec jezika mehko na zobrnih. Sapa, katero poženemo potem krepko iz pljuč, in navadno z zvenenjem, odbija konec jezika od zobrn vedno, ko se je vrnil na svoje mesto, in proizvaja takó v primerni hitrosti ono nihanje jezika, katero dá gias *r*.

Učenci, ki so zadeli ta glas, se močno radujejo nad tresenjem ali drdranjem jezika in je kaj radi ponavljajo. Učitelj

¹⁾ Primerjaj: E. Brücke. Grundzüge der Physiol. und Syst. Wien, 1876. str. 95.

naj takim le kaže, kakó je *r* izgovarjati naravno in lepo. Navadno pa prav ta drdravec, ki prireja toliko učitelju, kolikor mnogim učencem veliko truda in zaprek, preden se izvabi in določi, in nekateri učenci ga celó ne morejo napraviti.

Saj pa tudi mnogo zdravih ljudij ne izgovarja tega glasú nebno in v nekaterih jezikih in abecedah ga celó ni, kaker piše Fr. Köbrich ¹⁾; zató ga izvajamo gluhonemim še-le potem, ko so se izvabili že vsi drugi glasovi. Sicer meni Lachs²⁾, da bi se moral *r* koj na prvem mestu vseh glasov izvajati, zató, ker jezik obstoji neprenehoma v svojem položaju, ko ga izgovarja. Za vsak drugi jezičnik pa, ko se je izgovoril, se vrne v svoj prejšnji položaj. Tako posebnost ima „*r*.“ Ali — *r* ni za prvo mesto, ker ga je silno težko izvabiti in pa, kedo bi hotel že pri začetku trpinčiti okorna govorila prvcem!

Glede na nastavo ločijo fizijologi mej štirimi različnimi drdravci, ti so: *ustnični*, *jezični*, *goltni* in *jabelčni r*; Mayer jih našteva ³⁾ celó šest vrst: *ustnični*, *koncemjezični*, *sprednji* in *notranji goltni*, *obkrajnoustnični* in *jabelčni r*; nam pa se je baviti sosebno le z nebnim drdravcem, ker smatramo vse druge kot napake lepega govora.

Neobhodno potrebno pa je, da ima jezik pravilno vstvarjen, kedor hoče *nebni r* prav nastaviti in izgovoriti. Kedor ima jezik na koncu predebel, t. j. tak, da sprednja polovica premaguje s svojo težo notranji del jezika, ne bo nikdar izgovarjal nebnega *r*. Pomagal si bo z goltnim *r*, ali ga bo pa nadomeščeval z drugimi glasovi, kaker so: *l t v*; izgovarjal bo: Flančisek mesto Frančisek, tlava mesto trava, itd. Tako nadomeščevanje glasov se imenuje *pararotakizem*. Ako učitelj vidi, da ima učenec táko hibo na jeziku, kaker je omenjena debelost (*hipertrofija*), ki bi popolnoma zavirala izgovor tega glasú, naj se popusté vaje v izvajanju nebnega *r*.

¹⁾ V knjigi: Hill's Vollständige Anleitung zum Unterricht taubstummer Kinder, Essen, 1886.

²⁾ V svoji knjigi: J. S. Lachs „Andeutung des Verfahrens beim Unterrichte Taubstummer Kinder im Sprechen für Volksschullehrer 2. Aufl. Berlin, L. Oehmigke 1863.

³⁾ Meyer „Unsere Sprachwerkzeuge“.

Zdravim učencem naj se izvaja **r** po naslednjem navodu :

Pred vsem je gledati, da gluhonemi pravilno nastavi govorila. Primerja naj v zrcalu, ali je odprl usta prav, takó, kaker mu učitelj kaže, ali je dovolj približal jezik mehku nebu ter ga ohlapno in na široko držé prav prislonil v krogu na gorenje zobé, in konec jezika ali sloni dovolj mehko spredaj na zobrnah. Ko je takó nastavil govorila, naj krepko izdihuje sapo in trajajoče izgovarja : *r, rrrr*.

Ko bi ne šlo po tej poti, naj se poskusi, kaker svetuje Fr. Kōbrich v zgoraj imenovani knjigi :

1. da učenec približa ohlapno sprednji del jezika gorenjim prednikom in si prizadeva, v tem ko izgovarja krepko *s, ss*, napraviti *r*. Mej tem se mu pomaga z lopatico vzbuditi potrebno drdranje za *r* takó, da se mu pripogiblje konec jezika navzdol in navzgor.

2. Poskusi napraviti *r* iz nastave *l* po ravnokar omejenem načinu pod 1.).

3. Pokaži gojencu, kakó se ustnici treseta za ustnični *r*; t. j. za tak, kakeršen napravimo, ako nategnemo in mehko zapremo ustnici, mej tem ko krepko izdihujemo pljučno sapo. Tak ustnični *r*, ali bolje tresenje ustnic napravi pa lahko vsak učenec, če ima le količkaj zmožnosti do pouka. Ko se je takó tresenje ustnic posrečilo, naj skuša učenec napraviti enako tresenje z jezikom, kateri postavlja ohlapno ali mrtvo mej sekavce in ga krči vedno bolj navznoter proti nebu.

4. Mej tem, ko počiva jezik oblapno na trdem nebu in pljučni izdih močno odhaja, naj se izgovarjajo glasovi : *b, d, p, t, h* z namero, da se zadene ono potrebno tresenje za *r*, kaker : *brr, drr, prr, trr, hrr*.

5. Izgovarja naj učenec v to ostro in trajajoče *t* : *tttt*.

6. Kaži potrebno drdranje za *r* učencu na svojem jeziku, ali pa na nožu, ki ga zabodeš pod mizno ploščo ; to naj si učenec dobro ogleda in tudi otiplje, da je bo bolje posnemal.

Ko bi pa pri vsem tem vender ne mogel izvabiti navadni nebni *r*, naj se izvede vsaj za silo pa **goltni r**¹⁾.

Proizvaja se pa goltni *r* (*uvulare, gutturale, Zäpfchen-r*), ako se notranji del jezika primerno približa mehjemu nebu in toliko vkroži, da more mali jeziček v takó nastavljenem žlebiču prosto nihati, ko ga pljučni izdih s svojo silo maja sem ter tje; jeziček pri tem tudi hrhrra ali grgra, če igra dovolj naglo. Ko bi ga pa učenec ne mogel napraviti pri vsem tem, da mu ga je učitelj razločno kazal in predstavljal, in ko si ga je učenec tudi sam otipal nad jabelkom, tedaj naj hrhrra vodo v ustih in skuša napraviti tako hrhranje tudi brez vode. Glas, ki se takó izvede, je uprav *goltni r*.²⁾

Sorodnost glasov ali analogia odpira še drugo pot, po kateri se izvaja *goltni r*³⁾. Goltni pa globoki ali notranji *h, g* sta si gledé na nastavo jako bližnja sorodnika; kajti jabelko in notranji del jezika stopita pri obeh više, ko se izgovarjata. Razločujeta se jedino po goltnem glasu in tresenju malega jezička, zató naj izgovarja otrok, ki bi ne mogel proizvesti goltnega *r*, globoki *h, g* krepko, v tem ko mu učitelj privzdigne notranji del jezika s palcem pod brado, da mu zoži oni sapni prehod ob mehjem nebu, in opozori naj ob enem učenca na jabelko, kakó se mu potresa.

Kakšenkrat nadomešča učenec, ki ne more izgovoriti ne nebnega ne goltnega *r*, tak glas z nekim *obkrajnim trescem* (*marginale r*), ki mu ga pa ni treba izvajati posebe. Izgovori se tak obkrajni ali marginalni *r*, ako se jezik krepko upré na sprednje, gorenje nebo, sapa pa izpusti čez jezik ob

¹⁾ Goltni *r* (*uvulare r* ali „pogrkovanje“ vsaj pri nas ni prava izreka glasú *r*, temuč zakrivljena po jezičnem pogrešku ali spakovanju. V drugih jezikih je morebiti splošno v navadi, zató ga prištevajo nekateri jezikoslovci, kaker Dr. C. L. Merkel v svoji knjigi: „Anatomie und Physiologie des menschlichen Stimm- und Sprach-Organen, Leipzig, 1863 mej prave glasove. Prav takó *ustnični* in *obkrajni r* (*marginale r*), niso prava izreka glasú *r*.

²⁾ Za ta *r* se pa slovenskemu učitelju ni treba veliko truditi s kazanjem in predstavljanjem, trudi naj se za naš pravi *r*; le ko bi ga učenec po naključju izgovoril mesto tega, sme ž njim potrpeti.

³⁾ Grützner, Physiologie itd. str. 208.

straneh pri kočnikih takó, da se kraj jezika stresa. Tak *r* nima lepote.

Še neki drugi *r* napravljamo navadno v spanju, če smršimo; tedaj se treseta glasotvorki pri dovolj odprti glasilki. Ta „smršeni“ *r* se napravlja, ko se sapa vleče v sè in sé ne dá rabiti za govorjenje; torej ni omenjati kot jezični glas.

Vaja:

r; ra, ro, ru; ra, re, ri; ro, ror; ororo; rap, rapa, rop, ropa, rut, ruta; ret, reta, rit, rita, par, por, pur, per, pir; para; pra, pro, pru; tra, tro, tru, itd.

Pojmi: *par, por, bor, gor, gora, tor, rosa, roka, roža, pero, rak, rep, repa, ura, kura = kokoš, pura, omara, oreh, vrat, vrata, rama, ravnilo, riba, ris, rija, ribes, sir, mir, papir, pastir, trava, krava, brada, dretno drevo, itd.*

28. Zobni dvoglasnik

c

je iz *t* in *s* zložen glas. Izrečemo in gluhonememu izvabimo *c*, ako izgovarjamo najprej vsak glas posamično in prav razločno. Na to pa samo *nastavljamo* govorila za prvi glas *t* in proizvajamo drugi glas *s*, to pa vedno hitreje po nastavi za *t*. Takó izrečemo končno *s* neposredno iz nastave za *t* in pri tej priči se oglasi *c*.

Učencu je v to sosebnost paziti, da nastavi *t* krepko, in da proizvede iz te nastave, toda neposredno drugi glas *s*, ker bi drugače izgovarjal sam: *t* ali sam: *s*, ali pa neki: *tës, tis* mesto: *c*.

Ko bi izgovarjal učenec samo jeden del tega glasú, t. j. ko bi izgovarjal n. pr. *ovta*, ali *ovsa* mesto: *ovca*, prične naj se pri teh dveh posamičnih glasovih *t* in *s* ter prihaja razločno in počasi do skupne nastave *ts*. Ob enem naj si učenec dobro ogleda nastavo govoril in tudi občuti naj ono sikanje izdiha s tem, da si krepko in rezko izgovarja *c* na člene rok. Radi tega, ker je ta sičnik skupina tesno zvezanih ali zlitih glasov *t* in *s*, nastavimo ga lahko nebno, zobno in hrbtno poleg že popisane čeljustno nastavljenega. Nebno ga nastavimo takó, da prislonimo konec jezika prav tje, kjer pri-

čenja nebo pri zobrnah, drugače bi dobili takoj č, ko bi prišlonili jezik količkaj više na nebo. Iz tega sledi, da se izvede lahko č iz c.

Vaja :

t - s, t - s, ts = e; ce, cecece, ca, co, eu, ee, ei; ac
oe, ue, ee, ie; aca, oco, ucu, ece, ici; pac, poc, puc, pe c
pie; tac, toc, tue; paca, poco, pucu; taca, itd.

Pojmi: *cep, cesar, cesarica, cesta, cela, celica, cev, cepec, hlapec, klopec, cerkev, kozica, palica, zajec, robec, vrabec, kovec, lovec, lonec, srajca, gorica, ovca, ovce, lice, raca, taca, capa, cvek, žlica*, itd.

29. Nebni dvoglasnik

č

je iz *t* in *š* zložen glas; zató ga izvedemo učencu, razun že po navedenem načinu pri *c*, tudi iz teh dveh glasov; in sicer takó, da proizvajamo do urnosti najprej vsak glas posebe (kaker za *c*) in da nastavljamo *t* na trdem nebu. Drugi glas *š* napravljamo potem krepko in vedno hitreje za prvim, dokler ga ne izrečemo neposredno iz nastave za *t* in tako dobimo naravno č.

Gluhonemi izgovarja č navadno jako težavno, vrh tega pa tudi še nedostatno. On proizvaja samo *t* ali *š*, ali pa nek *tuš*, *tiš* mesto č. Da se mu take nepopolnosti popravijo, ga je najprej vaditi, da izrekuje nebni *t* in *š* posamično in razločno. (Tú je opomniti, da se ne more sicer *t* osamljen primerno izgovoriti. Ako pa znà otrok že izgovarjati zloge *at* in *ša*, potem izgovori brez tdžave tudi *atša* = *ača* in dalje *ča* in *ča*.) Potem mu je proizvajati *t* in *š* vedno bolj skupaj jednega za drugim, dokler ne izreče neposredno iz nastave *t* še drugi del *š*; in da ne bo izgovarjal *tuš* ali *tiš* mesto č, naj pazi sosebnó na neposredno zvezo teh dveh glasov. Ob jednem naj si tudi dobro ogleda in otiplje nastavo govoril in prodirajočo sapo iz pljuč, da bo naravno in prav proizvajal ta dvoglasnik.

Vaja;

t—š, t - š, tš = ě: če, čeče, čo, ču, ča, če, či; ač, oč, uč; eč, ič; pač, poč; tač, toč; čap, čop; čaf, čot; pača, poča, peče, itd.

Pojmi: oče, čelo, čecha - deklica, čebela, čebula, čeber, čeda, deček, hlače, češpa, červ, čern, černa, černo, učenee, učenka, učitelj, učiteljica, čop, čok, čot, čotast, čuk, kača, luč, buč, buček, pečat, tič, bič, moč, meč, itd.

§. XV.

1. O glasovih, za katere v navadni pisavi imamo posebni črk.

Ko poznajo učenci črke po njih poglavitnem in navadnem glasu, potem je treba v naši slovenščini učiti še nekatere druge glasove, ki so večinoma ravno takó važni, kaker do sedaj učeni, pa v naši pomanjkljivi abecedi in pisavi nimajo svojih črk. To so najprej kratki nedoločni in dolgi, ozki, visoki in globoki samoglasniki.

Nedoločni samoglasnik se piše navadno z *e*, za našo potrebo bi se mogel ta *e* zaznamenjati po načinu Bartljevega slovarja z *ě*. Ali ta glas nima s pravim *e* čisto nič opraviti; mnogo sorodniši je z *a*, v katerega se v dolгих zlogih spreminja. V resnici je *ě* nekako trudno ali leno izgovarjan *a*. Usta, ki so za *a* odprta, se znatno skup spusté in takó nastane nedoločni samoglasnik *ě*. Ta glas je izgovarjati v nekih končnicah, pa tudi v nekih korenih, kjer pišemo v naši slovenščini *e*, Hrvatje pa *a*. Učitelj mora te primere vedeti; tukaj naj stojé le nekateri: bježę, čeběr, dž, kęš, męgla, sęmęnj, sęsęc, stęběr¹⁾

Dalje je vedeti, da se kratka *i* in *u* vedno nedoločno ali nepopolno izražata, razen nekaterih primerov pred dolgim *a* v naslednjem zlogu, torej: nit, sit, tų, kųp (Haufen), mati, kmalų, pa: pisanje, zidar, pušćava, lućanje itd. s polnim *i* in *u*. —

Od nedoločnega *i* se nedoločni *ě* v izreki nič ne razločuje; prav takó je nedoločni *ò* v izreki enak nedoločnemu *ù*.

¹⁾ Tak *ě* je enak pologlasnemu *a*, ki se piše tu: *ę*.

Gluhonemi naj izgovarja è (v svèt Rath, vidèti, vidèla, človèk, krèpak itd.) kaker prav kratek, zamolkel *i*, ò pa kaker prav kratek, zamolkel *u*.

Kedaj sta govoriti taka è in ò, mora zopet učitelj iz svojega jezikoslovnega učenja vedeti; è je okrajšan è, ê pa ô. Kaj je nadalje ê? ê je iz e in i sestavljen ali zlit glas, ki ga sme gluhonemi z vso pravico izgovarjati, kaker pravi dvoglasnik *ei* ali *ej*, saj ga z *ej* v dativu *gospej* še vedno pišemo. Stoji pa ta glas v dolgih zlogih v tistih primerih, kjer è, ako je zlog kratek, kjer ima staroslovenščina ê, hrvaščina *ie* ali *je*. Nekoliko primerov: lês, lêsá; rês, rêsnica; dêlati, zdêlovati; lêp, lêpota; slêpêc, slêpiti; svêt, svêta (Welt); svêt. svêta (Rath).

ô stoji v vseh zdverbijih in neutrih, ako imajo dolg naglas na končnici, ako je pa končnica kratka, ga nadomešča ò, primeri: lêpô, lêpò; okô, dêlò, itd. V korenih se rabi ô le v posameznih primerih, kaker gòspôd, nôcój, gôrjé; ô je pa tudi v korenih neredek, stoji v tistih primerih, kjer ima češčina ů. Izgovarja se tudi pri nas tako globoko, da se skoraj ne razločuje od pravega *u*, in takó bi ga smeli izgovarjati tudi gluhonemi, dasi bi bila bolja izreka nekaj *ou*, kaker se sliši semtertja tudi po Goriškem. V slovnicaх bi se morali naštevati vsi primeri korenskega ô, ker je to od ó bistveno različen glas, prim. kôs (Amsel) in kós (Stück), pôt (Schweiss) in pót (Weg): Hrvaščina ima za ô: o za nač ó pa pogostoma *u*, kedar ima namreč stara slovenščina „on“, drugači pa kratek prvotno naglašen *o*. ó je sestavljen iz *u* in *o* in se more brez spotike izgovarjati ko *úo*: dóbra (die gute), dobra (eine gute), móli (er betet), moli (bete), vóгла (der Kohle), vogla (der Ecke) itd. é je sestavljen iz *i* in *e* ter se more tudi brez škode izgovarjati naravnost ko *ie*: veséli so (froh sind sie), veseli se (freue dich). Nekoliko drugih primerov: léča, léga, lézi (lege dich), lêzi (krieche), péti (der fünfte), pèti (singen), svét (heilig), svetò (ein heiliges), svetó (eine heilige), želò (geerntet), želò (Stachel), žrêlo (Rachen).

Dalje je treba učiti izreko končnega in predsoglasniškega v (=w), ki je do soglasnika zožen in skrajšan *u*.

V primerih kaker : prav, kráv, zdrav, ga bodo gluho-nemi gotovo brez težave izgovarjali ; težje pa pojde to v pri-merih kaker : vse, vsipati, vtikati, vstvariti, v tla, v ščet, itd. Nadomestiti ga smejo s pravim kratkim *u*.

Potem bi prišel na vrsto končni *l*, ki je bil po staro *ł*, t. j. *w* zelo podoben glas in je dandanašnji pravi *w* (kratki do soglasnika stisnjen *u*): bal, dal, mal, malha, galge, itd. Posebej je vaditi *ol* v primerih, kaker : *poln*, *dolg*, *volk*, *stolp*, *tolst*, itd., kjer je *l* pravi samoglasnik *u*, ki se veže z *o* v dvo-glasnik *ou*. Da bodo otroci pa tudi «učene» ljudi razumeli, se jim mora pozneje seveda povedati, da ti po tujem zgledu izrekujejo take besede, kaker bi bile pisane poljn, dolg, voljk, stoljp, itd. in takó ne razločijo *polzke* poti od *poljske* poti. Sami za se pa se imajo otroci držati slovenske *na-rodne* izreke, ker je ta za nas edino prava.

Naposled jih bo treba navaditi «samoglasnik» *r*. Otroci ga menda najboljše zadenejo, ako se jim vsaj v začetku piše z *ér* in se tudi vadijo takó ga izgovarjati, da nedoločniku *ě* dostavijo neliko samoglasniško kontinuiran *r*. Potem se jim pove, da se navadno piše samo *r* in izpušča *ě*.

2. Naglas.

Naglašajo ali povdarjajo se kratki in tudi dolgi samo-glasniki, seveda v vsaki besedi (vsaj navadno) le eden. Kratek povdarjen samoglasnik more stati navadno le v poslednjem zlogu; znamenje mu bodi (ker drugače rabimo*) poleg dotičnega samoglasnika: otrok, trepet, kosmat, stěža, fante, fantěk, fantíč. Da bodo v takih primerih poslednji zlog, dasiravno kratko, vender nekoliko krepkeje izgovarjali, gluhonemim menda ne bo težko dopovedati; velika napaka pa bi ne bila, ako bi tega ne storili.

Dolga naglasa pa ima, kaker uče natančniši jezikoslovci od Vodnika do Valjavca, naša slovenščina v svojih poglavitniših narečjih dva, potisnjeni, ki ga moramo pisati *z(°)*, in potegnjeni, ki bi ga lahko pisali *z(°)* poleg samoglasnika. Po-tisnjeni je na prvi, potegnjeni na drugi polovici krepkejši; poslednji bi utegnil biti tudi nekoliko daljši, in vsaj ta razlo-ček bi bil tudi gluhonemim lahko dopovedati, n. pr: da'n

(Tag), da'n (gegeben), vra't (Hals), vra't (der Thüre), ka'slja' (hustet), ka'slja' (des Hustens) mó'ž (der Mann), mó'ž (der Männer), roké' (der Hand), roké' (die Hände), rokó'; (die Hand), z rokó' (mit der Hand), kosé' (der Sense(gen) ali sie mähen), kosé' die Sensen ali mähend), stojé' (sie stehen), stojé' (stehend), zvoní' (es läutet), zvoní' (acc. die Glocken) zvoní'mo (wir läuten). Gorenjci naglašajo zvon(i)mo', zvoní'mo (läuten wir!), govori'mo (Gorenjci: govor(i)mo' wir sprechen) govori'mo (sprechen wir!), loví' me (er fängt mich), loví' me fange mich! tako na Dolenjskem, drugod: lo'vi me!). Tak je razložek tudi mej rêči' (der Sache (gen. sg) ali die Sachen) in rêči' (der Sachen); takó v vseh takih na končnici naglašanih primerih: ako pa naglas ni na končnici, se ta razložek mej nom. in gen. plur. zgubi: ni'ti, pomeni die Fäden in der Fäden. (Kedor piše v gen. pl. rečij, nitij, bi moral pisati kaker kaže ruščina in stara slovenščina tudi: lepij, slovenskij, itd.)

3. *Latinske črke, ki jih v slovenščini ne rabimo, ali ki imajo v latinščini in drugih tujih jezikih drugačen pomen, kaker v slovenščini.*

O teh črkah je treba govoriti potem, ko otroci slovensko brati že znajo, ne le zato, ker se semtertje v slovenščini rabijo v lastnih imenih, temuč tudi da se jim dá nekoliko navoda za branje drugih jezikov, ki se rabijo po naših krajih, in bi vtegnili vsaj nadarjeniši sčasona želeti, da se priuče nekoliko tega ali onega. Kjer imajo drugi jeziki le druge črke za glasove, ki so tudi pri nas v rabi, to ne bo delalo nobenih težah n. pr. **x** = ks, (Xerxes = Kserkses, **qu** = kv (quinquekvinkve), **u** in soglasniki = k (cunctus = kunktus), **tia** = cja (scientia = sciencia); v nemščini **z** = c, **ch** = h, sch = š (Schiller = Šiler; **tseh** = č (Deutsch = dajč); v francoščini **j** = ž (journal = žurnal) itd. Glasove ki jih naša slovenščina (vsaj v olikani izreki) nima, pa bi bilo treba posebej vaditi, tako v hrvaščini **ć** in **gj**, ki se ločita od **č** in **dž** po tem, da se napravljata bolj spredaj s koncem jezika, kaker ital. **c** in **g** pred **i**: Petrović, Gjorgjević, itd., nemški **ü** (franc. u), **ö** (franc. eu), ki sta z okroženo odprtimi ustnicami izgovorjena **i** in **e**: München, Görz itd. Pri tej priliki bi bilo treba opozoriti otroke, da so nekateri taki glasovi (kaker ravno **ć** in **ü**) vender tudi pri nas v mnogih krajih

v rabi n. pr. na Krasu : moć, mūha, klēbūk itd ; zató je prav, da se uče gluhonemi tudi to od ust brati in, kjer bi bilo treba, posnemati.

§. XVI. Opomnje, kakó se popravijo nekateri slabi glasovi.

1. *Vriščanje.* Učenec izgovarja s previsokim glasom ; glasotvorki sta preveč napeti. V takem slučaju je kazati, kakó se vsprejme mnogo sape, da se izgovoré posamezne besede ali celi stavki, da pa zadošča v tak izgovor kolikor možno šibek in globok glas. Tako potrebno jakost glasú občuti gluhonemi, ako položi svojo roko učitelju in sebi na grlo in na prsa. Tudi je dobro, pravi Köbrich,¹⁾ da izgovarja učenec previsoke glasove v zvezi z *v* ali *m*, in to hipno in trajajoče. Pri tem smeš takemu učencu, ki vrišči, nekoliko pritisniti ščitasti hrustanec, da glasotvorki odmakneta od svoje prevelike napetosti, in glas upade.

2. *Godernjanje*; t. j. prenizek ali preglobok glas, se dá zboljšati ako učencu razločno kažeš, kakó ti krepko nastavljaš govorila in visoko izgovarjaš, in kakó se ti pri tem vzdiguje tvoje jabelko. Poslednje je seosebno potrebno, da napravi učenec tudi sam, ko izgovarja. V to naj primerja v zrcalu ali je vse prav napravil, in jabelko naj si začetkom privzdiguje, ko bi drugače samo ob sebi ne šlo. Po večkratnih vajah zadene pravo, da si okrepeča svoj prešibki glas, seosebno, če ga vodi-ta tudi ljubeznjivost in urnost učiteljeva.

3. *Nosljanje* ali nosni izgovor glasov je sicer navadna napaka gluhonemih. Odpraviš jo s tem, da priučiš učenca pravilnemu dihanju. V to kaži mu, da primerja svoje dihanje z onim, katero vidi na učitelju, ko izgovarja glasove. Otiplje naj si pri tem svojo in učiteljevo nosno kost, kjer se nosljanje razodeva, ter prepriča naj se na robčku, kakó mu je dihati za vse glasove, razun nosnikov, edino-le skozi usta, ne pa skozi nos.

¹⁾ M. Hills, Vollständige Anleitung zum Unterrichte taubstummer Kinder, Essen, 1886, stran 78.

Nosljanja ni lahko odpraviti. S tem, da zatisneš učenca nosnici, da bi potem pravilno dihal skozi usta in čisto izgovarjal, ne prideš do svoje namere. Nosljati izgovor glasov se koj povrne, ko si odtegnil prste od nosnic. Da se pa nosljanje odstrani, je treba učenca poučiti ali pripraviti do tega, da si svojevoljno zapira nosnici z malim jezičkom za vse glasove razun nosnikov; in to se ne dá izvršiti mehaniški. Ker pa uči skušnja, da mrtvi ali slabotni izgovor prouzročuje nosljanje, če ni temu kaka posebna hiba kriva, se je pokazal upravljen krepki, energijski izdih kot najboljši pripomoček, s katerim se nosljati glasovi zboljšajo in sploh nosljanje odstrani. V to naj izgovarja učenec samoglasnike s krepkim izdihom in v zvezi s trdimi zaporniki in trdimi prepisniki, katerih ni možno nosljato izgovarjati; torej vadi naj se v zlogih: *pa, ta, fa, sa, ša, ha, ka; po, pe, pi; pipa, sipa, sofa, suša*, in preide po takih vajah na čisti izgovor posameznih samoglasnikov.

Vsled krepkega izdiha se je povzdignil mali jeziček toliko, piše Hoffmann¹⁾, da je popolnoma zaprl vhod izdihu čez nosno duplino in s tem odstranil nosljanje. To potrjuje tudi vsakdanja skušnja, da je energijski izgovor najboljši pripomoček proti nosljanju. Ob enem je priporočati, da izgovarjajo učenci glasove, besede in stavke tako tiho, t. j. s šepetajočim glasom, kaker glasno ali z donečim izdihom.

Naposled je omeniti mej napakami čistega in naravnega izgovora, razun onih govornih pogreškov, o katerih je bilo govorjenje pri izvajanju posamičnih glasov, tudi

4. *hripavost*. Učenec izgovarja hripavo, ker ni ubral pravilno glasotvork, kaker razlagata Huschens²⁾ in Hoffmann³⁾. Glasilka stoji preširoko odprta, da je treba čez mero sape za potrebno stresanje glasotvork, in mej tem uhaja mimo glasotvork nekaj sape, katera se ne potresa, kar prouzročuje

¹⁾ Hugo Hoffmann: Der erste Sprech- und Sprach-Unterricht in der Taubstummenschule. Marburg. 1891.

²⁾ Huschens, Blätter für Taubstummenebildung 1889., stran 210 in poslednje.

³⁾ Hugo Hoffmann. Erster Sprech- u. Sprachunterricht, stran 33.

hripav izgovor. Radi vnetja v grlu ali kake druge bolezni na govorilih je človek tudi hripav; ali tukaj imamo le zdravega gluhonemega prvenca pred seboj.

Da se učencu odpravi ta napaka, mu je treba vplivati na glasotvorki, da ju bolj sklene in ubere. V to naj dene učenec eno roko sebi, drugo pa učitelju na jabelko, naj zajme mnogo sape in izgovarja *a* krepko; to pa trajajoče z enakim glasom toliko časa, dokler ima kaj sape, in glas bode po večkratnih takih vajah vedno čistejši. Pri tem pa ni, da bi učenec vendar premočno izgovarjal ali kričal, marveč krepak in naraven naj bode izgovor.

V to, da gluhonemi z večjim veseljem izgovarja, navaja Jäger¹⁾ kakor tudi Köbrich, sledeče:

«Ne zadostuje, da izgovarja gluhonemi posamezne glasove, tudi ni dovolj, da loči mej tihimi in zvenečimi glasovi, marveč on mora praktiško važnost in veljavo glasov za človeško družbo spoznati in tudi uporabljavati. Kakó pa to? S tem, da spozna, kaj je «slišati», in da se poslužuje žive besede. V to naj kaže učitelj, kakó slišéči človek ume besede, katerih ne vidi izgovarjati. Učitelj stopi pred učenca, obrne mu hrbet in gleda proč. Ko pa je izrekel kako besedo, se učitelj koj obrne, pové kaj je slišal in učenca pohvali. Takó pride gluhonemi do pojma «slišati» in ob enem do tega, da ni treba učitelja in drugih ljudij, ki slišijo, z roko suvati, za obleko potezati ali jim z nogo teptaje kaj naznanjati.

Dokler se gluhonemi ne poučé na to stran, bodo vedno po svojem kretali, mesto, da bi se posluževali besede, in na to jedino meri ves govorni pouk.

Po tej poti se razodene gluhonemim tudi, da napravijo slabo izgovorjeni glasovi, kaker: vriščanje, godrnjanje, nosljanje in hripavost, slab vtis na uho slišéčim ljudem in da je v nasprotnem pogledu, naravni, pravilni izgovor ušesu prijeten.

§. XVII. O zlogu.

Nekatere opomnje, kakó naj gluhonemi izgovarjajo zloge.

Zlog je del besede, ali tudi že beseda, ki se izreče enovito z istim izdihom glasú. Vsak zlog ima jedro, samo-

¹⁾ Jäger. „Anleitung zum Unterrichte taubstummer Kinder in der Sprache“, Lief. 1. s. 52 in nasl.)

glasnik (phon), s katerim se spajajo soglasniki (symphoni) v enovit izrek.¹⁾

Da gluhonemi dobro govori, je potrebno, da povoljno izgovarja zloge, ker marsikateri gojenec izgovarja posamične glasove pravilno in umljivo, v zlogu pa takó slabo, da ga kar umeti ni. Polno nepotrebnih tujk stavi v besede, da je potem ves govor neumljiv. Gluhonemi nima nadzornika (sluha), da bi mu povedal, je li prav izgovoril skupine glasov, manjka mu tudi gibčnosti v jeziku in govorjenju sploh; zato so *posebne* vaje v izgovoru zlogov toliko bolj potrebne.

Vadijo se najprej taki zlogi, ki pričenjajo s soglasnikom, kaker so: *pa, ta, ma*, itd., radi tega, da bi ne zavlačeval preveč soglasnikov, ki sledijo samoglasniku. Jednake skupine ali sestave glasov izgovarja najprej tudi zdravo dete; takó naj se vadi začetkom tudi gluha deca. V to naj se ponavljajo zlogi, kaker: *mama, mamama; papa, papapa; tata, tatata* itd. Ob jednom pokaži učencu tudi stvarno, kaj pomenja: *mama, tata, papa*. Potem se vadijo zlogi, ki končujejo na soglasnik: *ap, at, am; tap, tat, pas, pes, kos, koš*. Tudi tukaj pokaži reč, katero zlog morebiti že pomenja, ali v naravi ali pa v podobi. Učenec naj si jo dobro ogleda, otiplje, oziroma povonja, pokusi, da si napravi takó dober pojem o njej. Za jednozložnimi besedami sledé večzložne, in mej temi najprej take, ki pričenjajo s soglasnikom, in ki imajo naglas na prvem zlogu, kaker so: *pípa, máti, káva, vóda, víno, šíba, žena, híša*. Po takih vajah dojde učenec tudi do golega stavka v velevnih oblikah, kaker: *daj! mir! stoj! sedi! moli! pazi! vrata zapri! okno zapri! daj pero! daj klobuk!* Ali ko pozdravlja: *dober dan, dober večer; hvala!* Res je, da gluhonemi prvenec ne ume vsega, kar bere ali izgovarja takó po učiteljevem navodu; ali s časom pride že do pravega. Do pravih pojmov pride gluhonemi sicer polagoma, toda s ponavljanjem gotovo. Zató naj se učitelj ne boji preveč pri takem začetnem pouku; ako tudi učenci vsega ne umejo — le naprej!

Gledé pa na to, kakó naj izgovarjajo posamične glasove v zlogu, kaker tudi dva in več zlogov v besedah, je opomniti:

¹⁾ Glej: E. Sievers. Grundzüge der Phonetik, str. 176 in nasl).

1. Vsak pojedini zlog naj se izvrši s tistim nepretrganim izdihom. Vsled takega izgovarjanja doni prvonastavljeni glas še dalje tudi potem, ko so govorila spremenila svoje prejšnje mesto za izgovor naslednjih glasov. Ali prav tako položno, naravno prehajanje od glasú do glasú dela gluhenemu veliko težav; zato naj se toliko več vadi v naravnem izgovoru zlogov, kaker otrok, ki sliši. Učitelj naj dobro pazi, ali je izgovor učencev tudi dovolj naraven in razločen. Pogreškov naj mu ne spregleduje, še tako malih ne. — Tu bi bilo opomniti, da učitelj, ki več let poučuje vedno tiste učence, prav rad spregleduje govorne napake svojim učencem. Taka popustljivost se mora na vsak način odpraviti!

2. Zlogi naj se izgovarjajo po pravilu, katero je prvi postavil Winteler ¹⁾: «Pri strčenju ali dotiki dveh glasov naj se artikulacijska gibanja izvrše kar najbolj možno samo jedenkrat», t. j. za soglasnike, ki sledé samoglasnikom v zlogu, ne smemo dalje odpirati ust, kaker zahteva dotični samoglasnik. Ko izgovarjamo n. pr. zlog: *vür*, *sür*. obdržimo pravilno ustno ožino nespremenjeno za *r* ravno takó, kaker za *i*. Ko bi jo pa bolj odpirali za *r*, kaker je stala pri *i*, — to bi se zgodilo, ko bi nastavili *r* z mirnega stališča — ukradel bi se nepotreben *e* mej *i* in *r*, in izgovorili bi: *vier*, *sier*; to pogrše gluhonemi mnogokrat. Take tujke se dajo odstranjevati, ako zabranimo dvojno odpiranje ust. To pravilo velja za vse vrste artikulacij, naj se vrše z izdihanjem v goltanci ali v ustih. Iz tega sledi gledé na prehod glasú k glásu, da se začjenja vsak naslednji glas s takim vhodom, kakeršen odgovarja izhodu sprednjega glasú. Pojedini glasovi se po tem združijo tako tesno, da se ne more vsiliti nič tujega mej nje.

3. Učenec naj pazi, da pravilno veže v zloge samoglasnike same, ali pa te in soglasnike, ki se dajo skladati na toliko različnih načinov, da ni možno navesti vseh; zato sledi tú le nekoliko takih zlogov:

a. Zveza dveh samoglasnikov ali vokalov: dvoglas, diftong.

¹⁾ E. D. Sievers, *Grundzüge der Phonetik*. § 18. s. 139.

Ko izrečemo dvoglas, kaker v besedi: „kaj“, zveneta glasotvorki neprestano, ko prehajamo od prvega samoglasnika na drugi. Zadošča torej, da spremenimo samo ustna govora. Glasotvorki bi prenehali zveneti po prvem glasu slučajno le tedaj, ko bi naslednji samoglasnik imel sapnik (spiritus lenis ali spiritus asper) n. pr. *o'o*, kar bi izgovorili *oho*; to pa ne bi bil več dvoglasnik, temuč dvozložnik.

b. V zlogu samoglasnika z zvenečim soglasnikom: *am*, *an*, *ar*; *ma*, *la*, *va*, obdrže *m*, *n*, *r*, *l*, *v*, svoj lastni glas, kaker samoglasniki; to je umljivo samo ob sebi.

c. Zlog samoglasnika s trdimi in mehkiimi zaporniki: *pa*, *ta*, *ka*; *ba*, *da*, *ga*; *po*, *pu*; *bo*, *bu*, in v nasprotnem smislu: *ap*, *at*, *ak*; *ab*, *ad*, itd.

Trde zapornike večemo s samoglasniki, ako otvorimo ob jednem oba zavora, zavor v ustih in zavor v jabelku; za mehke pa napravimo, ko glasno govorimo, takozvani anticipirani Purkinjev napenjalni glas (Blählaut)¹⁾, po katerem preidemo na samoglasnik ali nasprotno.

č. Skupine: *tn*, *tm*, *bn*, *bm*, *kakeršne so: tnalo, tmina, pametna, ob me je, nebno*. Tu nastavljamo *n*, *m* kot bi trenol za trdim ali mehkim zapornikom in dobimo radi sapnega prehoda čez nosno duplino, ko artikuluje mehko nebo proti žrelnemu ozadju, po Sieversu imenovani „*velarni glas*“.

Ako napravi gluhonemi velarni glas, dobro; ako izgovori navadnega, tudi prav. „*Tma*“ se navadno izgovarja: *tma*; „*tnalo*“ pa ne *tmalo*. Pri navadnem govorjenju nastajajo iz navadnih zapornikov pred nosniki velarni, t. j. nosni zaporniki sami od sebe.

d. V zlogih *alb*, *art*²⁾ in enakih, v katerih sledi poluglasnik samoglasniku in ki končujejo na zapornike, velja vse, kar je bilo omenjeno o zlogih: *al*, *ar*, itd. Opomniti bi bilo samo to, da se napravi zavor za *b*, *t* ne da bi se usta odpirala dalje t. j. brez razmikanja čeljusti:³⁾ drugače bi se izgovarjalo: *alab*, *arat*. Človek, ki sliši, ne napravi lahko takega

¹⁾ Primerjaj: E. Sievers, Grundzüge der Phonetik, Leipzig 1885, §. 20.

²⁾ Taki zlogi niso slovenski; izgovarjamo pa jih v ptujkah.

³⁾ Primerjaj štev. 2. v tem odstavku.

pogreška, ker mu uho nadzoruje izgovor; ali drugače je pri gluhonemem. Ko bi gluhi učenec po nepotrebnem odpiral usta v takem slučaju, deni mu pripraven košček lesú mej zobe ter zapovej, da ga ne sme izpustiti, ko izgovarja tak zlog.

e. O zvezi homorganskih glasov, t. j. takih, pri katerih rabimo tisti govorni organ, ko jih izgovarjamo, če so si tudi različni po bistvu, kaker: *ljt, nt, nd, rd, st* v besedah: *puljt, fant, smvrt, gvrđ, past, itd.* Takih glasov je navadno jeden hipni, drugi pa trajalni zapornik; naj sledi že ta ali oni v zlogu, velja pravilo: Veže se slednji glas s prvim takó, da mej prvim in drugim glasom ni prenehljaja. Takó se strinejo: *lj, r, n*, in *s* neposredno s *t*. Če stoji pa trajalni soglasnik na drugem mestu, velja ono pravilo le deloma. Pri *tl* si odpré izdih svojo pot ob straneh jezika, v tem ko se hrbet jezika loči od neba, kaker zahteva *l*. *l* je potem čisto navaden v *tl*, samo *t* je lateralni zapornik, ki prehaja v *k*: *potlej, poklej*.

f. Pomisliti je dalje, da se ne strinjajo homorganski glasovi le v zlogih, ampak primeri se tudi lahko mej govorjenjem, torej v stavku, da se snideta dva taka glasova, in to tedaj, ko jedna beseda končuje, druga pa pričinja s takim glasom: *m* se spreminja pred *k* in *g* v guturalni *n*, pred *t* in *d* pa v dentalni *n*: prosinkruha, vidinga, pozdravinte. «Zob me boli» se izgovarja z velarnim *p*: zopme boli.

Iz tega se razvidi, kakó zeló potrebno je, da se gluho-nemi učé prav izgovarjati ne samo proste zloge, ampak tudi da se urijo v mnogoglasnih zlogih, besedah in stavkih.

Kakó naj učitelj popravlja slabo izrečene zloge; najprej take, ki pričenjajo s soglasnikom.

1. Ako učenec ne izgovori samoglasnika v zlogu, ali pa, da ubere glasotvorki prekasno, tedaj ga navadi, da izgovori začetni soglasnik prav lahko in da si otiplje tudi z roko, kakó se mu jabelko trese.

2. Ako ne sledi pravi samoglasnik neposredno soglasnikom. To se zgodi tedaj, ko učenec pretrguje nastavo ust po vsakem glasu in takó nehoté vriva tujke mej zlog; takó izgovarja mesto: *pu, do, ti*, napačno: *peu, deo, tei*. Take napake naj se odstranijo s pomočjo tipa in pa takó, kaker

je rečeno pri pravilih o zlogu sub 2. spredaj. Ta napaka izvira iz tega, ker so se pojedini soglasniki vadili v pojedinosti. Zapornikov pa: *p, t, k*, kaker tudi mehkih: *b, d, g*, ni sploh možno izvajati in vaditi v pojedinosti. Mnogi bi vtegnili misliti, da to storé, ako izvabijo: *bē, pē, tē, dē, t. j.* z nedoločnim glasnikom, navadno takó imenovanim polglasnikom (*v*), in prav v tem bi vtegnil tičati uzrok, da otroci potem govoré: *pē — u*, mesto: *pu*. Ti glasovi naj se torej brž od začetka učé v zvezi: *pa, pe, pi; pa, po, pu*, itd.

3. Često učenec ne izgovori soglasnika in zlasti tedaj ne, ko ga ne vidi dovolj jasno nastavljenega. To se godi sosebnó o goltnikih, če so v zvezi z globokimi samoglasniki: *gu, ku, hu*, in tudi z drugimi soglasniki, kateri se nastavljajo in izgovarjajo pri malo odprtih ustih. V takih slučajih naj postavi učenec svojo dlan pred usta učiteljeva, ki povdarja začetkom navlašč krepkejšé tak skrit soglasnik, da ga učenec lažé razloči in izgovori. Ob jednom naj si otiplje učiteljevo in svoje jabelko, da bo čutil tresenje takih skritih glasov.

4. Ako izgovarja gluhonemi *d* ali *t* mesto *g* ali *k* v zlogu s samoglasnikom, naj se mu jezik z lopatico pomakne dovolj globoko, da izreče goltnik; potem naj ga izgovarja in ponavlja prav tudi v zlogu s samoglasnikom. Brez samoglasnika bo izgovarjal le *kh*, ne pa čistega *k*.

5. Ako zamenjuje učenec tihe zapornike: *ph, th, kh*, katere izgovarja posamično sicer prav, z njim zvenečimi sorodniki: *bh, dh, gh* v zlogu. Tedaj ga je opozoriti na nastavo govoril pri teh zapornikih, ki je za prve krepka, za druge pa mehka. Zvenenje, ki pristopi k drugi vrsti teh glasov, naj si otiplje na jabelku. Ob enem naj se dobro vadi v izgovoru takih zlogov: *pa — ba, ta — da, ka — ga, po — bo*, da jim spozna razliko.

6. Ako ima učenec slabo navado, da brezpotrebno izgovarja nosnik pred trdim zapornikom, n. pr. *mp, nt; mpast* za *past*, *ntam* za *tam*, tedaj se odpravi ali odstrani tako napačno nosljasto spremstvo, če učenca opozoriš, da krepkeje izgovarja zapornik; če mu zatakneš ali zamašiš nosnici, bode javelne kaj koristilo. Primerjaj v tem slučaju: »Nosljanje» na strani 256.

7. Ako gluhonemi brezpotrebno dostavlja mej zloge: *ma*, *na*, *b* ali *d*, takó da izgovarja: *mba*, *nda*; *mba* — *mba* za *mama*, *ndaš* za *daš*, tedaj se take napake odstranijo, ako se mu kaže, da odpira usta jako počasi, naravno in lahko. Nepotrebni *b*, *d*, odpraviš tudi s tem, da izgovarjaš z učencem vred najprej počasi: *a* — *m*, *a* — *m*; potem pa vedno hitreje *am*, *am*, *amamama* in prideš naposled takó na čisti in pravilni izgovor za *ma*.

8. Ako izgovarja učenec *mna* mesto *ma*, ker drži usta zaprta ne samo z ustnicami, ampak tudi z jezikom, in ne odstrani ob enem ustnih zaporov (za *m* in *n*), ko izgovarja samoglasnik; takó odpre on najprej ustnici, potem odmakne jezik od neba in potem še le napravi *a*. V takem slučaju mu tišči jezik z lopatico navzdol, ko izgovarja prvi glas *m*, in ponavljaj toliko časa to, dokler sprevidi sam, kakó mu je jezik prav držati.

9. Pazi naj se, da ne izgovarja učenec skozi nos tudi takih samoglasnikov, ki sledé nosnikom. To se godi sosebno rado pri *i* in *e*, s katerima se ta napaka rada raztegne še na ostale samoglasnike. Da se to ne zgodi, vadi učenca v takih zlogih, ki pričenjajo z nosnikom in krepko naj izgovarja: *ma*, *mo*, *mu*; *mu*; *ma*, *me*, *mí*; *na*, *no*, *nu*; *na*, *ne*, *ní*. Ob enem naj se prepriča z roko o sapi, ki krepko odhaja čez usta.

10. Zlogi, ki se nastavljajo skoro jednako, kakor so: *ma*, *la*, *va*; *na*, *da*, *ta* in podobni, naj se vadijo sosebno pridno v branju z ust, da je bo vedel učenec dovolj ločiti in posnemati.

Ko se nosniki bolje povdarjajo, ne smeš z očesom ali nosnicami namigovati, ker to ni brez nevarnosti. Gojenci naj se vadijo izgovarjati nosnike posamično in v zlogih ter brati je od ust brez vsakega grbančenja očij, obraza ali drugih znamenj.

Kakó se popravljajo zlogi, ki končujejo na soglasnik?

11. Soglasniki ob koncu zlogov naj se izgovarjajo do-
ložno in natančno, da bodo bolj omejeni, in glasili se bodo
tudi zlogi razločniše in polniše,

12. Mej samoglasnike in soglasnike se ne sme vriniti nobena tujka. To bi se pa pripetilo, ko bi se usta po nepotrebnem odpirala ali zapirala in sosebno, ko bi se pojedini glasovi nastavljali vsak za se iz mirnega položaja govoril. Takó bi se izgovarjalo *aís* za *as*, *ier* za *ir*, kaker je bilo že poprej omenjeno.

13. Za soglasnike: *h*, *g*, *k*, *l*, *r* se držé usta prav takó in toliko odprta, kaker zahteva samoglasnik, ki je v zvezi s temi glasovi: drugače izgubi zlog svoj naraven značaj in tujka se vrine vanj. Gluhonemi se prisili, da obdrži usta v takih primerih vedno prav odprta, ako mu vtakneš primeren košček lesú mej zobe. Ko ima izgovoriti učenec n. pr. zlog *ah*, deni mu košček lesú za *a* mej zobe in veli, da ga obdrži mej zobmi, ko izgovarja *a* in *h*.

Ko so se zlogi takó nastavili in vadili, mora jih učenec potem znati prav izgovarjati tudi brez vsakega mehaniškega pripomočka.

14. Glej, da si pridobé učenci dovoljno gibčnost in urnost v izgovoru glasnika *l*, in če niso dospeli še do tega, vadi jih po načinu, kaker stoji na strani 245.

15. Vaditi jih je sosebno tudi v branju z ust v takih zlogih, pri katerih ni možno videti dovolj razločno ali celó ne nastave nekaterih soglasnikov, kaker goltniki z ozkimi samoglasniki: *eg*, *ik*, *ih*. Take zloge bere gluhonemi prav težko z ust učiteljevih, kaker: *breg*, *greh* in zlog *nik* v besedah: *bolnik*, *sodnik*, itd.

16. Po izgovoru trdih in mehkih zapornikov naj obdrži učenec govorila še nekoliko časa nespremenjeno nastavljena, da bo naglašal končne zapornike dovolj razločno; za *ob* — (izdih), *at* — (izdih) pri besedah: *zob*, *vrat*, itd. Gledé na to delajo sosebno goltniki mnogo zaprek, predno je zna učenec za vsakim samoglasnikom prav izgovarjati.

17. Besede, ki končujejo na zapornik kaker: *zob*, *med*, *drag*, izgovarja gluhonemi često tudi v tem oziru slabo, da nepotrebno nadaljuje z donenjem, ko je že izrekel končni zapornik, in takó se sliši napačno: *zobe*, *mede*, *drage*. Ta napaka se odpravi, ako veliš učencu, da obdrži usta nespreme-

njena toliko časa, dokler se ne zavé, da mu je sapo tiho izdihniti po zaporniku. V to naj se uči: *b, d, g* na koncu besed vedno trdo izgovarjati: (*b = p, d = t, g = k, h*), kaker delajo to, do malega vsi Slovani.

Končno je opomniti gledé na boljši izgovor zlogov in besed se posebno še to:

18. da se vadijo gluhonemi vsak zlog in vsako besedo, kaker tudi cele stavke izgovarjati šepetaje, t. j. s tihim glasom, in potem tudi glasno ali z donečim glasom, kar veliko pripomore čistemu, naravnemu govorjenju.

§. XVIII. O branju z ust.

a. Splošne opomnje.

Ni je važniše, pa tudi ne potrebnije naloge za učitelja gluhonemih, kaker da pripravi svoje učence do tega, da berejo spretno z ust vsakemu človeku; kajti prav v tem tiči namen govorne metode, da si gluhi nadomešča sluh z vidom. Človek izraža svoje misli in svoja čuvstva na dvojen način, z mimiko in z besedo; najnavadnije takó, da kreta in govori ob jednom. Takó je mimika, ki je vsakemu človeku že prirojena, tudi neki poseben jezik. Kar pripovedujemo, spremljamo navadno tudi s celim telesom, ali pa samo s pojedinimi telesnimi deli, se posebno z očmi, obrazom in rokama. Nekatera čuvstva se kar skriti ne dajo: žalost, veselje, strah beremo takoj vsakemu bolj ali manj na obrazu. Misli pa, ki nas malo ali nič ne pretresejo in ne vzgrejejo, ne beremo zlahka ljudem z obraza, ali celó nič ne. Druga pa je z gluhim človekom; ta bere čuvstva drugemu popreje in spretnije na obrazu nego mi, ki smo zdravih ušes. Glušec namreč je zeló radoveden in pa prisiljen po jedini tej poti spoznavati misli svojega bližnjega, se posebno dokler ne zna še govoriti. Tudi človek, ki sliši, more poznati po obrazu čute in nekoliko tudi misli drugega; ali to je nekaj čisto drugega kaker to, kar se po pravici imenuje brati z ust ali z obraza. Iz pregibanja in nastavljanja govoril brati misli in besede, imenujemo *branje z ust*. Za gluhega je ta umetnost uprav takó važna, da celó še važniša, ko govorjenje; ker gluhonemi je primoran v življenju veliko več brati drugim ljudem misli in besede z

obraza, kaker pa govoriti. Branje z ust pa ne nadomeščuje sluha popolnoma, ampak le nekoliko; ker je iz raznih in seobno iz naslednjih uzrokov jako težavno, pravo zadeti;

1. Ko izgovarjamo glasove: *m, b* ali: *n, t, s*, nastavljamo govorila blizu jednako. Le oko je, ki s svojo posebno bistrostjo razločuje male razločke govornega pregibanja za te glasove, in še težavniše je soditi, kedar se izgovarjajo taki glasovi v raznih zlogih govorjenja.

2. Mnogo soglasnikov, ki stojé pred samoglasniki, ali pa, ki sledijo za njimi v zlogu, izgovarjamo iz drugega položaja govoril, kaker pa tedaj, ko jih posamezno izvajamo. Goltniki: *k, g, h* pred samoglasniki so také skriti v ozadju proti grlu, da jih ni možno lahko opazovati.

3. V teku govora se razni glasovi skladajo také hitro, da more posamične opazovati samo jako dobro vežbano oko.

4. Človeški govor je tudi na vnanjost — da raznih narečij, provincijalizmov še omenimo ne — radi svojega také imenovanega timbra ali individualne barve také mnogovrsten, da se mu je treba še posebe privaditi.

5. V teku govorjenja tudi ne izgovarjamo vseh glasov, ampak mnogo jih obrusimo ali také rekoč požremo; besedo „*kraljestvo*“ n. pr., izgovarjajo nekateri čisto brez samoglasnika: „*kstvo*!“ Ker je pa govorni pouk brez ustnega branja nemogoč, so posebne vaje za to umetnost ali spretnost toliko potrebnije. O tem naj govore naslednji odstavki:

b. *Do kake mere se dá poostriti vid gluhonemim gledé na branje z ust.*

Slavni M. Hill piše, ¹⁾ da ga je obiskal nekedaj stric gluhonemega ter mu tožil, da mu vnuk kaže premalo napredka. „Zvečer pri luči se ne more kratkočasiti s svojimi tovariši, ker jih ne razume, na stavljena vprašanja jim ne more odgovarjati in zato jo navadno pobriše, popustivši igre in tovariše; z jedno besedo“, toži stric Hillu, „moj vnuk ni za nobeno društvo“.

¹⁾ Fr. Köbrich, M. Hills. Vollständige Anleitung zum Unterr. taubst. Kinder, stran 61.

Ali je taka tožba opravičena? Nikakor ne! Dokler ni takega zavoda, v katerem bi si gluhonemi pridobili sluh, ali pa, da bodo v istem hipu mogli videti, kar se godi pred njimi, za njimi, na desni in na levi, po kotih in še celó v temi, ne bodo mogli naši zavodi postreči takim stricem. Jednaka bi se godila še celó Habermaas - u in Teuscher - ju, ko bi zašla v enak krog in jednake razmere, kaker deček omenjenega strica, čeprav je znal gluhi Habermaas, pozneje učitelj v berlinski gluhonemici, takó dobro brati z ust vsakemu tujcu, da mu nihče ni verjel, da je gluhi. On je celó sledil pridigarju v cerkvi v celi pridigi, če mu je mogel zadostno gledati v obraz. Jednako se pripoveduje o Teuscher - ju, ki je bil tudi popolnoma gluhi in učitelj na lipski gluhonemici. Tem podoben je tudi Jakob Benedetti, ki se je izobraževal na tukajšni goriški gluhonemici. Da ne pride vsak gluhi takó daleč, je umevno; kajti takega sadu ne rodi nobena gluhonemica, marveč je zavisna taka visoka stopinja te umetnosti nekaj od bistrosti očij, nekaj pa od posebne duševne nadarjenosti, trdne volje, ugodnih družinskih razmer in pa od večletnih vaj v krogu dobrih učiteljev gluhonemih.

Čeravno je pa iz gori navedenih uzrokov jako težavno z ust spretno brati, vender je prav mnogo gluhonemih, ki pridejo že za svojega šolanja jako daleč, celó do čudovite stopinje v tem pogledu. Sosebno, ko so jezika že toliko zmožni, da jim ni treba še-le na vsako malenkost posebe paziti v stavkih, marveč kedar morejo že iz nekaterih izgovorjenih delov sklepati na ves nasledek.

Ustnemu branju se priučé gluhonemi že v zavodih. Večkrat se prigodi, da kak tujec, ki pride v gluhonemico, popraša, kje da so gluhonemi, čeravno je mej njimi. On misli, da ti učenci, ki tako dobro in na glas odgovarjajo učitelju, niso gluhi. Prigodilo se je tudi, da je marsikateri obiskovalec gluhonemice, ki je slišal, da gojenci govore, osupno poprašal učitelja, «je-li se uče gluhi v zavodu tudi slišati»? in čisto je opazovati, da berejo gluhonemi besede z obraza tudi tedaj, ko si drži učitelj roko na ustih. Oni berejo odgovor z njegovih očij in po mimiki iz pregibanja mišic na njegovem o-

brazu; berejo si pa tudi sami mej seboj drug drugemu besede z obraza, ko si držé usta z roko pokrita.

Gluhonemi gojenci pa ne berejo besed z ust samo svojemu učitelju, kateremu so vajeni, ali svojim součencem, s katerimi občujejo, ampak tudi vsakemu tujcu; toda tujcu težje. Če pa ne morejo z nepoznanih ust z jednako spretnostjo umerjati vprašanj, kaker z ust učiteljevih, je čisto naravno. Godi se jim, kaker nam, ko prebiramo razna pisma; kak rokopis je tak, da ga prav težavno beremo, ugibljemo in ugibljemo, preden zadenemo pravo. Kaker pa bere uren bralec besedo takoj iz celotnega utisa, ki ga napravi beseda, ne da bi opazoval vsako črko posebe, ravno takó spozna gluhonemi, ki je v branju z ust dobro vežban, po cele stavke, četudi ni opazoval natanko vsakega nastava govoril posebe. Začetkom je potrebno, da si natanko in dobro ogleda nastavo govoril za vsak glas, pozneje pa mu tega ni treba, razun pri lastnih imenih in takih besedah, katerih ni še videl. Tú mu je biti pazljivemu, kaker na stopinji začetnih vaj.

Da je za branje z ust, kaker za branje pisem, potrebna primerna svetloba, in da beremo pri naravni solnčni svetlobi z večjo gotovostjo in boljše, nego pa pri vsaki drugi umetni razsvitljavi, razume se samo po sebi.

c. Velika je potreba, da bere gluhonemi spretno z ust.

Gluhonemi učenec ima sicer oko, ki mu nadomeščuje ušesno pomanjkljivost. Oko mu je edino sredstvo, s katerim vsprejmlje zunanje vtise, da se gluhonemi izobražuje; s pomočjo vida bere z ust in iz knjige. Ali v branju ga je treba prav takó vaditi, kaker slišččega učenca, in v branju z ust še posebe. To pa iz sledečih uzrokov:

1. Ko se izvajajo glasovi, ali ko se popravljajo govorne napake, je često učitelj prisiljen, da vzbuja čuvstva in si s temi pomaga do svojega namena. — Glej stavek: «Kaj je ukreniti itd.» na strani 205. in oni «Kot vodilo itd.» na strani 207. — To vse bi lahko opravilo oko, ako bi bilo dobro vežbano v branju z ust; koliko truda bi bilo potem učitelju in učencu prihranjenega!

2. Ko učenec nastavlja in izgovarja prve glasove, mora se priučiti polagoma tudi temu, da sklepa iz vidnih dejanj in mimskih izrazov na nevidna in povsem skrita premikanja govoril.

3. Predno pa more gluhonemi spoznati cele stavke takoj iz skupnega vtisa, kakeršen napravijo ustnice in mišice na obrazu, so mu v to potrebne še posebne vaje in to tudi tedaj, kedar že dobro izgovarja posamične glasove.

4. Često se prigodi, da ima učitelj mej svojimi učenci tudi take, ki še nekaj slišijo; tem naj govori brezglasno ali tiho, da se ne zanašajo preveč na svoj sluh in da so takó primorani, brati učitelju z ust. To velja tudi za take gojence, ki so izgubili sluh potem, ko so se bili naučili že govoriti in so prišli v gluhonemico potem, ko so že več let obiskovali doma ljudsko šolo. Za take je glavni in skoraj jedini namen v gluhonemici ta, da se priuče branju z ust. Prigodi se tudi, da poiščejo gluhonemico tudi že odrasli ljudje, ki so izgubili sluh še - le v svoji starosti, z namero, da bi se naučili tega branja. Iz tega se vidi, kakó je potrebno, da so gluhonemi spretni v branju z ust.

č. Migljaji učitelju, da mu bodo učenci bolje brali z ust.

1. Izgovarjaj s prvega začetka, ko pričneš poučevati, kolikor možno počasi in polagoma ter vsak glas razločno.

2. Da ne motiš učenca, ne spreminjaj govorne nastave za isti glas od začetka, ampak nastavlja glasove vedno enako to velja tudi gledé na odpiranje ust. Pozneje pa, ko se je učenec priučil že povoljnemu branju z ust, je potrebno, da odstopiš od te enakosti ter različno nastavljaš tudi isti glas, to pa zató, da bodo gojenci brali ne samo učitelju, ampak tudi drugim ljudem spretniše z ust.

3. Trozložne in večzložne besede izgovarjaj po zlogih in prenehuj z glasom pri vsakem zlogu. Jednako razdeljuj stavke v besede, zloge, itd., ko izgovarjaš.

4. Vadi cele besede in tudi cele misli ali stavke izgovarjati skupno, ne razkosano. Torej ne: *be+lo* ampak: *belo*;

ne *pro+sim kru+ha*, ampak: *prosim kruha*. Ne: *ko+li+ko let i+maš?* ampak: *koliko let imaš?*

Po nekaterih krajih so učitelji gluhonemih za to, da kažejo učencem celi stavke, kakor bi bil ena sama beseda, da jim pokažejo nepretrgan govor v navadnem življenju. Tega pa po našem mnenju ni priporočati, ker bi potem učenci v pisavi ne ločili besed.

5. Vadi ustno branje govoreč o tvarini, ki je otroku znana, in govori vedno hitreje, odpiraj pa usta vedno manj.

6. Toliko v šoli, kaker zunaj šole *govori* vedno z učenci ter pomni:

a. Kretanje, naj si je že kakeršno koli, odstrani popolnoma.

b. Prisili učenca, da ti bo vsako novo besedo najprej bral z ust in potem naj jo še-le napiše. Sploh naj se ne piše preobilo, toliko več pa govori.

c. Dokler se obdeluje učencem znana tvarina, naj se vedno samo z govorom razlaga sleherni predmet in

č. Karkoli ukažeš učencu, povej mu vedno ustmeno.

7. Učence vadi tudi takó, da ti opazujejo usta in izgovor od vseh strani in iz raznih daljav. V to prestavlja jih po stolih in preklada jih tudi zunaj stolov, kedar jih učiš stoječe pred seboj.

8. Da se vadijo gluhonemi brati z raznih ust, je svetovati in želeti, da bi jih v višjih razredih poučevali razun vodje tudi drugi učitelji in v različnih predmetih.

9. Namen ustnemu branju dosežemo samo tedaj, ako znajo učenci vsakemu človeku, naj si je domačin ali tujec, spretno brati z ust. V to naj se porabi vsaka prilika; ko obišejo stariši svoje učence ali kak drugi tujec, da mu berejo vprašanja z ust in odgovarjajo.

§. XIX. O branju iz knjige.

a. Splošne opazke.

Kaker je potrebno, da se nauči gluhonemi vsakemu človeku z ust spretno brati izražene misli, prav takó je namen govorne metode, da zna prebirati tudi pisma in knjige; kajti ne-le, da bi ne napredoval v tem, kar se je naučil v šoli,

marveč bi skoro do čistega vse pozabil in tudi celó zopet popolnoma onemil, ko bi nikdar več ne prijel za kako knjigo potem, ko je izstopil iz gluhonemice. Po navadi nedostaje tudi gluhemu mej svetom pravih učiteljev in sosebno takih ne dobi, ki bi se hoteli ž njim pogovarjati z namero, da bi ga poučevali. Ostajajo mu torej le knjige; te so mu še zveste družice in varuhinje, da dušno ne zamrje v nadaljnjem življenju. V teh najde pa tudi v resnici dovolj hrane svojemu duhu. Kar je v zemlji ali daleč onkraj morja, kar je nad zvezdami in kar je skritega v nebni širini, kar zahtevati božja in človeška postava, to mu utegnejo razodeli tudi knjige, in malo da ne vsega jedino-le knjige.

b. Kakó naj bere gluhonemi?

Kaker mu je učitelj kazal: *gladko* pa *umevno* naj bere gluhonemi, takó da ga lahko vsakedo ume in da more tudi z besedo povedati, kar je bral. Do takega spretnega branja pride pa jedino le po dobrih vajah; in sicer do *gladkega* branja, ako se je izuril, da pregleda hkratu cele besede, da torej ročno veže pojediné glasove v zloge in urno izrekuje pojediné besede. *Umevno* pa bere, ako pravilno loči stavke od stavka in druží iste po notranji veljavi ter pazi tudi na ločnice. Možno, da bode potem tudi prav *naglašal* in takó utegne celó tudi lepo brati. Gluhonemi bere navadno jednoglasno ali monotonno, kar je čisto naravno in lahko umevno. Po mnogih vajah in pri takih otrocih, ki so nekedaj slišali, ali ki so nagluhi, bi se dalo tudi to doseči, da bi z naglasom brali, ali vežbati gluhega do take popolnosti ni potrebno; dovolj je, da bere gluhonemi umevno.

c. Kaj naj bere gluhonemi?

V času svojega šolskega izobraževanja naj bere gluhonemi iz berila ¹⁾ po učiteljevem načrtu in sicer v prvem in

¹⁾ Za slovenske gluhoneme je dal posloveniti monsignor Andrej Pavletič, ravnatelj goriške gluhonemice, svoje za tri razrede italijansko spisane knjižice; za silo naj prebira te knjige. Drugih primernih knjižic, ki bi bile nalašč v to pripravljene, pa nimamo do zdaj Slovenci.

drugem šolskem letu, to je učenci I. tečaja, naj prebirajo one besede in stavke, do katerih so prišli, ko so se jim izvabljevali glasovi. Takó je videti spredaj na straneh od 221.—256. tak načrt za prvo berilo. Dostaviti bi mu bilo samo še nekaj priprostih stavkov za vsakdanji pogovor. Da se gojenci pogovarjajo z besedo mej seboj in osebjem v zavodu, je silno važno; ker se takó telokret iztrebi, gojenci pa vežbajo v praktičnem pogovoru.

č. *Kakó je voditi prvence, da se začnejo pogovarjati mej soboj z besedo?*

Sledeči zgled nam to najbolje pojasni. Pogovor je n. pr. o peresu. Tedaj se dobi pojem: *pero* in naslednje: *to je pero, pero je novo, pero je staro, novo pero, staro pero, moje pero, moje però je dobro, — slabo, jaz imam pero, jaz imam dobro pero — slabo pero, prosim novo pero, deni pero na klop! nesi pero v omaro!*

Iz tega se povzame za vsakdanji, družinski pogovor: *jaz imam slabo pero, prosim novo pero. Gospod učitelj, prosim novo pero. Novo pero je dobro, staro pero je slabo. Peter, nesi pero v omaro! Gospod učitelj, Komar ima dobro pero.* Taki pogovori dajajo učitelju najlepšo priliko, da obdeluje bralno stvarino po svojem. Ni treba, da bi poučeval vedno jednako in strogo po berilu, marveč prosto in mikavno naj se razpravlja govorna stvarina in ob enem naj skrbi učitelj, da uporabljajo učenci tudi praktični zunaj šole to, kar so se naučili v šoli.

d. *Kakšno naj bode berilo za II. tečaj ali za gojence, ki so v 3. in 4. šolskem letu?*

Prvencem v I. tečaju se izvabijo glasovi, poučijo se v izgovoru posameznih besed in v nekaterih priprostih stavkih, ob enem se jim podajo sosebno konkretni pojmi. V II. tečaju pa pridejo tudi že abstraktni pojmi na vrsto. Ti se učé brez posebne težave s pomočjo kratkih popisov, kakeršni bi se brali v primernem, šolskem berilu. N. pr. popis „vrta“. Učence je treba najprej na tak pogovor ali popis pripraviti; to se doseže s tem, da se v resnici peljejo na vrt in tam nazorno

poučé o vsem, kar je videti na vrtu. Na poti tje govoré učenci z učiteljem: *jaz grem na vrt, on gre —, ti greš —, mi gremo na vert*¹⁾. Na vprašanje: *kdo je na vrtu?* odgovoré učenci: *hlapec je na vertu. Hlapec, kaj dela? Hlapec kopa. Kako se imenuje hlapec? Janez. Kakó se imenuješ ti? Anton Komar. Hlapec Janez, je len? Ne, hlapec Janez je priden, on je priden.*

Ko so pa dospeli učenci z učiteljem na vrt, tedaj vpraša učitelj, n. p. kazaje na trto: *kaj je to? terta*, odgovoré zaporedoma učenci drug za drugim. *Terta, kakšna je? Terta je velika — zelena — visoka. Kaj je na terti? Grozdje, list, listje je na terti. Ti, si že videl grozdje? Da, jaz sem že jedel grozdje. Kakšno je grozdje? Grozdje je sladko, — belo — rumeno — erdeče. Terta, koliko? ena terta; veliko: terte. Kdo ima terte? oče ima terte, kmet ima terte, kmet sadi terte. Kmet, zakaj ima terte? Kmet ima terte, da dobi grozdje. Za kaj je grozdje? Grozdje jemo, grozdje je za vino. Vino, za kaj je? Vino pijemo. Kdo pije vino? Jaz pijem vino, mi pijemo vino, človek pije vino, ljudje pijejo vino. Kmet dela — obdeluje terto za vino.*

Takó se dobijo stavki: *kmet sadi terto, kmet je vinorejec, oče je vinorejec.*

Vino, kakošno je? Vino je dobro, vino je močno, veliko vina opijani človeka. Pijan človek je pijanec. Pijanec je lep? Ne, pijanec je gerd. Boš ti pijanec? Ne, jaz ne bom pijanec. Takó se govori potem pri jablani, pri hruški, pri cvetlicah, pri radiču in drugi vrtnini, da se razlagajo in dobe seobno:

1. novi konkretni in abstraktni pojmi, kaker: *kraj, prostor* za cvetlice, *pijanec, vinorejec, sadje* in *sadjerejec*. *Na vertu je lepo, prijetno: lepota, prijetnost, veselje, red, pridenost, lenoba.*

2. da se vadijo gojenci v domačem, vsakdanjem ali družinskem pogovoru: *jaz grem na vert, hlapec je na vertu, — ni na vertu. Jaz pijem vino, — vodo, — kavo. Cvetlice so lepe. Vert je lep, — velik — širok — dolg.*

¹⁾ Za prvi začetek je bolje izgovarjati in pisati: *vert*, mesto: *vrt*.

3. da se uriyo učenci v govornih ali slovniških oblikah: *Terta je rodovitna, hruška je tudi rodovitna, terta in hruška so rodovitne, terte so rodovitne, hruške so rodovitne, terta je velika, hruška je tudi velika, hruška je bolj velika, kaker terta*, boljše: *hruška je večja, kaker terta*, itd.

4. da se kažejo nove govorne oblike, kaker: *Hlapec kopa zemljo, on kopa zemljo. Kmet orje, kmetje orjejo, so orali, — bodo orali*.

5. Skupni ali zborni (kolektivni) pojmi se pokažejo pri takem nazorno govornem pouku sami ob sebi, kaker: *radič, salata, peteršilj, šelin je vértina; jabelka, hruške, češpe, breskve je sadje*, itd. in

6. da se odstrani vsak nepotrební telokret. Pri nazornem pouku je vsak telokret popolnoma nepotreben, seveda pokazati se mora stvar najprej ali s prstom ali z migljajem z glavo.

Pri takem pouku dobé učenci veliko več pojmov o vrtu, kaker jih je v berilu; zató bodo tudi toliko bolj umeli popis vrta, kateri bodo brali v šoli ¹⁾.

Tak govorni pouk na podlagi nazornih sredstev in berila se imenuje »*nazorno-bralni pouk*» (Der verbundene Sach- und Leseunterricht). Za gluhonemo deco, ki je šibka po duha in po jeziku, je tak pouk kaj prikladen, da se uri v logiškem mišljenju, v govornih ali slovniških oblikah in v družinskem pogovoru.

Šolska knjižica za III. tečaj ali za 5. in 6. šolsko leto je pa že berilo kot samostalen predmet.

Učenci, ki so dospeli na to stopinjo šolskega izobraževanja, so dovršili že svoj nazorni pouk, konkretnih in abstraktnih pojmov poznajo tudi že lepo število in v govornih oblikah so že takó izvežbani, kaker slišéči otrok, ko stopi prvič v šolo. Podati jim je torej berilo, v katerem so pripovedke, popisi, lahkoumljive pesmi, basni, zgodovina in zemljepis, odlomki iz naravoslovja, pozabiti ni popisa štirih letnih časov in njih

¹⁾ Tak popis »verta«, kakeršen bi bil za berilo, ni tú potreben; vsaj si ga vsakedo lahko omisli; tú stoji »vert« kot zgled enake govorne tvarine za drugo berilo.

prikaznij, sploh vse najpotrebniše, kar se zdi, da bi moral vedeti izobražen gluhonemi.

Abecednik in druga šolska berila, ki se rabijo na ljudski šoli, imajo vsestranske vsebine dovolj, ki bi izvrstno služila tudi v šoli gluhonemih; vsaj je namen tudi gluhoneme takó daleč pripraviti v jeziku, da bi prebirali in umeli vsako pismo.

Kakó se obdelujejo razni odstavki v tem tečaju?

Obdelovala bi se omenjena tvarina po sledečem zgledu, n. pr.: «Prazen strah». (Vzet iz drugega berila za ljudsko šolo, št. 29.)

Milica se po noči prebudi; zdi se jej, kakor da bi kdo trkal na vrata. Skloni se v postelji ter prav tenko posluša. Zopet prav močno zaropóče. Milica od strahú komaj diha. Čez nekoliko časa zopet prav dolgo ropoče. Milica se spomni, da je teta bolna; misli si, da je umrla in prišla slovo jemati, kakor je slišala praviti. Vsa plašna smukne pod odejo ter vso noč od strahu ne zatisne očesa. Kaj pa je bilo? Pes je sedel na pragu, obiral se ter je trkal z gležnjem po vratih. Ko se je zdanilo, gre Milica iz sobe in najde psa na pragu.

Tako blizu bi stalo v berilu, kar je pa obdelati po naslednjem navodu.

Milica, kedo se tako imenuje? Neka deklica. Kakó se imenuješ ti? (kako ti je ime? kako se pišeš?) Peter Komar. Od kod si doma? Iz Tolmina. Koliko let imaš? (koliko let si star?) in enaka vsakdanja vprašanja je treba ponavljati pri vsaki priliki.

Dan, noč; po noči, po dnevi = čez dan; ti pojmi se pokažejo prilično rekoč: svitlo je, mi vidimo, mi delamo; dan je; ravno tako se pokažejo pojmi: jutro. opoldne = poldan in zvečer. Pri priliki pa, ko razlagaš pojme o času, kaker: ura, dan, teden, mesec, leto, danes, jutre, ločiš svitli dan od časa, ko spimo ali od noči. Po dnevi, po noči; kedaj je šola? Šola je po dnevu = čez dan. Kedaj spimo? po noči. Spimo vedno po noči? Kedar hlapec kliče, spiš ti? Ne, jaz pregledam, jaz se zbudim. Kedo se je zbudil po noči? Milica se je zbudila. Zakaj se je zbudila? ker je slišala, da nekdo terka na vrata. Terkati, ropotati, tolči. Jaz terkam na vrata. Kakó je to? Ter-

kaj ti! K. poterka na vrata (naravni telokret). Tolči, jaz tolčem, sem tolkel.

Spijo vsi ljudje po noči? Ne, tat ne spi po noči. Kaj dela tat po noči? hodi okolu in krade. Tat, kakšen je? hudoben je. Vidiš ti rad tatú po noči? Ne, jaz se bojim tatu, jaz se ustrašim; strah. Kedo naredi strah? Tat naredi strah. Velik strah, majhen strah; ostrašiti, jaz ostrašim, jaz sem ostrašil; ustrašiti se, jaz se ustrašim tatú, kače; sem se ustrašil. Milica se je ustrašila, ker je slišala, da nekdo terka na vrata. Dihati, sopsti: jaz diham močno = sopem. Kakó je dihala Milica? Milica je dihala malo = komaj je dihala od strahú. Milica je komaj dihala od strahu.

Takó se razpravlja nadalje vsak pojem in končno prebira celi odlomek iz berila. Tú pa tam povprašuje učitelj gojence o pojmi in stavkih, da poizve, ume-li vsak gojenec vse dovolj, kar je v berilu. Naposled se izdelujejo naloge iz takó predelane tvarine.

e. *Kakó pa naj poučuje učitelj v branju iz knjige, če nima v to primernih beril?*

Za tak slučaj naj si bralno tvarino sam poišče, sestavi in učenec narekuje ali spiše na tablo, da si jo potem vsak učenec prepiše v svojo knjižico. Sicer pa, ne gledé na to, da se potrafi pri tem veliko časa, (tudi ni pedagoški tak način poučevanja, ker učenci navadno slabo in napačno odpisujejo z ust ali s table ter se premalo urijo v porabi tiskanih knjig ¹⁾); ali „sila kola lomi“ in če nimaš drugega, pa si zbiraj in pripravljaj vsebino iz beril ljudske šole ali takó, da začneš pri tem, kar je najpotrebniše vedeti gluhonemim, kaker: o njegovi obleki, o njegovih telesnih udih, o šoli; da opišeš domačo hišo, bolj znane živali, da obdeluješ in razpravljaš v šoli tó, kar je učenec doživel mej dnevom, ali kar je videl na sprehodu. Pri sebi torej pričenjaj in spuščaj se vedno dalje v manj poznane kroge, kaker se razvijata učenec um in govor. Vse to pa se predava na podlagi nazorih sredstev, kar je se posebno v začetku neobhodno po-

¹⁾ Iz tega je razvidna velika potreba primernih šolskih knjižic za razne tečaje v gluhonemici.

trebno. Tudi takó si nabere učenec brez števila pojmov. Pazi, da ne podaš preveč nakrat, ravnaj se po pregovoru: «non multa, sed multum», tudi premnogovrstnega ne sme učiti, ampak zadovolji se z malim, to pa naj dobro predela in povzije. Poštevaj ob enem tudi starost in dušne zmožnosti učencev. Gluhonemi višjih razredov naj se vadijo prebirati tudi razne rokopise.

f. *O vprašanju.*

Ves pouk gluhonemih je skoraj skoz in skoz dijalogiški ali pogovoren. Povprašaje sega učitelj v duh svojemu učencu, da izvabi misel, logiški sklep; to je potem odgovor na stavljeno vprašanje. Vprašanje pa odgovor si sledita vedno drug drugemu; zató pa je potrebno, da je vsako *vprašanje* razločno, določno, priprosto in kratko.

a. Vprašanje je razločno, če je učencem umljivo toliko po vsebini kaker po govorni obliki. Učenec mora torej poznati vse pojme, vse izraze, kaker tudi govorno (slovniško) pravilnost stavka. Učenci naj se vadijo tudi pravilno naglašati vprašanja, da je povdarjajo prav in s tako mimiko, ki je naravna, ne pa morda smešna.

b. Vprašanje je določno tedaj, če mu sledi samo eden pravičen odgovor;

c. Vprašanje je priprosto, če terja lahek odgovor, in

č. Vprašanje je kratko, ako nima nobene nepotrebne besede.

Prvencem in slabotnim učencem stavi lahka vprašanja; onim pa, ki so v III. tečaju in že bolj urni v misljenju in jeziku, staviš lahko tudi že težja, zložena vprašanja, kaker: Ali Bog, ki je pravičen, ni dober? Ali kaznuje Bog tudi pravičnega človeka, in zakaj?

g. *Kakšen mora biti odgovor?*

a. Odgovor mora stati v pravem soglasju z govorjenjem in z vprašanjem.

b. Obsezati mora vse besede, ki so potrebne, da se povzame vsa vprašalna vsebina. Z nedoločnikom odgovarjati ne velja, kaker: Kaj dela hlapec? Kopati.

c. Ne velja, ako se odgovor samo opiše, kaker: Zakaj je miš škodljiva? ker škodi ali ker dela škodo; ampak uzrok se mora pravilno povedati, kaker: Miš je škodljiva, ker prejeda obleko, ker gloje kruh, sir, itd. Takó je odgovor: pravilen, ali nepravilen. Da je nepravilen, sledi iz nemarnosti učenca, ali pa učenec ni razumel vprašanja.

Po tem kaker učenci odgovarjajo, se ravna tudi učitelj. Nemarne učence mora karati, druge pa, naj v tem pouči, kar niso razumeli.

Izprašuje naj se počasi tudi v slučaju, ko bi učenci hitro odgovarjali. Ako bi učenec ne odgovoril nič, ker je prestrašen ali bojazljiv, osrči ga s prijaznim nagovorom in ravnanjem; če je raztresen, zberi mu mišljenje, če je pa počasnega mišljenja in sploh šibkega duha, pomagaj mu s tem, da mu večkrat razložiš, kar mu ni jasno, in pazi, da so tvoja vprašanja povsem pravilna. Dobro je, pripraviti gojence tudi do tega, da se sami mej seboj povprašujejo; če si stavijo tudi otročja vprašanja, že velja, ker tó je izvrstna šola v spodbudo govorjenju.

§. XX. *Kakó se vodi gluhonemi, da začne svoje misli umevno in prav izražati;*

1. da gluhonemi izraža pojme.

Kakó se podajajo prvi pojmi gojencem, je omenjeno že pri izvabljenju posameznih glasov (str. 221-252). Tam je rečeno, da se pokaže tista reč ali stvar učencem iz narave, ko se izgovori njeno ime; tedaj je bilo izvesti sosebno glas, zlog in besedo. Ko so se pa glasovi izvadili in določili, je treba učencem najprej stvar pokazati in potem pridejati ji ime; takó pokaže učitelj gluhonemim najprej neko reč, da si jo ogledajo. V roke jim jo dá, da si jo otipljejo, in če treba, tudi okusijo, povonjajo in potehtajo. Na to imenuje učitelj to reč, učenci pa izgovarjajo za njim imé, ki se zapiše tudi na tablo. Prvi jo zapiše učitelj, potem pa učenci, drug za drugim in se bere zdaj z ust učiteljevih, zdaj s table, zdaj mejsebojno jeden učenec z ust drugemu učencu.

Da se učitelj prepriča, je-li vsak učenec tudi vse razumel, zbriše ime s table in veli učencem ponoviti na pamet

ono ime, kazoč na reč kretalnim in govornim izrazom „kaj“. Po navadi sledi na to vprašanje koj pravi odgovor. Ko bi pa ne šlo, naj učitelj pomaga slabotnim gojencem takó, da jim koj pravi odgovor pové ali pa, da predstavi takim šibkim otrokom umnejšega učenca, ki jim pravi odgovor narekuje. Takó spoznajo gluhonemi, da pomenja: *«kaj»*, *«kaj to»* ali *«kaj je to»* (kar se uvajo eno za drugim) vprašanje. Dobro je tudi, da postavi učitelj pri teh in enakih vajah boljšega izmej učencev na svoje mesto, kateri posnemajoč učitelja svoje sošolec izprašuje, ali da jim veli, naj se sami mej seboj povprašujejo. Tú je pa učitelju paziti, kakó si odgovarjajo in kažejo. To bi bili prvi pogovori gluhonemih mej seboj.

Besede, ki so se v šoli izgovarjale in vadile in katerih pojme učenci poznajo, naj se spišejo vsakemu učencu v posebno knjižico, da jim služi taka zbirka potem kot prvo berilo.

Po vprašanju *«kaj»* seznanijo se gluhonemi z vprašalko: *«kedó?»*, *«kedo ta?»*, *«kedo je ta?»*, da se povprašuje pravilno tudi po osebah.

V teh dveh vprašanjih je pa kaj dobro vaditi gluhonemega, da loči mej vprašanjem in odgovorom in si takó bistri um,

2. Prosti stavek; vmes slovnikiški pouk.

Prosti stavek se razlaga gluhonemim najlažje na podlagi pridevnikov. Izmej teh so najpripravišči oni, ki zaznamujejo barve, to pa takó-le: Učitelj vzame jednake reči, ki so razno barvane, denimo dve poli papirja, od katerih je prva obojestransko bela, druga pa na jedni strani bela, na drugi pa črna. Ko kaže jedno za drugo učencem, takó, da se zdita obe poli samo beli, dobi na vprašanje: *kaj je to?* odgovor: *papir*. Potem opozori učitelj učence na barvenost papirja s tem, da primerja belo polo srajci, črno pa tabli in reče: *papir bel, papir čern*; in prikimaje z glavo in ob jednem poudarjaje z rokama izgovori „je“: *papir je bel, papir je čern*. Učenci ga posnemajo. To se potem izgovarja, bere z

¹⁾ Polni izraz „kedo“ je začetniku lažji; zató naj se rabi sedaj ta.

ust, piše na tablo in bere s table, enako, kaker poprej, ko so se določevala imena.

Ko so učenci pravilno brali: *papir je bel*, *papir je črn*, vpraša jih zopet učitelj s telokretnim izrazom in z besedo: «*kak*» je papir? in pozneje: «*kakošen*», «*kakšen*» je papir? Na to odgovarjajo: *bel*, *črn* ¹⁾; tedaj spoznajo učenci, da se odgovarja na vprašalko: «*kak*», *kakšen*, «*kakošen*» s pridevnikom, t. j. s kakovostjo tistega imena. Pridevniki se potem bolje spoznajo in določujejo tudi na drugih raznih rečeh, kaker: *papir je bel*, *les je bel*, *zob je bel*. Za možkim spolom se vadi ženski in srednji spol, se vé da vse praktiški: *papir je bel*, *kreda je bela*, *mleko je belo*; pravilne oblike se pa kar povejo in na tabli pokažejo učencem. Jednako se določi pridevnik: «*črn*» na različnih, toda jednako barvanih predmetih, kaker: *papir je črn*, *tabla je črna*, *sukno je črno* (tisto sukno, katero učitelj kaže).

Za potrjevalnimi stavki se uče zanikalni: Učitelj vpraša: zob, kakošen je? odgovor: *bel*. Potem vpraša učitelj s začudenjem: zob, je črn? Učenec takoj pomaja z glavo, da ne; tedaj pové učitelj: «*ne*», zob ni črn. To učenci ponavljajo in zapišejo. Zanikalka «*ni*» se potem določi na več rečeh, kaker: zob *ni* črn, voda *ni* črna, mleko *ni* črno. Navesti je pa takih stavkov več, da se učenci razun oblik vadijo tudi v izgovoru in mišljenju.

Takó spoznavajo gluhonemi bolj in bolj vprašanja: «*kaj*?», «*kaj je to*?», «*kedo je ta*?», «*kakošen*?», «*kakošna*?», «*kakošno*?», «*kak ni ta*?», «*kako ni to*?». Pridene se potem tisti stvari tudi več pridevnikov, kaker: Papir je *bel*; «*kakošen je še*?» *tanek*; papir je *tanek*, in na to skupno: *papir je bel in tanek*. Ako pozoveš pri tej priliki dva učenca k sebi in zapišeš nju imeni na tablo, kateri zvežeš z vezilom «*in*», spoznajo dovolj pomen tega vezila. Na enak način dobiš: *hiša je lepa in visoka*, *jabelko je rudeče in rumeno in sladko*, ali bolje: *jabelko je rudeče, rumeno in sladko*. Vežeta se potem tudi terdiven in zanikaven stavek: *papir je bel*, *papir ni rudeč* (tisti namreč, ki ga učitelj kaže): *papir je bel, ni*

¹⁾ Izgovarjaj in piši poluglasni e pred r, da učenci lažej izgovarjajo.

rudeč, mleko *ni* černo, mleko *ni* rudeče; mleko *je* belo. Bolje: mleko *ni* černo, *ni* rudeče, *ampak* je belo. Tako se uvedejo vezila: „in“, „ni“, „je“, „ampak“ in jednako: „pa“ in „ter“. S tem se vadijo učenci vedno bolj v razsojevanju in mišljenju.

Po takih vajah, in ko se zdi učitelju primerno, se pride k dejanjem, t. j. *k pouku o glagolih*.

Kaker reč in lastnost, treba je tudi dejanje najprej pokazati gluhonemim. Najlažje se to zgodi, da izbere učitelj bolj-šega izmej učencev, katerega predstavi celej šoli in kateremu veli, da ga povsem posnema: da hodi ž njim po šoli, da piše ž njim na tablo, itd. Ko opazujejo učenci taka dejanja, imenuje učitelj tega učenca in reče: *Komar gre*; ali pri pisanju na tablo: *Komar piše*. Takó se predstavlja glagol začetkoma praktiški le v tretji osebi jednine in v sedanjem času. ¹⁾ Te in jednake stavke kaže in narekuje učitelj toliko časa učencem, dokler se mu ne zdi, da ga dovolj umejo.

Ko je potem učitelj tablo pobrisal in ko hodi Komar vnovič, toda sedaj sam, po šoli, vpraša učitelj jednega izmej bolj nadarjenih učencev: *Kaj dela Komar?* odgovor: *Komar gre*, in ko piše: *Kaj dela Komar?* — *Komar piše*. — Takó spoznajo učenci, da se povprašuje z vprašanjem: *kaj dela?* po dejanju; to se potem tudi na drugih zgledih primerno vadi in uri. Učencem se odpirajo na tak način vedno bolj oči razuma, učitelju pa se močno širi polje pouka. Takó n. pr. se obdeluje prosti stavek, v katerem se učenci toliko časa vadijo, dokler postanejo urni za pouk v daljšem in zloženem stavku. Dejanja naj se jemljejo najprej praktiški iz narave, potem pa tudi iz podob. Za vajami trdivnih stavkov sledé vaje zanikavnih, za temi pa obojne skup v zložene stavke. Času primerno se uči potem tudi množina, če se je niso učenci vadili že poprej, ko so se urili v pridevnikih. Psihologiški in pedagogiški je tu možno nastopiti različne poti; glavno ostane samo, da se ne delajo nenaravni skoki v poučevanju.

¹⁾ Kar se dostaje tretje osebe, je opomniti, da tudi dete dolgo časa govori celó o sebi samo v tretji osebi, ker sodi tudi o sebi po analogiji kot o zunanjem predmetu.

Praktiški, kaker uči mati svojega otroka, ki sliši, brez slovnice, prav takó se začetkom vadi gluhonemi dalje v predlogih: *Komar sedi*. «*Kje?*» vpraša in naznanja s kretanjem učitelj in odgovori: *v klopi*. Učenci pa za njim: *K. sedi v klopi*. To se zapiše na tablo. *Tablica je*: «*kje?*» vpraša zopet učitelj in večina učencev koj pravo zadene: *v klopi*. Stavek: «*Tablica je v klopi*» zapiše K. na tablo. Potem reče učitelj: «*K. piše na tablo*», učenci ponavljajo. Takó narekuje in potem izprašuje učitelj več enakih stavkov: *Kreda je na mizi*. Kaj je še na mizi? *Goba je na mizi, papir je na mizi*. *Kaj je v šoli?* *Kaj je v sobi?* Po ženski obliki: *na mizi, v šoli, v sobi*, slede vaje v moški in srednji obliki: *na stolu, v vertu, na oknu*. S takimi vajami se doseže, da umejo učenci vprašalko «*kje*» in da jamejo slutiti nekak razloček mej imeni gledé na spol.

Spol moških, ženskih in srednjih imen se pokaže gluhone-mim na podstavi neke primerjalne enakosti s tem, da se opazujejo in mej seboj primerjajo končnice imen. Drugih primernih navodil v tem času je težko najti gluhone-mim, ki so v oblikoslovju še popolnoma prvenci. To bi bilo takó: Učitelj izreče najprej žensko ime, in pravi: «*žena*». To napiše tudi na tablo s primernim pridevnikom: velik; *žena je velika*. Pod ime žena uvrščuje potem še več drugih ženskih jednako končujočih se imen. kaker: *miza, tabla, hiša*, katerim vsem dodá tisti pridevnik: *žena je velika, miza je velika, tabla je velika, hiša je velika* in poudarja ter kaže učencem pri tem sosebno končnico *a* pri: žena in velika. S prikimovanjem, da je takó dobro, potrjuje učitelj pravilnost teh stavkov in kaže, da je miza, kaker žena; tabla, kaker žena; hiša, kaker žena; torej ne: *žena je velik*, ampak: *žena je velik-a*, to je prav.

Jednako se pokaže prvencem srednji spol imen. Učitelj izreče in zapiše na tablo: *okno, drevo*, s tistim pridevnikom, kaker poprej: velik; *okno je veliko, drevo je veliko* ter opomni učence na končnico *o*, ki je povsod tista. Potem se primerjajo prejšnji stavki s temi, da se vidi razloček. Po takem navodu napravljajo gluhonemi še več drugih enakih stavkov z imeni ženskega in srednjega spola, da se uče bolje razločevati imena po spolu. Potem, ko se zdi učitelju, da so učenci

nekako že dovolj vežbani v oblikah ženskega in srednjega spola, se pokaže učencem še tretja oblika za moški spol. Tudi tukaj predstavi učitelj, kaker poprej, več imen, katera zapiše v tretjo navpično vrsto na tabli z vedno tistim pridevnikom velik: *mož je velik, vol je velik, zid je velik* in opomni učence, da se vsa imena končujejo različno, da se pa ne končujejo ne na *a* in tudi ne na *o*, in da je ime: *vol* kaker ime: *mož, zid* kaker *mož*. Da ni prav: *mož je velika*, ali *mož je veliko*, ampak: *mož je velik*, žena je velika in drevo je veliko. Potem se vežejo razna imena z raznimi pridevniki: *noga je dolga, roka je močna; oko je lepo, okno je svitlo; Kofol je priden, Komar je tudi priden; Rupena je zdrava, Banovac je velika*, (obe sti deklici); *tabla je visoka, stol je nizek oče je velik, sin je majhen; voda je dobra, vino je tudi dobro, kruh je dober, jabelko je dobro*; toliko, da se pride takó do nekega razložka vseh treh spolov po praktiški poti. Drugi razložki, kaker srednja imena na: *e*, ženska na: *ast, ost, ust, azen* in razne izjeme se vadijo prilično in pozneje, ko poznajo učenci glavne razlike že dovolj. Po jednini se vadi množina, dvojina pa naj se sedaj opusti, saj jo prezirajo tudi ljudje, ki slišijo.

Veliko lažje, nego spolne oblike, se kažejo gluhonemim osebnim zaimki: *jaz, ti, on, mi*, in ostali. Moški in ženski zaimek tretje osebe v jednini poznajo že gluhonemi: *Komar piše*. Kedo piše? Učitelj kazaje na Komarja: *on, on piše*. Rupena gre; Kedo gre? Rupena = *ona, ona gre*. Zaimki drugih oseb pridejo za temi na vrsto in sicer takó, da učitelj dotične oblike pové in pokaže kar naravnost. Potrdilnico „je“ pomožnega glagola „*biti*“ znajo že gluhonemi rabiti za tretjo osebo, za druge osebe jim je pa oblike povedati. V teh se vadijo zaporedoma: *on je, ona je, ono je; jaz sem, ti si; mož je velik; on je velik; žena je velika, ona je velika; ti si K., in kazaje na drugega učenca govori učitelj: ti si V.; kazaje tretjega in govore drugemu, pravi: on je P.; in kazaje samega sebe reče: jaz sem učitelj, jaz sem zdrav*. To se piše tudi na tablo. Za jednino se vadijo učenci v množini: *Dečki so veseli, oni so veseli*. Deklice *so vesele, one so vesele*. Okna *so velika, ona so velika*. **Vi** se pokaže s primernim telesnim

kretanjem, *vi ste veseli, vi ste gluhi, jaz sem tudi vesel; jaz in vi = mi, mi smo veseli*, itd. Potem se nauče na pamet:

<i>jaz sem,</i>	<i>mi smo,</i>
<i>ti si,</i>	<i>vi ste,</i>
<i>on je,</i>	<i>oni so,</i>
<i>ona je,</i>	<i>one so,</i>
<i>ono je,</i>	<i>ona so.</i>

Za trdivnimi stavki se izvajajo zanimavni: „*Ti si Komar*“, reče učitelj Vogriču; *ne, jaz ne sem Komar*, odgovori Vogrič, četudi s pomočjo učitelja. Potem pove učitelj, da je „*ne sem*“ = *nisem*; torej: *jaz nisem K.* on *je ne* = *on ni len*, on je suh? *ne, on ni suh*.

Kak je on? *on je debel. Rupena je stara*, zapiše učitelj na tablo in ko so učenci to brali odgovoré: *R. stara ne*, ali popravljenó: *R. ni stara, ona ni stara; ona je mlada*. Kazaje potem učitelj samega sebe vpraša: *jaz, sem mrtev?* odg: *ne, ti živ; ti si živ*. Mrtev, *jaz?* *ti ne mrtev*, in ko se je popravilo: *ti nisi mrttev*. In potem: *ti si dete*,¹⁾ reče učitelj Vogriču; *ne jaz dete*, bolje: „*ne, jaz nisem dete*“ in jednako: *ti si len*, obtoži učitelj drugega učenca, ali: *ti si poreden*, in dobi naposled pravi len odgovor: *jaz nisem len, jaz nisem poreden*. Mi, smo mrtvi? *ne, živi*; torej: *mi smo živi*. Vi, ste stari? *ne, mi nismo stari*. Tako se izvedejo praktiški vsi zanimavni zaimki: *jaz nisem, ti nisi, on ni*, itd. ki se potem na pamet učé.

3. Razširjeni in zloženi stavek z nadaljevanjem slovnice

pride najzadnje na vrsto, naravno potem, ko so se učenci naučili pri prostem stavku skladati že nekaterih besednih oblik in ko znajo gole stavke že povoljno, kolikor je bilo možno doseči. Posebno je potrebno, da poznajo poprej toživnik, kateri terjajo prehajalni glagoli. Ta napravlja gluhonememu navadno veliko težav in drugega ne ostaje, kaker, da učitelj svoje vaje uredi takó, da pové in pokaže razne toživnikove oblike in jih vadi. Najprimerniše bo, če začnemo s toživnikovo obliko

¹⁾ Gluhonemega posebno mrzi tako očitanje in jako nevoljen reče: *ne*.

za ženski spol, se vé da, v jednini. Učitelj pokaže učencem repo n. pr. in reče: *repa*, kar. zapiše tudi na tablo. Potem pokliče boljšega izmed učencev in mu dá repo v roko, da jo drži. Sedaj govori učitelj: *Komar drži* ¹⁾ in vpraša: K. kaj drži? učenci odgovoré: *repa*, tu pa naznani učitelj takoj s telesnim kretanjem in z besedo, da ni dobro: *repa*, K. drži *repa*, ampak: „K. drži repo“, je prav. Ko se je zapisal ta stavek na tablo, vzame in dá učitelj drugemu učencu uro v roko in vpraša n. pr. Vogriča: Kaj drži V.? *V. drži uro*, je odgovor. itd. Takó je prav; in ko je dal učitelj Kofolu *tablo* v roko, dobi odgovor: *K. drži tablo*; takó je prav, pohvali učitelj vsakega učenca, ki mu je prav odgovoril ta stavek in ga tudi zapisal na tablo. Treba je pa mnogo enakih vaj, preden zna vsak učenec dovolj to obliko.

Potem sledé vaje z vprašanjem: *kaj ima? kaj derži?* ali drugim enakim prehajalnim glagolom, («*imeti*» pokažeš s tem, da kažeš na svojo uro in govoriš: *ura, moja ura, imeti jaz uro, ti ne imeti uro*; «*držati*», z naravnim telokretom, ko kaj v roki držiš). Vogrič *ima* gobo, *on ima* gobo. K. *ima* jopo, R. *ima* ruto, in kazaje na Vogriča, na K. in na R., reče: *ti imaš* gobo, *ti imaš* jopo, *ti imaš* ruto; kazaje pa na se: *jaz imam* uro. Vaje v množini: *vi imate* kredo, *vi imate* tinto, itd. *Jaz imam* kredo in *vi imate* kredo; jaz in vi je mi, *mi imamo* kredo. *oni*, (kazaje na učence v drugi šoli ali pa kazaje na oddelek svojih učencev, katere je primerno razdelil; sicer se dá napraviti to boljše praktiški, kakor opisati) *oni imajo* obleko. Takó n. pr. se izvedejo oblike glagola v sedanjem času za vsako osebo posebe in učenci umejo, da se odgovori na vprašanje «*kaj ima*», s toživnikom na o pri imenih, kaker: žena, *repa* in enakih. Glagol v sedanjiku se potem na pamet uči: *jaz imam*, *ti imaš* itd. *jaz kopam*, *jaz nesem*, *jaz vidim*, itd.

Ko znajo gluhonemi zadeti ženski toživnik, vadijo se oblike srednjega toživnika. Ta je tóliko lažji, ker je imenovalniku po obliki enaka. Primerjaje žensko obliko s srednjo, vidimo:

¹⁾ Držati se pokaže s telesnim kretanjem in če bi učenec težko izgovarjal *drži*, naj izgovarja *derži* in takó vsak glasni „r“.

repa, repo; *K. derži repo*, pero, pero; *K. derži pero*. oko; *kaj ima V.?* *V. ima oko*. Iz podobe: *kaj derži mož?* *mož derži kladivo*, *mizar ima žago*, *mizar ima ravnilo*.

Moski toživnik ima zopet svoje težave. Najprej se vadi toživnik mrtvih imen; ker sta tu imenovalnik in tožilnik jednaka: *Rupena derži stol*, *K. ima nož*, *V. gleda zid*, *P. ima kamen*. Na to vpraša učitelj: *stol je živ?* če imajo učenci že pravi pojem o tem pridevniku, drugače ga jim je treba pokazati: *merter*, *mertva*, *mertvo* se pokaže na mrliču in s primernim telokretom: *živ-a-o* pa na sebi in živalih, ki svoje življenje razodevajo z gibanjem nog, oči, telesa: torej: *stol je živ?* *ne*, je odgovor, *stol ni živ*, *stol je mertev*. Jednako odgovoré učenci: *nož je mertev*, *zid je mertev*, *kamen je mertev*; *ti, si mertev?* vpraša dalje učitelj jednega izmej učencev; *ne, jaz sem živ*, odgovori deček; takó in jednako sodelijo gluhonemi in ko vejo ločiti mrtve reči od živih, zadenejo tudi moški toživnik. Učitelj pokliče n. pr. Komarja in Vogriča k sebi in ju takó podstavi, da Komar derži Vogriča ter vpraša: *Kedo je ta?* *Komar. Vogrič. Kaj dela Komar?* *K. derži, «koga?» Vogrič*, odgovoré učenci in učitelj vpraša dalje: *V. je mertev?* *ne, živ* je odgovor; in učitelj: *K. derži Vogrič?* (z začudenjem vpraša učitelj) *Vogriča*; in kmalu se oglasi kedo: *K. derži Vogriča*; *Vogrič je živ*. Iz podobe: *Mož derži konja*, *konj je živ*; *mož derži vola*, *vol je tudi živ*; *lovec ima pesa*, *deček ima tiča*, *pes lovi zajca*, *hlapec pelja konja*.

Potem se vadi moški tožilnik živečih in mrtvih rečij: *P. derži klobuk*, *hlapec derži konja*, *mož pelje medveda*, *konj pelje voz* in ponavljajo se oblike ženskih in srednjih imen ali samostalnikov v tožilniku. Za tožilnikom v jednini, se vadi tožilnik v množini za vse tri spole in sicer isto takó praktiški, kaker v jednini. Drugi skloni se toliko ne rabijo za prvo silo, kaker tožilnik, učé se pa pozneje in jednako, kaker ta; torej praktiški, posamično in vsak lažji pred težjim.

Ko znajo gluhonemi v govorjenju nekoliko že sukati se, vpraša učitelj prilično učenca, ki joče: *Komar joče*; „zakaj?“ in poudarja to vprašalko tudi z mimični izrazom na obrazu. Učenci naznanijo koj uzrok, rekoč: *zob, zob*. Tedaj pomaga

dalje učitelj: zob boli. *Komar joče, zob boli. Komar joče, ker zob boli.* Če nedostaje pri takih stavkih tudi kake malenkosti, kaker tukaj „ga“, nič ne dé; to se pozneje pogladi in izvede. Vaje na podobi: *Zajec teče, ker je pes; zajec teče, ker je lovec; zajec teče, ker vidi lovca. Deček je vesel, ker ima uro. Deklica je vesela, ker ima trak.* Takó se urió učenci v govorjenju, da naznanjajo uzroke. Uzroki, ki se kažejo v obliki namere in ki se naznanjajo z vezilom: „da“ v prihodnjem času, pridejo na vrsto tedaj, ko se izvajajo oblike ali tvorbe glagolov v raznih časih. Iz tega se razvidi, kakó teško je gluhega poučevati v govorjenju, ker nedostaje vedno sredstev in podstave, na kateri bi mogel učitelj izvajati novih oblik. Pedagogiška pot, ki jo tukaj narekuje psihologija, je elementarniša, pa toliko korenitiša. Šola gluhonemih sili pre-mišljevati dušeslovne zakone, kakeršnih pedagogika ne potrebuje za zdrave ljudi. Pri praktiskem pouku pomagajo soseбно pripomočki raznoterih prilik; teh naj učitelj nik dar ne zane-marja. V *prilicni metodi* je rajveč praktiskega, največ zani-mivega in, če stvar pre-mišljamo, ob jednom dušeslovno glo-bokega. Ta pouk je čisto naraven; takó poučuje tudi mati govoriti svoje dete, ki sliši; takó naj postopa tudi učitelj glu-honemih, ki skuša po drugi poti nadomeščevati materine gla-sove, katerih gluho dete ne more vsprejemati.

Zgled, kakó se uče gluhonemi snovati zložene stavke v višjih razredih.

Deca, ki sliši, se privadi v navadnem, domačem obče-vanju še predno dojde v šolo s pojmovanjem tudi raznovrstnim slovniškim oblikam in takó skladbenim ali sintaktiškim zvezam. Vsled tega se slovničarji in navadni učitelji niti ne zavedajo, koliko slovniškega in logiškega znanja imajo že negluhi otroci, in niti ne pre-mišljujejo, koliko duševnih elementov in njih sestav ter tem delom odgovarjajočih govornih oblik in njih sestav posedajo že isti na čutilih zdravi otroci.

Vse druga pa je pri gluhonemih. Tú mora učitelj pre-mišljevati in znati do korenine, koliko logiških, psihologiških in govornih prvin in delov obseza vsak, soseбно pa zloženi stavek.

Vzemimo n. pr. primerjanje ali take stavke, ki kažejo veljavo sorazmerja: „*Čim večji je kamen, tem težji je*“. Kakó hočemo učencu dati zavest o pomenu takega stavka? Odbrati nam je v pomoč vsaj tri prave ali konkretne kamne razne velikosti. Pojmi *kamen* in pridevnik *velik* morata biti učencu že znana. Samo po sebi se razume, da ima že tudi pojem o golem stavku, torej tudi o povednikovem vezilu *je*; vsaj drugače bi ne obravnavali zloženega stavka. Učenec sodi torej kamne *a*, *b*, *c* vsakega posebe.

V pojedinem presojevanju dobi povsod povedek: *velik*; kamen *a*, kamen *b*, kamen *c* je velik, dalje: ali je *a* jednako velik z *b*? Ne. Je ta kamen *a* takó velik, kakor *b*? *a* je večji od *b*. Potežkaj *a* in *b*; kateri kamen je težji? *a* je težji od *b*. Je *b* tak, kakor *c*? Ne; *b* je večji od *c*. Potežkaj *b* in *c*; *b* je težji od *c*. Skupno: *a* je večji od *b*; *a* je težji od *b*; *b* je večji od *c*; *b* je težji od *c*; torej: ker je *a* večji od *b*, je tudi težji; jednako: ker je *b* večji od *c*, je *b* tudi težji od *c*.

Veličina in *težina* sta torej v zvezi; težina zavisi od veličine. Kakó se to izraža: *Čim večji je kamen, tem težji je*. Torej besedici *čim*, *tem* izražati to zavisnost. Po takih ovinkih dojde gluhonemi do pojmov primerjevanja ali sorazmerja v obliki zloženega stavka in ob jednom do slovniških oblik, ki izražajo to duševno vsebino. To je, da mora slediti prvemu zgledu obilo drugih primerov, najprej konkretnih, potem na podobah, in še le naposled iz že pridobljenih pojmov, s katerimi se vadi in suče gojenec brez nadaljne zunanje pomoči.

Navedena vrsta zloženih stavkov je končno tipiški zgled za vsako drugo vrsto zloženih stavkov.

4. O priličnem poučevanju.

«Gluhonemi gojenec naj *mnogo* govori, *vedno* naj govori in *povsod* naj govori, ako hočeš, da se vsaj toliko priuči govorjenju, kolikor mu je potrebno»; takó se je večkrat izrazil umrli vodja gluhonemih Pavletič. Šola, če tudi je temelj govorjenju in drugim predmetom, vendar ne zadoštuje še vsem terjatvam; ven pod milo nebo je treba voditi sosebno gluhonemo deco, tje na prosto, na travnike in griče, da si ogleda prirodo, na trge in v muzeje, da vidi javno ve-

denje ljudij in kaj si je človek tam napravil in spravil — ali, tú ne smeš biti samo nemi voditelj svojih učencev, kaker so navadno oni le gluhonemi občudovalci narave in umetnosti, marveč govori in uči tú o vsem tem, kar ti stopi pred oči. Ni pa potrebno, da bi se tukaj držal kakih sistematiških pravil kot v šoli, da toliko paziš na pravilo «od lahkega do težjega», da pričenjaš in nadaljuješ govor vedno iz tega, kar že vé učenec, marveč prosto in vender-le umljivo razlagaj.

Tak je priličen pouk. Takó je n. pr. lep, spomladanski dan. Na svojem sprehodu so prišli gluhonemi na travnik. Koj so nabrali nekateri učenci raznih cvetlic, ki je kažejo učitelju, da jim narekuje imena, drugi lové metulje, največ pa jih je v tropu z učiteljem, ki obstojé večjo krtino; tú se je vstavil danes učitelj, tú so se zbrali naposled vsi gojenci in pogovor se prične ¹⁾.

Zaporedoma povprašuje učitelj: *Kaj je to? kert, kertina*, se glasi odgovor, in potem: *Ali si že videl kerta? (Poznaš kerta?) Da, jaz sem že videl kerta. (Jaz poznam kerta). Kert, kakšen je? Kert je črn. Kert je podoben podgani. On ima majhne oči in nizke, lopataste noge, da kopa zemljo. On ima rilec, da riže v zemljo in naredi luknjo. Kert naredi dolgo luknjo. To (kažoč učitelj na krtino) je kert? Ne, zemlja je to, kup zemlje, kertina je. Kertina je zemlja, kert je žival. Kopati, izkopati: Kedo izkopa kertino? kert izkopa kertino. Kert, kje je? kert je v kertini ali kert stanuje v kertini. Kertina je hiša kerta (kertova hiša), kertovo stanišče = kertovo prebivališče. Gluhonemi, kje stanujejo? v zavodu, v gluhonemici. Gluhonemica je stanišče ali prebivališče gluhonemih, izgovarjajo učenci, se vé, da s pomočjo učitelja.*

Kert, stanuje blizu tukaj? Ne, globoko, daleč; kert stanuje globoko pod zemljo. Zakaj stanuje globoko? ker se boji. Kert stanuje globoko, ker se boji. Kedo ubije kerta? Kmet ubije kerta. Kmet je sovražnik kertov; pes ulovi kerta, lisica ulovi kerta. Kmet, pes in lisica so kertovi sovražniki.

¹⁾ Primerjaj: „Nazorni pouk“. I. Gabršek, okr. šolski nadzornik na Krškem.

Kaj je kert? Kert je čerwe, gliste, hrošče. Kert, je škodljiv? Ne, kert je koristen. Ali je dobro loviti in ubiti kerta? Ne, škoda je ubiti kerta, ker je koristen, itd.

Kaker tukaj o *krtu* se govori in razpravlja tudi o drugih predmetih in naravnih prikaznih, ki učence zanimajo. Take prilike se podajajo učitelju pa tudi v šoli, da je uporabljaja, kaker n. pr.: Nenadoma se odpró šolska vrata in mož (ki je popred potrkal) stopi v šolo. Učenci se koj obrnejo nanj in nekateri kažejo tudi gojenca Komarja. Mej tem se je približal učitelj očetu Komar-ju, ki je obiskal svojega sina v zavodu, in ko sta se pozdravila, ga je tudi opozoril na svojo namero, da bi ne osupnil mej pogovorjenjem.

Na to vpraša učitelj: *Kedo je ta? mož, oče je. Čegav oče? od Komarja oče — Komarjev oče*, pojmi: oče, sin. *Ti, imaš očeta?* vpraša učitelj nekega učenca *Da, jaz imam očeta. Kakó se imenuje tvoj oče? Peric Jožef, Sinčič Peter*, itd. *Oče Komar, je čevljar? Ne, kmet je oče Komar. Ti, kaj si? Jaz sem učenec. Slišiš ti? Ne, jaz sem gluh* itd.

Oče Komar nese, kaj? Ruto. Kaj je v ruti? Jabelko, jabelka, hruške so v ruti. Držati; kaj derži v roki? dežnik, palico, in ko je postavil učitelj učenca Komarja k očetu, vpraša: *Oče, kakšen je? velik. Sin, kakšen je? majhin*. Stavke: *Oče je velik, sin je majhin* in primerjarje oba, se izvede: *Oče je bolj velik, kakor sin — oče je večji, kakor sin. Oče je starejši, kakor sin. Sin je mlajši, kakor oče*, itd. Nekateri taki stavki se tu zapišejo v posebne knjižice, da se potem berejo in ponavljajo.

Ponavljanje je duša vsakemu pouku; zato naj se stara tvarina mnogokrat ponavlja. Nikdar ne misli, da učenec zna prav in drži se pravila: „*novoga ne, dokler ni staro dovolj použito*“, to naj velja toliko gledé na tvarino samo na sebi, kot govorne oblike in sosebnost oster sodnik bodi v tem, ko izgovarjajo gojenci posamezne glasove, zloge in besede; tú ne smeš spregledati najmanjše napake. O prostih urah sosebnost in tedaj, ko učitelja ni, naj si pa učenci sami zapisujejo svoje misli, da se takó vadijo v dopovedanju in izrazu govornih oblik. To pokažejo potem učitelju da jim popravi kar

bi bilo napačnega. Takó je priličen pouk tudi gledé na mišljenje zelo koristen.

§. XXI. *O pisavi in lepopisju.*

Kaker je potrebno, da gluhonemi bere z ust in iz knjige govor drugim ljudem, prav takó in često še veliko bolj je potrebno, da vé tudi napisati vse to, kar je bral, ali kar hoče povedati — in pa lepo naj napiše svojo misel, da jo lahko vsakdo bere. Male pismenke je posnemal in zapisoval že tedaj, ko so se mu izvabljevali glasovi; za temi so prišle velike črke na vrsto; oboje piše potem posamezne in združene v lepopisnih urah po pravilu „od lahkega do težjega“, da je takó urniše in lepše napravlja. Za naše slovenske potrebe zadoščujejo navadno ležeče latinske črke; sicer se priuči gluhonemi gojenec prav takó lahko tudi stoječi pisavi. Črke imamo zložene po abecedni ali alfabetni vrsti; o tem je vedeti, da so tukaj črke skupaj zmetane brez vsakega glasovnega pravila; vender je potrebno, da poznamo abecedo po njeni vrsti radi slovarjev in številenja. Deklice naj se vadijo tudi krasopisja; ta pisava jim pride na korist, ko stavijo črke na perilo. Ločnice ali ločilna znamenja se prištevajo tudi mej črke; te napravi že vsakdo lahko prav. Črke, male in velike, kaker tudi ločnice, se učé v gluhonemiji povsem posnemovaje t. j. vse takó, kaker je napravil učitelj. Najprej se kažejo učencem glavne poteze črk in pa kje je pričeti in kje končati. Ko se je učencem posrečilo v nekaterih poskusih, da so pravo zadeli in povoljno pisali, pohvali jih. Pisava ne dela gluhonemim posebnih težav, sosebno, ko si jim v začetnih vajah kazal, kakó jim je sedeti, kakó držati glavo, pero, itd.; gluhonemim je posnemanje tudi že prirojeno. Pisanje se prične s kredo na tabli, potem s črtalom ali pisalom na kamenito tablico. Koncem prvega ali začetkom drugega šolskega leta prideta svinčnik in pero na vrsto. Črtalo pa naj bode dovolj dolgo in prav obrezano, ker bi je drugače učenec slabo držal in si takó skvaril pisavo. Gledé na pismo je potrebno, da se priučé gluhonemi čisti, razločni in urni pisavi, ne pa, da bi pisali počasi, kaker bi risali. Počasna pisava, če je tudi lepa, ni praktiška. Ako hočeš, da pišejo gojenci urno, t. j. takó, kaker zahteva sploh

vsakdanja potreba, úri je napisovati po cele besede z jedino potezo. Pri lepopisju se rabijo razni uzorci, naj si bodo že Grubauer - jevi, Greiner - jevi, ali sploh taki, kaker na ljudski šoli, to je učitelju skrb.

Prvenci pišejo mej štiri dovolj široke vrste, urniši gojenci pišejo potem mej dvema črtama in naposled se piše po jedini črti in celó brez vsake črte. Tvarino uzorcem naj delajo lepi, poučni stavki polni izbranih mislij : pregovori, resnice itd. povedane povsem v obliki, kakeršno učenci poznajo.

§. XXII. O risanju.

Risanje je gluhonemim jako ljub in ob enem zeló poučen predmet. Ko so se naveličali že govornih vaj, računstva, lepopisja in telovadbe, rišejo še vedno z veseljem. Po prvih dveh težkih urah, ko so se vadili v govorjenju, se oddahnejo z risanjem toliko učenci, kaker sosebno učitelj. Urijo in vežbajo si pa z risanjem roko in oko, bistrijo um in vzbujajo sosebno čuvstvo do lepote, čednosti in natančnosti.

Nekateri gojenci imajo posebno veselje za ta predmet in često se izurijo taki potem, ko so zapustili gluhonemico, v sloveče slikarje. Takó živi v Gorici gluhi slikar I. Peteani, ki je naslikal mej drugim tudi r. Staniča, svojega nekdanjega ravnatelja, takó dobro, da strokovnjaki hvalijo njegova dela. ¹⁾ Mnogo jih je izšolanih gluhonemih, ki so pridni barvarji sob, podov, vozov, kaker n. pr. Jožef Tomasini, o katerem smo govorili na strani 90. Drugi gluhonemi te vrste si služijo svoj vsakdanji kruh s tem, da izdelujejo karte za igro, sosebno pa se pečajo in kratkočasijo gluhonemi sinovi premožnih roditeljev kaj radi z risarstvom in barvarstvom.

Poučujejo se gluhonemi gojenci v risanju na podlagi nazornega, posnemovalnega pouka, prav takó, kaker so se vadili v pisanju. Ko so se dovršile začetne vaje gledé na ta predmet, ki so sploh prav tiste, kot za pisanje, pokaže učitelj ravno palico ali pletenko učencem in napravi enako ravno črto na tabli. Učenci rišejo za njim in potezajo na svojih tablicah s črtalom ali v risarskih knjižicah s svinčnikom enake

¹⁾ To sliko ima pisatelj teh vrstic.

ravne črte v različnih legah, prav takó, kaker učitelj. Takó se rišejo potem krive črte, krogi in druge geometriške podobe; zvezujejo se pike, napolnujejo trikotni, čveterokotni, sploh vse takó, kaker na ljudski šoli po risarskih šolah, ki so je napravili: Eichler, Grandauer, Grubauer ali drugi enaki učitelji risarstva. Gluhonemim se uzorci predstavijo in razložijo, da vedó, kje jim je pričeti, kakó nadaljevati in kje končati. Takó se vjema risanje povsem s pisanjem gledé pouka in loči se samo v tem, da pri pisanju je glavni namen, da si pridobi učenec *razločno, urno, lahko* pisavo, mej tem, ko je risanju glavna naloga, vzbujati učencem čuvstvo do lepote, čistosti in natančnosti; zato naj se *počasi* riše.

Napak, katere je napravil učenec, naj učitelj ne popravlja, ampak samo opozori naj učenca, da si jih sám popravi. Z risanjem se prične navadno v drugem šolskem letu, ko znajo učenci že povoljno pisati; sicer je umevno, da je pisanje podlaga tudi risanju in naopak.

Gledé na tó, kakó daleč naj gluhonemi napredujejo v risanju, smemo reči, da zadoščuje, ako si znajo učenci napraviti načrt o tem, kar potem izdelujejo; da si nariše n. pr. gluhi mizar vrata, omaro, okno, stol in pridene potrebne mere, to je dovolj za vsako silo; bolj izvežbati in izuriti gluhonemih v gluhonemici ni možno.

§. XXIII. O verstvi.

Nravstvena ali moralna odgoja je gluhonemim prav takó, da veliko bolj potrebna, kaker deci na ljudski šoli, ki je zdravih ušes. Smoter in uredba ljudski šoli se glasi vsled «državne šolske postave 14. maja 1869»: §. I. «Ljudski šoli je naloga, odrežati otroke, da bodo нравni in pobožni, razvijati jim duševne moči, oskrbovati jih z znanostmi in zvedenostmi potrebnimi, da se lahko dalje omikajo za življenje, in postavljati jim pravi temelj, da bodo enkrat prida ljudje in državljani». Slišéca deca ima potem, ko dovrši svoje šole, premnogo prilik, da ponavlja in nadaljuje, kar se je učila v šoli, gluhim pa nedostaje često dušne hrane; in kaj pomaga gluhemu gledé na pravi človeški poklic, če tudi izvrstno govori, računi, sploh povoljno občuje s svojim bližnjim, in si takó

lahko služi svoj vsakdanji kruh, če pa ni izobražen na verski podlagi? Ali ni pri vsem tem še velik siromak — da celó nevaren ud človeški družbi?! In njegova večnost? Iz tega je dovolj jasen namen, ki ga ima verstvo v gluhonemici.

Kakó in kedaj je pričeti z rednim, verskim poukom gluhonemih gojencev?

Kar le možno preprosto in lahkoumljivo je treba gluhoneme v verstvu poučevati, prav takó, kaker uči Bog svoje ljudstvo v svetem pismu. Verski nauki sloné sicer vsi na podlagi abstraktnih, čeznatornih ali nadčutnih pojmov, toda kažejo in pojasnujejo se s konkretnimi, čutnimi sredstvi; in pa: „Duh je, ki oživlja“.

Gledé na čas so razni učitelji gluhonemih raznih mislij. Največ jih je, ki trdijo, in to bi znalo biti edino pravo: „Gluhonemi naj se pričnejo *redno* učiti verstva tedaj, ko poznajo najpotrebniše govorne oblike, torej v drugem šolskem letu; ali pripravljati na redni verski pouk jih je koj, ko stopijo v zavod. Kajti oni prinesejo seboj prav tak nagib ali nagon do verstva, kaker drugi otroci, ki slišijo. Ta pa spi v trdem spanju, ali vzbuditi, ogreti in oživiti ga je treba v nranstveno življenje: takó uči tudi dobra mati svoje dete zgodaj moliti in spoznavati Boga.

Kakó se pripravljajo gluhonemi na verski pouk.

S tem, da opazujejo pobožna dejanja, katera opravljajo njih součenci ali sploh drugi polnočutni ljudje. Taka dejanja in pripomočki do verstva so:

a. *Molitev.*

Kaker hitro je prišel prvenec mej svoje tovariše, že stoji pri vsakdanji molitvi mej njimi. Pri maši se drži pobožno, kleči mirno, križa se in opravlja pobožna opravila prav takó, kaker vidi, da delajo drugi to. On ne razume sicer ničesar o molitvi, katero na glas opravljajo njegovi starejši tovariši, toda pobožnost, katero bere na učitelju in gojencih, vpliva močno nanj in vzbuja takó v njem jednake čute in ob enem tudi misel na neko vzvišeno bitje, katerega še ne pozna in

katero mora vsak častiti. Prilичno in sosebno tedaj, če vpraša, se tudi pouči o tem nevidljivem bitju n. pr: *Mi molimo Boga, Bog je, ki vidi nas; mi pa ne vidimo Boga. Bog je naš oče, on ljubi molitev, Bog ljubi dobrega otroka*, itd. Pred jedjo ali po jedi naj reče učitelj: *Ti imaš kruh. Iz česa je kruh? Kedo je dal moko? žito? Kedo stori, da raste žito, trava, drevje? Bog. Bog vse to dela. Bog nam dá kruh, meso, vodo in druge jedi; zato pa moramo Boga moliti in častiti*. Naposled se napravi n. pr. sledeča kratka molitev: „*Čast Bogu za kruh, za meso, za vodo. Bog, ti si také dober; jaz te ljubim, ljubi tudi ti mene!*“ — Razume se, da si je treba pri tem pomagati tudi z naravnim telokretom, ker bi drugače pri prvenih ne šlo.

b. *Obiskovanje cerkve.*

Cerkev, njena znotranja tihota in naprava, množica pobožnih ljudi, oltar, duhovnik, sveto opravilo, vse to vpliva zopet sosebno močno na gluhega otroka, kajti *«pobožnost vzbuja pobožnost.»*

c. *Šola in družina.*

Šolsko in družinsko življenje, če sta urejena na kristjanski podlagi, podajata mlademu učencu zopet premnogo prilik in zgledov, kateri vzbujajo in pospešujejo pobožnost. Tú se učenci učé lepemu vedenju, pridnosti, redu, snažnosti, itd. Če so se v čem pregrešili, posvaré se in ob enem opomnijo na Boga, ki kaznuje hudobna dejanja; v nasprotnem primeru pa obdaruje Bog dobre otroke.

č. *Narava in njene prikazni.*

Solnce, mesec, zvezde, blisk, grom, tresk, dež, mavrica in toliko drugih naravnih prikaznij so dela božje vsemogočnosti in torej izvrstni migljaji učitelju, da je prilичno uporabljati in také svoje učence pouči o Bogu, o njegovih lastnostih, o ljubezni do Boga in o strahu božjem!

Iz tega je sprevideti, kakó se gluhonemi prvenci pripravljajo na redni verski pouk.

Redni šolski pouk iz verstva.

Ko poznajo gluhonemi že več prvotnih pojmov in potrebnih govornih oblik, pričnejo se redno poučevati v verstvu in sicer pred vsem o temeljnih resnicah naše svete vere, kaker: *Bog je, Bog je duh, Bog je ustvaril svet in človeka, človek je iz duše in telesa, človeška duša je neumrjoča*, itd. nekako po naslednjem zgledu:

Bog je.

Tri pripomočke ima učitelj, da napelje svoje učence do kolikor možnega spoznanja tega najvišega bitja: naravo, vest in sveto pismo. Narava oznanjuje, kako mogočen, moder in dober je njen stvarnik. Iz narave jemlje pripomočke, ki merijo naravnost na Boga. Vest pové, kakó svet in pravičen mora biti Bog, in sveto pismo opisuje božja dejanja ter uči takó spoznavati Boga in kaj on terja od človeka. Boga popolnoma spoznati je sicer nemogoče — ali sveto pismo nam ga popisuje najboljše. Začetnikom na poti v verstvo zadoščuje, če se jim ta pojem o Bogu n. pr. takó le poda:

Učitelj kaže učencem nekatere reči, katere so napravili ljudje, kaker: stol, ključ, zid. Potem povprašuje: *Kedo je naredil kamen, drevo, solnce?* In ko učenci ne vejo na taka vprašanja pravega odgovora, povzdigne učitelj resno in častljivo svojo desnico kazaje proti nebu ter reče: *Bog —, Bog je naredil kamen, Bog je naredil solnce.* Na to ponavlja: *Kedo je naredil kamen?* in učenci odgovoré: *Bog. Kedo je naredil solnce?* *Bog. Kedo je naredil zemljo?* *Bog* in enako na vprašanja: *Kedo je naredil drevo, vodo, ptiča*, itd. in naposled potrdi učitelj: *Bog je, Bog je naredil svet.*

Bog je duh.

Učitelj vpraša učenca: *Kofol, vidiš ti okno? vrata vidiš? Primi Kofola! Primi tvojo roko, tvoje telo! Bog, vidiš Boga? Primeš z roko Boga? Bog, ima telo? Tú povej naravnost: Bog nima telesa, Bog je duh. Bog vidi nas, mi pa ne vidimo Boga, ker je duh. Bog je v šoli, Bog je v vodi; Bog je povsod. Bog vidi tebe in mene, Bog vidi tvojega očeta tam doma. Bog je povsod. Če si priden in*

dober, Bog te vidi in je vesel. Če si pa hudoben, Bog je razžaljen in tepe ali kaznuje. Bodi torej vedno dober in priden in Bog bo vesel; Bog je duh, on je povsod in vidi vse.

Bog je ustvaril svet.

Ta resnica se uči n. pr. po naslednjem obrazcu :

Učitelj vpraša : *Kedo je naredil stol?* Odgovor je : *mizam. Mizar kaj potrebuje?* žago, les, oblič, sekiro. *Kedo je naredil solnce?* Bog. *Ali je potreboval Bog tudi les, žago, oblič in sekiro?* Ker učenci molčé, jim je treba kar naravnost povedati, da Bog ni potreboval ne lesú, ne žage, ne drugega orodja, ampak da je le rekel : *bodi solnce!* in solnce je bilo. Bog je rekel : *bodi zemlja!* in zemlja je bila. Takó je naredil Bog celi svet. On ni potreboval ničesar. Bog je naredil svet iz ničesar, to je : Bog je *ustvaril svet.*

Ti, narediš lahko kamen? Ne. *Vertnar, naredi cvetlico?* *Kedo pa ustvari cvetlico?* Bog. *Kruh; mi jemo kruh. Kedo naredi kruh?* mati, pek. *Iz česa je kruh?* iz moke. *Kedo naredi moko?* mlinar. *Iz česa je moka?* iz žita? Bog *ustvari žito; travo, drevje, živali in človeka. Bog je ustvaril celi svet. Bog je ustvaril tudi tebe in nas. Bog je naš oče. Mi moramo spoštovati Boga. Mi moramo častiti, ljubiti Boga.*

Človeška duša je neumrjoča.

Učitelj vpraša bolj nadarjenega učenca potem druge : *Mrlič; si že videl merliča?* Da. *Merlič ima oči, roke, noge?* *Merlič vidi, dela, hodi?* Ne. *Merlič, zakaj ne vidi?* Tú pové učitelj : *oko je mertvo, merlič ne giblje z roko, ker roka je mertva. Merlič ne more hoditi, ker njegove noge so mertve. Ti imaš roko, nogo?* Da. *Ti delaš z roko. Ti hodiš z nogo, z nogami?* *Zakaj hodiš ti, merlič pa ne more hoditi?* Tú zopet pové učitelj : *Ti hodiš, ker si živ, merlič pa ne more hoditi, ker je mertev. Ti imaš dušo, zato si živ. Merlič pa nima duše; zato je mertev. Popred, merlič je bil živ in je hodil, gledal in delal; potem pa je šla duša iz njega, on je umerl. Telo je umerlo. Telo je mertvo. Duša, je tudi*

umerla? *Ne, duša ni umerla. Duša ne umerje; duša vedno živi, ali: Duša je neumerjoča. Če jaz tebe udarim, ti veš, da sem te udaril. Če jaz udarim merliča, ve merlič? Ne. Čuti merlič? Ne. Kaj vé, kaj čuti, telo ali duša? Duša čuti, duša vé, duša misli, telo ne misli. Po smerti gre duša k Bogu. Bog ljubi in obdaruje dušo, če je dobra; če je pa hudobna, Bog jo kaznuje. Sveti Jožef je bil mož, dober in priden. On je umerl in njegova duša je šla k Bogu. Sveti Anton je bil tudi dober mož; tudi sveti Anton je umerl in njegova duša je zdaj pri Bogu. Neki razbojnik je umerl, on je ostal vedno hudoben. Je šla njegova duša k Bogu? Ne. In učitelj reče: v pekel je šla, v ogenj; Bog jo je kaznoval.*

Pa ti, boš dober, ali hudoben? Dober; bodi vedno dober, da prideš k Bogu, gori v nebesa.

Takó n. pr. se razpravljajo te in jednake resnice naše svete vere gluhonemim, o katerih dobé možno začetkoma zeló pomanjkljive pojme; ali za prvo silo zadoščuje. Pozneje pa, ko rastejo učenci toliko gledé na um, kaker gledé na govorne oblike in ko se taka tvarina večkrat ponavlja, dobé že boljše pojme, bolj umejo. Takó je potem tudi pouk lažji.

Sveto pismo.

Sveto pismo je sploh takó mikavno in podaja ves npravstveni verski pouk po raznih dogodbah takó preprosto, da ga vsak deček lahko razume. Dogodbe morajo biti pa primerno odbrane in primerno učencem podane; prav takó se razume, da niso potrebni nikakeršni dogmatiški dokazi, ko se gluhonemi poučujejo iz verstva, tú zadoščuje, da učitelj naravnost pové, kar je verovati.

Verske resnice, ki so sicer vse obsežene tudi v svetem pismu, so zbrane v posebni knjigi, v *katekizmu*.

Tega mora kristijan tudi poznati; zató se je ozirati pri verskem pouku, ko se razlagajo svetopisemski dogodki, tudi na katekizem in posneti je v to iz svetega pisma toliko, kolikor zadoščuje, da se pojasnijo vse glavne resnice svete vere. Za razne ljudske šole so knjige, ki obsezajo sveto pismo in katekizem v skrajšani obliki. Želeti je, da bi imeli tudi za

gluhoneme takih knjig. Dokler jih pa ni, naj si pomaga katehet z onimi knjigami iz ljudske šole. Po teh naj si tvarino preustroja in pripravlja za svoj namen. Metodo naj posname po slovečih strokovnjakih :

W. Hemmes, Religionsbuch für Katholische Taubstumme, Bensheim, 1890. Od tega pisatelja je došlo ravnokar sveto pismo: *Biblische Geschichte für taubstumme Kinder*, Bensheim 1894, dva dela.

J. D. Heil. Der Taubstumme und seine Bildung. Ein Leitfaden, etc. Hillburghausen, 1870.

Ulrich C. Schöttle, Lehrbuch der Taubstummenbildung, Esslingen, 1874.

Tako je spisal tudi *Arnold* po zmožnosti učencev sveto pismo za gluhoneme, ki so na prvi stopinji, in *Hill* za one, ki so na drugi stopinji tega pouka.

Ti prvaki so sprevideli, da je treba učiti versko tvarino v gluhonemici po tečajih, zato podajamo tú tak navod :

I. Tečaj.

Opisovanje svetopisemskih podob.

Učencem na tej stopinji se podajajo posamezni dogodki po zgledih: *Bog je, Bog je duh*, itd. Učenci se seznanijo najprej z imeni poglobitviših oseb iz stare in nove zaveze, seznanijo se z glavnimi prazniki in povejo se jim nekatere cerkvene naredbe, se vé da, vse na najpreprostejši način, če tudi s pomočjo naravnega telokretanja in podob. Naznani se učencem glavna misel, katero predstavlja podoba, in sicer tako le: Katehet kaže podobo učencem, kaže in imenuje dodotične osebe, ki so na podobi, in učence povprašuje in navaja, da kolikor možno sami povzamejo glavni dogodek. Ta se potem z enim ali več golimi stavki pové in spiše v navlašč napravljeno knjižico, iz katere se potem na pamet učé.

Taki dogodki se pozneje dalje razpravljajo, in naposled se povzame iz njih tudi kratek нравstveni nauk.

II. Tečaj.

Učenci pripovedujejo kratke dogodke.

Ko so se učenci priučili nazorno ogledovali svetopisemske dogodke na podobah, navedejo se, da jih tudi povejo brez podob. Ponové se torej prejšnji dogodki iz svetega pisma in opišejo obsirniše. To je glavni namen drugemu tečaju. Iz teh dogodkov posnemati pa moralo in katekizemske resnice — je namen tretjemu tečaju.

Gledé na pouk, je opomniti, da učenci :

1. dobro spoznajo vsako versko resnico. Kajti brez spoznanja verskih resnic ni mogoče vzbujati verskih čutov. Če nimajo učenci pojma o grehu, o svetosti, o pravici božji, jim ni možno vzbuditi strahu božjega. Kedor ne vé, kaj je z grehom napravil, se ne bo kesal.

2. Uzbujati je učencem tudi verske čute in voljo do edino pravega. To se doseže, če se razlagajo in pripovedujejo dogodki jako umljivo, torej preprosto in z neko posebno gorkoto do vsega, kar je sveto, oziraje se pri tem često na praktiško življenje.

3. Takih dogodkov se morajo učenci dobro naučiti. Ni torej preiti nikdar na novo, če ni bilo staro dovolj povžito.

III. Tečaj,

Nravstvenost ali morala.

Ponové se prejšnji dogodki iz svetega pisma in, če potrebno, širje opišejo. Tú pa ni gledati toliko na povest samo na sebi, kaker veliko več na nravstvene ali moralne nauke, ki sledé iz dogodbe. Ne um, ampak srce je likati učencem, ki so na tej stopinji verskega pouka, da dobé trdno vero v trojedinega Boga in vse, kar je on storil, da je rešil človeški rod večnega pogubljenja, sploh, da se nauče vsemu, kar je pravemu kristijanu potrebno.

Učenci na tej stopinji se učé prebirati tudi sveto pismo. Pri tem naj se vadijo, kakó jim je izbirati moralne nauke. Pri takem berilu se jim razkladajo in pojasnujejo govorne oblike prav ob kratkem.

Katekizem.

Učenci tretjega tečaja se učé tudi katekizma. Celi veliki katekizem pa bi bil za gluhoneme, ki navadno le šest let obiskujejo zavod, preobširen; treba jim je torej tukaj tvarino odmeriti. Neobhodno potrebno iz katekizma pa morajo vedeti in sicer dobro vedeti za celo svoje življenje. Prav takó je potrebno, da dobé iz

cerkvene zgodovine

primeren pouk o glavnih dogodkih svete cerkve, kakó je nastala, kako se razvijala, o njenih opraviteljih in kakó je urejena na zemlji.

Iz liturgie

morajo biti gluhonemim poznani glavni prazniki in sveta opravila. Več nego vedeti velja pa pobožno po naukih svete vere živeti ter takó biti sebi in drugim dober katoličan; zató je treba, da se vadijo gluhonemi vedno v dolžnostih svete vere, da je izvršujejo vestno ter da se pobožno vdeležujejo svetih obredov in cerkvenih slovesnostij.

§. XXIV. O računstvu.

Smoter računstvu je: gluhoneme seznaniti s števili in z njih uporabo ter uriti je v abstraktnem mišljenju. Ker nam je *za življenje, ne za šolo* učiti, obdeluje naj se v gluhonemici le taka tvarina, kakeršna bi utegnila učencem koristiti potem, ko stopijo v javno življenje. Gluhonemi so večinoma ubozega stanú; kot taki nimajo prilike, da bi izdelovali visoke in težke račune. Njih računanje se zna vrteti v številnem krogu 1 — 500; o visokih številih, kaker o milijonu zadoščuje, da imajo pravi pojem. Potrebno pa je, da dobro poznajo prva temeljna števila in njih uporabo na razna vprašanja toliko pri soštevanju in odštevanju, kaker pri množenju in delanju. Decimale in najpotrebniše o ulomkih morajo tudi poznati; takó naj se naučé izdelovati nekatere obrestne račune in priprosto tristavko.

Toliko zadoščuje, več pa tudi ni možno podati gluhonemim, ki se navadno samih šest let izobražujejo v gluhonemici. Pri tem postopaj vedno po pravilu „od lahkega do težjega“ in pazi, kakó so učenci duševno razviti ter v kaki

meri izražujejo svoje misli. Takó so sprevideli učitelji in strokovnjaki gluhonemih, da je treba gluhoneme na poseben, od polnočutnih otrok, povsem drug način poučevati v računstvu; v tó prepisujejo naslednjo pot.

Za ljudsko šolo je mnogo takih navodov in sosebno izvrstne računice je sestavil in uredil naš sloveči *dr. vitez Fran Močnik*, ali za gluhonemico niso posebno umestne te knjižice; uporablja jih pa vendarle tudi učitelj gluhonemih, da le zna odbirati stvarino za svoje učence in dostavljati, kar je dostaviti. V nemškem jeziku so spisali nalašč za pouk gluhonemih računice: *H. Griesinger* in *Id. Hirzel*, Verlag W. Langguth, Esslingen 1890. Potem: *Schöttle* v svoji knjigi: „Lehrbuch der Taubstumm-bildung“. Sosebno dober navod v tem pogledu pa nam podaja: *Fr. Hilger*, vodja zavoda „Wilhelm-Augusta-Stift“ v Wriezen-u na Odri, v svojih „Aufgabenbücher I-VI, 1884. On razlaga tudi kaj natančno v časopisu „Blätter für Taubstumm-bildung“ št. 5, 1890, kakó je postopati učitelju gluhonemih pri računstvu. Ta časopis ureduje *E. Walther* v Berol. Glej razne razprave o računstvu tudi v časopisu „Organ der Taubstumm-Anstalten in Deutschland“, urednik *J. Vatter*, vodja gluhonemice v Frankobrodu na Menu. Umevno je, da si mora učitelj *svoj pouk uravnati po zmožnostih učencev*; če se mu zdi ta pot pridelga, naj si jo primerno okrajša.

I. Stopinja.

Pojmi prvih temeljnih števil.

a. Števila od 1-5.

Pojmi: en (eden-jeden), dva, tri, štiri, pet, so že poznani našim učencem; izgovarjali so jih mej govornimi vajami; takó pričnemo računstvo „pri poznanem“.

Začetna vaja.

Učitelj pokaže učencem 3 orehe n. pr. in reče: tri; učenci pa za njim: tri. Potem pokaže 2 oreha in izgovori: dva, prav takó učenci: dva. Na to vzdiguje učitelj zaporedoma druge reči: 3, 4, 2, 1 in gojenci izrekujejo za njim: tri, štiri, dva, en.

Število 1.

Učitelj pokaže 1 oreh in reče: *en*. Učenci za njim: en, najprej posamično potem skupno; takó kaže drugo reč. Ko je izgovoril vsak učenec dobro: en, zapiše učitelj na tablo:

$en = 1$. To berejo naposled učenci posamezno in končno tudi skupno. Preide se potem k številu 2 in obdeluje: 2 in 1, takó si misli učenec lažje 1 kot število in 1 kot svoto stvari.

Število 2.

Učitelj vzame 1 oreh in še 1 oreh, ju drži v rokah skupaj pa takó, da ju razločno vidi vsak učenec, in reče: *dva*. Gluhonemi izgovarjajo posamično in skupno: *dva*. Na to kliče jednega za drugim k sebi, kaže, izgovarja in veli posnemati: *eden, dva*. Naposled zapiše na tablo: $dva = 2$ in učenci berejo: *dva*; ob jednom pišejo znamenja: 1, 2.

Vaja:

Učitelj kaže, gluhonemi bere; uč. kaže ime in število, gl. bere; uč. kaže orehe, gl. izgovarja in kaže na ime in število; takó kaže še drugih stvari mesto orehov.

Število 3.

Tri = 3 se pokaže očividno in obdeluje jednako, kaker: 2 in 1. Učitelj vzame v roko 1 oreh, ali kaj drugega, ga pokaže učencem in reče: *en*. Istotako izgovarjajo učenci za njim: *en*. — Potem vzame v drugo roko še jeden oreh, predstavi učencem oba oreha in pravi: *dva*; to odgovarjajo tudi gojenci. Na to pridruži tema dvema orehoma še jednega in reče: *tri*; to ponavljajo tudi učenci; nadalje, kaker pri številu 2 ozirom na število 3.

Število 4.

Število in številka: *štiri = 4* se kaže in poučuje jednako, kaker števila in številke: *en dva tri*. Učencem se poda ob jednom tudi pojem o vprašalki: *koliko*; to pa takó, da izgovarja učitelj spremljajoč ta izraz naravnim kretavnim upravljanjem, in da ponavljajo za njim tudi učenci besedo: *koliko*.

Učitelj zapiše potem: *koliko* na tablo in kaže učencem zaporedoma: 1, 2, 3, 4 orehe ter povprašuje *koliko*? Učenci odgovarjajo: *en, dva, tri, štiri*. Takó spoznajo učenci, da gre tukaj za število orehov, ne pa za orehe kot reč ali stvar in

ko zapisujejo učenci številke : 1, 2, 3, 4, ločijo pojme : število, številka, stvar.

Število 5.

Pouk je tukaj jednak, kaker zgorej za prejšnja števila, le ponavljati je treba in primerjati vsa števila, da je potem učenci dobro razločujejo ; v to jih pozivlja učitelj k sebi posamične in vodi po naslednjem :

1. Učitelj pokaže jeden (dva, — pet) oreh in vpraša : koliko ? Učenec odgovori in zapiše na tablo : en (dva, — pet) ; to se godi pravoredno in nepravoredno.

2. Učitelj govori : en, dva, tri — pet ; učenec kaže in piše : 1, 2, 3, 5.

4. Učenec šteje pravoredno naprej in nazaj ; 1, 2, 3, 4, 5 ; 5, 4, 3, 2, 1.

5. Učenci se vadijo v hitrem pregledovanju stvari, ktere jim je učitelj predložil po skupinah, kaker :

Učenci v klopek pišejo na svoje tablice : en je 1, dva je 2, itd., učitelj pa pri tabli vadi posamezne gojence in se prepriča takó, je - li loči vsak učenec dovolj mej številom, številko in stvarjo. Pazi ob jednom, da učenci izgovarjajo števila razločno in naravno. Učitelj razdeli tudi mej učence raznih stvari in takó, da dobi vsak petero : jeden 5 orehov, drugi 5 peres, itd. in reče : *dva*. Učenci ponové besedo *dva* in položé dvojé svojih stvari na klop ; učitelj pregleda, če so učenci prav napravili in povprašuje tú pa tam : *koliko je*. Takó se nadaljuje ta vaja, dokler vsi gojenci prav kažejo in odgovarjajo na vsako število v krogu 1 do 5.

b. Številni krog : 5 - 10.

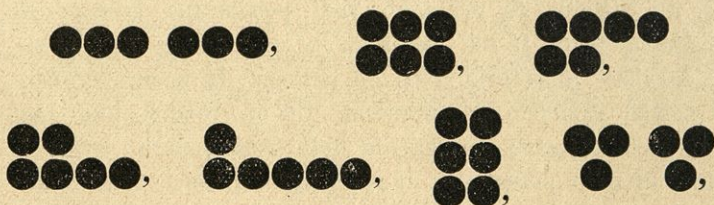
Učenci se poučujejo v tem krogu jednako, kaker o številkah od 1 do 5. Tudi tukaj služijo tista nazorna sredstva : orehi, peresa, itd. ; najboljšé sredstvo je pa ruski stroj iz raznih poznanih uzrokov. Kakó se uporablja ruski stroj, kaže

prav dobro navod: Anleitung zur Behandlung der sogenannten russischen Rechenmaschine. Preis: 14 kr. österr. W. Wien, 1863.

Število 6.

Učitelj kaže svinčnike in vpraša učence zaporedoma: Koliko? Ti odgovarjajo: *en* (eden, jeden), *dva*, *tri*, *štiri*, *pet* in — postoji nekoliko — potem reče: *šest*, kar ponové tudi učenci, potem zapiše na tablo: *šest* je 6. Učenci berejo in pišejo število 6.

Mesto svinčnikov vzame potem učitelj šest orehov, peres ali kaj drugega in kaže takó število *šest* tudi z drugimi sredstvi. On postavi v jedno vrsto pet orehov, v drugo pa jeden oreh: takó da je 6 = 5 in 1. Toliko za prehod k pouku in uporabi ruskega stroja, ki ga na to postavi na mizo. Gojenci se močno veselé te priprave in zeló pazljivo gledajo, kakó in koliko krogel se prikazuje na žicah. Koj odgovoré: *šest*, ko jim je učitelj predstavil 6 krogel. Na prvi žici je potegnil učitelj potem 5 krogel na drugi pa 1, in koj vidijo da je 5 in 1 tudi 6 ter izgovoré: *šest*. Da bi pa ne mislili, da je 6 samo 5 in 1, kaže jim učitelj podobe za 6, kaker:

Vaja:

Učitelj razdeli mej učence vsakému po 6 raznih stvari in reče: *tri*. Ti ponové besedo: *tri* in denejo troje svojih stvari na klop. Potem reče učitelj: *štiri*. Učenci izgovoré: *štiri* in položé čvetero rečij pred se na klop. Naposled reče učitelj: *šest*, istotakó ponové učenci: *šest* in položé šest stvari na klop. Na to pokladajo in razvrstujejo na povelje učitelja svoto šestih stvari na klopi takó, da stoji v jedni vrsti 5, v

drugi 1 reč, ali 4 in 2 reči, itd., kaker vidijo to tudi na ruskem stroju.

Učenci naj poiščejo šest rečij tudi v šoli, kaker: šest peres, šest tablic, itd.

Nadalje sledé vaje, kaker pri številu 5.

Števila 7, 8, 9, 10

se učé istotakó, kaker prejšnja, gledati je pa vedno na 5 kot posebno središče.

Vaja:

a. Učitelj kaže, učenec govori.

b. Učitelj govori, učenec kaže.

c. Učitelj kaže na besedo in številko, učenec bere.

č. Učitelj kaže na svoto stvarij, učenec izgovarja in kaže besedo in številko.

Učenci se vadijo tudi šteti:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 in naopak: 10, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1; kaker tudi, da preskočujejo po jedno številko: 1, 3, 5, 7, 9; 9, 7, 5, 3, 1 in 2, 4, 6, 8, 10; 10, 8, 6, 4, 2.

c. Števila od 10 - 20.

V krogu 5 do 10 so se obdelovala števila takó, da smo si predstavljali vsako zloženo iz 5 in dotične svote, n. pr. 6 je 5 in 1, 8 je 5 in 3; torej je bilo 5 kot neko posebno središče, h kateremu se je doštevalo toliko, kolikor je zadoštovalo do vprašanega števila. Takó nam je predstavljati 10 kot enako središče v tem krogu. Ko izreče torej učitelj kako število večje kaker 10, misli naj si učenec 10 in še toliko. Kot očitvidno sredstvo zadoščuje odslej jedino-le ruski stroj.

Izvajajo se pa števila v tem krogu po naslednjem načinu:

Prva vaja.

Učitelj potegne na prvi žici 10 krogel; na drugi pa jedno in reče: *enajst*. Gluhonemi ponavljajo to besedo posamično in skupno in učitelj zapiše na tabli: *enajst* = 11; učenci berejo ter se urijo tudi v zapisovanju tega števila.

Potem zmakne učitelj vseh 11 krogel in nastavi vnovič na prvi žici 10, na drugi pa 2 krogli in reče: *dvanajst*,

učenci izgovarjajo in pišejo za njim posamično in skupno: *dvanajst*.

Ko so dobro izgovorili to besedo, zapiše učitelj prav tje pod enajst: *dvanajst* = 12.

Učitelj zakrije zopet vse krogle na stroju in predstavi vnovič 10 in 3 krogle ter govori: *trinajst*. Gluhonemi izgovarjajo za njim: *trinajst* in naposled, ko je sleherni pravilno izrekel to besedo, zapiše učitelj na tabli: *trinajst* = 13, kar gluhonemi berejo in se tudi v pisavi vadijo. Takó je nastala končno vrsta na tabli:

<i>enajst</i> = 11,	<i>šestnajst</i> = 16,
<i>dvanajst</i> = 12,	<i>sedemnajst</i> = 17,
<i>trinajst</i> = 13,	<i>osemnajst</i> = 18,
<i>štirinajst</i> = 14,	<i>devetnajst</i> = 19,
<i>petnajst</i> = 15,	<i>dvajset</i> = 20.

Druga vaja.

Učenci prihajajo posamični iz klopj k stroju in kažejo ter nastavljajo in izgovarjajo po navodu učitelja, ki veli: *enajst* takó, da potegnejo na prvo žico 10, na drugo pa 1 kroglo.

Tretja vaja.

Na stroju stoji 10 krogel. Učitelj govori: *dvanajst* (vprašaje). Na to odgovori učenec: *in dva* ter dostavi na drugi žici, ko mu je učitelj namignil, še dve krogli.

Učitelj veli istotakó: *petnajst*: učenec govori: *in pet* ter pridene 5 krogel na spodnji žici. Takó se nadaljuje z ostalimi števili tega kroga.

Četrta vaja.

Polovica ruskega stroja je sicer odprta, ali na žicah ni videti nijedne krogle; učitelj pa venderle veli rekoč: *enajst*. Tedaj odgovori učenec: *deset in eden*. Na to reče učitelj vprašaje: *dvanajst*. Učenec pa: *deset in dva*, itd.

Peta vaja:

Učenci ponavljajo in se učé takó bolje izgovarjati, kazati, sploh spoznavati števila, in sicer po naslednjem načinu:

- a. Učitelj kaže, gluhonemi govori.
- b. Uč. govori, gluh. kaže.
- c. Uč. kaže na besedo in številko, gluh. bere.
- č. Uč. nastavlja krogle, gluh. izgovarja in kaže na besedo in številko.

Naposled se uri gojenci v tem, da štejejo ali brojijo, kaker :

1, 2, 3, 4, — — — — 20; 20, 19, 18, 17, — — — —.

1, 3, 5, 7, — — — — 19; 19, 17, 15, 13, — — — — 1.

II. Stopinja.

Soštevanje in odštevanje števil v krogu 1 — 20.

A.

Soštevanje števil v krogu 1 — 5.

Učencem je podati najprej pojem o besedici: *in*. V to postavi učitelj skledico na mizo, v kateri so drobni kamni ali orehi, in veli nekemu učencu: Vzemí eden kamen. Ko je učenec to napravil, mu veli zopet: Vzemí še eden kamen, rekoč: *in* eden. To opravilo se ponavlja z vsakim učencem in vsak zna izgovarjati: *eden in eden*. Naposled pozove učitelj zopet jednega učenca po jednem k sebi in veli: Vzemí eden kamen; to stori učenec, govore: *in eden*. Na to mu veli: *in dva*. Učenec reče: *in dva* ter vzame dva kamna iz skledice. Takó se pride slednjič do tega, da učenci govore in umejo: *in eden, in dva, in tri*, itd.

Računanje.

Učitelj veli: *eden in eden*. Gluhonemi vzame dvakrat po jeden kamen iz sklede. Na to vpraša učitelj, kazaje na kamena, katera drži učenec v rokah: *Koliko?* Učenec odgovori: *dva*; in učitelj: *je 2*. Istotakó učenci za njim: *je 2*; in učitelj zopet: *1 in 1 je 2*.

Na tak način se dostavlja k temu dvema kamena vedno jednega in govori:

2 in 1 je

3 in 1 je

4 in 1 je

Takó pričnejo učenci soštevaje na podlagi nazornega sredstva. Potem se vadijo v soštevajanju tudi brez vsakega pripomočka s tem, da denejo pod klop posadico s kamni in naznanjajo svote števil ne gledé na kamne.

Pismeno soštevaje.

Učitelj zapiše na tablo: 1, gluhonemi vzame jeden kamen. On zapiše potem: + 1, kaže na znamenje: + ter reče: *in eden*. Istotakó vzame učenec še jeden kamen in reče: *in eden*. Na tabli je nastala podoba: 1 + 1, katero dopolni učitelj z = (*je*), kaker bere učitelj in za njim učenci: *eden in eden je, 1 + 1 =*; in ko se izračuni: *1 + 1 = 2*; in potem, ko se prišteva: 2, 3, 4 pa takó, da se krog 1 do 5 ne prestopi, dobimo sledeče vaje:

$$\begin{array}{lll}
 a. \ 1 + 1 = 2 & b. \ 1 + 2 = 3 & c. \ 2 + 1 = 3 \\
 2 + 1 = 3 & 1 + 3 = 4 & 2 + 2 = 4 \\
 3 + 1 = 4 & 1 + 4 = 5 & 2 + 3 = 5 \\
 4 + 1 = 5 & & \\
 \\
 č. \ 3 + 1 = 4 & d. \ 4 + 1 = 5 & \\
 3 + 2 = 5. & &
 \end{array}$$

B.

Odštevaje števil v krogu 1 — 5.

Tú se postopa takó, kaker pri soštevajanju samo z ozirom na odštevaje. Podá se torej učencem najprej pojem o besedi: *manj*, in računi se, kaker poprej. Kot nova vaja:

$$\begin{array}{l}
 2 + 1 \\
 2 - 1 \text{ itd.}
 \end{array}$$

Opomnja. Na tak način, kaker so se soštevála in odštevála števila v krogu 1 — 5, kažeta se te dve računski vrsti tudi v krogu 5 — 10 in v krogu 10 — 20, ko se 10 ne prestopi; v nazorno sredstvo služi tú ruski stroj,

C.

*Soštevanje števil v krogu 1 — 20 z ozirom na prehod
čez desetico,*

Ako soštevamo dve taki števili, katerih svota znaša več, kaker 10, n. pr.: 7 in 5, nam je paziti na sledeče:

1. da dostavimo k prvemu prištevanecu od drugega toliko, kolikor zadoščuje, da dobimo uprav deset,

2. da razkrojimo drugi prištevanec v dva primerna dela; in

3. da pridenemo ali prištejemo drugi del razdvojenega prištevanca k desetici.

Učitelj si je uredil za prvi slučaj učence takó okoli sebe ali v krogu okoli mize, da lahko opazujejo njega in ruski stroj, ki je na mizi. Stroj je deloma odprt; t. j. vidi se polovica žic, druga polovica žic pa se ne vidi, ker je zakrita s pokrovom.

Ko so vsi učenci mirni in pazljivi, prikaže se na prvi žici 9 krogel; te je učitelj namaknil, deseta krogla pa, ki je še na tej žici, je ostala zadej za pokrovom. Učitelj kaže s prstom ali paličico na to kroglo in vpraša, rekoč: *Koliko?* Odgovor sledi skoro gotovo: *1!* Ko bi pa kateri učenec ne umel, da manjka uprav 1 krogla, pozove se k stroju, da se prepriča, da je v resnici še jedna krogla zadej, t. j. da nedostaje res še samo 1 krogla k onim devetim. Ponovi se še enkrat vprašanje: *Koliko?* in odgovor bo gotovo *1*. Potem se učenci pouče, da jim je odgovarjati: in 1 je 10; ali bolje s polnim odgovorom: 9 in 1 je 10.

Ko je bil učitelj potem vse krogle potegnil zadej za pokrov, namakne jih zopet 8 in učenci naznanjajo, ko jih učitelj vpraša: *Koliko?* in 2 je 10; tako se nadaljuje in prišteva k ostalim številom.

Učitelj pa naj bo vedno prijazen in priljuden, ko poučuje sosebnost ta predmet, da si takó pridobi učence, in da jim vzbudi veselje do računstva; kajti le prijaznost in priljudnost učiteljeva osrčita mladino, osorni obraz učiteljev pa

bi jo prestrašil in zmotil takó, da bi ne odgovorila še tega ne, kar je popred dobro znala.¹⁾

Kar so se učenci v šoli učili in seosebno v poslednji uri, naj tudi ponavljajo ; v to tû pridejani načrt takim vajam :

$$\begin{array}{lll} 9 + ? = 10 & 7 + 3 = & 9 + 1 = \\ 8 + ? = 10 & 5 + 4 = & 7 + 5 = \\ 7 + ? = 10 & 6 + 2 = & 8 + 7 = \end{array}$$

Za drugi slučaj pa, ko predstavljamo na ruskem stroju in soštevamo dva taka prištevanca, katerih svota znaša več, kaker 10, nam je paziti na čvetero :

Prvič.

Dvojijo se prva temeljna števila na tisti žici, očividno in takó, da stojita oba dela drugega razdvojenega prištevanca jeden poleg drugega. Pouk je naslednji :

Učitelj pokaže na jedni žici 5 krogel učencem, ki govoré posamično : 5. Potem razdvoji teh 5 krogel takó, da napravi dela : 4 in 1 ter vpraša, kazaje na vseh 5 krogel : *5 je 4 in koliko ?* Odgovor : in 1 Na to razdvoji skupino 5 krogelj v 3 in 2 ter vpraša, kazaje zopet vseh 5 krogel : *5 je 2 in koliko ?* Odgovor : in 3.

Takó se razdvojé vsa druga števila in učenci govoré :

5 je 4 in 1
5 je 2 in 3
5 je 1 in 4.

Drugič.

Dvojijo se prva temeljna števila na tisti žici. Oba dela razdvojenega prištevanca sta drug poleg drugega, toda videt ni obeh, ampak samo jeden del.

Postopa se tako-le :

Učitelj je potegnil na jedni žici 8 krogel. Učenci govoré : 8. Na to razdvoji učitelj število 8 in zakrije z roko jeden del n. pr. 2 krogli ter vpraša, kazaje z drugo roko na drugi

¹⁾ Kedo se ne spominja tu prof. Pauschitz-a na gor. gimnaziji iz let 1860-70.)

del: 6 rekoč: *Koliko?* Učenci odgovajajo: in 2. Učitelj odmakne roko in z veseljem vidijo učenci, da so zadeli pravo.

Potem zakrije učitelj 5 krogel od skupnih 8 in vpraša: *Koliko?* Odgovor je: in 3.

Takó se dvoji število 8 dalje in potem vsako drugo število tega kroga. Učenci naznanjajo najprej samo svoto zakritih krogel, potem pa tudi celotno vprašanje.

Naloge.

$$5 = 3 + ?$$

$$5 = 4 + ?$$

$$7 = 2 + ?$$

$$9 = 3 + ? \text{ itd.}$$

Tretjič.

Jeden del razdvojenega števila je na prvi žici, drugi del pa uprav pod tem na drugi žici.

Na podlagi te vaje se kaže in razlaga tudi soštevanje dveh takih prištevancev, katerih svota je prestopila desetico, ali dveh takih števil, katerih svota znaša več kot 10. Ta vaja je seosebne važnosti za nadaljni pouk, zato je treba, da se učenci dobro urijo v njej; razvija se po naslednjem:

Učitelj potegne in predstavi na zgornji žici 2 krogli ter vpraša, kazaje na drugo spodnjo žico: 3? Ako učenci molče, je znamenje, da ga niso razumeli na prvi mah, zato naj ponovi učitelj svoje vprašanje in kaže odločniše na tisto drugo žico rekoč: 3? Možno, da pristopi deček, ki potegne na drugi žici 3 krogle. To pa nikaker nima motiti učitelja, ki veli učenecem, naj krogle preštejejo in sicer začenshi pri zgornjih 2 kroglih. Učenci štejejo torej: 2, 3 —, 4, 5. Ko so izgovarjali tri, postajali so in kazali, da so slutili nekaj, ali vendarle štelí so naprej do pet.

Na to vpraša učitelj: *Sem jaz rekel 5?* Odgovor je: *ne!* in koj pristopi bolj razviti deček ali brhka deklica, ki odmakne 2 krogli od 3. Takó je prav, jo pohvali učitelj; on odmakne še isto 1 kroglo na spodnji žici in vpraša zopet: 3? Na to odgovori učenec: in 1. Skrivnost je potem razodeta:

2. krogli na zgornji žici ostaneta in učitelj vpraša: 5? Učenci pa koj na to: in 3. Ko bi še kdo izmed učencev ne razumel te vaje, prišteva naj k zgornjemu številu toliko, kolikor zadoščuje, da dobi svoto, po kateri povprašuje učitelj. V to naslednja vaja:

Učitelj:	4 ?	Gluhonemi:	in	2
"	5 ?	"	in	3
"	6 ?	"	in	4

Potem predstavi učitelj 3 krogle na zgornji žici in govori:

Učitelj:	4 ?	Gluhonemi:	in	1
"	5 ?	"	in	2
"	6 ?	"	in	3

Tako se nadaljuje, dokler stoji naposled 8 krogel na zgornji žici, in vaja bi bila po tem naslednja:

za 8 krogel.	Učitelj:	6 ?	Gluhonemi:	in	2
" 2	"	7 ?	"	in	5
" 3	"	6 ?	"	in	3
" 5	"	9 ?	"	in	4
" 6	"	8 ?	"	in	2
" 1	"	5 ?	"	in	4
" 8	"	9 ?	"	in	1 itd.

Tako soštevaje zelo uri učence v mišljenju, seštevno, ako pokliče učitelj bolj razvitega učenca na svoje mesto, da druge izprašuje.

Take naloge zapisujejo učenci tudi na svoje tablice, da se tudi v tem pogledu vadijo.

Naloge.

$9 = 4 + ?$	$19 - 7 = ?$	$16 + 4 = ?$
$18 - 5 = ?$	$10 = 4 + ?$	$15 + 2 = ?$
$13 + 5 = ?$	$10 - 8 = ?$	$7 + 2 = ?$

Četrtilč:

Dvojijo se števila brez vsakega nazornega sredstva.

Tu pa nam je ločiti: Dvojenje števil kot tako in dvojenje števil kot dopolnitev.

a, *Dvojenje števil kot tako :*

Učitelj :	3	je	2	in	?	(koliko).	Gluhonemi :	in	1
"	5	je	3	in	"	"	"	in	2
"	5	je	1	in	"	"	"	in	4
"	6	je	4	in	"	"	"	in	2 itd.

Gluhonemi odgovarjajo lahko tudi takó :

3 je 2 in 1,
5 je 3 in 2,
5 je 1 in 4,
6 je 4 in 2, itd.

b. *Dvojenje števil kot dopolnitev :*

Učitelj :	2	(in pomisli)	3 !	Gluhonemi :	in	1
"	3	"	5 !	"	in	2
"	1	"	6 !	"	in	5
"	5	"	8 !	"	in	3
"	8	"	9 !	"	in	1 itd.

Paziti je se posebno na to, da gre ta poslednji način dvojilne števil urno izpod rok učencem, ker je podlaga doštevanju, ko se prehaja čez desetico.

Za tretji slučaj (c) vadimo učence v soštevanju, ako je urimo, da dostavljajo drugi del razdvojenega prištevanca k desetici.

Pouk v tem pogledu je takó priprost in sam ob sebi umeven, da zadoščuje v to par vaj. Povprašuje se :

10 in 2 je ? Odgovor : 12

10 in 4 je ? " 14 itd.

Naloge.

$$\begin{array}{llll} 10 + 2 = & 6 = 5 + ? & 8 = 3 + & \\ 10 + 8 = & 4 = 3 + ? & 5 + ? = & 10 \\ 10 + 3 = & 10 + 6 + ? & 16 - 2 = & \end{array}$$

Naposled se vadijo učenci v soštevanju dveh takih prištevanecv, katerih svota znaša več kot 10. Tù je ločiti :

Prvič.

Na ruskem stroju je videti prvi prištevanec in tudi prvi del drugega razdvojenega prištevanca.

Poučuje se po naslednjem primeru:

Na prvi žici je nastavljenih 10 krogel: od teh odstranjuje učitelj polagoma jedno in govori, ko povprašuje in kaže na vse krogle: 9? Na stroju je videti podoba:

Na to računijo učenci posamično: (9) in 1 je 10. In učitelj vpraša: in 3? ter kaže ob jednom tudi na spodnjo žico. Učenci odgovoré: in 2! kar je toliko, kaker: 3 kroglice morajo razdvojiti v dela: 1 in 2, in potem prišteti od teh krogel prvi del k devetim kroglam, da dobé: 10, in ostali del: 2 krogli k desetim kroglam.

Učitelj nadaljuje potem, ko stojé krogle nespremenjene na prvi žici: in 9! ter pomisli nekoliko. Učenci računijo: in 1 (je 10). Učitelj na to: in 4! Učenci odgovoré: in 3; ko so si v mislih razdvojili 4 krogle na 1 in 3.

Učitelj:	9!	(pomišljaj)	in	6!	Gluhonemi:	in	5
"	9!	"	in	9!	"	in	8
"	9!	"	in	5!	"	in	4.

Pri številu 8 se predstavi učencem 10 krogel na prvi žici takó, da se razdvojé v dela: 8 in 2, kaker je podoba:

Pri številu 7 se razdele krogle v 7 in 3, itd. Začetkom zadoščuje, da zadenejo učenci le drugi del razdvojenega drugega prištevanca in da so razumeli takó način soštevjanja; na skupno svoto nam ni še toliko gledati.

Drugič.

Stroj kaže samo prvi prištevanec. Učitelj je nastavljen torej na prvi žici: 9 krogel; (deseta krogla je zaostala za pokrivalom) in reče: 9! Učenci naj dopolnijo desetico in odgovoré: in 1 (je 10). Na to reče učitelj: in 3? Odgovor sledi koj: in 2.

Učitelj: 9! (in pomisli), učenci pa: in 1 (je 10). Potem reče učitelj: in 5? Odgovor: in 4 itd. Iz tega vidi učitelj,

da učenci soštevajo pravilno, to je, da razumé prav deliti drugi prištevanec.

Ko nastavi potem učitelj 8 krogel na prvi žici in govori: 8! ter pomisli nekoliko, mu učenci koj odgovoré: in 2 (je 10).

Učitelj	vpraša:	8 ?	ter misli	in reče:	in 5!	učenci:	in 3
"	"	8 ?	"	"	in 4!	"	in 2
"	"	8 ?	"	"	in 7!	"	in 5

Takó se dostavlja potem k ostalim številom: 7, 6, 5, 4, 3, 2. Učenci naj naznanjajo tudi skupne svote kaker: 8 in 5, naj govoré: in 3 je 13; t. j. prvi del ali dopolnitev do 10 naj izvrše v mislih.

Tretjič.

Soštevá se brez vsakega nazornega sredstva:

Učitelj reče: 9! in čaka nekoliko. Učenci potem: in 1 (je 10). Na to vpraša učitelj: in 4? Učenci pa odgovoré: in 3 je 13.

Polni odgovor: 9 in 1 je 10 in 3 je 13 bi utegnil biti še pretežek nekaterim učencem; istotakó ni še terjati krajše oblike: 9 in 4 je 13. Zadoščuje, da je zadel učenec drugi del razdvojenega drugega prištevanca in končno svoto.

Zgledi.

Učitelj:	9!	(pomišljaj)	in 7?	Gluhonemi:	in 6	je 16
"	9!	"	in 5?	"	in 4	je 14
"	9!	"	in 2?	"	in 1	je 11
"	8!	"	in 3?	"	in 1	je 11
"	8!	"	in 6?	"	in 4	je 14
"	8!	"	in 9?	"	in 7	je 17.

Jednako se nadaljuje z ostalimi števili. Naposled, ko so učenci razumeli tako sošteváanje, naj naznanjajo le skupne svote, kaker:

Učitelj:	7!	(pomišljaj)	in 5?	Gluhonemi:	je 12
"	9!	"	in 9?	"	je 18
"	6!	"	in 5?	"	je 11
"	3!	"	in 9?	"	je 12
"	8!	"	in 7?	"	je 15.

Potrebno je pa, da se učenci dobro urijo v takem soštevajanju, v to sledé naloge:

$$\begin{array}{lll} 8 + 4 = & 20 + 4 = & 7 + 7 = \\ 3 + ? = 10 & 10 + 3 = & 6 + 7 = \\ 9 + 7 = & 9 + 3 = & 8 + 7 = \end{array}$$

Po doštevajanju (zuzählen) naj se vadijo učenci v *dopolnovanju* (ergänzen), *razločevanju* (unterschiedsuchen) in *primerjanju* (vergleichen) števil.

Zgledi za *doštevaje* in *dopolnovanje* števil.

Učitelj: 9 ! (in pomisli). Učenci računijo sami pri sebi: in 1 (je 10). Na to reče učitelj: 3 ! Učenci doštevajo: 3 in odgovoré: in 7 ! Učitelj: 7 ! (in pomisli). Učenci sami pri sebi: 3 ! Potem učitelj: 12 ! Učenci na to sami pri sebi (3) in 2 je 5. Odgovor: in 5 ! Učitelj: 6 ! (in pomisli). Učenci na tihem: (4) in 3 je 7. Odgovor: 7 ! itd.

Zgledi za *razločevanje* in *primerjevanje* ($\div$) števil.

Učitelj: 8 !	(in pomisli)	14 !	Učenci; 6 !
" 5 !	"	13 !	" 8 !
" 9 !	"	12 !	" 3 !
" 4 !	"	11 !	" 7 !
" 7 !	"	15 !	" 8 !

Naloge.

$$\begin{array}{lll} 9 + ? = 13 & 9 \div 12 = & 16 - 4 = \\ 8 + ? = 16 & 5 \div 13 = & 2 + ? = 12 \\ 6 + ? = 11 & 6 \div 15 = & 7 \div 14 = \end{array}$$

Učenci naj se vadijo soštevati števila po vrstah. Ko jim je prestopiti desetico, naj ne računijo n. pr.: 8 in 3, (2) in 1 je 11, ampak naznanijo naj kar skupno svoto, kaker: 8 in 3 je 11.

Vaje v soštevajanju po vrstah:

a. soštevaja se vsporedno:

$$1, 2, 3, 4 - - - - 20,$$

b. izpušča se po jedno število:

$$1, 3, 5, 7 - - - 19.$$

$$2, 4, 6, 8 - - - 20.$$

c. izpuščata se po dve števili:

1 . . 4 . . 7 . . 10 — — — 19.

2 . . 5 . . 8 . . 11 — — — 20.

Razume se, da morajo učenci začetkoma prav počasi soštevati in tako-le izgovarjati:

1 in 1 je 2 in 1 je 3

2 in 2 je 4 in 2 je 6.

Potem naj govoré:

1, 3, 5, 7 — — — 19

1, 4, 7, 10 — — — 19.

Vadijo naj se tudi imenovana števila soštevati, kakor
1 oreh in 1 oreh je 2 oreha.

D.

Odštevanje števil v krogu 1 — do 20 z ozirom na prehod čez desetico.

Ako je manjšanec (minuend) n. pr. 13, odštevanec (subtrahend) pa tako število, da je treba prestopiti desetico, ko se odštevá, tedaj je paziti:

a. da odvzamemo od manjšanca toliko, kolikor zadoščuje, da dobimo uprav deset;

b. da razdvojimo odštevanec v dva primerna dela in

c. da odštejemo od desetice še drugi del razdvojenega odštevanca.

Opomnje. Če so se učenci tudi že vadili v takem odštevanju, vender je ponovimo, da opišemo sosebnó uporabo ruskega stroja pri tem pouku. Ruski stroj naj bo tak, da obseza lahko 3×10 krogel na vsaki žici in da ostaja krogel na vrhu te širókosti še nekaj prostora. Dva pokrova zakrivata prvo in tretjo tretjino, srednja pa je odprta in vse krogle stojé zakrite zadej za jednim pokrovom.

V prvem slučaju (a) je to pravilo lahko, učenci vidijo 10 krogel na zgornji žici in to, kar je čez ali jedinice, na spodnji žici; torej podoba:

11 krogel =

Pouk je potem naslednji :

Učitelj prestavi na prvi t. j. zgornji žici 10 krogel, spodej na drugi žici pa 1 kroglo. Gluhonemi govoré pri tem: 11! Na to reče učitelj: 10! in kaže na vseh 11 krogel; t. j. on hoče: koliko krogel je odvzeti od 11 krogel, da jih ostane 10. Ko bi učenci ne razumeli učitelja, pomaga si s tem, da odbije spodnjo kroglo in jo požene zadej za pokrivalo. Tako dejanje pa ni takó primerno, tudi ne takó dobro, kaker oni pouk, ki ponuja učencem priložnost, da sami iz lastne moči rešijo skrivnost; zató je svetovati, da pridene učitelj rajši v slučaju, kaker zgoraj, spodnji krogli še jedno, mesto, da bi sam rešil vprašanje in da govori: 10? Učenci umejo, da to ni prav in že vzdigne nekdo roko in reče: manj 1! Na to pové učitelj celi odgovor: manj 1 = 10.

Potem nastavi učitelj 12 krogel takó, da jih pride 10 na prvo žico, 2 krogli pa na drugo žico in vpraša: 10? Učenci odgovoré: manj 2 = 10. 13.? manj 3 = 10, itd.

V nadaljнем pouku nastavlja učitelj samih 10 krogel na prvo žico in kazaje na spodnjo žico izgovarja in povprašuje zaporedoma: 11, 12, — — — 19 in učenci odgovarjajo: — 1, — 2, — — — 9.

Naposled odpade še teh 10 krogel, torej vsako nazorno sredstvo in učenci računijo na pamet.

Vaja :

11	—	?	=	10	16	—	?	=	10	6	+	8	=
14	—	?	=	10	19	—	?	=	10	9	÷	16	=
17	—	?	=	10	15	—	?	=	10	7	+	?	10

Ko se predstavlja drugi slučaj (b), gledati je na troje :

Prvič.

Na stroju se vidi celi manjšanec. Pouk je potem naslednji :

Pred vsem pokaže učitelj učencem, da stojé vse krogle zadej za desnim pokrovom in da ni nobene zadej za levim pokrovom. Na to potegne učitelj 11 krogel, takó da jih pride 10 na prvo in 1 na drugo žico. Gluhonemi govoré: 11. Potem odteguje in pelje učitelj najstjo kroglo počasi in oči-

vidno vedno dalje; dokler se je skrila zadej za levim pokrovom. Mej tem govoré učenci: — 1! in učitelj vpraša: — 3! Možno, da zadenejo nekateri koj pravi odgovor: — 2, to je od ostalih 10 krogel je odvzeti še 2 krogl. Ako pa ni pravega odgovora, odpre učitelj levo pokrivalo in pokaže tam stoječo 1 kroglo rekoč: — 1! In ko je levo tretjino na stroju zopet prikrl, govori kazaje tjé: ne — 1, ampak: — 3; in odgovor bode skoro gotovo: — 2! Potem je treba zopet vse ponoviti in učenci odgovarjajo:

manj 3 je manj 1 in manj 2 ali pismeno:

$$- 3 = - 1 + - 2.$$

Ako je na stroju 11 krogel; in učitelj reče: — 5, tedaj odgovoré učenci: — 1 — 4! ali: — 5 je — 1 — 4! Takó se nadaljuje in dvoji: — 4 v: — 1 in — 3. — 7 v: — 1 in — 6. — 8 v: — 1 in — 7.

Ako stoji na stroju 12 krogel, torej podoba:

in učenci odgovoré: 12, skrije učitelj 2 krogl. in učenci govoré: — 2! Potem vpraša učitelj: — 3: Odgovor bo: 2 — 1. Odšteva se potem zaporedoma: — 4; — 5; — 6; itd. in učenci odgovarjajo: — 2 — 2; — 2 — 3; — 2 — 4; itd. Takó se odjemlje nadalje z razdvojenim odštevancem od: 14, 15 krogel itd.

Drugič.

Na stroju je videti manjšanec le deloma nastavljen, t. j. samih deset krogel je na žici. Pouk je potem naslednji:

Učitelj nastavi na prvo žico 10 krogel in govori: 11! Učenci odgovoré: — 1! Potem vpraša učitelj: 3? Učenci: — 2, ali: — 1 — 2.

Učitelj:	12 ?	Učenec:	— 2
"	15 ?	"	— 5
"	14 ?	"	— 4
"	13 ?	"	— 3
"	17 ?	"	— 7

Tretjič.

Odšteva se brez vsakega nazornega sredstva.

Naloge v tem slučaju so jednake onim pod «Drugič»,
kaker :

Učitelj :	14 ?	Učenec :	— 4
"	12 ?	"	— 2
"	16 ?	"	— 6
"	18 ?	"	— 8

Potem naznanjajo učenci samo drugi del razdvojenega
odštevanca, kaker :

Učitelj :	11 ! (in pomisli)	— 3 ?	Učenec :	— 2
"	14 !	" — 7 ?	"	— 3
"	12 !	" — 8 ?	"	— 6
"	16 !	" — 6 ?	"	— 1
"	17 !	" — 9 ?	"	— 2
"	18 !	" — 9 ?	"	— 1

Naloge :

2 = 3 =	1 = 3 —	13 — ? — 10
5 = 3 =	4 = 3 —	8 = 6 =
4 = 1 =	8 = 9 —	7 — 4 =

V tretjem slučaju (c) imamo takó lahko nalogo, da ni
potreben še poseben navod, istotakó se naloga lahko pred-
stavlja, vprašati je samo :

10 — 2 = ?
10 — 5 = ?
10 — 3 = ? itd.

Vaje.

10 — 2 = ?	8 = 9 —	8 = 9 —
10 — 5 = ?	6 = 7 =	10 — ? 10
10 — 4 = ?	7 ÷ 11 =	43 — ? 10

Ako nam je pa prestopiti desetico, če je namreč manj-
šanec večji, kaker 10; odštevanec pa zopet večja svota, ka-
ker jedinice manjšanca, tedaj nam je paziti pri pouku gluho-
nemih sosebno na troje :

Prvič.

Na stroju je videti celi manjšanec in predstava je potem naslednja :

Učitelj naj pouči učence najprej, da si mislijo manjšanec, ki stoji na prvi in drugi žici, sestavljen iz 10 in toliko. V to potegne učitelj 11 krogel in govori : 11 ! Učenci pa sami pri sebi : — 1 ($= 10$) ; in ko takó prav mislijo, reče učitelj : — 3 ! Učenci odgovoré : — 2 Učitelj pa vprašaje *je koliko ?* Odgovor : 8. Na to pové učitelj celi odgovor in učenci ponavljajo : $10 - 2 = 8$.

Na stroju ostane vedno 11 krogel.

Vaja :

Učitelj : — 5 ? (in pomisli). Gluhonemi : — $4 = 6$

„ — 2 ? „ — $1 = 9$

„ — 7 ? „ — $6 = 4$

„ — 6 ? „ — $5 = 5$

„ — 4 ? „ — $3 = 7$

Odšteva se potem od : 12, 13, 14, itd. jednako, kaker zgoraj od 11.

Drugič.

Na stroju je nastavljenih samo 10 krogel.

Učitelj potegne toraj na prvo žico 10 krogel in govori : 11 ! Učenci računijo sami pri sebi : $(11) - 1 = 10$. Na to reče učitelj : — 3 ? Učenci si razdvoje v mislih : — 3 v : — 1 in 2 in odgovoré : 8

Takó se odštevajo od 11 še druga števila, kaker : 9, 8, 7, 6 itd.

Učitelj : 11 ! (in pomisli) — 4 ? Gluhonemi : — $3 = 7$

„ 11 ! „ — 6 ? „ — $5 = 5$

„ 11 ! „ — 7 ? „ — $6 = 4$

Tretjič.

Odšteva se brez vsakega očitnega sredstva in postopa se ter predstavlja po naslednjem :

Učitelj reče : 11 ! in nekoliko pomisli, učenci pa računijo : $(11) - 1 = 10$. Na to vpraša učitelj : — 3 ? Učenci razdelé : — 3 v : — 1 in — 2 in odgovoré : — $2 = 8$.

Vaje :

Učitelj :	11 !	(in pomisli)	— 6 ?	Gluhonemi :	— 5 = 5
"	11 !	"	— 2 ?	"	— 1 = 9
"	11 !	"	— 8 ?	"	— 7 = 3
"	11 !	"	— 5 ?	"	— 4 = 6

Takó se nadaljuje odštevanje potem od : 12, 13, 14 itd. ; in učenci naznanjajo naposled tudi samo še ostanek, t. j. drugi del razdvojenega odštevanca, kaker :

Učitelj :	12 !	(in pomisli)	— 3 ?	Gluhonemi :	= 9.
"	13 !	"	— 5 ?	"	= 8.
"	11 !	"	— 6 ?	"	= 5.
"	15 !	"	— 8 ?	"	= 7.
"	17 !	"	— 9 ?	"	= 8.
"	12 !	"	— 9 ?	"	= 3.

V tem se morajo učenci pa dobro vezbati in naposled odstavajo tudi po naslednjem : 12 — 3, 14 — 6 itd. in govore :

12 manj 2 je 10, manj 1 je 9 ;
14 " 4 je 10. " 2 je 8 itd.

Mesto izraza *manj* rabijo naj tudj besedico *preč*.

Naloge,

11 — 3 =	13 — 5 =	9 + ? = 10	11 — 4 =
15 — 7 =	6 — 6 =	15 — 8 =	3 = 8 —
12 — 5 =	8 ÷ 17	13 + 4 =	16 — 9 =

Po odštevanju (Subtrahieren) naj se vadi zmanjševanje (Vermindern), potem razločevanje (Unterschiedsuchen), primerjevanje (Vergleichen) in razdvojenje (Zerlegen) števil.

Zgledi zmanjševanja števil :

Učitelj :	12	— ? =	9 !	Gluhonemi :	— 3
"	11	— ? =	7 !	"	— 4
"	15	— ? =	9 !	"	— 6

Zgledi razločevanja števil.

Učitelj:	11 !	(in pomisli)	5 ?	Gluhonemi:	6
„	14 !	„	6 ?	„	8
„	12 !	„	9 ?	„	3

Zgledi razdvojenja števil.

Učitelj:	11	=	9	+	?	Gluhonemi:	+	2
„	16	=	8	+	?	„	+	8
„	13	=	7	+	?	„	+	6

Naloge.

12 — ? = 8	13 ÷ 6 =	11 = 5 +	12 — 6 =
14 — ? = 7	11 ÷ 8 =	16 = 8 +	14 ÷ 5 =
11 — ? = 9	12 ÷ 5 =	14 = 5 +	6 + ? = 13
13 — ? = 4	14 ÷ 8 =	12 = 3 +	5 = 6 —

Zelo važno je tudi, da odštevajo učenci po vrstah, kaker :

20, 19, 18, 17 — — — — — 1.
20, 18, 16, 14 — — — — — 2.
19, 17, 15, 13 — — — — — 1.
20 . . 17 . . 14 . . 11 . . — — — 2.
19 . . 16 . . 13 . . 10 . . — — — 1.
18 , . 15 . . 12 . . 9 . . — — — 3.

Učenci naj računijo počasi in govore naj :

20 manj 1 je 19, preč 1 je 18.

Končno naj izgovarjajo :

20, 18, 16, 14 — — — — itd.

19, 17, 15, 13 — — — — itd.

Vaja v odštevanju imenovanih števil.

3 orehi — 1 oreh = ?

4 vinarji — 2 vinarja = ? itd.

E.

Množitev števil.

Množiti je tisto število večkrat soštevati. Tá je podati učencem najprej pojem o besedici *krat*. V to naj udari učitelj po mizi n. pr. jenkrat in naj reče : *eden krat*, potem udari dvakrat rekoč : *dva krat*. Bolj nadarjeni učenci se pokličejo, da posnemajo učitelja v tem dejanju in govore : *eden krat*,

dva krat. Nekemu učencu se veli tudi, da prinese stol; in ko je to napravil, ga vpraša učitelj: *Kaj si prinesel?* (Take govorne oblike morajo biti učencem poznane; vsaj bi drugače popred ne mogel pričeti računstva). Gojenec odgovori: *stol*, U. *Koliko stolov?* G.: *eden stol*. U. *Koliko krat si prinesel?* G.: *eden krat*. U. *Eden krat eden stol, koliko stolov je?* *eden*. Potem se vzame mesto stola drugo stvar in najbolje tako, ki je osobito samo jenkrat v šoli, kaker: miza peč, omara, da se govori o njej.

Na ruskem stroju naj učitelj očitno predstavi tudi kroglo in vpraša? *Koliko krogel je?* Odgovor: *ena*. *Kedo je pokazal kroglo?* Odg.: *učitelj*. *Koliko krat?* Odg.: *eden krat*. *Eden krat ena krogla, koliko krogel je?* Odg.: *Edenkrat ena krogla, je ena krogla*.

Na to naj udari učitelj po mizi, ko so vsi učenci pazljivi, dvakrat in naj izgovori: *dva krat*; to naj zapiše tudi na tablo in opomni, da je krat: $\times$. Učenci pa posnemajo učitelja v dejanju, govoru in pisavi. Pozové se tudi, da vzdignejo roko: eden krat, dva krat, da napravijo na tabli črto ali krog: eden krat in dva krat, da zapišejo število 5 na tabli: dva krat in potem, ko so se take vaje povoljno izvršile, preide se na obdelovanje:

1 $\times$ 1. V to veli učitelj bolj nadarjenemu učencu, da nariše križ na tabli, in ko ga je napravil, vpraša učitelj: *Koliko križev je?* Odgovor: *eden križ*. *Kedo je risal križ?* Odg.: *jaz*. *Koliko krat si risal?* *Eden krat*. *Eden krat eden križ, koliko križev je?* Odg.: *eden*. Na to daj učencu jeden oreh in vprašaj ga jednako, da dobiš naposled odgovor: *Eden krat eden oreh, je eden oreh*; to zapiše tudi učenec na tablo z besedami in znamenji in brati je: $1 \times 1 = 1$ oreh in ko se je to pokazalo tudi z drugimi stvarmi, stoji: $1 \times 1 = 1$.

Na tak način se kažejo in obravnavajo potem števila v posameznih krogih do 20.

$1 \times 2 = 2$, $1 \times 3 = 3$ itd.

$1 \times 20 = 20$, in: $1 \times 1 = 1$, $2 \times 1 = 2$, $3 \times 1 = 3$, itd.

$2 \times 1 = 2$, $2 \times 2 = 4$, $2 \times 3 = 6$; itd.,

$3 \times 1 = 3$, $3 \times 2 = 6$, $3 \times 3 = 9$ itd.

F.

Delitev števil.

Gluhonemim je treba podati najprej pojme: *deliti* in *meriti*. V to vzame učitelj 10 orehov n. pr., ki je razdeli desetim učencem in je ob enem opozori, da je to *deliti*.

Pojem: *meriti*, *meritev števil*, se pokaže, ako vzame učitelj posodo, ki drži jeden liter in posodo, ki drži 10 litrov, pa zajema iz tretje posode vode po litru in vlija v ono posodo 10 litrov. Takó vidijo učenci, da je vsprejela večja posoda 10 litrov vode.

Učenci vidijo tudi kolikokrat večja (kolikokrat manjša) je ena posoda od druge; do tega pridejo učenci tudi, ako se vodijo po naslednjem:

Učitelj kliče jednega učenca po jednem, da vlija vodo po enem litru v ono večjo posodo 10 litrov in da govori mej tem: *eden krat eden liter, dva krat eden liter, tri krat eden liter, . . ., deset krat eden liter*, dokler je posoda polna vode. Potem vpraša učitelj: *Koliko krat si vлил 1 l.*? Učenec: *10 krat*; torej: *Koliko litrov vode drži ona posoda*? Odg.: *10 litrov*. *Koliko krat je treba vzeti 1 l., da se dobi 10 l.* Odg.: *10 krat*. *Koliko krat je 1 l. manjši od 10 l.*? Odg.: *10 krat je manjši 1 l. od 10 l.* *Koliko krat so 10 l. večji od 1 l.*? Odg.: *10 krat*. Ali: *Koliko krat je 1 l. v 10 litrih*? Odg.: *10 krat. 1 v 10 je 10 krat.*

Takó se pokaže meritev z metrom, ako meriš sobo, trak, itd.

Način delitve števil.

$1 : 1 = 1$. Učitelj vzame 1 vinar, ga pokaže učencem in vpraša: *Kaj je to? To je vinar. Koliko vinarjev je?* Odg.: *eden*. *Koliko krat eden vinar?* Odg.: *eden krat*. Potem kliče posamezne učence k sebi: Komar, *koliko učencev je tukaj?* Odg. *eden učenec*. Učitelj dá vinar Komarju in vpraša: *Koliko vinarjev imaš?* Odg.: *eden vinar* in potem govori učitelj: *Eden vinar dan Komarju, je eden krat ali eden v enem je edenkrat*. To zapiše učitelj tudi na tablo:

eden v enem je edenkrat ali, ko je pokazal, da je (:) znamenje za v t. j. znamenje *deljenja*, se dobi :

$$1 : 1 = 1.$$

Na tak način se pokaže tudi, da je : eden v dveh, dvakrat ali :

$$2 : 1 = 2, \quad 3 : 1 = 3, \text{ itd.}$$

Način meritve števil.

$$1 : 1 = 1.$$

Učitelj ima na mizi jedno posodo polno vode (žita, itd.), ki drži uprav jeden liter in drugo posodo, ki drži tudi jeden liter, pa ta je prazna in pokliče k mizi učenca, kateremu veli : *Izlij iz te posode vodo v ono posodo !* Ko je učenec to izvršil, ga vpraša : *Kaj si naredil ? Izlil sem vodo iz ene posode v drugo*, bo odgovor, četudi s pomočjo učitelja. Si izlil vso vodo ? Odg. : *vso*. Je oni liter *poln* ? Odg. : *da*, *poln* je. Moreš vliti vanj *še eden* litet ? Odg. : *ne*. *Koliko krat* moreš vliti *1 l. v 1 l.* ? Odg. : *enkrat* ali : Eden l., *koliko krat gre* v 1 l. ? Odg. : *eden krat* ; torej je (učitelj piše na tabli) : *eden v eden edenkrat* ali

$$1 : 1 = 1.$$

Kaker se je pokazala tukaj delitev in meritev števila 1, prav takó se postopa potem z drugimi števili.

Primerjaj ob jednom metodiške računice, kaker : L. Lautar-jeve, Josipa Saatzer-ja za I. in II. šolsko leto, Wien. 1889.; Jos, Hofer, Methodik des Rechenunterrichtes v knjigi Handbuch der spec. Methodik. Herausgegeben von Rob. Niedergesäss, Wien 1890., in druge.

Tu so navedeni primeri za vse 4 temeljne računske vrste s celimi števili (razume se prvi pojmi, in uvod v računstvo), da vidi učitelj, kaka razlika je v poučevanju gluhonemih in onih otrok, ki slišijo. Računstvo pri deci, ki sliši, gré, hitro izpod rok, prav radi tega, ker je vsled govora bolj razvita, pri gluhonemih pa počasno. Ko pa imajo gluhonemi glavne

pojme in ko so dospeli takó daleč, da znajo reševati navadne čveterorazlične račune, se poučujejo nadalje v računstvu prav takó, kakor slišéči učenci, zató ni potrebno da bi se navajalo nadaljno postopanje v tej stroki še posebe. Učitelj, gluhonemih naj si samo upriličuje svojo pot na podlagi didaktiskih pravil ozirajoč se na tó, da ima pred seboj dcco, katera nima najpotrebnišega sredstva, da bi se naravnim potom vzgojevala, — *darú govora.*

Imenik in tolmač

nekaterih besed, ki so se rabile v tej knjigi.

(Pridejane številke kažejo strani.)

Dr. **A**bram 127.
Agricola 5. 13. 161.
Aichinger 66. 68.
Alle 44. 45. 46. 51.
M. Alojzija 132.
pl. Altesti 114.
Amman 10. 12. 13. 14. 15.
18. 19. 20. 27. 54. 69.
71. 217.
Anna Katar. Elizab. 30.
M. Andorfer 123.
Antonios 7.
de Aquapendente Fabr. 8.
Arnold 77. 78. 81. 82. 89.
214. 227. 300.
Arnoldi 14. 73.
Ascoli 114.
grof Attems 102. 111.
sv. Avguštin 161.
M. Avgustina 132.

abeceda ročna; Finger (Hand)
Alphabet 6. 17. 18.
abstrahovati, odvlačevati, od-
mišljevati si čutne znake
v pojme 152.
afazija 145.
akademija, učeno društvo 16.
akustika, zvokoslovje 175.

analogija, nalika, sorodnost,
„analogon rationis“; Kant
pravi, da gluhonemi sodi
le po naliki ali podobnosti
predmetov; pravih uzrokov
torej ne spozna njegov
šibki um. 161.

anticipirani glas, Purkinjev
napenjalnik; Blählaut 234.
artikulirati je govorila na-
stavljati kaker za glasove
184.

avtoriteta, veljaveh mož, stro-
kovnjak, veleum 76.

—
baron **B**ach 128.
Bader 110.
Baldasari 114.
Barbot 15.
Baubella 128.
Beaumarin 16.
de Beaumont 19.
Bébian 24.
Becker 52. 67. 68. 70. 167.
Beda 4.
Benedetti 268.
Berger 36.
M. Bergmanna 132.
Berlot 135.

M. Bernardina 132.
 Berthier 23.
 Bihringer 66.
 Binet 146. 150.
 Bonet 6. 13. 15. 18. 20. 216.
 pl. Bosizio 113.
 Bossuet 19.
 Bostjančič 131.
 Boudin 142.
 Braidwood 217.
 Bregant 114.
 Broca 145.
 Buchner 14.
 Brücke 225. 238. 244. 246.
 Buck 131.
 Budal 90. 99. 100. 101. 102.
 108. 111. 112. 113. 115.
 117. 118. 119. 127.
 baron Buffa 113. 114.
 Budin 99. 102. 115. 131.
 Bujatti 100. 102.
 dr. Bulwer 9. 10.
 Bum 146.
 Bunec 114.
 Burel 120.

balbotać; Stammeler 141.
 barva glasú; die Klangfarbe
 184. 198.
 bebec, bedast; blöde 141.
 Bela peč; Weissenfels 77.
 besedonemost, (cecità ver-
 bale) 146.
 berilo za I. II. III. razred
 273. 375.
 betast jezik; unnat.; Verdick.
 der Zunge (Hypertrophie)
 247.
 bilabijalen, dvoustničen glas;
 billab. Laut 188. 237.
 hobnič; Trommelfell 132.
 božanstvo (divinitas) kot
 princip jedino prave vzgoje
 47.
 božja pot na Sv. Goro 103.

blazni; der Irre 143.
 branje z ust (od ust); Mund-
 ablesen 9. 266.

—
 dr. Camerarius 13.
 Cardan 8. 9. 13.
 de Carrion 7.
 de Castro 7.
 pl. Catinelli 119.
 Champion de Cicé 23.
 Charcot 146. 147.
 de Chaulnes 17.
 Chiurlo 100.
 Celotti 104.
 Cochia 114.
 baron Codelli 99. 102. 113.
 114.
 dr. Coën 141.
 dr. Collugnati 100.
 Comeanz 122. 123. 31.
 Condillac 162.
 grof Coronini 113. 114. 119.
 128. 136.
 dr. Costa 130.
 pl. Cozzi Mar. 112.
 Clerc 23. 156.
 Cüppers 86. 87. 88. 89.

chirologija; Fingersprache 9.
 chironomija; Gebärdenspra-
 che 9.
 chirosopher, Philocophus;
 Taubstummengfreund 10.
 cev sapnikova, dušnik; Luft-
 röhre; cev Evstahijeve 191.
 conetable, span. General 6.

Czech 44. 49. 50. 51. 52.
 63. 73. 91. 95. 96. 97.
 116.

čekljač; Laller 141.
 čelnica; Stirnbein 191.
 črkokretanje; Fingersprache
 20.

erkonemost 146.
 čutilo; Sinnesorgan 149.
 čutni nazori; Sinnliche Begriffe 152.

Dolgarno 11.
 Daniel 44. 46. 47. 49. 51. 52.
 Darwin 143.
 David 2.
 Day 169. 170.
 dr. Della-Bona 99. 100. 102.
 109. 111. 115. 133.
 Denzel 72.
 Deschamps 18.
 Deutsch 75.
 Diesterweg 72. 167.

dr. vit. Doliak 127. 115.
 Drack 34.
 Dreschel 113.

daktilologija; Zeichensprache, gestus 17. 20.
 «danebrogsmann-a» red 42. 81.
 dihanje; Athmen 197. 204.
 določiti; glasove; die Laute bestimmen 205. 220.
 dostojanstvenik; Würdenträger 99.
 drdravec; Zitterlaut 247.
 družinski pogovor 81.
 dušno opazovanje stvari; Gegenstände sehen mit den Augen des Geistes 21.
 dvoglas (Diftong) 260.

Eichler 294,
 dr. Eisenlohr 83.
 M. Engster 123.
 de l'Épée 18. 19. 20. 21.
 22. 23. 24. 27. 32. 33. 36.
 38. 47. 51. 54. 71. 167.
 172.
 Ernaud 17.

Eschke 29.
 d'Étigny 16.
 Etmühler 13.

eksternat, učenci obiskujejo samo šolo v zavodu 53.
 elementaren pouk 85.
 epileptiški, božjasten 143.

Fabbro 123.
 Fabjani 122.
 Faine 151.
 Faraon 2.
 Fekete 38.
 pl. Ferber 27.
 Ferdinand I. cesar 51. 94. 101. 106. 109.
 Fischer 3.
 pl. Fornasari de Vercé 100. 110.
 baron Formentini 113. 113.
 P. Fornari 145. 195.
 Flego 127.
 Francišek Jožef I. ces. 114.
 de Fresno 8.
 Friderik Avgust saks. vol. knez 27.
 Friderik IV. danski kralj 40.
 Friderik Viljem, princ 63.
 Fröbel 202.
 Frost 64.
 Furlani 97.

formalni, oblikoslovni pouk: gramatišker- sprachform- Unterricht 81. 23.
 francoska: kretalno - pisalna metoda in nemška: go- vorna učba 55.

Gabršek 290.
 dr. Gentilli 123.
 M. Geltrude 132.
 M. Gerold 122.
 Girardeau 147.

grof Gleisbach 99. 102. 111.
 Godina 114.
 dr. Gollmayr knez-nadškof
 109. 114. 121.
 Gorjup 114.
 dr. Götze 26.
 Granau 25. 26. 162.
 Grandauer 294.
 Graser 44. 47. 48. 49. 51.
 52. 61. 63.
 Grasshoff 30. 72.
 Grauer 43.
 Greiner 193.
 Griesinger 303.
 pl. Grimschitz 113.
 Grubauer 293.
 Grusovin 131.
 dr. Grüneisen 84.
 Grünzner 249.
 dr. Gude 201. 208. 217.
 Guibal 15.
 de Gurrea 5.
 Gutzmann 141.

generalat, t. j. vodstvo šolskih
 sester v Monakovem 134.
 godalo; Musikinstrument 185.
 godrnjati, godrnjanje; Brum-
 men 256.

glas, zvok; Laut, Thon, Stim-
 me; mehki, zveneči gla-
 sovi; stimmhafte, tönende
 Laute; trdi glasovi; stim-
 lose, harte Laute 183. 189.
 195. 197.

glasbonemost 146.

glasboslepost 146.

glasilka; rima glottidis;
 Stimmritze 189. 194. 195.

glasilo, govorilo; Sprechor-
 gan 139. 189. 190.

glasnjača; Resonanzboden
 184.

glasotvorka; corda vocalis;
 Stimmband 189. 192. 194.

gluhonemi, glušec; taub-
 stumm; gluhota, Taubheit;
 nemost, Stummheit; gluho-
 nemost; Taubstummheit.

gluhonemica; Taubstommen-
 institut. I. 139. etc.

gluhonemi misli čutno 152.

godrnjanje; Brummen 256.

goltnik; Gaumenlaut 188.

govorilo; Sprechorgan 139.
 190. 196.

govorilonemi; sprachorgan-
 stumm 141.

govorna metoda; Sprech-
 Oral- Articulationsmethode
 12. 24.

govorni stroj; Sprechmaschi-
 ne 15.

govorništvo; Redekunst, Rhe-
 torik 9.

grbančanje obraza 243.

—
Habermass 30. 268.

Harnisch 72.

Hartter 83.

Hartmann 168. 170. 171.

Hauser Gasper 139.

Heil 5. 300.

Heinicke 12. 19. 22. 24. 31.
 54. 69. 71. 156. 162. 172.
 217.

Helmont 11. 13. 216.

Hensen 42. 43. 214.

Hemmes 300.

M. Hilarija 132.

Hilger 303.

Hill 40. 53. 59. 60. 61. 66.
 68. 71. 72. 73. 74. 75.
 76. 77. 82. 83. 85. 86.
 87. 88. 89. 135. 155. 163.
 214. 227. 267. 300.

Hippokrat 2. 161.

pl. Hirschel 112.

Hirt 146.

Hirzel 60. 303.

Hoban 131.
Hoffmann 219. 257.
Holder 10. 11. 13. 15.
Huschens 257.

hibe na govorilih; Sprech-
gebrächen 211.
hieroglifi, znamenja egipčan-
ske pisave 96.
hipertrofija 247.
hobojist (hoboj je godbilo);
Hautboist 71.
homorganski glasovi 262.
hripavost; Heiserkeit 257.
hrhrati; gurgeln 196.
hukati; hauchen 204.

—
dr. Itard 23. 163. 169.
M. Ivana 132.
idijot 141.
ikavec; Stammler 141.
internat (naspr. eksternatu)
gluhonemi se vzdržujejo
in vzgojujejo v zavodu 44.

—
Jäger 40. 54. 55. 56. 57.
58. 59. 60. 63. 73. 83.
89. 142. 258.

Jamet 24.
Jamšek 114.
Jariš 64. 65. 66.
Joachim II. vol. knez brand.
13. 161.
John škof 4.
Jožef II. ces. 22. 32. 33. 36.
Jug 131. 132.
Justinijan rim. ces. 3.

jabelko; Kehlkopf 189. 193.
jadro; weicher Gaumen, Gan-
mensegel (velum palati) 186.
jakost glasú; Lautstärke 198.
jarek; Graben 93.
jecljati; stottern 141.

jedro govorne metode 151.
jeziček, jezik 196.
jezičnik; Zungenlaut 187.

—
Kafol (Caffou) 99. 100.
Kant 161.
Karol II. kralj 10.
Karolina Avgusta ces. 38.
Katarina I. ecs. 22.
Kempeln 35.
baron Kellersperg 128.
Kerger 13.
Köbrich 166. 168. 208. 210.
214. 217. 226. 247. 256.
258. 267.
Kocjančič 206. 235.
König 77.
Komensky (Comenius) 72.
Kooluert 12.
Koprivnik 1. 142. 159.
Kosol 83.
Kozer 115.
Klevesahl 14.
Kratzer 45.
Krüger 72.
Kruse 79. 80. 81. 89. 160.
Kužič 206.
Kürner 114.
Kussmaul 148.

kasnoumen, slaboumen;
schwachbegabt 179.
klimatiški, podreben 143.
konferenciije učiteljev gluho-
nemih 83.
konstitucija telesna-život 143.
kontinuirati, nadaljevati z gla-
som, trajno izgovarjati 241.
kontrola, nadzorstvo 202.
koščice slušne; Gehörknö-
chelchen 142.
koze, kozice cepiti; impfen
94.
krč; Krämpf 144.
kretanje, telokret; gestus, Ge-

bärde kot materni jezik
gluhonemih; dočim je pan-
tomima priučeno kretanje
sliščih ljudij, da predstav-
ljajo razne prizore; glej
pri Rimljanih 3. 155.
naravno kr., umetno kr.
155. 156.
kretin ima nepravilno vzras-
teno glavo in je navadno
tudi po duhu popolnoma
top 141.

—

Laban 114.
Lachs 247.
Lamartin 28. 179.
Lampl 66.
Lana - Terzi 9. 13.
grof Lanthieri 121.
grof Larisch 113.
Lasius 14.
Lavkotsky 122.
Lenardig 131. 135.
Leonhard voj. škof 113.
Leopold princ c. kr. polk 98.
Lieschwitz 14.
Linassi 114.
Lloyd 113. 124.
baron Locatelli - Schönfeld
119. 121.
Lucian 3.
Ludovik XV. kralj 17.
Ludovik XVI. kralj 33.
M. Luise 131.
Luka evang. 4.
Lušin Fr. Ks. knez - nadškof
91. 99. 101.

lalikovec; Laller 141.
labirint, znotranje uho 142.
legar; Typhus 144.
letalni stroj; Flugmaschine 9.
libra je star funt 112.
lice prvotne goriške gluhone-
mice 110.

lopatica; Spattel 217.
loterija 112.

—

dr. Mackenzie 185.
Maks Jožef, bav. vol. knez 45.
Mareš 64.
Marija Antonijeta ces. 32.
Marija Terezija ces. 33. 97.
Marizza 102. 111.
Marka evang. 3.
Marusič 115. 118.
Massieu 23.
May 22. 32. 33. 34. 39.
Matevž evang. 4.
Mathias 84.
Mechia 90.
grof Mels 124.
Merian 77.
Merkel 249.
Messala M. V. Korv. 3.
grof Mestruzzi 114.
knez Metternich 51
dr. Meyer 247.
Migazzi kard. 33.
Milost 114.
dr. Močnik 99. 303.
Mojzes 2.
Montan 9.
grof Montecuculi 114.
Mosetig 115.
de Morales 6.
Morpurgo 121. 123. 131.
Mozetič 99. 102. 115. 122.
131. 132. 135.
Mücke 36. 37. 64.
Muth 14. 217.

materijalni, stvarni pouk 86.
218.
mehaniški pouk 218.
mehanizem govorjenja 148.
mehki glas; weicher, tönender
Laut; mehki nebni prepis-
nik ž: weicher Gaumen-
engelaut ž. 238.

metoda, učba; kretalna, govorna, mešana. m. 37. 214. mimika 3.

misliti v podobah; denken in Bildern und Schenerien 152.

monolog ali samogovor 150.

monotonija, jednolični izgovor glasov 177.

mrena, bobnica; Trommelfell 144.

mrtvičnost; Schlafsucht 205.

Nardini 104. 115.

Neron cés. 3.

Neumann 8.

Niederhof 14. 217.

nahod; Katarrh 144.

nagluh; schwerhörig 140.

napenjalni glas; Blählaut 234. 261.

naravni glas; Naturthön 207.

naravni in umetni telokret; natürliche und künstliche Gebärde 55. 156.

nastava, držanje in razpust govoril; Einsetzen, Werharren und Absetzen der Sprachorgane 185.

nazorni pouk; Anschauungsunterricht. 58.

nazorno - bralni pouk; der verbundene Sach - und Lesunterricht 275.

naval krvi; Blutandrang 145.

nebo trdo in mehko; harter und weicher Gaumen 196.

nebnik; Gaumenlaut 188.

neizšolani gluhozemih 157.

nem, nemost; 139. 152.

nemška metoda pouka gluhozemih je govorna, artikulacijska metoda v na-

sprotju francoske: kretalne-pisalne učebe 30.

nepravi glasotvorki; falsche Stimmbänder 189.

nepravilno misljenje; anormales Denken 152.

nosljanje; das Näseln 205. 256.

nosna duplina; die Nasenhöhle 196.

nosnik; Nasenlaut 187.

M. Oblak 132.

Obresa 111.

Olivo 111.

Ortgies 80.

Otto 70.

oblok; Bogengang 142.

oblikoslovje; Formenlehre 218.

obkrajni trešec r; marginale r 249.

obstranski (desni, levi) jezičnik I; einseitig augesetzter Zungenspitzenlaut I. 245.

oddušje; Respirationsapparat 189.

odgovor; Antwort 278.

okrožnica; Rundschreiben, Circulare, Currende 97.

opekarnica; Ziegelbrennerei 105.

oporoka; Testament 107.

osepnice; Blattern 144.

osoda gluhozemih 157.

grof **Pace** 124. 127.

Pagon 90. 96. 97. 115. 120. 131.

dr. Pajer de Monriva 124. 127. 129. 136.

Paquet 145.

Pasch ali Pascha 13. 161.

Pascotini 127.

Paternolli 97.
 Paulus 92. 99. 106.
 sv. Pavel 98.
 Pavletič 119. 121. 125. 127.
 130. 131. 132. 133. 134.
 135. 136. 272.
 Pfingsten 40. 41. 42. 79.
 Pedij Kvintij 3.
 pl. Pepeu 112.
 Pereira 15. 17. 22.
 Peric 114.
 Pestalozzi 53. 71. 72. 79.
 Peteani škof 114. 293.
 Peterlak 120.
 Petkovič 114.
 M. Petronija 132.
 Petschke 8. 30.
 Plinij 3.
 Podgornik 132.
 Poland 48.
 Polk 115. 131.
 de Ponce 5. 13. 18. 20. 162.
 Pontoni 111.
 Popham 10.
 Potočnik 111.
 Pressel 83.
 de Priego 7.
 Priester 82. 89. 214. 227.
 dr. Prokop 114. 121 123.
 Purkiše 234. 261.

panoga; Fach einer Wissenschaft 135.

pantomima, mimik; der Mimiker; glej mimika, die Gebärde.

parafazija 151.

pararotakizem 147.

patrimonium, dedščina, posestvo 124.

philocophus, prijatelj gluho-
nemih 9.

pisalno - bralna metoda;
Schreiblesemetode 48.

pisava kot uporaba ust za
glasove 48.

pismonemost; agrafija 146.
pletilo; Stricknadel 216. 244.
pljučni izdih; Ekspirations-
strom 183.

podvojitev glasov 225.

pogovor vsakdanji, družinski
81.

pojem 8. 279.

pokrovec, poklopec jabelčni;
Kehlkopfdeckel 196.

položaj mirni govoril; Indif-
ferenzlage der Sprachor-
gane 186. 197.

poluglasnik Kälbvokal 184.

ponavljanje 291.

poobčenje pouka gluho-
nemih 44.

posebna šola za gluho-
neme 166.

posrednji jezičnik r; Zun-
gengaumenzitterlaut r 246.

požiravnik; Speiseröhre 196.
predelovalen pouk 85.

predsodek: Vorurtheil 1.

prepona; diafragma; Zwerch-
fell 193.

prepišnik; Engelauf, Ge-
räuschlaut 187.

prevržen glas: Falset, Fistel-
stimme 198.

priličen pouk; Gelegenheits-
unterricht 289.

pripomočki umetni govor-
nemu pouku 216.

proste governe vaje 218.

prosti prilični pouk 75.

prosveta; Cultur 78.

prošnja za vsprejem prvencev
165.

prсни glas; Bruststimme 178.

prvine governe; die Elemente
der Sprache 185.

Raphel 14. 27. 4.1 73.
Ralza 102. 111.
 pl. **Rayer** 112.
Regina Amalija 31.
Reich 29. 30. 40. 54. 72.
 73. 83. 214. 216.
Reitter 38. 39. 43. 66. 73.
 vitez **Revoltella** 113.
Riecke 54. 55.
 dr. **Rismondo** 114.
 baron **Ritter Zahony Hektor**
 114. 124.
Rössler 53. 89.
Rousset 15.
Rudež 132. 135.

razmere žaloste gluhonemice
 goriške 121. 125.
 reumatizem ušesni, trganje
 144.
 rokodelstva 112.
 rokonemost 147.

—

Saboureux de Fontenay 17.
Saegert 60. 61. 62. 63. 86.
 de **Sainte-Rose** 15.
Sandpichler 114.
Santorini 195.
Samuel-Lamuel 2.
 dr. **Savio** 99. 100.
Schellander okr. kom. 102.
Scherr 45.
Scherz 77.
Schibel 75.
 grof **Schiunmelmann** 25.
 dr. **Schmalz** 140. 184.
 dr. **Schmirer** 146.
 von **Schöder** 26.
Schrott 113.
Schöttle 82. 83. 89. 153. 300.
 303.
Schulze 14.
 von **Schulzendorff** 30.
Schumacher 88.
Schwarzer 31. 38. 43. 73.

Schwarzmaier 49.
Sense 32. 73.
 M. **Settele** 132.
Sibscota 11. 13.
Sicard 23. 162.
Sievers 185. 197. 259. 260.
 261.
Simon 37. 38.
Slabus 114.
Slomšek škof 94.
Solier 17.
Sommariva 135.
 dr. **Spangher** 111.
Spartalli 114.
Spendau 34.
Spittler 77.
Stagni 115.
Stanič 92. 93. 95. 99. 101.
 102. 103. 106. 107. 109.
 115. 136. 293.
Stahmann 217.
Steiner 122.
Stepansig 135.
Stephani 44.
Stork 22. 29. 32. 33. 34.
Stötzner 162. 179.

samoglasnik, vokal (phon)
 185. 215. 259.
 sapa; Hauch 185. 189.
 sapnik; Lufttröhre, der Hauch-
 thon 189. 261.
 sekavec; Schneide - Vorder-
 zahn 196.
 sila dušna, zmožnost 150.
 „sirota narave;“ „Waise der
 Natur“ 51.
 sirotišče; Waisenhaus 54.
 siratka 105.
 skoljčnica; Muschelbein 191.
 slišati; hören 258.
 sluz; Schleim 142.
 sluznica; Schleimhaut 189.
 smrčati; schnarrchen „smrčeni
 r“ 197. 250.

slaboumen ; schwachbegabt 141.
 •sluhovod ; Gehörgang 144.
 soglasnik ; Consonant (symphon) 187. 215. 259.
 spomin, razni spomini 148.
 stavek prosti 280.
 razširjeni 285.
 zloženi 288.
 strop ustni ; Gaumen 196.

—
Šober, katehet 115.

šepetati, lispeln, flüstern, šepetavec, Lispler ; šepetavi glas, vox clandestina, Flüsterstimme 141. 197. 266.
 škarlatina šen ; Scharlach 144.
 šumenje ; Sausen, Geräusch, 197. 198.
 šumevec ; Geräuschlaut 198. 199.

—
 baron **T**acco 114.
 Techmer 148. 195. 197. 198. 199.
 Teuscher 268.
 grof Terlage 65.
 grofica Thurn-Hoffer 110.
 Toman 91. 97. 102. 115.
 Tomadini 114.
 Tomasini 90. 293.
 Toroš 131.
 Trousseau 145.
 pl. Tschiderer nadškof 133.
 dr. Tušar 109.

telokret 155.
 telokret umetni ; künstl. Gebärdensprache (Gestus) 21. 84.
 telovadba Staničeva 106.
 „teneae cappillis“, kraste po glavi 207.

tilnik, zatilnik ; Hinterhauptbein und Hinterhauptbein-
 gegend 144.
 tip ; Tastsinn 209.
 trdi ustnični zapornik p ;
 harter, stimmloser Lippen-
 Verschlusslaut p 222.

—
 M. **U**rbana 132.
 Urdich 111.
 udarec, sunec ; Stoss 144.
 uredba gor. gluhozemice 142.
 ustanovitelj, ustanovnik ;
 Gründer 91.
 ustna in nosna duplina ; An-
 satzrohr-Mund-Nasenhöhle
 189. 196.
 ustničnik ; Lippenlaut 188.
 ušesna troblja ; Ohrtrompete
 142.
 uvula, jeziček 191. 196.
 uvulare r ; Zäpfchen r 249.

—
Valesius 6.
 Valeri 97.
 grofica Valsassinana 110.
 Vanin 20.
 Vatter 89. 214. 227. 303.
 de Velasco 5.
 Venus 34. 35. 39. 40. 43.
 66. 73. 214.
 Vertovec 114.
 grof Vietinghof 26.
 „velarni glas“ 261.
 verstvo 294.
 višina glasů ; Thonhöhe 198.
 vokalist 140.
 votlina v čelnici ; Stirnbein-
 höhle 191.
 votlina v zagozdnic ; Keil-
 beinhöhle 191.
 vprašanje 278.
 vtis ; Eindruck 152.
 vriščanje ; Kreuschen 256.
 vzrastek ; Drüse, Auswuchs
 142.

Wagner 60. 83. 84.
Walland knez-nadžkof 94.
Wallis 9. 10. 11. 13. 14. 15.
18.
Walther 1. 5. 7. 19. 32. 37.
39. 66. 76. 214. 303.
Weber 113.
Weinberger 34.
Weissweiler 214. 226. 228.
de Wernicke 146. 147.
Whaley 10
Wich 51.
Wild 13.
grof Wimpfen 112.
Winkler 100. 101.
Winteler 260.

M. Wolfganga 132.
Wolfenden 193.
dr. Wrisberg 195.

Zerrenner prošt 61.

zaikavec ; Stammler 141.
zborni pojem ; Collectivbe-
griff 275.
zlogovati ; lautieren 25.
znotranji počutek ; das innere
Gefühl 209.

živec slušni ; Gehörnerv 142.
živčevje ; Nervensystem 144.
žrelo ; Rachen 196.

Popravki važnejših pogreškov.

Str.	2.	vrsta	6 od spodaj: Hippokrat	mesto: Hipokrat.
"	4.	"	12 " " : <i>Beda</i>	" : Bebe.
"	5.	"	59 " " : <i>Velasco</i>	" : Valasco
"	5.	"	7 " " : <i>Gurrea</i>	" : Currere
"	11.	"	9 " zgoraj: <i>Sibscote in Dalgarna</i>	" : S-ta in Dolg.
"	13.	"	19 " " : <i>Sibscota</i>	" : Sibsoota.
"	14.	"	2 " " : <i>Muth</i>	" : Noth.
"	14.	"	5 " spodaj: <i>Buchner-jevi</i>	" : Bucherjevi.
"	23.	"	7 " " : <i>specijalni</i>	" : socijalni.
"	27.	"	3 " zgoraj: <i>kaj</i>	" : kaj.
"	30.	"	15 " " : <i>Schu/zendorf</i>	" : Schutzendorf.
"	32.	"	2 " " : <i>kolikor</i>	" : koliko.
"	39.	"	1 " " : <i>spominik</i>	" : spominek.
"	42.	"	6 " zgoraj: <i>prizadeval</i>	" : prizadel.
"	44.	"	8 " spodaj: <i>gluhonemie</i>	" : gluhonemih.
"	61.	"	17 " " : <i>je predlagat</i>	" : predlaga.
"	64.	"	10 " " : <i>Frost</i>	" : Trost.
"	83.	"	6 " zgoraj: <i>nurtinškem</i>	" : nurtininskem.
"	159.	"	6 " spodaj: <i>bolnico</i>	" : bolnico.
"	178-179.	"	1.20 " zgoraj: <i>5. 6.</i>	" : 6. 7.
"	184.	"	14 " " : <i>govore — so gotovi</i>	" : bodo govorili etc.
"	187.	"	8 " " : <i>nóćój iz nóč so</i>	" : iz nóč.
"	195.	"	15 " " : <i>Wrisbergov</i>	" : Hrisbergov.
"	196.	"	1 " " : <i>požiralnik</i>	" : požiralnik.
"	208.	"	1 " " : <i>Köbrich</i>	" : Höbrich.
"	217.	"	11 " " : <i>Aman</i>	" : Aman.
"	240.	"	4 " spodaj: <i>tankima</i>	" : takima.
"	243.	"	5 " zgoraj: <i>krpo</i>	" : hrpo.
"	246.	"	12 " spodaj: <i>Posrednji jezičnik r</i>	" : r.
"	251.	"	10 " " : <i>nimajo</i>	" : imajo.
"	254.	"	13 " spodaj: <i>tistega</i>	" : dotičnega.
"	262.	"	2 " zgoraj: <i>gluhonememu</i>	" : gluhonemem.
"	298.	"	8 " " : <i>mizar</i>	" : mizam.

Druge pomote naj blagovoli čitatelj sam popraviti.

